

తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం

హైదరాబాదు

నూతన ప్రచురణలు

“తెలుగు వైతాళికులు” పేరిట డాక్టర్ బండ్రాజు పైని

‘తెలుగు వెలుగుల మూర్తి నిక్షిప్త కళా ప్రాంగణం’లోని విగ్రహాల పై

వెలువరించిన సంక్షిప్త జీవిత చరిత్రలు :

పుస్తకం పేరు :	చెల :
1. పోతన — డాక్టర్ టి. గౌరీశంకర్	3-00
2. మొల్ల — శ్రీమతి సి. వేదవతి	3-00
3. పోతులూరి వీరబ్రహ్మేంద్ర స్వామి — డాక్టర్ కన్నెకంటి రాజమల్లాచారి	3-00
4. సిద్ధేంద్ర యోగి — డాక్టర్ ఎన్. గంగప్ప	3-00
5. సర్వేపల్లి రాధాకృష్ణన్ — డాక్టర్ గుంటుపల్లి రామారావు	3-00
6. బళ్ళారి రాఘవ — శ్రీ జానమద్ది హనుమచ్ఛాస్త్రి	3-00
7. జాషువా — శ్రీ త్రిపురనేని సుబ్బారావు	3-00
8. మఖ్ఖం మొహియుద్దీన్ — శ్రీ పటేలు అనంతయ్య	3-00
9. పింగళి వెంకయ్య — శ్రీ రజా హుసేన్	3-00

ప్రపంచ కవిత్వ విజయమందిరి

ప్రాచీన అర్వాచీన క్రమమవర్కవుల కవిత్వ వైభవాన్ని

246 విగ్రహీకరించే పుస్తకమండలి
1-89 వ్యాసాల సంకలనం

విడుదల
విజ్ఞాన సర్వస్వ కేంద్రం
1988

894.8134
TEL

విజ్ఞాన విద్యాలయం
వైదరాజు

ప్రాచీన కవితావైజయంతి

(ప్రాచీన అర్వాచీన ఆంధ్రమహాకవుల కవితావైభవాన్ని విశదీకరించే
- ప్రసిద్ధ పండితుల వ్యాసాల సంకలనం)

PLC. No. 1384



ప్రచురణ
తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం
హైదరాబాదు

PRAACHIINA KAVITA VYJAYANTHI
(Collection of essays on Classical and Modern poetry trends)

తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం

హైదరాబాదు-500 004

Acc. No - 1386

ప్రథమ ముద్రణ : 1988

ప్రతులు : 2000

అమ్. 2154

వెల : రూ. 11-00

అక్షరాలంకరణ : అమర్

ప్రతులకు :

తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం

కళాభవన్, సైఫాబాదు,

హైదరాబాదు-500 004.

ముద్రణ :

ఇండియన్ ప్రెంటింగ్ అండ్ బైండింగ్ వర్క్స్,

గన్ఫౌండ్రీ, హైదరాబాదు-500 001.

ప్రకాశక విజ్ఞప్తి

పదకొండవ శతాబ్దిలో పుట్టిందని చెప్పబడుతున్న తెలుగుకవిత అనేక విధాలుగా ఎదుగుతూ వచ్చింది. తమదైన ఒక వినుతన శైలితో, తమకు పూర్వం ఉన్నవారి కంటే విశిష్ట పంథాను నెలకొల్పిన వారు ఆ యుగానికి, ఆ సంవిధానానికి మూలపురుషులుగా సాహితీ చరిత్రలో నిలిచిపోయారు.

అటువంటి వారి వైపు దృష్టి సారినే ఆదికవి నన్నయ, అనంతరం తిక్కన, ఎర్రాప్రెగడ, నన్నెచోడుడు, పాల్కురికి సోమనాథుడు, నాచన సోముడు, శ్రీనాథుడు, పోతన, పెద్దన, తిమ్మన, పింగళి సూరన మొదలైన వారు తెలుగు కవితాసౌధానికి స్తంభాల్లా కనిపిస్తారు. తెలుగు కవితా జగత్తులో ప్రధానంగా చెప్పుకోబడుతున్న పురాణ, కావ్య, ప్రబంధ యుగాలలో వీరు ద్రువతారల్లాగా వెలిగిన వారు. అందుకు కారణం వారి కవితా వైశిష్ట్యం, కవిత్వంలో వారు చూపిన వైవిధ్యం.

ఈ ప్రాచీన కవుల కవితాధోరణులను గురించి అన్వేషించిన కవి విమర్శకులు రాసిన వ్యాసాల సంకలనమే ఈ ప్రాచీన కవితా వైజయంతి లోగడ తెలుగు భాషా సమితి వారు ప్రకటించిన విజ్ఞాన సర్వస్వ సంపుటాలలో ఆచ్యయిన ఈ వ్యాసాలను ఏర్పకూర్చి ఈ గ్రంథరూపంలో వెలుగులోకి కొని తేవడమైనది. ఇది విద్యార్థులకు, సాహితీ జిజ్ఞాసువులకు ఉపయోగపడగలదని మేము ఈ ప్రయత్నం చేశాం. మా ప్రయత్నాన్ని హాతకలోకం హర్షిస్తుందని విశ్వసిస్తున్నాం.

విషయానుక్రమణిక

నన్నయభట్టు	...	విశ్వనాథ సత్యనారాయణ	...	1
పొల్కురికి సోమనాథుడు	...	మల్లంపల్లి శరభయ్య	...	17
నన్నిచోడుడు	...	కోరాడ రామకృష్ణయ్య	...	24
తిక్కన కొట్టమవు	...	పింగళి లక్ష్మీకాంతము	...	31
నాచన సోమన	...	విశ్వనాథ సత్యనారాయణ	...	42
వైరాపెగడ	...	నోరి నరసింహశాస్త్రి	...	50
అనంతామాత్యుడు	...	కాటూరి వెంకటేశ్వరరావు	...	57
శ్రీనాథుడు	...	ఇంద్రగంటి హనుమచ్ఛాస్త్రి	...	70
పోతన	...	గడియారం వెంకటశేషశాస్త్రి	...	78
కృష్ణదేవరాయలు	...	విశ్వనాథ సత్యనారాయణ	...	87
అల్లసాని పెద్దన	...	పింగళి లక్ష్మీకాంతము	...	104
నంది తిమ్మన	...	పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యులు	...	113
తెనాలి రామకృష్ణుడు	...	విశ్వనాథ సత్యనారాయణ	...	124
రామరాజభూషణుడు	...	వెంపరాల సూర్యనారాయణశాస్త్రి	...	142
పింగళి సూరన	...	పింగళి లక్ష్మీకాంతము	155
ధూర్జటి	మల్లంపల్లి శరభేశ్వరశర్మ	162
రఘునాథనాయకుడు	వేదాల తిరువెంగళాచార్యులు	174
జేమకూర వెంకటపతి	తాపీ ధర్మారావు	184

నన్నయభట్టు

విశ్వనాథ సత్యనారాయణ

నన్నయభట్టు : నన్నయభట్టు ఆంధ్రభాషా వాగనుశాసనుడు. అదివరకు ఆంధ్ర భాషలో కావ్యము లేదు. ఆంధ్ర భాషకు వ్యాకరణము లేదు. నన్నయభట్టు తెలుగు భాష కి రెంటిని ప్రసాదించెను. నన్నయ భారతములో మొదటి రెండున్నర పర్వము లను వ్రాసెను. ఆంధ్ర శబ్ద చింతామణి యను వ్యాకరణమును వ్రాసెను. ఆంధ్ర శబ్ద చింతామణి వ్యాకరణ సూత్రములు. ఆ సూత్రములు సంస్కృత భాషలో వ్రాయబడినవి. నన్నయగారు భారతమును బౌద్ధ జైన మతముల యొత్తిడి యానాడు తొలగించుటకు వ్రాసెనని కొంద రందురు. కాని యా వాక్యమునకు ప్రమాణము లేదు. నన్నయభట్టు రాజరాజ నరేంద్రుని యాస్థానములో నుండెను. నన్నయభట్టు రాజరాజునకు కులబ్రాహ్మణుడు. కులబ్రాహ్మణు డనగా పురోహితుడని కొంద రర్థము చెప్పుదురు. కొన్ని మరుగు పడిన శబ్దములయొక్క యర్థము సువిస్పష్టముగా తెలియదు.

నన్నయభట్టు అవిరళ జపహోమ తత్పరుడు; సంఘితా భాసుడు; బ్రహ్మాండాది నానా పురాణ విజ్ఞాన నిరతుడు; ఆపస్తంబసూత్రుడు; ముద్గలగోత్రుడు; లోకజ్ఞుడు; సంస్కృతాంధ్రములయందు కవిత్రము వ్రాయగలవాడు; పరమధర్మ విదుడు; బుద్ధియందు బృహస్పతి యంతవాడు; మహా ప్రతిభాశాలి, ఈయనకు భారతము రచియించుటలో నీయన సహాయుని నారాయణభట్టు సాహాయ్యము చేసెను. ఆ సాహాయ్యముయొక్క స్వరూప మెట్టిదో 'పాయక పాశాసనికి...' అను పద్యమున నన్నయ గారే వ్రాసిరి. భారత యుద్ధములో కృష్ణుడు యుద్ధము చేయలేదు. యుద్ధము చేసిన దంతయు నర్జునుడే. కృష్ణు డర్జునునకు యుద్ధములో కొన్ని మెలకువలు చెప్పెను. భారత రచనములో నారాయణభట్టు నన్నయ్యగారి కిట్టి సాహాయ్యమే చేసియుండును. నన్నయ్యభట్టు యొక్క కవిరాభి ప్రాయము రెట్టివి యన్న విచారణ చేసినచో నాయన భారత రచనములో, కష్ట మెట్టివో తెలియగలదు.

అన్ని భాషలలోను ప్రథమ కవులే మహోత్కృష్ట కవులుగా నుండుట నానా సారస్వతములలోని యథార్థ విషయము. సంస్కృతములో వాల్మీకిని మించిన కవి

లేడు. తెలుగులోకూడ నన్నయ్యగారిని మించిన కవి లేడు. నన్నయ్యగారు తన కావ్యమునందు రుచిరార్థసూక్తి మత్వము, అక్షరరమ్యత, ప్రసన్న కథా కలితార్థయుక్తి అను మూడు లక్షణములు ప్రతిపాదించునని 'సారమతిం గవీంద్రులు...' అన్న పద్యములో గంఠోక్తిగా చెప్పినాడు. ఈ మూడు లక్షణములు తన కవిత్వమునకు ప్రధానమైనవని నన్నయ్యగారే చెప్పికొనెను. రుచిరార్థసూక్తు లనగా బహుధర్మములు మిక్కిలి రమ్యముగా చెప్పుట. అవి సూక్తులై లోకమునందు వెలయుచునే యున్నవి.

'నుతజలపూరితంబులగు నూతులు నూరిటికంటె సూన్యత
ప్రత యొకబావిమేలు...సూన్యతవాక్యము మేలుసూడగన్,'

'వగవగ సాంగోపాంగము
లగు నాలుగు వేదములయు నధ్యయనము పొ
ల్పుగ నొక సత్యముతో నెన
యగునే యెద్దియును బోలవటె సత్యంబున్.'

ఇట్టివి సూక్తులు.

ఈ సూక్తులు వట్టి సూక్తులుగా గాకుండ నన్నయ్యగారు తన రచించుకథలో వీనికి సందర్భోచిత్యమును మిక్కిలిగా ప్రతిపాదించుచు వచ్చినారు. ఇందు మొదటి పద్యము దుష్యంతుడు తన్ను నిరాకరింపగా శకుంతల రాజుతో చెప్పినది. తన కొడుకును తీసికొనిపోయి యతనిని తీసికొమ్మనినది. ఆయన కాదనినాడు. అప్పుడు కొడుకు యొక్క ప్రాశస్త్య మెట్టిదో యంతకంటె యథార్థ వాక్యముయొక్క ప్రాశస్త్య మెట్టిదో యామె చెప్పుట లోని యౌచిత్యము, కవితాశక్తిని దాచి శిల్పప్రపంచకమున జేరుచున్నది. రెండవపద్యము నలుడు తన్నడవిలో వచ్చి చీర చించుకొని వెడలి పోయి నపుడు దమయంతి యనిన మాటలు. దమయంతి యియుట్టంకించిన మాటలలో నలమహారాజు యొక్క సాంగోపాంగ వేదాధ్యయనము చెప్పబడి యట్టివా డసత్య పథమున బోవుట న్యాయము గాదని యనిపించుచున్నది. నన్నయ్యగారి సూక్తు లీ విధముగా సామాన్యమైన రుచిరార్థములే కాక కథా గతౌచిత్య సంపాదకములు, శిల్పాభి రామములు నగుచున్నవి.

నన్నయ్యగారి రెండవ గుణము అక్షర రమ్యత. 'మూడవది ప్రసన్న కథా కలితార్థ యుక్తి. నన్నయ్యగారే తన రచనయందలి యీరెండు గుణములను గ్రహించెడి యధికారుల లక్షణమును నిరూపించినాడు. ప్రసన్నకథా కలితార్థయుక్తిని కవీంద్రులు లోపల దెలిసికొందురట. అక్షర రమ్యతను కవీంద్రులు కానివా రాచరింతురట.

నన్నయభట్టు

అక్షర రమ్యత యగుగా నక్షరములు కూర్చుటలోని సౌగంధ్యము. ఈ సౌగంధ్యము పలు విధములుగా నుండును. అన్ని విధముల యందు ననుసూయితమై యొక మాధుర్యము నన్నయ్యగారి సర్వరచనయందు భాసించుచుండును. ఈ మాధుర్యము సందర్భాను సారముగా రసానుగుణముగా కథానుకూలముగా మారుచుండును. ఇట్లు మారుట రచనా శిల్పము. సంస్కృతభాష యందలి పూర్వ లాక్షణికులలో పరమోత్తములైన ధ్వన్యాచార్యుడును జగన్నాథ పండితుడును ఇట్టి రచనా రసధర్మని కాయువుపట్టని నిర్వచించిరి. ఈ రచన నన్నయ్యభట్టు సర్వంకషముగా నెరిగినవాడు.

‘కురు వృద్ధు ల్గురు వృద్ధ బాంధవు లనేకు...’ లను పద్యములోనిది రౌద్ర రసము. కవి సంయుక్తాక్షరములు, పరుషాక్షరములు, తాలవ్యములు మిక్కిలిగా ప్రయోగించి రౌద్ర రసము వ్యంజితము చేసినాడు. శృంగారరసము నందు సుకుమార మైన రచన చేయును. ‘జలధి విలోల వీచి విలసత్కలకాంచి సమంచితావనీతల వహ నక్ష మంబయిన... గోమలిం దిగిచె విశ్రుతకీర్తి యయాతి ప్రీతితోన్.’

పూర్వ పద్యమునందలి రౌద్రరసమునందు క్లిష్టాక్షరములు, ఈ శృంగార రసమునందు సరళాక్షరములు. కాని రెంటియందు మాధుర్య మున్నది. ఈ రీతిగా రసవ్యంజకముగా వ్రాయుచు మాధుర్యగుణమును పరిపోషణ చేయువాడుక మహాకవులలో నొక రిద్దరికంటె నెక్కువ యుండరు. తెలుగులో నన్నయగారు, పెద్దన్నగారు పీడిద్దరే. మాధుర్య గుణము, రసవ్యంజకమైన రచనయు రెండేకాక నన్నయ్యగారు తన రచనయందు మహాశిల్పమును చేయును. సముద్రముయొక్క కదలుచున్న కెరట ములచేత ప్రకాశించుచున్న యొడ్డాణముతో నొప్పు భూతలమును వహించుటకు సమర్థ మైనదని యయాతియొక్క కుడిచేతిని వర్ణించెను. మరల దేవయానియొక్క హస్తమును ఉన్న మద్గళ దురుఘర్మవారికణ క్రమకరాబ్జమని వర్ణించినాడు. ఆ యిద్దరి చేతులను వర్ణించుటచే నన్నయ్యగారి యుద్దేశ్యము నూతిలోనుండి యూరకే బయటికి తీయుట మాత్రము కాదు, దేవయానిచేయి చెమ్మటచేత మనోహరముగా నున్నదని వర్ణించెను. అందుచేత సాత్త్విక భావోదయము వ్యంగ్యమై శృంగారరసము ధ్వనిత మగుచున్నది. రాజు యొక్క దక్షిణ హస్తము వర్ణించుటచేత, దేవయాని కతడు రాజుని తెలియుట చేత దేవయానికి రాజునందలి కోరిక ధ్వనిత మగుచున్నది. అటువంటి చేతిని రాజు పట్టుకొనె ననగా రాజు చూచుచు నా సౌందర్యమును గ్రహించెనని కదా యర్థము. రాజునకుకూడ దేవయాని గతాభిప్రాయ మున్నది. ఇట్లు రస ముభయనిష్ఠమై, ధ్వనితమై, రసానుకూల రచనా పరిపుష్టమై, సామాన్యదృష్టికి మధురాక్షర సంయుతమై

ప్రకాశించుచున్నది. నన్నయ్యగారి యక్షర రమ్యత పైకి మాత్రమే యక్షరరమ్యత. ఆయన రచన యంతర్నిగూఢ మహాగుణ సనాథము ; మరియు రమణీయ శిల్పాభి ఠామము ; రసధ్వని రమణీయము.

మరి మూడవది ప్రసన్నకథాకలితార్థ యుక్తి. దీనికి ప్రసన్న కథాకలితార్థ యుక్తియని పాఠాంతరము. కథా కవిత యన్న శబ్దము మన భాషకు సహజమైనది కాదు. కథాకవిత యని, మరి యింకొక కవిత యని విభాగము మన సారస్వతమున కనిపించదు. అందుచేత కథాకలితార్థయుక్తి యనుటయే సమంజసము. కథాకలితార్థ యుక్తి యనగా కథతోకూడుకొని యొక మహార్థము ప్రకాశించుట. ఇది యొకమహా శిల్పము. ఇది నన్నయ్యగారి యుపజ్ఞ. ఇది యెట్లుండు ననగా గాంధారి వివాహ కథలో నన్నయ్యగారిట్లు వ్రాసెరి. 'భీష్ముడు.....కావున ధృతరాష్ట్రునకు గాంధారిని వివాహము చేయుదము. గాంధారపతి మనతోడి సంబంధమునకుం దగునని నిశ్చయించి సుబలు పాలికిఁ దగు ముదుసళ్ళం బంచిన సుబలుండును సుగుణుండై కురుకుల విస్తారకుండయిన ధృతరాష్ట్రుండ యిక్కన్యకు నర్హుండు గావున నా రాజునకు గాంధారి నిచ్చితి ననిన వాని బంధుజనంబు లెల్ల దమలోని ట్లనిరి.

'అంగములలోన మేలు త్రమాంగ మందు
ను త్రమంబులు గన్నుల యుర్విజనుల
కట్టి కన్నులు లే వను టంతెకాక
యు త్రముఁడుగాఁడె సద్గుణ యుక్తి నతఁడు.'

'అనిన వారి పలుకులు విని గాంధారి ధృతరాష్ట్రునకుఁ బితృవచన దత్తగాఁ దన్ను నిశ్చయించి నాకుఁ బతి యమ్మహిపతియకాని యొరుల నొల్లనని పరమపతివ్రత పర పురుష సందర్శనంబు పరిహరించి'

ఇది గాంధారి వివాహకథ. భీష్ముడు ధృతరాష్ట్రునకు గాంధారి నిమ్మని సుబలు నకు గబురంపెను. సుబలు డంగీకరించెను. బంధువులు లోపల సణుగుకొనిరి. కాని గాంధారి యనుమతించెను. ఇది కథ. పైకి కనిపించున దింతయే. ఈ కథయందు కలితమైన యర్థయుక్తి యెట్టిది ? అది కవీంద్రులు లోనారసి మే లనదగినది. అది యిందులో నెట్లున్నది. సుబలుడు ఆ రాజునకు గాంధారినిచ్చిననిన అన్నది యొక వాక్యము. బంధు జనులెల్ల తమలో నిట్లనిరి - ఇది యొక వాక్యము. అనిన వారి పలుకులు విని గాంధారి - ఇది మూడవ వాక్యము. ఈ మూడు వాక్యములను విచారింపినచో నా యర్థయుక్తి యెట్టిదో తెలియగలదు. గాంధారి నీయదగినది ధృతరాష్ట్ర

నకు. ధృతరాష్ట్రుడు మహారాజు కొడుకైనను గ్రుడ్డివాడు. అతడు రాజ్యార్హు డగునో కాదో తెలియదు. ఇట్టి స్థితిలో తమ కూతు నెవరిత్తురు ? ఆమె కుంటిది కాదు. గ్రుడ్డిది కాదు. ఆ గ్రుడ్డివాని కిత్తు నన్నచో తల్లి యొప్పుకొనదు ; బంధువు లొప్పుకొనరు. ఇది గడ్డుసమస్య. ఈ సమస్య యీ కథకు వెనుక నున్నది. ఈ సమస్యను పరిష్కారము చేసినచో నీ కథలో నొక యర్థము కి నన్నయ్యగా రేర్పాటు చేసినట్లుకదా ! సుబలుడు 'గాంధారి నిచ్చితి' ననెను. బంధువులు తమలో ననుకొనిరి. కాని పై కేమియు ననలేదు. సుబలుని భార్యయే మన్నదో తెలియదు. ఆమె ప్రసక్తియే లేదు. బంధువులు సుబలుని మాట కావనలేరు. సుబలువంత తీక్షణ ప్రకృతియని యర్థము. అతనిమాట కెదురు లేదు. అతడు చండప్రచండుడు.

సుబలుని యీ స్వభావ మంతయు మొదటి రెండు వాక్యములలో నున్నది. అత డిచ్చితి ననెను. తనమాట కెదురులేదని యతనికి తెలియును. అందుచేతనే బంధువులు తమలో ననుకొనిరి కాని రాజున కెదురుబడి మాటాడలేదు. తమలో ననుకొనుట కూడ నెట్లనుకొనిరి ? గాంధారికి వినబడునట్లనుకొనిరి. గాంధారితో చెప్పలేదు. వారికి గాంధారి స్వభావము గూడ తెలియును. ఆమె తండ్రి యిష్టప్రకారమే నడచును. అందుచేతనే సుబలుడుకూడ తన కూతుతో నీ సంగతి చెప్పలేదు. ఆమె నేను గ్రుడ్డి వానిని చేసుకోనని యనునన్నభయము సుబలునకు లేనేలేదు. అందుచేత బంధువు లామె వినునట్లు తమలో ననుకొనిరి. ఆమె యిష్టపడక పోయినచో వారు సంతోషింతురు. గ్రుడ్డివానికి పెండ్లియగుట కష్టముకదా ! ఈ సమస్యను నన్నయ్యగా రీ విధముగా పరిష్కారము చేసిరి. సుబలుడు తా నెంత తలచినచో నంత చేయువాడు. గాంధారి తండ్రి యిష్టప్రకారము నడచునది. ఈ రెండు పెద్దవిషయములు కథయందు గుప్తములై యున్నవి. సుబలుడు మాత్రము తనకూతు గొంతు కోయునా? అతడుకు విచారించెను. ధృతరాష్ట్రుడు కురుకుల విస్తారకుడని దైవజ్ఞుల వలన తెలిసికొనెను. పైగా నతడే రాజగునని కూడ సుబలుడు చక్కగా విచారించెను. అందుకనియే 'యారాజునకు గాంధారి నిచ్చి' యనెను. 'ఆరాజునకు' అనుటలో నీయర్థమున్నది.

ఇట్లు నన్నయ్యగారి యొక్క ప్రసన్నకథాకలితార్థయుక్తి యుండును. ఇది నన్నయ్యగారు వ్రాసిన సర్వ కథలయందున్నది. ప్రధానకథ భారతకథ. ఉపఖ్యానములు చాల కలవు. ఈ యుపాఖ్యానములు పలువిధములు. కొన్ని ఋషులకు సంబంధించినవి; కొన్ని మహారాజుల చరిత్రములు ; మరికొన్ని వైదిక కథలు. ఇట్టి కథల నొక్కొక్కజాతి కథ నొక్కొక్క విధముగా జెప్పును. ఋషుల కథలు

ఋషులయొక్క త్రైకాలిక పరిజ్ఞానము ద్యోతము చేయునట్లుండును ; అనగా నా కథలలోని యర్థయుక్తి ఋషుల తమ తపశ్శక్తి చేత నాగాది విషయముల దెలిసికొని యట్లాచరించిరని సుస్మృక్తము వాగలదు. అది ఋషుల కథలయందలి యర్థయుక్తి.

మహారాజుల యొక్క కథలు చెప్పునప్పుడు నన్నయ్య గారి యర్థయుక్తి తద్గత భిన్నారోశములయందు నొక ప్రాత్రయొక్క రహస్యమైన శీల నిరూపణమునందో, మితర పురాణములయందున్న మహావిషయములను సరియోజనముచేయుటయందో ముమిడించును. వైదిక కథలయందు ఖగోళశాస్త్ర విషయములు, శుల్బశాస్త్ర విషయములు, యాజ్ఞిక కర్మ విషయములు నిగూఢములుగా చొప్పించును. ఈ రీతిగా నిన్ని మహావిషయములు కథా కలితార్థయుక్తిగా నేల చేయుటలయును ప్రత్యక్షముగా చెప్పరాదో యని ప్రశ్న పుట్టవచ్చును. దీనికి రెండు సమాధానములు : మొదట కావ్యము ధ్వని జీవితము; నన్నయ్యగారు మహాధ్వనిరహస్యవేత్త. ధ్వని మూడు విధములు : అలంకార వస్తు రసధ్వనులు. రసధ్వని యుత్తమమైనదందురు. 'సాధ్యో హి రసో యథా తథం కవిభిః' అన్నట్లుగా సర్వకవులును తమ శక్త్యనుసారము రసముసాధింతురు. గొప్పకవి గొప్పగా సాధించును. తక్కువకవి తక్కువగా సాధించును. కథ చెప్పికొని పోవుటలోననే కథాభిముఖమైన పాతకుని బుద్ధిలో కవియొక్క కించిచ్చకి చేతగూడ రసానుభూతి తదనుకూలముగా కలుగుచుండును. అక్కడ కవి వట్టి కవి. తక్కిన విషయముల యందు శల్పి. ప్రధానముగా వస్తుధ్వని మహాకథమీద కనిపించుట మహాశక్తి. శల్పదృష్టితో జూచినచో కథాగతమైన మహావస్తుధ్వని మహాత్కృష్టమైనది. ఈ శక్తి నన్నయ్యగారి కున్నంత సృష్టి లో నే కవికి నుండదు.

రెండవ కారణ మేమనగా నన్నయ్యగారు తా నితిహాసము వ్రాయుచుండెను. కావ్యము వ్రాయుట లేదు. భారత విషయమున నన్నయ్యగారిది యితిహాసదృష్టి. కావ్యదృష్టికాదు. భారతము ప్రధానముగా నితిహాసము. ఈ యితిహాస కథ భాసింపజేయుట నన్నయ్యగారి ప్రథమ దృష్టి. అందుచేత నే యర్థయుక్తి కవీంద్రులు లో నారసినచో ప్రసన్నమగునట్లు నన్నయ భారతేతిహాసమును వ్రాసెను.

ఇప్పుడు ఋషి మహాత్వ బోధకమైన కథ యెట్లుండునో చూడవలయును. సౌకన్యోపాఖ్యానము దీని కుదాహరణముగా దీసికొనబడుచున్నది. ఈ సౌకన్యోపాఖ్యాన మరణ్యపర్వములోనిది. ఇందలి కథ యేమనగా నొక కొలని సమీపమున భృగు సుతుడు పెక్కెండ్లు తపస్సు చేసెను. ఆముని కేహము వల్మీకమున కప్పబడి

యుండెను. చాల కాలమునకు సంయోగి యను రాజు తన రాణివాసముతో నచటికి విహరింపవచ్చెను. అతని కూతురు సుకన్య పుట్టలో మునికన్నులు ప్రకాశించు చుండగా నప్పుడే పుట్టిన యూహతో పుట్టత్రవ్వివచ్చెను. మునికన్నులు మూసికొనెను. ఆమె కేమియు కన్పించలేదు. ముని రాజు సైన్యములకు విరోధము కలిగించెను. రాజు కారణము తెలియక బాధపడుచుండగా నామె తండ్రివద్దకు పోయి యిది కారణమగు నేమో యని చెప్పెను. రాజు చమత్కరముని వద్దకుపోయి నీ మహిమ యెరుగక యీమె యిట్లు చేసెను. తరుణుల కెరుక కలుగునా యని యనగా ముని యత్యయరూప యౌవన గర్వితయైన యీ కన్యను పరిగ్రహించిగాని నేను క్షమింప ననెను. రాజు తన కూతు నతని కిచ్చి వెడలి పోయెను.

ఈ కథ కథగా కనిపించుచుండగా నిందులో కొన్ని కిటుకు లుండెను. ఆ కిటుకు లెక్కడ నుండెను ? ముని తపస్సుచేయుచున్న పుట్టచుట్టును నికటవల్లీ గుల్మములు పైబ్రాకి యచ్చట పుట్ట యున్నదని తెలియకుండ నుండెను. సుకన్య యావల్లీ గుల్మములుదాటి పోయి పుట్టకన్నములో నుండి కూచెను. ఇట్లు చేయవలసిన యవసరము సుకన్య కేమి కలదు ? ఆమె యంతటి నిర్భయురాలా ? అడుపు మాలిన పిల్లయా ? ఆమె పుట్ట క్రొప్పించెను. ముని కనిపించలేదు. రాజు వచ్చి చూచినపుడు ముని కనిపించెను. ముని యామెకు కనిపించక రాజున కెందుకు కనిపించెను ? పైగా రూపయౌవన గర్వితయగు నాకన్యను పరిగ్రహించి గాని క్షమించ ననుట, ముని యామెను పెండ్లి చేసికొనుట దేనికి ? ఆమె యౌవన గర్వము తగ్గించుటకా ? ఆమెను శిక్షించుటకా ? తాను ముసలివాడు గనుక ఆ పడుచు పిల్లను తాను పెండ్లిచేసికొనినచో నామెకు శిక్ష జరుగునని యా ముని యూహయా ? ఆమెకు శిక్షించవలయు నన్నచో మరియొక ముసలివానికిచ్చి పెండ్లి చేయవలయును కాని తానే పెండ్లి చేసికొనినచో నామె శిక్ష మాట యొట్టున్నను తాను బహు కష్టము, నప్రతిష్ఠయు నేమి కాలయును ? మరియు రాజంత తేలికగా తన కూతు నా పృథ్వున కిచ్చి వెళ్ళిపోయెనా ? కథ కథగా కనిపించినను కథలో నిట్టి చిక్కులున్నవి.

కథలో నున్న యీ ముకులు విడిగడుటకు కథాంశ ములనే సూక్ష్మముగా పరిశీలింపవలయును. ఆ మహర్షి సుకన్యకు పెండ్లిచేసికొనవలెనని యనుకొనెను. సుకన్య యిల్లరిపిల్లయని యాయనకు తెలియును. ఆమెగుణవతియని కూడ నాయనకు తెలియును. ఆమె యత్యయ రూప యౌవన గర్విత. అందుచేతనే విద్యుల్లతాంగియని 'సవ్యస్సర జాత బుద్ధి సంభ్రమ' యని విశేషణములు వేయబడెను. ఆమె యదుపులేని పిల్ల గనుక

నే యంత జిగిబిగిగా నున్న తీగలలో ముండ్లలో దూరిపోయి పుట్టలో చూచెను. సామాన్యముగ నట్లెవ్వరు చేయరు. ఆ పుట్ట క్రొప్పించినప్పుడు ముని తాను కనిపించలేదు. తన్ను పెండ్లి చేసికొనుమని యామె నడిగినచో నేమి ప్రయోజనము ? అందుచేత రాజును తనవద్దకు రప్పించుకొనవలయును. రాజు తనవద్దకు వచ్చుటకు సైన్యమును శపించవలయును. ఈ పుట్ట క్రొప్పించుట యౌవన గర్వముచేత చేసిన పనియే గాని యామె దుర్మార్గురా లగుటచేత కాదు. అందుచేతనే తండ్రివద్దకు పోయి తాను పుట్ట క్రొప్పించిన సంగతి చెప్పెను. తండ్రి కోపపడు నేమోయని యూరకుండ లేదు. ఆమె యంత మంచిబాలిక. అప్పుడు రాజు మునివగ్గరకు వెళ్ళెను. అతడు తపస్సు యొక్క క్షేమముచేత చర్మము బొమికలు మాత్రమే మిగిలిన శరీరము కలవాడు.

రాజు తన కూతు నాయన కిచ్చెను. ఆ రాజునకు చ్యవనునియొక్క తపో మహిమ తెలియును. తన కూతునాయన కిచ్చినచో తన కూతు రేమియు బాధపడదు. ఆ ఋషి యామెను వరించెను. తన కూతుయొక్క యోగ క్షేమముల నాతడే చూచుకొనును. ఇది యంతయు విచారించియే రాజు తనకి తన కూతు నిచ్చుట కంగీకరించెను. 'ఎఱుక గలరె తరుణులు ధరణిన్' ఇక్కడ వాడిన శబ్దము తరుణులు అనగా యౌవనవతులు ; అనగా యౌవనము వలన కలిగిన యుత్సాహమే కాని తన కూతునకు వేరే దుర్గుణములు లేవని రాజునకు తెలియును. అందువలననే మునికి భార్యగా నిచ్చినను తన కూతునకు వచ్చెడి యాపద లేవని రాజు తెలిసి యిట్లు చేసెను. ఈ కథ ఇట్లు జరగుటకు ఋషికి సుకన్యమీద కలిగిన ప్రేమ. యామెయౌవన గర్వము, యామెయొక్క సల్లక్షణము, రాజు వివేకి యగుట— యీ మూడు విషయములు వెనుక నుండెను. ఇవి పరిశీలించినచో తెలియవలసినవి. ఇదియు నన్నయ్యగారి యర్థయుక్తి.

మరియు తరువాతి కథ ప్రసన్నమైన తెర గెట్టి దనగా సుకన్య చ్యవనునకు పరిచర్య చేయుచుండెను. ఋషి తాను వృద్ధుడు. ఆతనియందు సుకన్య కామోపభోగముల ననుభవించుటలేదు. ఆమె మన స్సెట్లున్నదో? ఆమె తనకంటె నన్నుని వరించుచున్నదో సౌందర్యవంతుని పరించుచున్నదో ? ఋషికి తెలియదు. అందుచేత నత డశ్వినీ దేవతలను సుకన్య వద్దకు పంపించెను. వారు సుకన్యవద్దకు వచ్చి నీ వింత యిందకత్తెవు. వృద్ధుని పెండ్లాడి నీ యౌవనమును వృథా చేసితివి. యౌవనమునకు, నీ సౌందర్యమునకు తగిన పరుని వరియింపుము. మేము వానిని తెచ్చెదమనిరి. ఆమె కోపించి పోయి భర్తతో చెప్పెను. ఋషి యాశ్వినులమీద కోపించలేదు. వారిని తానే పంపించి నాడుగా ! అందుచేత భార్యతో నీ వాశ్వినుల మాట కొప్పుకొను

మని పంపించెను. వా రన్న మాటలేమి ? ఆమె యెప్పునినో కోరుచున్నచో వానిని తెచ్చి పెట్టుదుమనికదా ! ఆమె పోయి యెప్పునినో కోరలేదు. నాకు యౌవనవరుంగా వింపుడని కోరెను. నాభ ర్తను యౌవనవంతుని జేయుడని యిర్థము. ఆశ్వినులతో చ్యవనుడును చెరువులో బ్రవేశించెను. మువ్వురు నవ యౌవనులై వెలికి వచ్చిరి. ఆశ్విను లిదివరకే నవయౌవనులు. చ్యవను చొక్కడే యిప్పుడు నవయౌవను డయినది. నల చరిత్రలోవలె మువ్వు రొక్క రూపువారు కాలేదు. అశ్విని దేవతలు సౌందర్య వంతులు ; చ్యవనుడు కాడు. సుకన్య తన భ ర్తనే కోరెను ; అనగా నామె సౌందర్య మును వాంఛింపలేదు. భ ర్తయొక్క యౌవనమే వాంఛించెను.

ఈ కథ పరీక్షించినచో నిచ్చట నున్న భిన్నాంశముల చేత నశ్వినిదేవతలు చ్యవనుని మాట చొప్పుననే సుకన్యను పరీక్షించుటకు వచ్చిరని తెలియగలదు. ఆమె 'నేను సంయాతి కూతురను, చ్యవనుని భార్య' నని చెప్పగా వారు నవ్వి 'యిట్టి రూప విభవంబులు వడసి మూ ముసలివానినా వరించునది ? నీ వయోరూపములకు తగినవాని వరియింపుము మేము తెచ్చెద'మనిరి. అంతియే కాని మేము యౌవనవంతు లము ; మేము సౌందర్యవంతులము ; మమ్ము పెండ్లాడు మనలేదు. ఆమె తన భ ర్తనే యౌవనవంతుని చేయుడని యడిగినది. ఆమెకు దేహభ్రాంతిగాని దేహిగతా వస్థాభ్రాంతిగాని లేదని తెలియుచున్నది.

వారిని చ్యవనుడే పంపించె ననుటకు మరియు గింకొక కారణము కలదు. ఎవరో వచ్చి యిట్లన్నారని చెప్పగా చ్యవనుడు కోపించవలయును. కోపించక వారి మాటల కొప్పికొనుమని భార్యతో చెప్పెను. అందుచేత చ్యవనుని మాట చొప్పుననే వారు వచ్చిరని తెలియుచున్నది. సుకన్యను పరీక్షించవలయునని మునియే యీ పన్ను గడ పన్నెను; లేదా యశ్వినిదేవతవలె చ్యవనునివలన తా మేదో లాభము పొందవల యునని చ్యవనుని కీ యుపకారము చేయుటకు వచ్చిరి అని చెప్పినచో నదియు పొస గదు ; ఏల ననగా చ్యవనుని యాశ్రమమునకు అశ్వినిదేవతలు సుకన్యను చూచిన ప్రదేశమునకు కొంతదూర మున్నదని 'ఒడంబడుమని పంచిన' యన్న మాటలో నున్నది. వారు తమ యంతటనే తాము వచ్చినచో, వచ్చి యిట్లు మాటాడినచో సునక్య పోయి యీ మాటలు భ ర్తతో చెప్పినపుడు ఆయన తొందరపడి శపించవచ్చును. ఈ రీతిగా కథ ప్రసన్న మగుచున్నది. ప్రసన్న మగుట యనగా స్థూలముగా చి జూ నపుడు కలుగు సందేహము లన్నియు నివారితము లగుట.

నన్నయగారు ఇతర పురాణములయందలి విషయములను ప్రస్తుత కథయందు తా నెట్లు జోడించు ననగా నల చరిత్రములోని హంస దౌత్యము చూచినచో నర్థ మగును. హంస దౌత్యము నల కథకు ముఖము. నల దమయరతు లిద్దరు నొక తొకరి గుణములు వినీ యన్యోన్యము కోర్కె గలవారైరి. 'ఒక్కనాడు నలుడు దమయంతి గుణబద్ధచేతస్కుండై మదనానలంబు సహింపనోపక ప్రమదవనంబున గ్రుమ్మరువా డంతరిక్షశ్రీకాంతాహారావళియుం బోలె హంసావళి యవనీతలంబున కవతిరించిన' - దమయంతి గుణబద్ధచేతస్కుడు దమయంతియొక్క గుణములయందు బద్ధమైన మనసుకలవాడు. దమయంతి యను త్రాడుచేత కట్టబడిన మనసుకలవాడు. మదనానలము సహింపనోపక అనగా కాలుసేతులు కట్టివేసి నిప్పులో వేయబడినవాని వలె నుండెనన్నమాట. అంతరిక్ష మను శ్రీయొక్క ముత్యాలపేరువలె హంస సమూహము భూమి కవతరించెను.

ముత్యాలపేరువలె హంసల వరుస యున్నదనుటచేత గగనమున బక్షులు గుములుగా నెగురునపుడు మెడలోని హారమువలె నాబద్ధమాలలై పోవుట విదితమయిన విషయమే. ఈ పోలిక చెప్పుట యెందు కనగా నలుడు దూతయైన హంసను పట్టు కొనగా 'పిండుకట్టి తిరుగుచుండె వాతోద్ధూత శారదాభ్ర శకలచయమువోలె' నన్న భావముతో సమత్వము కల్పించి చమత్కరించుటకు. ఇచట అంతరిక్ష మను శబ్దము అవతరించుట యన్న శబ్దము - ఈ రెండును ముఖ్యములైన శబ్దములు. అంతరిక్ష మనగా వాయు ప్రసారముగల యాకాశము ('వాయురంతరిక్షే సూర్యో దివిచంద్రమా దిక్షు నక్షత్రాణీ స్వలోకే' అని వేదము). ఈ హంసలు వాయు మండలము నుండి దిగినవి. ఏచటినుండి వచ్చినవో తెలియదు. వాయుమండలమునందే యుద్భవించె నేమో! 'అవతరించు' అన్న శబ్దము 'డిగ్గు' అన్న సామాన్యార్థమును చెప్పుచున్నను భగవంతు డవతరించెను అన్నచోటి యర్థమును కొట్టుచున్నది. కనుక వాయువు తనువుగా గలిగిన దైవ మవతరించె నన్న స్ఫూర్తి యీ శబ్దములందు గలదు.

నలుడు 'హంసః నడ బేడంగు చూచి నగుచు' వాని 'నడకలసొగసు చూచి నవ్వుచు' - ఎందుకు నవ్వువలెను? అవి శ్రీలవలె నడచుచున్నవి. దమయంతిగత బుద్ధి కదియే కదా యూహ! 'ఎగచి యెగచి యందు నెగయకుండఁగ నొక్క హంసఁ బట్టుకొనియే నతిరయమున'. ఎగరగొట్టి పైకి లేవకుండ నుండగా నొక్క హంసను మిక్కిలి తొందరగా బట్టుకొనెను (ఎగచు - ఎగరజేయు, ఎగయు - పైకి లేచు). ఆ హంస యెగురనే లేదు. దానిని మిక్కిలి తొందరగా బట్టుకొనెను. అది యెగిరిపోవునేమో యని యతని భయము. అది యితడు - పట్టుకొనవలయుననియే

యెగురలేదు. 'ఆ హంస తన కమ్మనుజేశ్వరుం డపాయంబు జేయుంగా వగచి' చేయునని వగచి కాదు. చేయునుకదా యని యర్థము చెప్పినచో నీ 'కదా' శబ్దమున కర్థము లేదు. అతడు తన కపకారము చేయడు. చేయు నన్న ట్లూహించి యన్న యర్థము కల్పించుకొనవలయును.

'ఆ హంస మనుష్య వాక్యంబులతో నీకుం బ్రియంబు జేసెద. నీ హృద యేశ్వరియైన దమయంతి పాలికిం బోయి' మొదలైన వాక్యములను జెప్పెను. ఈ హంసకు దమయంతి నలుని హృదయేశ్వరి యని యెట్లు తెలియును? తెలియునుబో, నీ కెట్లు తెలియునని నలు డేల ప్రశ్నించలేదు? నలు డనురక్తుడై వదలిపెట్టెను. ఆ హంసపిండు దమయంతివద్దకుపోయి విహరించుచుండెను. అక్కడ దమయంతియు నామె చెలికత్తెలును హంసలను పట్టుకొనుటకు పరుగెత్తిరి. 'నలుచేతి విడువంగబడిన హంస చెలువముగ నందు దమయంతిచేతఁ బట్టువడియె'. 'విడువంగబడిన', 'పట్టు వడియె' నని యీ రెండు ధాతువులకు పడు ధాతువనుప్రయుక్తమై యిది యంతయు నొక యుద్దిష్ట కార్యమని తెలియుచున్నది. హంస హంసకాదు. పట్టి హంస కి మాట లెక్కడివి? ఈ జ్ఞాన మెక్కడిది? ఈ హంస యెవరు? ఈ హంసపిండు 'అంతరిక్ష శ్రీకాంతా హారావళియుంబోలె నవనీతలంబున కపతరించెను'. ఇది దమ యంతికి నలునకు సంగమ కారణదూత, సంగమమునకు కారణమయిన దూత. ఈ హంస లేనిచో వారి సంగమముజరుగదా? అదివరకే వా రన్యోన్య అగ్నమనస్కులు. ఈ దౌత్యమువలన దమయంతి యధిక విరహతప్త యగుటయు మొదలయినవి జరిగిన మాట నిజమే. అంతమాత్రమున సంగమకారణ దూత యనవలయునా? తోకములో కారణ జన్ముడు మొదలైన శబ్దములు కలవు. ఒక మహాకార్యము సాధించుటలే యతడు జన్మించినాడని యర్థము. అట్లే నలదమయంతుల సంగమ మను మహా కార్యము జరుపుటకొరకే యీ హంస యవతార మెత్తెనని యర్థమగుచున్నది.

శివ పురాణములో నొక గాథ కలదు. పూర్వ యుగములో ఆహుతుడు ఆహుతి యను నిద్దరు భిల్ల దంపతులు పరమ శివభక్తులై యుండగా శివు డనుగ్రహించి 'మీరు భవిష్యత్కాలములో నల దమయంతులై జన్మింతురు. మీరు నేను దౌత్యము చేయుదు'నని చెప్పెను. ఆ గాథ ననుసంధించి నన్నయగారు ఈ కథ ప్రచాసెను.

సంస్కృతములో నైషధమును రచించిన శ్రీనాథునికి ఈ శివపురాణాంతర్గత కథ తెలియును. అందుచేత వారి హంస పంచతంత్ర కథలలో వచ్చు నొక పక్షి వంటిది. నన్నయగారు 'నానా పురాణ విజ్ఞాన నిరతుడు'. అందుచేత నన్నయ్య

గారి హంస శీవుడు. పరమ యోగీశ్వరులకు హంసలని పేరు. యోగీశ్వరేశ్వరుడైన శీవుడు హంసగా వచ్చెను. ఇది నన్నయ్యగారి పరమ విజ్ఞానము. 'అమలిన తారకా నమువయంబులనెన్నను... విధాతృనకైనను నేరబోలునే' అను పద్యమునుబట్టి నన్నయగారు భారతమును జూచిన చూపు తెలియగలదు. మొదటిది భారతములో నక్షత్ర గోళముయొక్క మహావిషయము లున్నవి. ఖగోళ పరిజ్ఞానము లేకుండ భారతము సర్వంకషముగా దెలియదు. రెండవది సర్వ వేదశాస్త్రముల రహస్యము తెలియ వలయును. మూడవది దుర్గమార్థ సమన్వితము కనుక ఖగోళ విషయము సర్వవేదశాస్త్ర పరిజ్ఞానము ప్రసన్న కథా కథితార్థ యుక్తిలో నన్నయగారు చొప్పించిన బహుార్థ యుక్తులు భారత రచనచేయు కవికి తప్పకుండ కావలయును. నన్నయ్యగారి విజ్ఞాన మంతయు కలవారు.

'భూసతీకిర దీవయనకుఁ బొల్పెసఁగంగ శరత్సమాగమం
బాసకల ప్రమోదకరమై విలసిల్లె మహర్షిమండలలో
పాసిత రాజహంస గతి భాసి ప్రసన్న సరస్వతీక మ
భాసనశోభితం బగుచు నబ్జజు యానముతో సమానమై'.

వేదములో ద్యావాప్రభువుల దాంపత్యము రూఢమై గది. మహర్షిమండల మనగా సప్తర్షి మండలము. ఈ సప్తర్షి మండలమునకు క్రింది భాగమున కొన్ని నక్షత్రములు హంసాకృతిగా నుండును. అచ్చటనే సరస్వతీ నక్షత్రము బ్రహ్మనక్షత్రము కూడ నుండును. ఈ సంగతు లన్నియు ఋగ్వేద ప్రతిష్ఠితములు. ఖగోళ విజ్ఞాన మహా విషయములు నన్నయ్యగారికి కరతలామలకములు.

వ్యాస మహర్షి భారతములో యాజ్ఞికములయిన సంతోగ వైఖరులు, వేద చ్చందోవతారములు కథలుగా నిర్మించి వ్రాసెను. అందులో గరుడికథ గాయత్రీ చ్చందోవతార కథ. యజుర్వేదములో కద్రూ వినతలను రెండు చందస్సులచేత నమృతము సాధింపబడక గాయత్రీ చ్చందస్సుచేత సాధింపబడిన యుపాఖ్యానము కలదు. దానినే వ్యాసమహర్షి గరుడి యమృతము నాహరించిన కథగా వివరించెను. ఇట్టి కథలతో నన్నయ్యగారి రచనము సర్వధా ఆమూలార్థము భాసించునట్లుండును.

ఉపకథల తీర్చిట్టుండను. ప్రధానకథ తీర్పు వేరు విధముగా నున్నది. ఉప కథలయం దర్థయుక్తి చేయుట తేలిక. ప్రధాన కథయం దర్థయుక్తి చేయుట మిక్కిలి కష్టము. అందు భారత కథ చాల క్లిష్టమైన కథ. ఎక్కడి కక్కడికి

నన్నయభట్టు

కథాఘట్టములు సన్నివేశ క్షేత్రము కలవై కవి రచనకు, నౌచిత్యసంపాదనకు కష్టము కలిగించుచుండును. ధృతరాష్ట్ర పాండురాజు అన్నదమ్ములు. ధృతరాష్ట్రుడు గ్రుడ్డివాడు. పాండురాజు పాండుతోగి, ఇద్దరకును రాజ్యార్హత లేదు. ఇద్దరును మహాబలశాలులే. అరదుడగుటచేత ధృతరాష్ట్రుని బాహుబలియు నిరుపయోగము. రాజ్యము యథార్థముగా పాలించునది పాండురాజు. ధృతరాష్ట్రుడు పేరునకు రాజు. సర్కదిగ్విజయము చేసి రాజ్యమునకు ప్రతిష్ఠ తెచ్చినది పాండురాజు. తాను నిత్యము హస్తినాపురమున నున్నచో ధృతరాష్ట్రుని రాజత్వమునకు భంగము వచ్చును. కాని ప్రజల బుద్ధిలో పాండురాజే రాజనిపించుచుండెను. భారత కథ ననుసరించి పాండవులు రాజ్యభాగ మడుగుటకు పాండురాజు రాజ్యము చేసినట్లు కనపడవలయును. మొదటనే కథలో నీక్లిష్టఘట్ట మున్నది. రెండవది ధర్మరాజునకు పదునారవయేట పాండవులు హస్తినాపురమునకు వచ్చిరి. అంతవరకు పినతండ్రి పెదతండ్రి కొడుకు తొకరి నొక రెరుగరు. అంతవరకు దుర్యోధనుడే యువరాజుగా నుండెను. ఒకవేళ సమష్టి కుటుంబముగా నొప్పుకొన్నను కొడుకులలో పెద్దవాడైన ధర్మరాజు యువరాజు కావలసి వచ్చును. ఈ పినతండ్రి పెదతండ్రి బిడ్డలు విరోధము పాటించుకొనజొచ్చిరి. ఒక కుటుంబములోని పిల్లలు పోట్లాడ మొదలిడినచో నెటు చెప్పుటకు వీలులేదు. ఎంత పోట్లాడుకొన్నను తెగతెంపులు చేసికొనుటకు వీలులేదు. ఒకరి నొక రెక్కువగా సాధించుకొనుటకు వీలులేదు. ఈ కౌరవ పాండవుల విరోధ మిట్టిది. ఈ విరోధము యొక్క స్వరూపము ఒక గద్యకావ్యమునకో, యొక యల్పకావ్యమునకో తగినది కాని మహాకావ్యమునకు తగినదికాదు. కాని భారతము మహాకావ్యము.

కథయొక్క యాత్మ చేకరువడ నీ సమష్టి కుటుంబములో నున్న పృథ్వీరము ధర్మనితపజేయుచు నితిహాసము యొక్క యితిహాసత్వము చెడకండ వ్రాయుట యొక క్లిష్టఘట్టము. ద్యౌత ఘట్టముకూడ వారి సన్నిహిత బంధుత్వముచేత క్లిష్టతర మగుచున్నది. ఈ క్లిష్టమైన భాగమంతయు నన్నయ్యగారి పాలబడినది. తర్కిన భారతకథ దీని దృష్ట్యా కవితాశక్తి యొక్కవ కలవాడు వ్రాసికొని పోవచ్చును. ఈ ఘట్టములు వ్రాయుటకు లోకజ్ఞుడు కావలయును. రాజసభా చృత్రాంతములు చెప్పుటకు మనోభాషణ వివరణము చేయుటకు తోకికుడు కావలయును. అందువనియే నన్నయ్యగారు తాను 'లోకజ్ఞునుభయభాషా కావ్య శోభితు'నని చెప్పుకొన్నాడు. ఈ మూడు ఘట్టములు మూడు విధములుగా నన్నయ్యగారు సమర్థించిరి. ధృతరాష్ట్రుని రాజ్యము చేయుచుండగా 'పాండురాజు వినయ విధేయత్వమున ధృతరాష్ట్రున కభి

మత కార్యకరణంబున బాంధవులకు సంతోషంబు సేయుచు, 'మండిత గుణసంపద. నధికుండగుచుం ... బాండు మహీశుండని బుధసభలు దనుబొగడన్'. పై వచనములో రాజలక్షణము అన్నియు చెప్పి ధృతరాష్ట్రునియందు వినయ విధేయతలతో నుండుట చెప్పి బుధసభలు పాండు మహీశుడు పూరు భరత కురు పతులకు దుల్యుండయి. వంశకరుండగునని పొగడగా నొప్పెనని వ్రాయుట యొక గొప్ప నేర్పు. స్మృతిన్యాయ మెట్లున్నను జనవాక్యము పాండురాజే రాజుగా నుండెను. కురుపాండవ యుద్ధమునకు బీజభూతమైన సమగ్య ఇట్లు నిర్దేశింపబడెను. ఆ ఘట్ట మంతయు నిట్టి చమత్కారములై న సూచనలతో నిండి యున్నది. రెండవ ఘట్టము యొక్క క్లిష్టత దుర్యోధనాదుల యౌద్ధత్య నిర్వహణముతో సమర్థింపబడినది. వారు వీరును పినతండ్రి పెదతండ్రి బిడ్డలమని తెలిసికొనుట పదునాలుగేండ్లు పెరిగిన తరువాత జరిగినది. అంతవరకు దుర్యోధనాదులు వారసులుగా బెరిగిరి; రాచబిడ్డలుగా పెరిగిరి. పాండవుల కీ పెంపకము లేదు. కౌరవులయు, పాండవులయు నీ పెరుగుదలలోని భేదమువలన విరోధ మెట్లు పొడసూపినదో వ్యంగ్యభూతముగా వ్రాయుటలో నన్నయ్యగారి నేర్పు గలదు. ఆ నేర్పులో నున్న కష్టము మహాకావ్యము యొక్క లక్షణము చెడకుండ పట్టుకొని వచ్చుటలో నున్నది. ద్యూత ఘట్టము కూడ నింత నేర్పుతోడనే నిర్వహింపబడినది. బంధుత్వ మేమి చేయుటకును వీలులేదు. పినతండ్రి బిడ్డలు కానిచో పాండవు లోడిపోయినంతనే నిజముగా దాసులై పరిచర్య చేయవలయును. అట్లు చేసినట్లు లేదు. ధృతరాష్ట్రుడు పిలిచి ద్రౌపదికి మరల రాజ్య మిచ్చునంతవరకు పాండవు లెక్కడ నుండిరి; యెట్లు లుండిరి? ఇట్టి బహువిషయములు వ్యంగ్య భూతములై పాఠకుని యూహా శక్తికి వదలబడి యుండు రెండు మాటలచే సూచింపబడుచు నీ ఘట్టములయందలి నన్నయ్యగారి రచనా విధానము మనస్సున కందనిదై యనిర్వాచ్య రమణీయమై భాసించుచున్నది.

నన్నయ్యగారి రచన యింత పరమధ్యని సముపేతముగా, నింత పరమాలంకారికముగా నుండుటకు కారణమేమియని విచారించినచో నానాటి వేంగీ దేశమున కావ్యగతాభిప్రాయము లిట్టివి యని నిరూపింపబడుటకు కొన్ని ప్రతిపత్తులు కనిపించుచున్నవి. ఆ నాడు కావ్య శ్రోతృతా పారంగతములయిన సాహిత్య పరిషత్తు లుండినట్లు నన్నయ్యగారి 'పరమ వివేక సౌరభ...గానియాడి వేడుకన్' అను పద్యముచేత తెలియబడుచున్నది.

ఈ సభలకు నన్నయ్యగారు తన యాదిపర్వము వ్రాసిన తర్వాత తన కావ్యము వినిపించినట్లు కనిపించును; ఏలననగా సభాపర్వమునందలి రెండాశ్వాసము

లకును, అరణ్యపర్వములో తాను వ్రాసిన మూడాశ్వాసములకును చివర తన కావ్యము అతి రమణీయముగాను, అతి రమ్యముగానని వ్రాసెను. ఈ రమ్య రమణీయ శబ్దములు ఆది పర్వముయొక్క యెనిమిదాశ్వాసముల చివరను లేవు. ఆదిపర్వాశ్వాసముల చివర లేకుండ సభారణ్యాశ్వాసాంతములయందు నీ శబ్దము లేల చుప యోగింపబడవలయును? ఆ పరిషత్తులు నన్నయ్యగారి భారతమును విని యట్లు ప్రశంసించి యుండురని యూహించుటలో సామంజస్యముండవచ్చును. ఈ రమ్య రమణీయ శబ్దములు వేంగి పండితుడైన రసగంగాధరకర్త వాడుటయు, నన్నయ్య గారి కావ్యము అట్లున్నదని సభారణ్య పర్వములయందు కనిపించుటయు, నాది పర్వమునందు తేకపోవుటయు, పండిత పరిషత్తులను నన్నయ్యగారు వర్ణించుటయు వీనిచేత జగన్నాథపండితు డేది సూత్రించెనో యా యభిప్రాయము వేంగినాటి పండిత పరిషత్తులదై యుండునని యూహించవచ్చును.

నన్నయ్యగారు ఆంధ్రభాషా వాగనుశాసనను డనుటలో వాగనుశాసన లక్షణ మొక్క వ్యాకరణము వ్రాయుటలోననే కాదు, కావ్యము వ్రాసి లక్ష్య నిరూపణము చేయుటలో కూడ నుండును కదా. ఆ లక్ష్య నిరూపణ మెట్టిదో చూడవలయును.

భాషకు నుడికారము ప్రాణము. ఈ నుడికారము నన్నయ్యగారి యందు సమృద్ధిగా నున్నది. నన్నయ్యగారు ప్రధానముగా తత్సమ శబ్దములు పొందిన యర్థ విపరిణామము భాసించునట్లు బహు శబ్దములు వాడును.

‘మాయందు లేని గుణములు
 మీ యనురాగమునఁ జేసి మిగిలి వెలింగెన్.
 మీ యనుగతి మాకు నభి
 ప్రాయము వనవాసదుఃఖభర మోపుదురే’.

ఇచ్చట నభిప్రాయమన్న శబ్దము ఇష్టమన్న యర్థము కలది.

‘ఈ యున్న పౌష్యప్రోలికి పోయి కడుం పెద్దదప్పు పోయినయట్లు’ త్రికము లోని యీ శబ్దమునకు నుండు ధాతువుయొక్క భూతార్థక క్రియాజన్య విశేషణము జతపరచి తరువాత నామవాచకము పెట్టి నన్నయ్యగారు రెండు విధములైన మార్గములు చూపించినారు తెలుగులో సమాస మిట్లు చేయవచ్చు నన్న దొకటి. విశేషణ విశేష్య ములు క్రియాజన్య విశేషణముచేత వ్యవహితములై సమాస ఘటనము చేయుట. మరియు నిచ్చటి యే తదర్థకమైన యీకారము సమీపదేశ నిర్దేశకముగా వాడబడినది.

‘తడయక సామభేదముల దానములం దయతోడనమ్మగా
నొడివియు సత్య మిచ్చియు’,

‘మనసిచ్చి మాటలాడుటవలె సత్యమిచ్చుట’ యని నన్నయగారు వాడినారు.

‘పెద్ద యిష్టుడు మీకున్’, ‘ఈ వ్యాధి యొంటఁ దీఱదు’, ‘కన్నుమూయదు నాకున్’, ‘ఏమి గహనము’, ‘దుర్మోఢనుండు దుర్బుద్ధియని యేమి చెప్పవలయును’, ‘నెల నెల సేవింతురు’, ‘పగలెల్ల జలదుర్గబలమున జలధినుండి’, ‘రేలెల్ల చనిన రేగి’, ‘అక్కుండలమ్ముల తొడుగ నవసరంబై యున్నది’, ‘సలిపిరి దీర్ఘవాసరనిశల్’, ‘రణవీరులు కావుట’—

ఇట్టి వెన్నియో నన్నయ్యగారి తెలుగు ప్రయోగములు.

‘మరియెండ యొక్కనంతకు’, ‘ఎల్లవారికంటె నెఱుకకలవు’, ‘ఎంత యోటు వడిన నంతియ జూదమ్మునందుఁ దగులు’, ‘పూసికట్టి తొడి’, ‘ముదుసళ్లు తమ కిమ్ముగా సదివికొండ్రు’, ‘గాడ్చు చూలి పిఱుదు కావంగ’—

ఇట్టివియును పలువిధములైన తెలుగు పలుకుబడులు నన్నయ్యగారు వాడగా మరికొంద రితరాండ్రకవులు వానిని పదేపదే వాడి యా శబ్దములు వారివేమో యర్పంత ప్రేమ కలిగించుకొన్నారు.

మరియు నన్నయ్యగారు సంస్కృత శబ్దములను పలుచోట్ల యౌగికార్యము నందు వాడి కథార్థ యుక్తి కలిగింతురు. ఆంధ్రభాషకు నన్నయ్యగారు పెట్టినది భిక్షి. తక్కిన కవు లందరు నన్నయ్యగారినుండి భాషాశబ్దములు, పద్యరచనలోని యొడుపులు గ్రహించినవారే. కాని యొక్కరికిని నన్నయ్యగారి ప్రసన్నకథా కలితార్థయుక్తి తెలియలేదు. మహాకథ వ్రాయుచు కథా పరమ ప్రయోజనమైన మహా విషయమును వ్యంగ్యభూతముగా గాని, బుద్ధిపూర్వకముగా తత్ర తత్ర నిహిత బహు విషయజన్య స్ఫూర్తిచేతగాని భాసింపజేయగల తెలుగు కవులు కొస్థిమంది. సంస్కృత భాషకు వాల్మీకి యెట్టివాడో, ఆంధ్రభాషకు తానట్టివాడనని యెరిగినవాడు నన్నయ్య గారు. నన్నయ్యగారు వ్రాసిన బహువిషయము లట్లుండగా నాంధ్రభాషకు గద్య పద్యాత్మకమైన కావ్యమే యుండవలయు ననియు నాంధ్ర కావ్యములలో చంపకమాలో త్పలమాలా మత్తేభ శార్దూలములు కంద సీస గీత పద్యములు బహుశముగా నుండుట రమ్యమనియు దర్శించినవాడు నన్నయ్య.

పాల్కురికి సోమనాథుడు

— మల్లంపల్లి శరభయ్య

సోమనాథుడు, పాల్కురికి : సోమనాథుని దేశ కాలములు, కులగోత్రములు రమారమి ఒక అర్థ శతాబ్ది నుండి పరిశోధకులకు చర్చావిషయములుగ నున్నవి. హాల్కురికియా ? పాల్కురికియా ? కన్నడదేశమా ? తెలంగాణమా ? పదుమూడవ శతాబ్దియా ? పదునాలుగవ శతాబ్దియా ? తిక్కనకు ముందా? వెనుకా? ఆరాధ్యుడా ? జంగమమా ? అని. ఈ చర్చలను పురస్కరించుకొని పలువురు పరిశోధకులు పెక్కు గ్రంథములను రచించిరి. ఆ గ్రంథములలో అంతరంగ సాక్ష్యములు, బహిరంగ సాక్ష్యములు క్రోడీకరింప బడినవి. కర్ణాటాంధ్ర దేశచరిత్రములు, వాఙ్మయ చరిత్రములు నవలోడింపబడినవి. పూర్వసిద్ధాంతములు నిరస్తములై, నూత్న సిద్ధాంతములు నెలకొల్పబడు చున్నవి. పరిశోధించినకొలది సాధన సామగ్రియు, సామగ్రి దొరకిన కొలది పరిశోధనయు నవిరతముగ గొనసాగుచునే యున్నవి. ఈ పరిశోధకులు రెండు తెగలు; చరిత్ర పరిశోధకులు, వాఙ్మయ పరిశోధకులు. చరిత్ర పరిశోధకు లనుటచే వాఙ్మయాధారమును విడుతురనిగాని, వాఙ్మయ పరిశోధకు లనుటచే శాసనాధారమును నిరసించురనిగాని తలంప వలనుపడదు.

శ్రీయుత కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు పంతులుగారు సోమనాథుని గ్రంథములను ప్రకటించునంతవరకును శై వేతర ప్రపంచమునకు సోమనాథుని ప్రసక్తి పట్టినట్లుతోచదు. వారు తొలుత ప్రకటించిన బసవపురాణము పరిశోధకుల దృష్టిని సోమనాథుని దెసకు మరల్చినది. అంతవరకు శైవులలో గూడ పఠన పాఠనాదులనుండి యంతర్హితములై పొనుగుపడియున్న సోమనాథుని లఘుకృతులు పెక్కులు పరిశోధకుల కృషి ఫలములుగ వెలువడినవి. సోమనాథుని దేశకాలాదిక చర్చ పరిశోధనయం దొకప్రధానశాఖయై వెలసినది. చరిత్ర పరిశోధకులు సోమనాథుని పదునాలుగవ శతాబ్దిలోని వానినిగను, వాఙ్మయ పరిశోధకులు పదుమూడవశతాబ్దిలోని వానినిగను నిర్ణయించుచున్నారు. సోమనాథుని గ్రంథములు తెనుగునుండి కన్నడమునకు, సంస్కృతమునకు అనువదింప

బడియుండుటను, తెలంగాణములో పాలకుర్తి గ్రామముండుటను సోమనాథుని బేర్కొనిన యేకవియు 'హాల్కరికి' యని పేర్కొనకుండుటనుబట్టి సోమనాథునిది ఆంధ్రదేశమే యనియు, నతడు తెలంగాణమువాడనియును, జంగమ శబ్దము నాటికి జాతి వాచకముగాకుండుటను అప్పటికి బ్రహ్మజేతరుల కందుబాటులో లేని వేదవేదాంగ పార గత్వము సోమనాథుని కృతులలో బ్రహ్మక్రమగుచుండుటను బట్టి సోమనాథుని బ్రహ్మణుడేయనియును పలువురు పరిశోధకులు నిర్ణయించిరి. భాషాపరిశోధకులకు, వాఙ్మయ పరిశోధకులకు, చరిత్ర పరిశోధకులకు సోమనాథుని కృతులుకొన్ని దశాబ్దముల పరిశ్రమ కవ కాశమిచ్చు పెన్నిధులవలె గోచరించినవి. 'జానుతెనుగు' యొక్క స్వరూపాన్వేషణము, నిఘంటువుల కెక్కని పెక్కుపదముల అర్థనిరూపణము, అందు సదృశేతరద్రావిడభాషాపద సాదృశ్యానుసంధానము, శివకవి వ్యవహారైక నియతములగు పెక్కు సంస్కృతాంధ్ర పదప్రయోగములు, సంధివిశేషములు, కారక విశేషములు, క్రియావిశేషములు, ఛందో విశేషములు - నిరాదృతమై, విస్మృతమైన యొక మహాకవితా సంప్రదాయముయొక్కశిథిలా వశేషములుగ నిలిచి పలువురు బుద్ధుమంతులను అన్వేషణ నిమగ్నులుగ నొనర్చినవి.

ఉదాహరణమును అపూర్వకార్జ్యప్రక్రియకు సంస్కృతాంధ్రములలో ప్రథమోదాహరణములుగ సోమనాథుని బహు భాషా పాండిత్యమునకు నిదర్శకమై సంస్కృత, ద్రవిడ, కర్ణాట, మహారాష్ట్రములను మణిప్రవాళశైలిని, జాను తెనుగునను గూర్చబడి పద్యమున కొక్కటిగ పురాతన భక్తచరిత్రములను గీర్తించుచున్న వృషాధిపశతకము నేటికి దొరికిన మకుట సంఖ్యానియతములగు శతకములలో మొదటిదిగ నెన్నబడుచున్నది. అక్షరాంక గద్యమును, అక్షరాంక పద్యములును, నమస్కారగద్యయును, పంచప్రకార గద్యయును, అష్టోత్తరశతనామ గద్యయును, శరణుబసవ గద్యయును పంచరత్నములును, బసవాష్టకమును సోమనాథుడు బసవేశ్వరునిపై జెప్పిన స్తుతి ప్రబంధములు. మరియు సితడు సద్గురు రగడను కన్నడ భాషలో రచించెనట. సోమనాథుడు తన సంగీతశాస్త్ర వైదుష్యమునకు నిదర్శకముగ రచించిన గంగోత్పత్తి రగడ నేటివరకెచ్చటను లభించుటలేదని పరిశోధకులు తెలుపుచున్నారు. ఇవికాక అనుభవసార, చతుర్వేదసారములను కృతులను, భక్తిసమయమును సవైదికముగ ప్రతిష్ఠించుచు సోమనాథుడు రచించెను. సంస్కృతమున సోమనాథభాష్యమును శ్రుతి స్మృతి ప్రమాణ సంయుతముగ శివపారమ్యమును నిరూపించు నిరువది యైదు ప్రకరణముల మహా గ్రంథమును రచించెను. దీనికి వీరమాహేశ్వర సారోద్ధార మనియును బేరు. దీనికి మనోహరుడను నతడు రచించిన వ్యావహారికాంధ్రటీకయు

గలదు. ఈ వివరణముతో బదియవప్రకరణము వరకే ఈ గ్రంథ ముపలబ్ధమగు చున్నది. రుద్రభాష్యమును పేర యజుర్వేదమునందలి రుద్రాధ్యాయమునకు సోమనాథుడు వ్రాసిన భాష్యమిప్పటికి దొరకలేదు. మీద బేర్కొనిన బసవాష్టకముగాక సోమనాథుడు సంస్కృతమున నింకొక వృషభాష్టకమును రచించెను. సోమనాథుని కృతులలో జిన్నదియయ్యు విషయమహిమచే గడుంగడు నుదాత్తమగు 'చెన్నమల్ల సీసముల ను ముప్పదిరెండుపద్యముల కృతిలో షట్ స్థలానుభావ రహస్యములు వర్ణింపబడినవి.

బసవేశ్వరోపజ్ఞమైన భక్తిసమయమను మహాప్రాసాదమునకు మూల స్తంభములై నిలచిన మహాకావ్యములు సోమనాథుని బసవపురాణమును, పండితారాధ్య చరిత్రమును నేడు దేశి కవితాసౌధమునకును మూల స్తంభములుగ నెన్నబడుచున్నవి. తెలుగులో మొదటి ద్విపద కావ్యము బసవపురాణము. సంస్కృతమున కనుష్టుప్పంద మెట్టిదో తెనుగునకు ద్విపద యట్టిది. అనంతర లాక్షణికులు నిషేధించినను సోమనాథుడు ద్విపదలలో బ్రాసయతులను వాడెను. ద్విపదచ్ఛందముపై అవజ్ఞకలవారి నుద్దేశించి

'ఉరుతరగద్య పద్యోక్తు లకంటె
సరసమై పరగిన జానుతెనుంగు
చర్చింపఁగా సర్వసామాన్యమగుటఁ
గూర్చెద ద్విపదలు కోర్కెదైవార
దెలుఁగుమాట లనంగవలదు వేదముల
కొలఁదియకాఁ జూడుఁడు'

అని బసవపురాణమునను,

'ఒప్పదు ద్విపద గావ్యోక్తి నావలవ
దారూఢ గద్యపద్యాది ప్రబంధ
పూరిత సంస్కృత భూయిష్ఠరచన
మానుగా సర్వసామాన్యంబుగామి
జానుదెనుఁగు విశేషము ప్రసన్నతకు
నట్టులుగాక కావ్యప్రాధిపేర్మి
నెట్టణ రచియింపనేర్చినఁ జాలు
నుపమింప గద్యపద్యోదాత్త కృతులు
ద్విపదయు సమమ'

అని పండితారాధ్యచరిత్రమునందును సోమనాథుడు హెచ్చరించియున్నాడు. ప్రతిపాద్య విషయనిష్ఠమెయి మహాసముద్రమువలె పొంగివచ్చుచున్న భావనతో రెక్కలు సాచి యంతరిక్షమున కెగురుచున్నట్లు తోచు సోమనాథుని భాషానిగుంభనములు ద్విపద చ్చందోనిబద్ధము అనుమాట తక్కులమునందు మరపునబడును.

బసవని వీక్షించువేళ సోమన కొడలెల్ల గన్నులు. బసవని గీర్తించువేళ సోమన కొడలెల్ల జిహ్వలు. భక్తైకదేహుడు పరమేశ్వరుడు. భక్తజనప్రాణి బసవడు. శివుని యస్తిత్వమునకు బసవ డనాదియైన యేకసాక్షి :

‘కాలకూటము కుత్తుకకు రాకమున్న
క్రాలుపురంబులు కాలకమున్న
గౌరివివాహంబు గాకటమున్న
యార నజాండంబు లలరకమున్న
తివిరిమూర్తులు నెన్నిదియు లేకమున్న
భువి హరిబ్రహ్మలు పుట్టకమున్న
యటమున్న యటమున్న యట మున్నమున్న
యిట నీవు నాస్వామి వేసు నీ బంట’

అట్టి బసవని తత్త్వమునకు గాయకుడు సోమనాథుడు; బసవేశ్వరుడు కర్మ మార్గమును నిరసించి షర్ణాశ్రమ ధర్మములను బ్రతిఘటించెను. ‘వేదంబు లాదియో విధి కల్పితంబు లాదియో’ అని యుపక్రమించి వర్ణాదికము విధి కల్పిత మనియును, వేదచోదితములైన జాతులు వ్రవర్తకము నివర్తకము ననునవి రెండే కలవనియు, అందు భవకర్మ సంస్కారి ప్రవర్తకు డనియును; శివకర్మ సంస్కారి నివర్తకు డనియును, గావున గర్మవాదు లెల్ల రొక జాతి, భక్తు లెల్ల రొక జాతి యనియును బసవనమంత్రి సిద్ధాంతీకరించెను.

ఒక విధముగ బసవపురాణము ప్రాకృతభక్త కథల సంకలన గ్రంథము. ఒక్కొక్క భక్తుని దొక్కొక్క లోకము. ఏ భక్తుని వైశిష్ట్య మాభక్తునిదే. వీరెల్లరు తమతమ సంస్కారానురూపముగ చమతమ యారాధన మార్గములను నిర్మించుకొని సాయుజ్యాభిముఖముగ నడచిరి. ఆ జానజమైన భక్తి వీరిది. పాండిత్యమునకును, వీరి భక్తికిని జాలదవ్వు. సూత్రమునందు మణులవలె బసవచరిత్రమునందీ కథలు గుంఠితములైనవి. ‘పురాతన భక్తగీతార్థ సమితి’ బసవపురాణమునకు మాతృకయని

సోమనాథుడు చెప్పినాడు. మత చర్చాదికము నట్లు విడిచి యిట్టి భక్త కథాను వర్ణనముచే సోమనాథుని కవిత చరితార్థమైనది.

‘వాయూర భక్తుల వర్ణింపఁగంటి ;
పాయక నాజిహ్వా పావనంబయ్యె’

అని సోమనాథుడే చెప్పికొనెను. ఇతి వృత్తముల యందలి దేశీయత, ప్రకృతిసిద్ధమైన భక్తియందలి స్వచ్ఛందత, భాషాచ్ఛందములు, అన్యోన్య సంవాదమునంది బసవ పురాణమునకు నాన్యతోదర్శనీయమైన అనిర్వచనీయ మాధుర్యమును, మహిష్మతను గల్పించుచున్నవి. ఈతని కవితా ప్రస్థానమునకు ‘దేశికవిత’ అని వ్యవహారరూఢి కలుగుటలో నాంతర హేతు విదియే; దేశీయ మగు ద్విపదచ్ఛందమును గావ్యమునందు వాడుటవలన గాదు.

బసవపురాణము కావ్యమువలె నుండును. పండితారాధ్య చరిత్రము శాస్త్రము వలె నుండును. యథార్థమునకు పండితారాధ్యచరిత్రముకూడ గావ్యమే. బసవ పురాణముకన్న ప్రౌఢతరమైన కావ్యము. ఉద్దిష్ట ప్రయోజన సిద్ధికై సోమనాథ భాష్యమును, రుద్ర భాష్యమును సోమనాథుడు రచించియే యున్నాడు. బసవేశ్వర మల్లిఖార్జున పండితుల వ్యక్తిత్వములలో గలభేదమే బసవ పురాణ, పండితారాధ్య చరిత్రములయందు ప్రతిఫలించినది. వీనియందలి కావ్యత్వ సిద్ధివలననే కొన్ని శతాబ్దముల ప్రబల ప్రతికూల వాతాహతికి దట్టుకొని యవి నిలువ గలిగినవి.

బసవపురాణమును గంగానది యందుమేని ఆరాధ్య చరిత్రమును సముద్ర మనవలయును. దీక్షా, పురాతన వాద, మహిమ, పర్వత ప్రకరణము లనుపేర నిం దైదు ప్రకరణములు గలవు. దీక్షాప్రకరణములో భస్మ, రుద్రాక్ష, లింగ ధారణములకు శ్రుతి, స్మృతి పురాణాగమ ప్రమాణ వాక్యములును, పండితుని శివ పూజాప్రకారమును, జంగమ తత్త్వ స్వరూపమును వర్ణింప బడినవి. బసవ పురాణమున వర్ణింపబడని పరిశిష్టపురాతన భక్తకథలు పురాతన ప్రకరణములో వర్ణింప బడినవి. వాదప్రకరణములో వేద వాద, కర్మవాద, కాలవాద, అద్వైతవాద, సాంఖ్యవాద, యోగవాద, చార్వాకవాద, బౌద్ధవాద, జైనవాదములు ఖండింపబడినవి. మరియు ఇందు ధారణ, భిక్షాటన, గంగావతరణాదిక హేతువులును, పంచవింశతి లీలలును, హరిహర తారతమ్యమును, రుద్రాధికత్వము, ప్రళయలీల, మహాతాండవ లీల మున్నగునవి వర్ణింపబడినవి. మహిమ ప్రకరణములో పండితుని నయన శిక్ష

యును, నయనలాభమును, చోళవంశ క్షయకథనమును, గణమాలిక, రుద్రగణ కీర్తనము, యోగాచార్యగణ సంకీర్తనము, షోడశగణ సంకీర్తనము, దశత్రయోదశ గణ సంకీర్తనములును, పండితునకు, నూర్వనేత్రలాభమును, కతిపయభక్త కథలును, బసవని శివైక్యమును, పండితుని విలాపమును వర్ణింపబడినవి. పర్వత ప్రకరణమున శ్రీ పర్వతదర్శన తన్మాహాత్మ్య వైభవస్తుతి కథనము, శ్రీ గిరి దివ్యస్థాన కథనము, శివరాత్రి వైభవము మున్నగునవి వర్ణింపబడినవి.

పండితారాధ్యచరిత్రము కావ్యరూపము నందిన శైవ దర్శన మనవచ్చును. బసవని తత్త్వమునకు భాష్యకర్త పండితుడు. వివిధ వాదోపబృంహితమైన ఆరాధ్య చరిత్రము 'దండనాయక బసవాంకన భ్యాతగుణగణాయతము', భక్తి సమయమునకు బెట్టనికోట, పాండిత్య వీరమునకు పరమావధి. వాద ప్రకరణాంతమున పండితుని ప్రతిజ్ఞ ఇట్టిది.

'గౌరీశుమీద దైవంబులేడని, తల యిచ్చి పడయుదు మంట బటుదును, శివుని మీద నొకడు కలడన్న నాయరకా లెత్తి వాని నడుదల దన్నుదు, నాడు ప్రతిజ్ఞ యెడ పక నేను గాలెత్తి తిని'

ఇది మతాభినివేశ జనిత దురభిమానోక్తియని, బౌద్ధత్యమని-వాదసమయానభిజ్ఞులైన నేటి విమర్శకులు ఆరాధ్యచరిత్ర పీఠికయందు వ్రాసిరి. నిగ్రహస్థానగతులైన ప్రతివాదుల దెస జియిష్టువులైన పండితుల వాగ్వ్యవహార మిట్టిదగుట సర్వదర్శనముల యందును బ్రసిద్ధమైన విషయము - ప్రతివాదిమస్తకతటి విన్యస్త వామాంఘ్రిణా శ్రీహర్షణ'. వివిధవాదములను ఖండించిన పిమ్మట ప్రకరణాంతోప నిబద్ధమైన యీ ప్రతిజ్ఞ మతదృష్టిచే నితరులకు గొంత బాధాకరమైనను కావ్యదృష్టిచే పాండితీవీరము యొక్క ఘరాకాష్ఠకు వ్యంజకమగుటచేత పరమరమణీయముగ నున్నదని యంగీకరింపక తప్పదు. శ్రుతి స్మృతి పురాణాగమప్రమాణ బాహుళ్యముపలన స్వసమయము నందేర్పడిన గాఢవిశ్వాసము, భక్తిదూరములైన యన్య సమయములను వాదముల యందు ఖండించునప్పటి వీరావేశము, శివైకతానమగు భక్త్యుద్రేకము కారణములుగ సోమనాథుని కృతులయందు పెక్కుచోట్ల తీవ్రధోరణిలో నన్యమత నింద కాననగును. ఎవరి విశ్వాసము వారిది. ఎవరి యుపపత్తులు వారి కుండును. స్వమతస్థులకు భక్తిగా తోచినది పరమతస్థుల కౌద్ధత్యముగ దోచి యీ గ్రంథముల యందు వైముఖ్యమును గల్పించుటలో నాశ్చర్యములేదు. సోమనాథుని కృతుల విషయమున జరిగిన దిదియే.

సార్యజనీనములైన భారతాది మహేతిహాసములచేత సంపన్నమైన తెనుగు వాఙ్మయమునకు సోమనాథుని కావ్యసంచయము కాణాచియై వెలువడినది. తెనుగు భాష యొక్క అకృతకమైన మాధుర్యము తెలియవలయునన్నచో సోమనాథుని కావ్య సంచయమును జదువక తీరదు.

హంపీ శీథిలములు : స్థానిక గాథలును, పరంపరాగత వృత్తమును ఇది రామాయణము నందలి కిష్కింధ యని తెలుపుచున్నవి. ఇది సత్యమునుకొన దగినట్లు నేటికిని ఇచటి కొన్ని స్థలములు మతంగ పర్వతము, ఋష్యమూకము, మాల్యవంతము మొదలైన పురాణ నామములతో వ్యవహరింపబడుచున్నవి. కాని ఈ స్థలముకు పదునాలుగవ శతాబ్దమున విజయనగర రాజ్యస్థాపకులు తమ రాజధానిని గావించుకొన్నప్పటి నుండి మాత్రమే దీనికి చారిత్రక ప్రాముఖ్యము కలిగినది.

విజయనగర రాజ్య స్థాపనముతో దక్కను, దక్షిణ హిందూదేశ చరిత్రలలో ఒక నూతనయుగ మారంభమైనది. దక్షిణదేశమున తమ యధికారమును, మతమును వ్యాపింపజేసికొనుటకు బౌత్తరాహులైన ముస్లిములు చేసిన అవిరళప్రయత్నముల ఫలిత ముది. హిందూ సాహిత్యంపై పతాక నెత్తిన విజయనగరాధీశ్వరులు తమ రాజ్యమును స్థాపించుటతో మాత్రమేకాక దాదాపు రెండున్నర శతాబ్దాలకాలము దక్షిణ హిందూ దేశము నంతను ముస్లిము ప్రభుత్వమునకు లోబడకుండ రక్షించిరి.



నన్నిచోడుడు

... కోరాడ రామకృష్ణయ్య

నన్నిచోడుడు : ఈ కవి ప్రాచీనాంధ్ర కవులలో ఒకడు. ఇతడు రచించిన కావ్యము కుమారసంభవము.

‘కుమార సంభవము’ అను పేరెత్తుటతోడనే సాహితీపరులకు వెంటనే స్ఫురించునది సంస్కృతభాషలోని కుమార సంభవ కావ్యము. దానిని రచించిన మహాకవి కాళిదాసు. కాని ఆంధ్రభాషలో కూడ ఆ సంస్కృత కావ్యముతో సమానగౌరవము కలిగి ఆ సాహిత్యములో ప్రత్యేక స్థానమును వహింప గలిగినది తెలుగు ‘కుమార సంభవము’. కావ్య మిట్టి దొకటి గలదని ఏ కొందరు ప్రాచీనులలో తప్ప సామాన్యముగా నాంధ్రసాహిత్య లోకము మొన్న మొన్నటి పరకు ఎరుగనే యెరుగరు. దీనిని రచించిన కవి రాజు మాత్రమే కాదు. అతనికి ‘కవిరాజశిఖామణి’ యను బిరుదు కూడ గలదు.

ఈ కుమారసంభవ మాంధ్రసాహిత్యమున కొక యపూర్వాలంకార మని చెప్పదగి యున్నది. ఇట్టి యీ మహాకావ్య మనేక శతాబ్దములపాటు మరుగుపడి తెలుగు దేశమున ప్రసిద్ధి నందకయుండగా దీనిని బయటకు దీసి సుమారు నలుబది సంవత్సరముల క్రిందట నాంధ్రలోకమున కందించిన వారు మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు.

అంతకు పూర్వ మాంధ్ర కవిత్వమునకు ఆది పురుషుడని తలంపబడుచుంసిన నన్నయభట్టారకునికంటె నీ నన్నిచోడ కహాకవి సుమారొక శతాబ్దము పూర్వపువాడై యుండునని కవిగారు తాము ప్రకటించిన గ్రంథ పీఠికలో నిర్ణయింప యత్నించుట చేతనే ఇంతకాలము మరుగుపడియున్న యీ కుమారసంభవ కావ్య మాకాలమురో నాంధ్రసాహితీపరుల దృష్టిని విశేషముగా నాకర్షించి ఆంధ్ర సాహిత్యలోకమున గొంత సంచలనమును గలిగించుటకు ముఖ్యకారణమైనది. అనేకములగు నాభ్యంతర, బాహ్య సాధనములను బట్టి నన్నిచోడకవి నన్నయ్యకు బూర్వుడే యని వారు నిరూపింప యత్నించినను ఆ కాలములోని పండితలోకము నన్నయ్యను త్రోసిరాజని నన్నిచోడుని

నన్నిచోడుడు

కగ్రస్థానమిచ్చుటకు సమ్మతించలేదు. నిస్సందేహముతైన తగు నిదర్శనము లింకను లభింపక పోవుటచే నన్నిచోడుని కాల విదమిత్థమని నిష్కృష్టముగా తేల్చబడినదని చెప్పుట కిప్పటికిని వీలులేకయే యున్నది. ఆంతరంగికములగు గూఢపస్తుమయ కావ్య నిదర్శనములను బట్టి ఇతడు నన్నయకు సమకాలికుడని నిరూపింప యత్నించినవారు కొందరు, కొంతవరకు శాసనాది బాహ్య నిదర్శనములను, గ్రంథస్థములగు నాభ్యంతర నిదర్శనములను సరిపుచ్చుటకు యత్నించి నన్నయ్య, తిక్కనలకునడిమి కాలపు వాడని నిశ్చయింప యత్నించినవారు కొందరు, అట్లు కాదు, కొన్ని సమకాలిక చారిత్రక నిదర్శనములు కూడ నన్నయ్యకు పూర్వు డనువాదమునకే తోడ్పడగలవని వాదించు నిటీవలి వారు కొందరు నుండుటచే నీకవి కాలనిర్ణయ మింకను విమర్శనీయ స్థితిలోనే యున్నట్లు అగపడు చున్నది. ఏమైనను తాను ఒరయూరి కథిపతి యగు టెంకణాదిత్యుడనని చెప్పుకొనినందువలన గాని, కన్నడ తమిళ సాహిత్యములతో సన్నిహిత పరిచయమును చూపగలిగినంత మాత్రమునగాని, కొన్ని యపూర్వ ప్రయోగములను రచనారీతులను ప్రవర్తించినంత మాత్రమునగాని నన్నయ్యను తలదన్ని ఆంధ్రసాహిత్యములో అగ్రస్థానమును వహించగలడని మాత్రము ఆంధ్ర లోక మిప్పటి కింకను తలంచుచున్నట్లగపడదు. ఈ నన్నిచోడ జనవిభుండు తాను కరికాలచోడ వంశపువాడనని

‘కలుపొన్న వీరులు పెరుగన్,

కలుకోడిరవంబు దిశలఁ గలయఁగఁ జెలఁగన్,

బొలుచు నొరయూరి కథిపతి,

సలఘుపరాక్రముఁడ టెంకణాదిత్యుండన్’

అని చెప్పుకొన్నను తన తండ్రి పాకనాటియం ‘చిరువది యొక్కవేయిటి కడీశుగు నాజను చోడబల్లి’ తల్లి హైహయాస్వగూరిబర శశిరేఖయైన శ్రీసత’ యనియు దెలిపియుండుటచేత నీతడు పాకనాటి సీమవాడయై నెల్లూరు ప్రాంతమున నివసించిన చోడవంశపు రాజులలో నొకడై యుండునని తలంపదగి యున్నది. ఈతడు ‘కాశ్యప గోత్రజుడు; మిత్రాన్వయ శేఖరుడు; టెంకణాదిత్యుడు;’ ‘కవి రాజశిఖామణి’ యనువీరుడు కలవాడు; శ్రీశైలమఠాచార్యులలో నొకడగు జంగమ మల్లికార్జున యోగికి శిష్యుడు; అన్నదైవ వితతినె గొలువక ‘సద్యమిష్టఫలదుం’ డగు నా జంగమ మల్లికార్జునయోగి శ్రీపాదుకలను శ్రీపీఠంబున నిడుకొని సమస్తదేవతా స్వరూపంబుగా భావించి యర్చించినాడు. ఇట్లాతనిని పన గురువుగనే కాక పతిగను భావించి

సప్త సంతానములలో సుత్కృష్ట సందానము సత్కృత్యుగా నిశ్చయించి సద్రసబంధురం బగు నీ కుమారసంభవ ప్రబంధము నాతనికి గృతియొసంగెను. ఇచట మరియొక విషయముగూడ గమనింపదగినదై యున్నది, ఏ మనగా నీతని గురువు శ్రీశైల మఠాచార్యుడగు జంగమ మల్లికార్జును డైనట్లే యీతని యిష్టదైవము శ్రీశైలమున మల్లికార్జునరూపమున వెలసియున్న పరమేశ్వరుడు. ఈ పరమేశ్వరుడే తన కుమారసంభవ కథానాయకుడు కూడ. కావుననే

‘గురువున కిష్టదైవమునకుం బతికిన్ గృతిఁ జెప్పి పుణ్యమున్
 వరమును దేజమున్ బడయవచ్చు జగంబుల నిశ్చయంబు మ
 ళ్గురువును నిష్టదైవమును గూర్చు నిజేశుఁడుదాన, నాకుఁ గా
 కొరులకు నిట్లు సేకురునె, యొక్కట లాభము లెన్ని యన్నియున్’

అని మహాత్మాహముతో దలపోయుచు శ్రీనగోత్తుంగమణి శ్రీసంగత మల్లికార్జున దేవుడగు నీశ్వరునితో మునిజన ముఖమణి ముకురుండై సద్గురుండై నెగడు జంగమ మల్లికార్జున దేవునకు ఆభేదము కల్పించి పృథ్వింత పదముల నాతని పూజించి పరమ భక్తి యుక్తి నావర్జితహృదయుడై సకల భువన భవనావతార కారణుండైన పరమేశ్వరు వంశావతారంబుగా వ్యావర్జించి ఆ పరమేశ్వరుడు ప్రకృతి స్వరూపమై వెలసిన సతీదేవిని పరిగ్రహించి విశ్వాదయ కార్యసిద్ధికి తోడ్పడిన కథాసూత్రముతో కథారంభమును గావించినాడు. ఆ కథా సూత్రమే

‘సతిజన్మంబున్ గణాధీశ్వర జననము ద
 క్షక్రతుర్వంశమున్ జా
 త్వతీ జన్మంబున్ భవోగ్రవ్రతచరితయు దే
 వద్విషత్ క్షోణమున్ శ్రీ
 సుతసంహారమ్ము భూభృత్సుతతపము నుమా
 సుందరోద్వాహమున్ ద
 ద్రతిభోగంబుం గుమారోదయము నతఁడనిం
 ధారకుం బోర గెల్పున్’

అనంబరగు సకలావయవంబులఱ బరపూర్ణంబై దీవ్య కావ్యాంగనా స్మృష్టిగూడ మూలమైనదట. దీనినిబట్టి వివేకాబ్జుడు కవిరాజ శిఖామణియగు నీతని కుమారసంభవ కథావ్యమందలి ‘దీవ్యకథ’ కాకిదాసాదుల కావ్యము లందువలె నసమగ్రముగాక సక

నన్నిచోడుడు

లావయవంబుల బరిపూర్ణంబై న 'దివ్యకావ్యాంగనా సృష్టి' వంటిదని వ్యక్తము చేసినవాడైనాడు.

ఈతని కథాసూత్రము నందలి దివ్యాంగన ప్రకృతి మహోమాయ, నర్వ పదార్థ మూర్తియగు సతీరత్నము పార్వతి. ఈమె సకలాయుషములం బరిపూర్ణ. ఆబీజ శక్తులు మిథునచర్యాన కి మైకొన్నగాని విశ్వాదయ కార్యసిద్ధికాదు. ఇట్లు బీజశక్తుల విశ్వసృష్టితో ప్రారంభించిన ఈ కథాసూత్రమును తుదనుశివశక్తుల యేకిభావముతో, అనగా మరల సర్వాత్మకుని యర్థనారీ రూప ప్రదర్శనముతో నంతముచేసినా డీ కవి. ఆ శివశక్తుల సృష్టికి విషయభూతుడగు కుమారుడుకూడ యోగపద్ధతిని మరల శివుని గాంచి పరమపదమును బొందురీతిని గూడ శివుని యుపదేశము మూలముగా వ్యక్తము చేయుటచే నీ సృష్టిని పరమావధిని, దానిని సాధించు మార్గమును గూడ దెలిపి యీ కావ్యకథా సూత్రమును సకలాయుష పరిపూర్ణంబగున ట్టికవి చేసినవాడైనాడు. 'సకల నిష్కల స్వరూప సదాశివుండు స్వయంప్రకాశ భావుండై పరమ సుఖలీలఁ బ్రవర్తింపుచుండె'నని యీ కథను ముగించుటచే కలాసహితుడై సృష్టికి కారణ భూతుడైన యీ యీశ్వరుడు నిష్కల రూపుడైన సచ్చిదానంద రూపమున వెలయు చుండువాడే యని గూడ సూచించినాడు.

ఈ విధముగా నీ కావ్య కథాసూత్రము నిర్దిష్టమైన ఆవ్యంశములు గలదై, సకలాయుషంబుల పరిపూర్ణమై నెగడినది. ఈదివ్య కథారంభమున కభిముఖుడైనప్పుడే సత్కవికావ్యమును (లోను జూడగా బొరపగు చిత్రరూపమును బోలక) సుపర్ణబంధ మృదుభాషము గల్గి లోన వెల్పుటన్ సరియగు రత్నపుత్రికపతె నుండవతె ననియు, పదునాలుగు విద్యల నేర్చు కనబరచుచు వర్ణనాష్టాదశమున బరిపూర్ణంబై, దశ ప్రాణం బుల సప్రాణంబై, నవరసభావభరితంబు, షట్ త్రింశదలంకారాలం కృతంబునై రమణీయత నొప్పునని చెప్పినాడు.

'జంగమ మల్లయపేరఁ దత్ప్రభునాజ్ఞ పంపునన్'

దా నీ మహిని నిల్పదలచిన సప్తసంతానములలో సద్రస బంధురమగు నీ ప్రబంధము ఉత్కృష్ట సంతానముగా భావింపబడినది. తన ప్రభువగు జంగమ మల్లయయాజ్ఞను బట్టియే యీ సప్తసంతానములు-అందీ ప్రబంధమును రచించుచున్నట్లు చెప్పటచే ఈ నన్నిచోడునకు వేరు 'పతి' సార్యభౌము డెవరు తేరని ఈ సందర్భమున సట్టివారి నెవరిని అతడు ఉద్దేశించి చెప్పలేదని

‘గురువున కిష్టదైవమునకుం బతికిం గృతి చెప్పి’

అన్న సందర్భములో కూడ ఈ ప్రభువగు జంగమ మల్లికార్జునునే భావించినాడు కాని కొందరు తలచునట్లు వేరుపతి నెవ్వరిని భావించినట్లు లేదని స్పష్టము కాక మానదు. తన గురువునే తనకు ప్రభువుగా కూడ నీతడు భావించినాడు. కావుననే గురువును, పతియగు జంగమ మల్లికార్జును నిష్ట దైవము, కథానాయకుడు నగు శ్రీశైల మల్లికార్జున రూప శివునితో సభేషముచేసి యీ కథను సాగించినవాడైనాడు. ఇట్టితనికి ఒక్క మాటుగా జేకూరిన ఇన్ని లాభము లితరులకు జేకూరుట దుర్లభమే. ఈ పరిస్థితులలో నీతడు పాటించిన కృతిపతి కథానాయకుల యభేదరూప వర్ణనా పద్ధతి ఆంధ్ర సాహిత్యములో ‘ఆశ్వాసాద్యంత పద్యముల నేక విభక్తి కములజేయుట’ యనునొక క్రొత్త సంప్రదాయమును నెలకొల్పుటకు కారణమై నది. సామాన్యముగా దెనుగు కావ్యములలో ఆశ్వాసాద్యంతములందు కృతి నాయకుని విశేషగుణములను వర్ణించుచు సంబోధించి కావ్యార్థము నాతనికి వినిపించుచున్నట్లు రచించుట పరిపాటియైన పద్ధతి. కాని నన్ని చోడు డీ కావ్యమున కథాను సారముగా నాశ్వాసాంతమున ప్రయోగింప వలసి వచ్చిన విభక్తినే కృతినాయకుని గూర్చి ఆ యాశ్వాసాంత్యము నను, తరువాతి యాశ్వాసాదిని రచించు పద్యములోని విశేషణ పదములకుగూడ నతికించి ఆ కథా భాగమందలి కథా నాయకునితో పాటు కృతినాయకునికి కూడ వీలైన చోటులయందు అభేదము సాధించి నడుపుటయే అతని యుద్దేశము.

ఈ నూతన సంప్రదాయమును నన్నిచోడుడు పంపాది కన్నడ కవుల రచనా పద్ధతిని బట్టి గ్రహించి తెలుగులో బ్రవేశ పెట్టినట్లు కనబడును. ఈ పద్ధతిని తిక్కన నిర్వచన నొత్తర రామాయణమున ననుసరింప యత్నించెను గాని అది యింత చక్కగా నిర్వహింపబడినట్లు లేదు. కన్నడ కవులతోను, సాహిత్యముతోను ఈతనికి గలిగిన విశేష పరిచయమునుబట్టి నన్నిచోడు డాంధ్ర సాహిత్యమున బ్రవేశ పెట్టిన క్రొత్త విషయము అనేకములు గలవు. భాషా సాహిత్య పరముగా మార్గ, దేశి భేదమున నన్వయించి వీనినిగూర్చి తెనుగులో మనకు మొదట చెప్పినివా డీతడే. ఇంతేకాక చాళుక్య రాజులు దేశి కవితను పుట్టించి ఆంధ్రదేశమున తెనుగును నిలిపినవారని మనకు వ్యక్తము చేసినాడు. కన్నడ కవులు వాడిన ‘జాణ్ణుడి’ని బట్టియే కావలయు నీతడును ‘సరళముగాగ భావములు జాను తెనుంగున నింపు బెంపుతో బిరిగొనవలె’నని చెప్పుచు ‘జాను తెనుగు’ను ప్రశంసించినాడు. కన్నడ కవులవలెనే యీతడును దేవతాస్తుతి, సత్కావ్యస్తుతి, లక్షణము, కుకవినింద, కృతిపతి ప్రశంస, ఆత్మవంశాభి వర్ణనము,

షష్ఠిత పవ్యరచన, కథాసూత్ర వర్ణనము మొదలగు వానితోగూడిన కావ్యావలారికా రచనకు దారి తీసినవాడైనాడు. కన్నడమున తొలి జైన యుగమునకు జెందినవారై జైనమతాభిమానులగు నా కన్నడ కవుల వలెనే తరువాతి తెలుగు సాహిత్యమున నెచ్చటను గాన రాని జైనమత సంప్రదాయములను గొన్నిటి నీతడు తన రచనలో నెలకొల్పినాడు. దీపవ్యక్తములు, మండ నాంగానోకహములు మొదలగున వట్టి తెగకు జెందినవే. కన్నడ సాహిత్యముతోనే గాక తమిళ సాహిత్యముతో కూడ నీ మహాకవికి గల పరిచయము నీత డిందు ప్రయోగించిన తమిళ, కన్నడ భాషా ప్రసిద్ధమగు శబ్దజాలము, సంప్రదాయముల వలననే సువ్యక్త మగుచున్నది. కన్నడ దేశీయములగు మేఘడంబరములు, పీలితొంగళ్ళు, శీతలికలు, బేటంబేటము, వెంచలు కలుపడగలు, కొలది వేళ్ళు, గండబేటము, తుంతుర్వని, కైవీగు, పేర్చిందులు మొదలగునవియే కాక నాయి, వేలగొను, ముడి, కట్టాయము తెంక మొదలగు తమిళ భాషా ప్రచురము లగు శబ్దములను ఈతడు ప్రయోగించినాడు. కథా రచనా విషయమున గూడ నీత డనేకవిషయముల నితర సన్నిహిత సాహిత్య సంప్రదాయములనుండి గ్రహించినాడు. గణనాథ జననము పార్వతి నలుగుపిండిబొమ్మకు ప్రాణ ప్రతిష్ఠ చేసిన కథయేకాని, ఆతడు సతీపుత్రుడని గాని, సతీ, శివులు కరణీ కరిరూపముల గ్రహించి క్షీడించిన కథగాని ఆంధ్రసాహిత్యమున ప్రసిద్ధము కాదు. ప్రాచీన తమిళ సాహిత్యమున గాన బడుటచే నీ విషయమును నన్నిచోడుడచ్చటనుండి గ్రహించియుండును. ఇంక ననేక ములగు ప్రబంధ రచనారీతులు, భావములు, పదబంధములు మొదలగువానిని కన్నడ కవుల రచనలనుండి గ్రహించినట్లు కూడ కనబడును. నన్నిచోడునికి కన్నడ కవుల గ్రంథము లతోడి సన్నిహిత పరిచయముకల దనుటకు ఈతని గ్రంథములోని షడ్య ములకును, కన్నడ పంపభారత, గదా యుద్ధములలోని వానికిని గల షోలికల నెన్ని టినైన జూపవచ్చును.

ఈతని గ్రంథము బయలు వెడలుట మూలముగా మన సాహిత్యమున ప్రాధాన్యము వహింప జొచ్చినది మార్గ, దేశి రచనాభేద పరిశీలనము. తత్తారతమ్య నిరూప పణము. అంతకు పూర్వముగల తెలుగు రచనములలో సంస్కృత భాషా సంప్రదాయా నుకరణము హెచ్చుపాలు పడినదను భావముతో కాబోలు మార్గకవులు కొంద రవలం బించిన మార్గము నాక్షేపించి వారిని దుర్మార్గపదపర్తను' లని నిందించుచు, ఉత్తమ మార్గ సత్కవీశ్వరులను గొనియాడుచు - మొత్తముమీద 'దేశి మార్గములను దేశి యములు'గ చేసి రచించుటయే యుత్తమ కవీశ్వరుని లక్షణమని నన్నిచోడుడు చెప్పి

నాడు. తాను నిట్లు చేయుటకు యత్నించిన వాడే యని యాతని రచననుబట్టి కొంత తెలియకపోదు. కథారచనా విషయముననే గాక పలుకు బడియందును ఈతడు తెలుగు దేశీయమును తన రచనలో ప్రవేశ పెట్టుటకు చాల యత్నించినవాడే. కాని, యెంత యత్నించినను తరువాతి తిక్కనార్యునివలె నాంధ్రావళికి మోదము గూర్చలేకపోయినాడు. మార్గపద్ధతి నవలంబించుటలో గూడ నన్నయకు వెనుదీసినవాడు కాడు. క్రొత్త రీతి వర్ణనలు, సంస్కృత వృత్త ప్రయోగములతో మత్తేభమును వర్ణించునప్పుడు మత్తేభవృత్తమును, క్రొంచపక్షులను వర్ణించునపుడు క్రొంచపదవృత్తమును, స్వాగతము చెప్పవలసివచ్చినప్పుడు స్వాగతవృత్తమును - ఈ రీతిగా వృత్త ప్రయోగమున చమత్కారముగా సార్థక్యమును సాధించుట, గర్భ బంధ కవితా రీతులను గూడ నవలంబించుట - ఈ రీతులలో మార్గరీతిలో వెనుదీసినవాడు కాడు. కాని ఈ రెంటిని సమ్మేళనముచేసి దేశిని పెంపొందింపవలయునను భావము వ్యక్తపరచుటచే కేవల సంస్కృత సంప్రదాయానుకరణ భావమును నిరసించి 'దేశి'కై పోరాడినవాడైనాడు. పాల్కురికి సోమనాథుని రచనలలో నీతడు కొనియాడిన దేశి' పాలు పెచ్చుపెరిగి అది అతని మతప్రచార కార్యమున తోడ్పడినదే కాని, ఆంధ్ర సాహిత్యమున ప్రామాణిక కవితా లక్షణమును సంపాదించుకొన గలిగినది కాకపోయినది. అట్టి ప్రామాణిక కవ్యము తిక్కన భారత రచనకే అనేక కారణములవలన వచ్చెను. అయినను కొన్ని ప్రబంధాది లక్షణములలోను, దేశి రచనా విషయమునను యుద్ధాదివర్ణనలలోను, నన్ని చోడుడు తిక్కనార్యునకు గూడ విధముగ మార్గ దర్శకుడైనాడని చెప్పక తప్పదు. అయినను అనేక విధముల నాంధ్ర సాహిత్యమున మార్గదర్శకుడై, ఆంధ్ర ప్రబంధ రచనాధురీణుడై నన్నిచోడుడు, అతని కుమారసంభవము కాలగర్భమున మరుగుపడి పోవలసి వచ్చెను. న్యాయముగా నీతనికి రావలసిన ప్రబంధ పరమేశ్వర' బిరుదము ఎర్రాప్రెగ్గడకు దక్కినది. ఎట్లయినను ఆంధ్ర సాహిత్యములో ప్రప్రథమ ప్రబంధ పరమేశ్వరుడు కవిరాజ శిఖా మణి, నన్నిచోడుడే యనిచెప్పక తప్పదు.

తిక్కన, కొట్టరువు

— పింగళి లక్ష్మీకాంతము

తిక్కన, కొట్టరువు : ఇత ఛార్వేల నియోగి బ్రాహ్మణుడు; గౌతమ సగోత్రుడు. తిక్కనసోమయాజి వంశమువారు అతనికి పూర్వము కొన్నితరములుగా కవులై, మంత్రులై' దండనాథులై ఆంధ్రజాతిని సేవించి ప్రతిష్ఠగడించుకొన్నవారు. తిక్కనగారి పితామహుడగు మంత్రి బాస్కరుడు 'సారకథాభిరాముడు', 'గూంటూరి విభుడు'. ఆ బాస్కరుని కుమారులలో ఒకడగు కేతనమంత్రి ఆంధ్ర పద్యకావంబరి కర్త. తిక్కనతండ్రి కొమ్మవ దండనాథుడు. ఆ దండనాథుని అన్నకుమారుడు ఖడ్గతిక్కన-కదనభీముడన పేరుగాంచిన శూరుడు. భారతకవి తిక్కన, గంటము పట్టుటలో ఎంత కుశలుడో ఈ కదన భీముడు తిక్కన ఖడ్గము పట్టుటలో అంత కుశలుడు. కాబట్టియే సవత్సనాములగు వారివురిలో ఒకరిని కవి తిక్కన యనియు, రెండవవారిని ఖడ్గతిక్కన అనియు లోకులు పేర్కొనుచుండెడివారు. కవి తిక్కన మనుమసిద్ధిరాజునకు మంత్రిత్వముచేయుట ప్రసిద్ధమే గనుగ ఆమంత్రి యుద్ధనిపుణుడనియు ననుకొనదగును. తిక్కనగారి మహోదారప్రవృత్తిని, రమణీయ రూపమును దశకుమార చరిత్రావతారికలో శబ్దచిత్రిత మొనర్చి ఆ మూర్తికి వర్ణచిత్రము లేని లోటు తీర్చెను కేతన.

నెల్లూరి తెలుగు చోళులలో రాణకెక్కినవాడును, మనుమసిద్ధికి తండ్రియునైన తిక్కరాజు క్రీ.శ. 1248 వరకు అరిభయంకరుడై రాజ్య మేలె ననియు, పదభ్రంశము నొందిన రాజులకు సాయముచేసి వారిని తిరిగి సింహాసన ప్రతిష్ఠితులను చేసె ననియు శాసనాధారములను బట్టి చెప్పుదురు. ఆ శాసనాధారములనుబట్టియే మనుమసిద్ధి తన తండ్రి తరువాత సింహాసన మెక్కి క్రీ.శ. 1262 ప్రాంతమున దివంగతుడయ్యెనని ఊహింపబడెను. ఆయన సింహాసన మెక్కుట, తిక్కన మంత్రిపదవిని స్వీకరించుట ఇంచుమించు ఏకకాలికములై యుండును. అప్పటికి (క్రీ.శ. 1248 నాటికి) తిక్కనకు ఎంత తగ్గించి చెప్పినను 35, 40 సంవత్సరముల ప్రాయముండవలెను. అగుచో తిక్కన కాలము క్రీ.శ. 1205-1210 మధ్యకాలమున అయి

ఉండును. మరి ఆయన 'సహస్రమాసజీవి' యనిలోకమున ప్రసిద్ధి కలదు. ఆయన క్రీ.శ. 1288 వ సంవత్సరమున పరమపదించెనని శాసన పరిశోధకులు నిర్ణయించిరి. కాన తిక్కన జీవితము ఇంచుమించు క్రీ.శ. 13వ శతాబ్ది ఆదినుండి అంతమువరకు విస్తరిల్లియుండెను.

12 వ శతాబ్ది చివరిభాగములో అపరభారత యుద్ధమనదగిన పల్నాడి యుద్ధము జరిగినది. నిష్కారణకుటుంబకలహమువలన సంభవించిన యుద్ధాగ్నిలో నానా శూరవంశములు ఆహూతియయ్యెను. పలనాటి పోరునకు దాయభాగము కొంత కారణ మైనను బ్రహ్మనాయడు వైష్ణవము పేర తలపెట్టిన సంఘసంస్కారము ఎదిరిపక్షము వారికి దుస్సహమై వైరమును ప్రబల మొనర్చెను. అదేకాలమున వైష్ణవమునకు కాక అద్వైతమునకును ప్రతిస్పర్ధిగా వీరశైవము విజృంభించి ప్రజలలో మరికొంత మతోద్రేకము పుట్టించెను. వారు ప్రబోధించిన వర్ణాశ్రమ రాహిత్యము, కర్మ తిరస్కారము, అద్వైత ఖండనము, అన్యదేవతా దూషణము మొదలగు వీరావేశ చేష్టలు సంప్రదాయ విధేయులైన ఆంధ్రులకు దుర్భరము లయ్యెను. ఇదికాక పాల్కురికి సోమనాథ ప్రముఖ వీరశైవ కవులు దేశికవిత జాను తెనుగు అనుపేరుమీద ద్విపద రచనలను సాగించి శైవేతరుల భారతాది మార్గకవితారచనలను ఖండింపబూనిరి. సాహిత్య ప్రపంచమున ఏర్పడిన యీ భిన్న శాఖ కవి పండిత వంశములలో ఇంకొక అనైక్యమునకు కారణమయ్యెను. ఈ విధమైన రాజకీయ, మత, సారస్వత విభిన్నతల పల్ల జాతియొక్క జీవశక్తి విచ్ఛిన్నమై నీరసింప దొడగెను. రాజకీయ ఐక్యముతోపాటు తక్కిన రంగములలో కూడ ఏకత్వమును సాధింపబడనిచో అంతః కలహములు తప్పవు. ఆ శతాబ్ది యందలి ఆంధ్ర మహాపురుషులు సాధింప నెంచిన ఐక్యములో ఈ విభిన్నాంశము లన్నియు లీనముకావలసి యుండెను. ఈ వైరుధ్యము లన్నిటిని సమన్వయము చేసి మతమునను, వాఙ్మయమునను ఎల్లరకును అనుసరణీయము, సుగమము అగు బాటను తీర్చి దిద్దుటకు తగిన అధికార సంస్కారము కల తిక్కన ఆ భారము వహించుటకు పూనుకొనెను.

తిక్కన మన వాఙ్మయమునందు ఎంత ప్రసిద్ధ పురుషుడో చరిత్రయందును అంతే ప్రసిద్ధి కలవాడు. ఆయన సాహితీ గురుపీఠము నలంకరించి తన గృహముననే ఒక విద్యాసంస్థగా నొనర్చెను. తమ కృతులు వినిపించి ఆయన మెప్పు వడయుటకు వచ్చు కవులు, ఆయన ప్రాపును ఆశించి ధన సంపాదనముకొరకు వచ్చెడి పండితులు రాజకీయ మంత్రాలోచనల కొరకు వచ్చు లోకికులు, మత చర్చలకై వేంచేసెడి శ్రోత్రియులు మొదలగు విద్వజ్జనములతో ఆయన ప్రాంగణము ఎప్పుడును నిండి

యుండెడివట. ఒక్క విద్యత్తవల్లనేకాక రాజోచిత ప్రాభవముగల మంత్రిత్యము వల్లను గొప్ప పదస్థుడు గనుక ప్రజలకు ఆయన మాటయందు ఆధిగౌరవముండెడిది. ఆ యాచార్యపీఠము నధిష్ఠించి ఆయన మత కల్లోలములలో కుదిర్చిన సామరస్యము శివకేశవ రూపవర్తయాత్మకమైన హరిహారారాధన.

కల్పితములైన నామరూప భేదములచే భగవంతునిపేరను, మతముపేరను దారుణ కలహములకు లోనై అలజడి పొందుచుండిన ఆంధ్రులకు తిక్కన ప్రసాదించిన భగవత్స్వరూపము హరిహరనాథము. ఈ తత్త్వమును భారతక్షేత్రమున ప్రతిష్ఠింపక పూర్ణము ఎంతో కాలము నుండి ఆయన ప్రచారముచేసి యుండును.

తిక్కన నాటికి భారతమేకాక రామాయణముకూడ తెనుగున అసంపూర్ణముగానే యుండెను. రంగనాథ రామాయణము ఆరు కాండములే అప్పటికి వ్రాయబడి యుండుటయు, ఏడవది యయిన ఉత్తర కాండము రచింపబడనిచో రామాయణము అసంపూర్ణము అగుటయు గమనించి తిక్కన ఆ యుద్గ్రంథ పూర్తికి దొరకొని నిర్వచనోత్తర రామాయణమును రచించెను. సంస్కృతమున సైతము, పుట్టుకచే రామాయణమే భారతము కంటె పూర్వ రచన. తిక్కన మొదటి రచన రామాయణ సంబంధి యగుట సమంజసమే. ఈ గ్రంథము ఆయన మనుమసిద్దికి మంత్రిగా నున్న కాలమున వ్రాయబడినది. రామాయణ రచనా కుతూహలము గల యీ కవి ఆది నుండియుగాక ఉత్తరకాండము నెత్తుట రంగనాథ రామాయణమును పూర్తిచేయు ఉద్దేశముతోనే అని ఊహించుట దొసగు గాదు. రంగనాథ రామాయణము ద్వీపద రూపములో నుండగ దానిని పూర్తిచేయ నెంచిన కవి ద్వీపద కావ్యముగ గాక పద్య ప్రబంధముగా నేల రచింపవలెనని నిజముగనే యొక శంక పొడమును. అయినను, ఒక సమాధాన మాలోచింతము. నన్నయ భారతమున నుపక్రమించిన గద్య పద్యాత్మక చంపూ పద్ధతి నచ్చకయే పాల్కురికి సోమనాథుడు గద్య సంపర్కములేని ద్వీపద రచనలకు పూనుకొనెను. బుద్ధారెడ్డి సోమనాథునితో ప్రతిభటత్వము వహించి తానును ద్వీపద రచనయే చేసి తన రామాయణమునకు బసవపురాణమునకు లేని ప్రశస్తిని సంపాదించెను. తిక్కనకు ద్వీపదకావ్యము నచ్చదు. అది ధారాశమైన రచనకు అనువగు చందమే కావచ్చును గాని ద్వీపదలు గలిగించెడి విసుగుదల కావ్య పఠన కుతూహలమును కుంటువడజేయుచుండును. ఆ గ్రంథము పాడుటకు అనువైనంతగా పఠనమునకు అనువు కాదు. చంపూ పద్ధతిలో ఎడనెడ వచ్చెడి గద్యలు పద్యభాగరక్తికి ఉపహతి కల్పించునన్న మిషచే భారతమును నిరసించెడి సోమనాథా

దులకు ప్రత్యుత్తరముగా తిక్కన వచనస్పర్శలేని పద్యగ్రంథమును వ్రాసి ద్విపద కావ్యము కంటె ఇది గుణ విశిష్టమని నిరూపించ దలచెను. ఆ ప్రయత్నము ఆ కాలమునకు ఆవశ్యక మయ్యెను. దానిని సార్వకాలిక సిద్ధాంతముగా తిక్కన ఊహింప లేదు. అట్లే కానిచో భారతమును ఆయన చంపూ పద్యతని రచించుటయే పొసగదు.

నిర్వచనోత్తర రామాయణ పీఠికలో. కావ్య శిల్పమును గూర్చి తిక్కన సార్వకాలికములైన కొన్ని ధర్మములను లోకమున కుపదేశించెను. ఆ యుపదేశములలో సోమనాథుని రచనలయందలి లోపములను విమర్శించెడి అధిక్షేప వాక్యములును గలవు. అది పరోక్షమైన విమర్శ. సోమనాథుడు మాటిమాటికి తెలుగు వాక్యములలో సంస్కృత వాక్యములను (శ్రుతి-స్మృతి-ఆగమాదుల యందలివి) చొప్పించుట, శాంతప్రాస వాడుట, విశేషణ విశేష్యంబుల లింగవచనముల అభేదమును పాటింప కుండుట, వక్షులు ప్రాసలు పులిమిపుచ్చుట మొదలైన వానిని విచ్ఛలవిడిగా వాడి తన నిరంకుశత్వమును ప్రకటించెను. ఒక భాషలో ఇంకొక భాషా వాక్యములు చొనుపుట రచనా దోషములలో ఒకటిగా ఆధునిక పాశ్చాత్య విమర్శకులు వక్కాణింతురు. దీనినే తిక్కన ఆనాడు 'జాత్యముకాదు' అని సోమనాథుని రచనలో తప్పు పట్టెను. లక్షణ యుక్తమును, నియమబద్ధమును అయిన భాషా సప్రదాయమును కొనియాడెడి తిక్కనకు సోమనాథుని పోకడలు అధిక్షేపార్హము లయ్యెను.

భారతాంధ్రీకరణములలో తాను చూపిన స్వతంత్రత కంటె ఉత్తర రామాయణ రచనలో తిక్కన ఎక్కువ స్వతంత్రతను జూపెను. ఇందు కథారూపములోనే మార్పు తెచ్చెను. కావ్యాదిని కథను సంగ్రహముగా చెప్పి కావ్యాంతమున రామనిర్మాణమును పరిహరించి స్వయంసంపూర్ణము, మంగళాంతము అయిన ఒక స్వతంత్ర కావ్యమును సృష్టించెను.

భారతమును వ్రాయకున్నను, తిక్కన కవితా యశమునకు ఈ గ్రంథ మొక్కటే చాలి యుండెడిది. భారతమున కావ్యశిల్ప సంబంధములగు ఏ మహోదార విశేషములు తిక్కన ప్రతిభకు నిదర్శనముగా ఉదాహరింప బడునో అవి అన్నియు ఈ ఉత్తర రామాయణముననే స్థిరరూపము దాల్చినవి. ఆయన కవిత్వమునకు జీవగ్రయని చెప్పదగిన శబ్దార్థాచితి, సంభాషణ కౌశలము, సజీవపాత్ర సృష్టి, నిశిత ప్రకృతివర్ణనము, తీక్షణమనోనిదానము, అల్పాక్షరముల అనల్పార్థ రచన మొదలగు విశేషాంశము లన్నియు భారతమునందువలె ఇందును సుస్మృతములగుచుండును.

తిక్కన, కొట్టరువు

మరియు ఇందుగల యే చిన్న ఉపాఖ్యానమైనను భారతమునందలి ఉపాఖ్యానముల వలెనే స్వయం సంపూర్ణమును, కావ్యధర్మ శోభితమును నగు శిల్ప ఖండమువలె భాసించుచుండును.

రంభా రావణ సంవాదము, వేదవతీ చరిత్ర, సీతాపరిత్యాగఘట్టము, సీతా రాముల పనవిహారవర్ణన మొదలగు ప్రకరణములు మన వాఙ్మయములో గల ఉత్తమ ఖండ కావ్యములు. అందును సీతారాములు ఉద్యానవన విహార, శయ్యాగ్రహవృత్త వర్ణనలో తిక్కన చూపిన నాగరక మర్యాదాలంకృతమును, ప్రేమనిష్ఠమును, ప్రణయ సుందరమును ఆయిన దాంపత్యమాధుర్యము వర్ణనాతీతమైన అమృతప్రవాహము. దానికి సాటిరాదగిన కావ్యఖండము సంస్కృతాంధ్ర వాఙ్మయములలో మరెచ్చటనులేదు.

‘అమలోదాత మనీష నే నుభయకావ్య ఘౌఢి పాటించు శిల్పమునన్ పారగుడన్ కళావిదుడ... అని ఆత్మ విశ్వాస పూర్వకముగా ఆయన చేసిన ప్రతిజ్ఞను ఈ కావ్యము సార్థకము చేసెను.

తిక్కన రచించిన మరియొక గ్రంథము భారతము. దీనిలో మొదటి మూడు పర్వములు తక్క మిగిలిన పదునైదు పర్వములను ఇతడు ఆంధ్రీకరించెను. ప్రతాప చరిత్ర యనెడి దండకవితె ననుసరించి కాసె సర్వస్వ వ్రాసిన సిద్ధేశ్వర చరిత్రలో తిక్కన గణపతికి భారతమును వినిపించి మెప్పు పొందినట్లు గలదు.

మనుమసిద్ధిసహాయార్థము తిక్కన గణపతిదేవునిసందర్శించినప్పటికే భారతము రచింపబడినట్లు దీనినిబట్టి స్పష్టపడుచుండుటచే మనుమసిద్ధి బ్రతికియుండగానే తిక్కన భారతరచన కావించెనని చెప్పవలసి యుండును. కనుక భారత రచనము నిర్వచనోత్తరరామాయణ రచన కించుక పూర్వమో లేక కొంచె మర్వాచీనమో యయి యుండవలెను. కాని నిర్వచనోత్తర రామాయణములో భారత రచనాప్రశంస లేదు. కనుక భారతము దానికి పూర్వమగుట యసంభవము.

ఉత్తర రామాయణ, భారత రచనలలోని తిక్కన యాత్మీయతనుబట్టి చూచిన రెంటికి నడుమ పదునేను సంవత్సరముల వ్యవధి యుండునట్లు పొడకట్టును.

రామాయణమున ఆయన యజ్ఞ ప్రశంసగాని, భారతమున మంత్రితర్వ ప్రశంస గాని లేవు. భారత కథాప్రవృత్తితో నించుమించు సమానమైన జీవితము గడపి, జీవిత నిస్సారతను గ్రహించి విరాగియై ఫలము బ్రహ్మార్పణ మన్నప్పటి రచన భారతము.

'అమలోదాత మనీష' ఇత్యాదిగా తన ప్రౌఢి చెప్పి కొన్ననాటి రచన రామాయణము. 'నా నేర్చిన భంగిఁజెప్పి వరణీయుఁడ నయ్యెద భక్తకోటికిన్' అనెడి బుద్ధి పరిపక్వత కలిగిన కాలమందు రచించినది భారతము.

ఆయన ప్రకృతిలో నింత మార్పు రావలెనన్న నడుమ పదునేను ఇరువది సంవత్సరముల వ్యవధాన ముండితీరవలెను. క్రీ. శ. 1260 ప్రాంతమున నిర్వచనోత్తర రామాయణము రచింపబడినదన్న, భారతము క్రీ.శ. 1270-75 ప్రాంతమున రచింపబడియుండవలెను. సర్వప్రవాసిన పంక్తులు కేవల మసత్యములని వదలివేయకుండ గణపతికి తిక్కన చదివి వినిపించినది సంస్కృత మనియు, దాని నంతకు పూర్వము లెక్కలేనన్నిమార్లు పఠించి యధికారము వచ్చినప్పుడు వ్రాయుదమని కనిపెట్టుకొనియుండి, మననము చేసి భారతార్థము తిక్కనయే చెప్పవలె ననుప్రశస్తిపటికే సంపాదించియుండు ననియు నూహింపవచ్చును. అంతేకాని తెలుగు భారతమే చదివి వినిపించెనని యా పంక్తులనుబట్టి చెప్పరాదు.

భాషాంతరీకరణ పద్ధతులు : ఆంధ్ర భారతము మూలమునకు విధేయము కాక స్వతంత్ర రచనయైన దనెడి గౌరవము భారత కర్తలు మువ్వరకును జెంపవలసినదే. యథామాతృకతాపేక్షి యా మువ్వరలో నెచ్చరికిని లేదు. అది ఫలములేని వ్రతమని వారెరుగుదురు. అందును సూక్ష్మపరిశీలన చేసినచో తిక్కన పాలబడిన భాగము చాల దుర్లుటమైనది. యుద్ధపంచకమునకు పిమ్మట పర్వము అన్నియు వేదాంత ఘట్టములు. అదిగాక భారతము తెనిగింపరాదని, తెనిగింపలేరని యిన్న భగవద్గీతాది భాగములు తిక్కన తెనిగించిన భాగమందలివి. నన్నయనా డీయాంధ్రీకరణమునెడ శ్రోత్రియ పండితు లేకారణముచే ననాదరము చూపియుందురో యా కారణమే తిక్కననాడు బలవత్తరమై నిల్చియుండును; అనగా దేశభాషలలో ఉచ్చరింపరాని భగవద్గీత మొదలగు ప్రకరణములు తెనిగించినచో పండితు లాంధ్రీకర్తను నిరసించురు. వారి మాటలను పాటించి ఆ ఘట్టములను తెనిగింపక విడిచిన యెడల గ్రంథకర్త ఆంధ్రావళికి అపకారము చేసినవాడే యగును. ఈ సంకటావస్థలో తిక్కన ఆత్మధైర్యమే తోడుగా రచన కుపక్రమించి శాస్త్రాభిజ్ఞకము లయిన యాధ్యాత్మిక ఘట్టములను గొన్నిటిని సంక్షేపించి, మరికొన్నిటిని పరిత్యజించి భారత సరస్వతి భుజమునుండి మోయరాని యా బరువు సెంతవరకు తగ్గింపవలెనో యంత వరకు తగ్గించి యామెక్రిడను సుకరము చేసెను.

ఆయన సంక్షేపించిన ముఖ్య వేదాంత ఘట్టము భగవద్గీత. ఈ యుపనిషత్తు తెనిగింపగూడ దనెడి ధర్మమునకు గట్టుపడియే యాయన దాని సారమును సూచనా మాత్రము చెప్పెనే కాని నిజముగా తెనిగింపలే దనెడు వారు కొందరు కలరు. ఇది మంచి వాదము కాదు. తెనిగింపరానిదే యైనచో దానిని తడవుటకే యాయన యంగీకరింపడు. అట్లుగాక యే కొలదిపాటి శ్లోకములు తెనిగించినను ఆ వ్రతము చెడినట్లే యగును. పూనిన ప్రతిజ్ఞ భంగపుచ్చుకొనుటకంటె పూర్తిగా తెనిగించుటే యుత్తమము. కావున ఆయన కా పట్టుదల లేదనియు, దానికి భంగపాటును రాలే దనియు, ఆవశ్యకమయినంతవట్టు ఆ యుపనిషత్తును దెనిగించె ననియు ఒప్పుకొని తీరవలెను. భగవద్గీతా పరముగ నించుమించు అరువది పద్యములు వ్రాయుట దానిని వదలుట కాదు; సంక్షేపించి తెనిగించుట. శాంతిపంచకములో నిట్టే సంక్షేపింపబడిన తత్త్వ ఘట్టము లనేకములు గలవు. వానివంటిదే యిదియు. ఈ సక్షిప్తత తెలుగుసేతకై యాయన యేర్పరచుకొన్న ప్రణాళిక కనుగుణమేకాని విరుద్ధము కాదు. భగవద్గీత యెంత యుత్తమ గ్రంథమయినను అందలి యుపదేశ మంతయు నా యుద్ధభూమిలో నప్రస్తుతమని నేటి విమర్శకుల యభిప్రాయము. ఈ యౌచిత్యమును గ్రహించియే తిక్కన తత్సారమును సందర్భమునకు బొందుపడునంత మాత్రము చెప్పి సంగ్రహపరచెను. కొందరు శాస్త్రీయమైన శబ్ద నిష్కర్షిత సంస్కృతమునందువలె తెనుగున సాధ్యము కా దనియు, యసాధ్యతను గుర్తించియే తిక్కన దానిని పూర్తిగా తెనిగింపలేదనియు నందురు. ఇది యాయన వాక్కున కున్న శక్తి నెరుగక యన్నమాట. ఆయన కవిత్వమునకు జీవగర్తర యీ శబ్ద నిష్కర్షితయే. తెనిగించినంతవరకు భగవద్గీత యందును, శ్రుత్యర్థ ప్రతిపాదకము లయిన యితర సందర్భములయందును ఆయన తెనుగుసేతకు లో తేమాత్రమును రాలేదు. అంతమాత్రమే కాదు; మూలశ్లోకాధారము లేని కొన్ని పద్యములు ఆధ్యాత్మికార్థము కలవి యచ్చ టచ్చట జొప్పించి తెలుగు భాషకును, విశేషించి తన వాక్కునకును గల శక్తిని సంస్కృత సమానమైన దానినిగ ప్రకటించెను. భగవద్గీతాభాగమున

ఫలములయెడ బ్రహ్మోర్పణ

కలన పరుం డగుచుఁ గార్యకర్మము నడపన్

వలయుం ద త్వజ్ఞానము

దలకొనినం గర్మశమము దానై కలుగున్

అన్న పద్యమే దీనికి నిదర్శనము. ఇట్టివి పెక్కులు గలవు. ఈ భాగముననే మరి యొకటి రెండు చోటుల నాయన యనువాదకుడుగనే కాక గీతాభాష్య కర్తగ గూడ గనుపట్టును. 'సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య' యను మూల వాక్యమును 'క్రందుకొను సర్వధర్మవికల్పములను' అని తెనిగించుట యాయనకు గల యాధ్యాత్మికాధికారము నకు, మహాగురుపదవికి తగినట్లుగా నున్నది. పూర్తిగా ఆయనయే భగవద్గీత తెనిగించియున్నచో దెనుగు భాషకు నేటి దనుక మంచి భగవద్గీత లేని లోపము తీరి యుండెడిది. ఆ నష్టమైన గలుగుటకు ఆయన అంగీకరించెనుగాని కావ్యతానష్టమున కంగీకరింపలేదు.

ఎత్తివెచిన యాధ్యాత్మిక భాగములలో ముఖ్యమయినది, భగవద్గీతతో సాటి వచ్చినది. శ్రుతి ప్రపంచములో చేరదగినది సనత్సుజాతీయము. గీతకు పలెనే దీనికిని శంకరుడు భాష్యము వ్రాయుట దాని ప్రపత్తికి నిదర్శనము. దీనినిపదలుటలో తిక్కన చూపిన యౌచిత్యము నిరుపమానమైనది. ఈ ఘట్టమువలన కథకుగలిగిన మే లేమియు లేదు. అది యుండియు, లేకయు నిర్విశేషమే. అది యాలకించు భృతరాష్ట్రుడు భగవద్గీతనాలకించి యుద్ధోన్ముఖుడై నయర్జునునివలె ధర్మమార్గోన్ముఖుడు కాజాలడు. ఆతని చంచలతను, గృత్రిమ బుద్ధిని మరల్పజాలని యా యుపనిషత్తు నిష్ప్రయోజనముగా నుండుటకంటె దొలగుటయే మేలు. అట్లు తొలగించుటవలన నమూల్యమయిన మహర్షి వాక్యము పృథముగా బోక యాత్మగౌరవమును కాపాడు కొన్నదయ్యెను.

ఈ రెండిటివలన మనము గ్రహింపవలసిన సార మిది : శ్రుత్యర్థములను దెనిగింపరా దనునియమ మాయనకు లేదు. తెనిగింపలేని యశ క్తత యంతకుముందే లేదు. ఒక మా రటు నొకమా రిటు చేసి యనియతముగా బ్రవర్తించెనని లోకు లధిక్షేపింతురను భయ మసలే లేదు. ఆయన పెట్టుకొన్న నియతి సందర్భావితిని, కథాగతిని పట్టి యుండును. ఈ యంశములకు భంజక మయ్యేనేని యెట్టి వస్తు వయినను ఆయనకు బ్రయోజనకారి కాదు. ఈ యాత్మవ్యవసాసమే లేనిచో ఆయన కీ భారతమే సాధ్యమయ్యెడిది కాదేమో.

ఇతిహాస రచనాధికారము : భారతము వంటి ఏపుల కావ్యకర్తకు ఋషి జనోచితమయిన క్రాంతదర్శనము అత్యంతావశ్యకము. భారతము వ్రాసిన ముచ్చరిరో వారీ వారి రచనా భాగములను బట్టి తిక్కనకే యా శక్తి సమగ్రముగా వశమయినదని చెప్పవచ్చును.

మరియు 'మహాతిహాసకర్త మహాదార జీవితము గడపినవాడు కావలెను' అను విమర్శధర్మముకూడ తిక్కనయందువలె మరి యే యెడను సార్థకము కాలేదు. అది కాక, కథ యెట్టి దయినను అందలి పరమార్థము మాత్రము కవిచే స్వయముగ ననుభూతము కానియెడల రచనకు జీవము కలుగ దనెడి మాటయు పైదానివలెనే త్రోసి వేయరాని ధర్మము ఈ పంచమ వేదమును సవిర్కమముగా విభజించినపు డందు మూడే ముఖ్య విషయములు గోచరించును : (1) రాజనీతి, (2) యుద్ధతంత్రము, (3) బ్రహ్మవిద్యోపదేశము. పుట్టుకచేతను, నడవడిచేతను, విజ్ఞానముచేతను ఈ మూడు మహావిషయముల నాత్మధర్మములుగ నిర్వహించిన కవి తెలుగునాట తిక్కన యొక్కడే. ఈ కారణములచే భారత రచనకు ఆయన యొక్కడే ఉత్తమాధికారి యని చెప్పనగును.

సంస్కృత భారతమును దెనిగించుటకు పూర్వ మాయన యెన్నోమారులు మననముచేసి యమ్మహాకావ్యము ధర్మాద్వైత మూర్తియని దాని సారమును లోకము నకు దానే తొలుదొల్ల ప్రకటించెను. దాని కా బిరుద మిచ్చినవా డాయనయే. భిన్న భిన్నములుగ గానవచ్చు భారతీయ ధర్మముల కన్నిటి కీ గ్రంథ మద్వైత భావము సాధించు నటులే భిన్నభిన్నములుగ గానవచ్చు భారత పర్వములకు, నందలి యుపాఖ్యానములకు నన్నిటికిని గవిబ్రహ్మయు, మూర్తి నిర్మాణమున నద్వైత భావమును సాధించెను. భారత మంతయు నొక ప్రబంధ మండలిగా, నందొక్కొక్క పర్వ మొక్కొక్క ప్రబంధముగా, పర్వాంతర్గత ములగు నుపాఖ్యానములను ప్రత్యేక కావ్యములుగా నూహించి, ఏభాగమునకును బ్రాధాన్యము చెడకుండ, నే యవయవము నకు నవయవితో పొత్తు చెడకుండ సర్వాంగసౌష్ఠవమును, ధృఢబంధమును గల యీ భారతమూర్తిని శ్రీకృష్ణుని విశ్వరూపమువలె దీర్చి దిద్దెను.

పాత్రచిత్రణ మనునది సాధారణముగ నాటకము లందువలె శ్రవ్యకావ్యము లందును, పురాణేతిహాసముల యందును బాటింపదగినది కాదు. పురాణేతిహాసము లందు విషయము ప్రధానము కాగా ప్రబంధములయందు కథయు, వర్ణనలుప్రధానము. ఈ రెంటికంటె విలక్షణముగా పాత్రప్రాధాన్యము గలది నాటకము. అందుచే నాటక కవివలె దక్కిన యిరువురును బాత్రనిర్మాణమున శ్రద్ధ వహింపరు. అంతమాత్రమున పురాణేతిహాసముల యందును, శ్రవ్యకావ్యములందును బాత్రలు లేవని కాదు; వాని యునికి ప్రత్యక్షమే. అవి కవిచేత వర్ణింపబడునుగాని ప్రదర్శింపబడవు. కవి సామాన్యు లెల్లరు జేయదగిన పనియే యది. దానిని ప్రదర్శించుటకు మాత్రము మహా శిల్పులకే సాధ్యము. వారిచే సృజింపబడిన పాత్రలు సజీవములై పఠితలకు నేడును

దమ కన్నులయెదుట వర్ణించు చున్నట్లే మెలగుచుండును. వర్ణింపబడిన పాత్రలలో ఈ చైతన్య ముండదు. ఈ రెండు పద్ధతులకును విమర్శపరిభాషలో ప్రత్యక్షపద్ధతి, పరోక్షపద్ధతి యందురు. భారతము స్వభావముచే పురాణ మనిపించుకొనదగిన మహేతిహాసము. దానికి రూపనిర్మాణమున నైక్యము సంఘటించుటే దుర్లుటము. అందును శతాధికములయిన యందలి బహువిధ పాత్రలను సజీవములుగ తీర్చిదిద్దుట యామూర్తి నిర్మాణమును సార్థకముచేయుట. ఈ కథాసంధాన పాత్ర సృష్టి లనెడి రెండు దుర్లభధర్మములను నెరవేర్చి తిక్కన ఈ యితిహాసమును బ్రబంధముగను, బ్రబంధమయ్య నాటకముగను వినిర్మించెను. ఎక్కడనేని గొన్నిచోట్ల ప్రత్యక్ష పద్ధతినే యవలంబించుటయు గలదు. ఇది వస్తుతః శ్రవ్యకావ్యము గనుక యట్టిది యనివార్యమైనది.

రూప చిత్రణలో తిక్కన చూపిన నేర్పు అతనిపుణులైన చిత్రకారులకు మాత్రమే సాధ్యమయినది. వారయినను స్థిరపదార్థమును జిత్రించినంత సొగసుగా దాని చలనావస్థను చిత్రింపజాలరు. తిక్కన ఏ యాకారమును చిత్రించినను దాని స్థూలాకారమును మాత్రము చిత్రింపక సూక్ష్మాంశ వివరణముతో నతిస్వాభావికముగ, ఛాయా యంత్రముల కందునట్లు వర్ణించును. అందును స్థిరమూర్తుల కంటె చర మూర్తుల వర్ణించుటలో ఆయనకు గుతూహల మెక్కువ. తెలుగు కవులలో ఇట్టి శక్తి గలవారు నలుగు రైదుగురు మాత్రమే కలరు. వారిలో తిక్కన ప్రథముడు.

భాషాసృష్టి : కావ్యరచనకు యోగ్యమయిన యాంధ్రభాష లేని రోజులలో శిష్టమయిన భాషను వినిర్మించుకొని కావ్యరచనను నిర్వహించిన సిద్ధసంకల్పుడు నన్నయ. అది తొలుతటి ప్రయత్నము గనుక ఆయన చేతిలో తత్సమశబ్దజాలము వోలె శుద్ధాంధ్రము పెంపొందలేదు. అచ్చతెనుగున కా గౌరవము తెచ్చినవాడు తిక్కన. ఒక భాషయొక్క శక్తియు, సంపన్నతయు అది వ్యక్తముచేయు భాషములయు, నర్థములయు గంభీరతనుబట్టి తెలియవచ్చును. అచ్చ తెనుగుభాష సూక్ష్మాతి సూక్ష్మములయిన మనోభాషములను వ్యక్తముచేయుటయందును, అతిగంభీరములయిన పరమార్థములను నిష్కర్షగా వివరించుటయందును గూడ సమర్థమేయని తన ప్రయోగముచే లోకమునకు జూపినవాడు తిక్కన. అట్టి యీ భాష యంతయు ఆయన సృష్టించుకొన్నదే. ఈ సృష్టిలో కొంతవరకు నాటి వాడుక పదములుకూడ సహాయములై యుండవచ్చును. ఆ పదములకే శుద్ధరూపమును, గ్రొత్త ప్రాణము నిచ్చి ఆయన భారతమును రచించెను.

తిక్కన శైలి : ఆంధ్రవాఙ్మయములో సరిస్కృత జటిలము, సమాస ఘటితము, అక్షరరమ్యము నయిన శైలి యొకటియు, దేశ్యపదఘటితము నాతీసమాస భూయిష్టము, అర్థసుందరమునయిన శైలి యొకటియు రెండుభిన్నమూర్తులుగా దొలినాడే ఏర్పడినవి. వీనిలో మొదటిదానికి నన్నయయు, రెండవదానికి తిక్కనయు గురువులు.

అర్వాచీనులలో నన్నయశైలి ననుకరింపదొడగి కొంత వరకు కృతకృతులయిన కవులు కలరు. తిక్కనను అనుకరింపజొచ్చినవా రాయనవలె దేశ్యపదములు గల కవితము చెప్పగలిగిరే కాని తద్రచనలోని తక్కిన విశేషములను స్పృశింపలేక పోయిరి; అనగా ఆయన శైలి యనుకరణసాధ్యము కాదు. ఆయన శైలిలోని విశేషము లివి :

అర్థము ననుసరించి శబ్దము నడుచునుగాని శబ్దప్రభావమునుబట్టి యనుకొన్న యర్థ మెప్పుడును భ్రంశము కాదు.

వాక్యము అన్నియు సూచ్యార్థ సూచకములేకాని విపులార్థవివరణములు కావు. ఈ గుణముకల్మిషులన తిక్కన రచనకు వెలిలిలేని చిక్కదనము సమకూరినది. ఆయన పదములలో అసంఖ్యాకము లానాటి వాడుకభాషలోనివి. లోకవ్యవహారమందలి పదములకు కావ్యమున నూతన ప్రాణప్రతిష్ఠ కావించిన యీ మహాకవియంతటివాడు తెనుగున నింకొకడు లేడు. తెలుగుభాష సహజశక్తిని బరిక్షించి చూచి దాని నర్థ సంపన్నము జేయుప్రయత్నములో ఆయన చేసిన భాషాస్పృష్టి యిది.

కావ్యగుణములుగా నాలంకారికులు పేర్కొన్న వానిలో ముఖ్యముగ మూడు రకము లున్నవి - భావస్ఫోరకములు, శ్రవణపేయములు, బుద్ధిగమ్యములు. ఉదాహరణార్థము : బౌద్ధిల్యము కేవలము భావస్ఫోరకము. ప్రేయస్సు సౌకుమార్యము కేవలము శ్రవణపేయములు. అర్థవ్యక్తి, సమ్మితత్వము, సంక్షేపము, సమత మొదలగునవి బుద్ధివికాసకములు. ఈగుణములలో కేవల శ్రవణపేయములయినగుణములను తిక్కన ఆదరింపలేదు. తక్కిన రెంటిలో సందర్భోచితముగా నొక్కొక్కదానికే ప్రాధాన్య మిచ్చి భావమును, బుద్ధిని సమముగా వికసింపజేసి 'తిక్కన కర్థమందే దృష్టి లగ్నమగును' అను పేరు సంపాదించెను; భావావేశముగల ఘట్టములందును ఈ సమ్మితత్వాది బుద్ధిగుణములకే యధికారమిచ్చెనుగాని యా రసభాష ప్రవాహమున బడి ముస్కలువేయుచు వీనిని మరువలేదు. తత్ఫలముగా కవితాధర్మములలో శిరోభూషణమన దగిన యౌచిత్యపరిపాలన మీ పదునేనుపర్ణములలోని ప్రతివాక్యము నను స్ఫుటమగుచున్నది సందర్భశుద్ధిని విడిచి యింపుకోసమే వ్యధ్యమును వ్రాయుట తిక్కన యెరుగడు.

నాచన సోమన

— విశ్వనాథ సత్యనారాయణ

సోమన, నాచన : నాచన సోమక ప్రతిష్ఠ ఉత్తర హరివంశ మన్న యొక్క గ్రంథముమీద నిలిచియున్నది. ఆ ప్రతిష్ఠ చాల గొప్పది. ఈ గ్రంథము చిన్నది. కొందరియనను కవిత్వయముతో సమానుడని చెప్పుదురు. మరి కొందరు తిక్కనగారికంటె గొప్పవాడని యందురు. ఈ కవి తన గద్యలో నిట్లు వ్రాసికొనెను: 'శ్రీమ దుభయ కవిమిత్ర కొమ్మనామాత్య పుత్ర బుధారాధన విరాజి తిక్కన సోమయాజీ ప్రణీతంబైన శ్రీ మహాభారత కథా నంతరమున శ్రీ మత్సకల భాషా భూషణ సాహిత్య రసపోషణ సంవిధాన చక్రవర్తి సంపూర్ణకీర్తి నవీనగుణసనాథ నాచన సోమనాథ ప్రణీతంబైన యుత్తర హరివంశంబునందు' నని. ఈ గద్యలో తంతోక్తిగా తిక్కన్నగారియందు గౌరవము కలదు. మరియు నాయనయొక్క కవితా శక్తులను గూర్చిన బిరుదులు గలవు. ఈ బిరుదులలో మూడు ప్రధానమైనవి. ఒకటి సాహిత్య రసపోషణ, రెండు సంవిధాన చక్రవర్తి, మూడు నవీన గుణసనాథ. ఈ బిరుదులకు తగిన రచనా సౌభాగ్యము తాను తన గ్రంథమునందు చూపి యుండ వలయును.

తొలుత నీయన తిక్కనవలెనే తన కావ్యము హరిహర నాథున కంకితము చేసెను. ఇదికూడ తిక్కనగారియందు గల గౌరవమునే వెల్లడించుచున్నది.

ఈ కావ్యములో క్రొత్త విషయ మేమనగా గ్రంథమున కవతారిక లేదు. సామాన్యముగా నందరు కవులును తా మేసందర్భములందు తమ కావ్యములను ప్రారంభించిరో, యది భగవదాదేశమో రాజాదేశమో చెప్పి తమ కవితాతిశయము రా జుగ్గడించినట్టో, తమంతట తాము చెప్పినట్టో వ్రాయుదురు. కొందరు తమ వంశమును గూర్చి కూడ వ్రాయుదురు. ఈ యుత్తర హరివంశమున నట్టి వేవియు లేవు. ఈ కారణముచేత గొంద రుత్తర హరివంశము సంపూర్ణమైన కావ్యము కాదనియు, కొంత యుత్పన్నమైన దనియు తలచుట కలదు. కావ్యములో కొంత

నాచన సోమన

నష్టమైన దనుటకు నవతారిక లేకపోవుటయే కారణముగా చెప్పవలయును. కాని మరియుక కారణము కనుపించుట లేదు. కావ్యాది కావ్యాదిగానే కనుపించుచున్నది. ఈ కావ్యాది యాశ్లాసాదిగా కూడ కాన వచ్చును. కాని కొంత వివేకించి చూచినచో రచనా పద్ధతిచేత కావ్యారంభత గోచరింపక మానదు. ఈ యక్షతారిక లేకపోవుటకు గద్యలో నీయన చెప్పికొనిన సంపూర్ణకీర్తి యన్న తన విరుదము కారణమేమో; ఆయన తాను బ్రదికిన రోజులలో గొప్ప కీర్తిశాలియై సకలభాషా భూషణుడగుట వలన నందరెరిగినవాడై యుండవలయును. అప్పుడు తన వంశముకాని, తన్ను గూర్చిన యితర విషయములనుగాని వ్రాసికొనుట యప్రస్తుత మని విడిచి యుండ నోపు. సంస్కృత కవులలో తరచుగా నందరును తమ వంశాది వర్ణనములు, నాత్మ ప్రశంసలు చేసికొనివారే; అట్లే కావ్యములోని గుణ గ్రామము వలన కావ్యము నిలువ వలయునన్న యహంకారము కానోపు.

ఈ యు తర హరివంశములో మొదటి కథ నరకాసుర కథ. రెండవ కథ తన కుమారుడు చనిపోగా నొక బ్రాహ్మణుడు శ్రీకృష్ణుని తన కుమారుని బ్రతికించు మని యడిగిన కథ. మూడవది శ్రీకృష్ణుడు సరితానార్థము శిష్యునికొరకు తపస్సు చేయబోవుచుండగా దారిలో నిద్దరు పిశాచములు కలిసికొనిన కథ. ఇది మొదటి రెండాశ్వాసములలోని కథలు. మూడు నాలుగాశ్వాసములలో పౌండ్రక వాసుదేవ, హంస డిభ కాదుల వధలు; పంచమ షష్ఠాశ్వాసముల యందు బాణాసుర కథ—ఇది యైదు కథలు. మొదటి మూడు కథలు మొదటి రెండాశ్వాసములయందే యిమిడి యున్నవి. తక్కినవానికొరకు నాల్గాశ్వాసములు వ్రాసెను.

ఈ రీతిగా నాచన సోమన తన కావ్యమునందు పంచకథలే తీసుకొని వ్రాసెను. ఐదు కథలయందు శ్రీకృష్ణదేవుడు సాక్షాద్విష్ణువని, విష్ణువు పరమబ్రహ్మని నిరూపించెను. సర్వభగోళమునకు మాయకు దేవేంద్రాది పదవీ దానమునకు దుష్ట శిక్షణమునకు సూక్ష్మతః శివతత్త్వాధిక్యమునకు సాధినేతయై శ్రీకృష్ణునియందు సర్వోత్కృష్టత నిరూపింపబడి యీ కావ్యము విష్ణుపారమ్య బోధకమైన కావ్యముగా భాసింపుచున్నది.

ఈయన తాను సాహిత్యరసపోషణుడనని, సంవిధాన చక్రవర్తియని చెప్పికొని నాడు. ఈయన సంవిధాన చక్రవర్తిత్వ మెఱువంటివో యీ ఘట్టమువలన తెలియ గలదు. నరకుడు స్వర్గమును జయించి యూర్వశిమీడి కోరికతో నామెను దిలుప నంపెను. నరకు డామెతో నిట్లనెను :

‘దిగభిపతులు వాకు భయపడి పారిపోయిరి. పొత్తుల దానవు నీవేల తొలగితివి. ఇంత స్వర్గరాజ్యము గెలిచిన వాకు నీవు కనిపించక పోయినచో సుఖముండునా? నా గెలిచిన గెలుపంతయు నీది’.

అనగా వామె చింతాక్రాంతయై యొక్కొంత తెలిసి వానితో ‘చతురవచో విలాస గుణసాగర ... యొకనాడయిన న్నను గారవిచితే’ అన్నది. అతని యందామెకు కోరికయే లేదు. లేదు సరికదా; వాడన్నచో జుగుప్స కూడ కలదు. తాను నిస్సహాయురాలు. తన కప్పుడు కోపము వచ్చినచో లాభములేదు. అందుచేత సిగ్గునభినయించినది. ఇది యామె యెత్తుగడ. ‘సరే నీవు నన్ను కోరుట నా భాగ్యమే కాని పూర్వమెప్పుడైన ఒకచాడైన వచ్చి గౌరవించినావా’ యనెను

ఈ ప్రసంగము పెంచి వాచన సోమన యె ట్లూర్వశి వానిని మోసపుచ్చినదో పరమమైన గడుసుదనముతో వ్రాసినాడు.

అంత నూర్వశి నరకుని యాజకులు యజ్ఞ భాగ భ్రాజిష్టుని జేసిరేని వానిని పొందుదుననెను. ఈ సన్నివేశ మిట్లు కల్పించి ప్రసంగ ధారా నై పుణిచేత యొక సన్నివేశమును సమర్థించుట యాశ్చర్యకరమైన విషయము. యజ్ఞ భాగము పొందిన గాని నరకుని తాను పొందదు. ఈ వంకతో వాడు ఋషులను బాధించినగాని కృష్టుని చేతిలో వానికి చావు రాదు. తన్ను ప్రేమించుచున్న వానిని తాను మోసము చేయరాదు. వాని ప్రేమ జారలక్షణము కాని ప్రేమ కాదని వాని నోటి వెంటనే రావలయును. అంజయైనను నీవు అంజయని యన్నచో కోపము వచ్చును. ఇట్టి మాట నేర్పుమీద, మానవ ప్రకృతి మీద, గడుసుదనముమీద నీ సంవిధాన సౌధమును వాచన సోమన నిర్మించినాడు ఇంత గడుసుగా సంవిధాన నిర్వహణము చేసిన తెలుగు కవులు లేనేలేరని చెప్పవచ్చును. నన్నయ్యగా రొండు రెండు చోట్ల చేసెను. పెద్దన్నగారు చేసిరి.

రెండవది సాహిత్య రసపోషణ యన్న బిరుదు. సాహిత్యరసమని యొకటి లేదు. కావ్యమునందు రసముండును. అందుచేత సాహిత్యము యొక్కయు, రసము యొక్కయు పోషణచేయువాడని చెప్పుకొనవలయును. రసపోషణ సర్వకవులు చేయుదురు. చేయుటలో శక్తి తారతమ్యములు భాసించుచుండును. ఇతడు రసపోషణ చేసెడు పద్ధతి వేరు, ఇది చాల గడుసుగా నుండును.

‘శూలి వితోకనానలము సోకు రతీశుఁ డెఱుంగుఁ గాన య
బ్బాలమనరబులో విరహ పావక ఛాహము నోర్చెనన్న న
ట్టెల పొసంగు దేహము దహించిన యంతటితో మనోజుడై
గాలియ చిక్కెఁగానఁ జెడఁగాలఁడువో యెటువంటిమంటలన్’.

శివుని యొక్క మంటలు మన్మథు డెరుగు గావున మన్మథు డామె మనసులోని
విరహాన్ని సహించెను అనుటకు వీలులేదు. అతని దేహము తగులబడినంతనే
యతడు మనోజుడై పోయెను. తరువాత శివుని కరటి మంటలకు గాలి యావిరులు
వెళ్ళినవి. యడవి చెడినది. ఆ మన్మథు డెటువంటి మంటలకు కాలడు. ఇది ఉషా
కన్యయొక్క విరహ వర్ణనము. ఆ విరహ మతిశయముగా నున్నదని వర్ణించుట.
మన్మథుడు శివునికరట మండినప్పటికరిచె నెక్కువ విరహాన్ని సముద్యాతమైనదని
యర్థము. ఇట్లొక ఛాపమును లోకోత్తరముగా వర్ణించి కవి రసభావములను పరిపోషణ
మును చేయును.

ఇతని సాహిత్యపోషణము, నవీనగుణ సనాథ లక్షణము రెండును చాలవరకు
గలిసి యుండును. తొలుత శివశేష తత్త్వనిరూపణ మెట్టిదో నిరూపితము
కావలయును. శ్రీకృష్ణుడు పుత్రార్థియై శివునికొరకు తపస్సు చేయగా శివుడు ప్రత్యక్ష
మయ్యెను. కృష్ణుడు శివుని స్తోత్రము చేసెను. తరువాత శివు డిట్టు అనియెను.

‘ప్రమథులు సప్తమాతృకలు పార్వతీయన్ మురవైరి తాపసో
త్తములు నుతింప నయ్యెడ సుధాకరఖండవతంసుఁ డిట్లనున్
దమతమలోనిచూడ్కె దముఁదార కనుంగొను మాడ్కి నింతగా
లము నిను నీవ చూచితి తలంపున నీవును నేన కావునన్’.

‘యదువంశారబుధిచంద్ర నీమదిఁ గుమారాపేక్ష నాలో నెఱుల
గుదు నా కీచన వీ దలరిచియ తపోఘోరక్రియ న్మౌచ్చుఁగాఁ
బిదపం జెప్పెడివఱడవై తగుఁదగున్ బృందారక శ్రేణికిన్
హృదయాహ్లాదముగా మడియిమకుటం బెక్కెన్నవత్పాదముల్’.

నీవును నేన కావుటన్ అనుటలో నభేదప్రతిపత్తి; నా కీచన వీ తలరిచియ’ యనుటలో
దనకన్న విష్ణు పధికుడని యొప్పుకొనుటయే. అంతియేకాదు. విష్ణ్వాధిక్యము వాచ్యము
తోనే యొప్పుకొన్నాడు. మరియు శివుడే కరములు మొగిచి విష్ణువును కొనియాడెను.
ద్వితీయాశ్వాసమున విష్ణువుయొక్క పరమోత్తమ దైవత్వ లక్షణములే చెప్పబడినవి.

స్పృష్టి రహస్యమంతయు నిం దున్నది. సత్త్వగుణము యొక్క లోకస్థితి యట్టిది. తమోగుణముయొక్క లోకస్థితి యట్టిది - లోకము నేది పాలించుచున్నది ? సత్త్వగుణము మూలకమువై లోకముయొక్క స్థితిని పాలించుచుండగా కామక్రోధాది సర్వమును తమోగుణము పాలించుచున్నది. లోకము శివాజ్ఞ లేకుండ ప్రవర్తించదు. లోక ప్రవర్తనమున విష్ణువునకైనను శివాజ్ఞ యవసరము. విష్ణువుయొక్క యాధిక్యము తమోగుణముకంటె సత్త్వగుణ మధికమన్నమాట ప్రకటించుటకే. లోకవర్తమానమున తమోగుణమే పాలించును. తమోగుణము లేనిచో లోకమే లేదు. కమక లోకేశ్వరుడు శివుడు. సర్వమును విష్ణువు నుండి వినిర్మమించినది. నాచన సోమన్న యీ మహా సిద్ధాంత ప్రవర్తకుడు. వేదవేదాంగముల తాత్పర్యము నాచన సోమన యిట్లు నిర్ణయించుకొనెను. తరువాత బాణుడు శివుని ముందర సృత్యము చేయజొచ్చెను. శివ తాండవ మనగా లోక నటనము.

సాహిత్యరసపోషణ మనగా సాహిత్యము యొక్కయు రసము యొక్కయు పోషణముగద. సాహిత్యమనగా నిది - సహితములయొక్క భావము సాహిత్యము. సహిత మనగా హితమైన దానితో గూడుకొనినది. హితమనగా తత్తాలమునందనిష్టమై యనంతరకాలమునం దిష్టాపత్తి హేతువు; అనగా పారలౌకిక విషయము. అందుచేత పారలౌకికవిషయ మనగా వేదవేదాంగముల యందలి మహార్థములు. తత్ప్రతిపాదక మైనది సాహిత్యము. అట్లయినచో నాచన సోమన్నకు సాహిత్యపోషణయన్న బిరుదము మహార్థవంతము. కొందరు సాహిత్య శబ్దమున కింకొక రీతిగా నర్థము చెప్పుదురు. సహితములయొక్క భావము సాహిత్యమని యొప్పుకొని, సహితములనగా కూడుకొని యున్నవని సమూహార్థము చెప్పి వేనితో కూడుకొని యున్నవి యన్న ప్రశ్న పుట్టినపుడు సర్వశాస్త్రములతో సర్వకళలతో నని యందురు. అట్లయినను నాచన సోమన్న సాహిత్యపోషణ డనుటకు లోపములేదు.

ఈ కావ్యమునందు లోకజ్ఞత్వము సమృద్ధిగా నున్నది. ఇన్ని లోకోక్తులు సంతరించిన కవి తెలుగుభాషలో మరెయొకడు లేడనవచ్చును.

ఇంక నితనియొక్క నవీణ గుణ సనాథత్వము విచారించుటకు మొదలిడిన నీయన క్రీస్తుశకము 1344 లో నున్నట్లు తెలియుచున్నది. ఈయన్న ఎర్రన్న కర్వాచీను డనియే నిరూపితమగుచున్నది. శ్రీనాథాదులకంటె గొంచెము పూర్వుడు; అనగా ఆ నాటికి ప్రబంధకవులు పుట్టలేదు. భారత గ్రంథములు మూడు నున్నవి. కవిత్వయము యొక్క కవితా పరిశీలనము చేసి చూచినచో వారి పద్యరచనకు, నితని పద్య రచనకు

గల భేవము సులభముగా తెలియగలదు. తరువాతి ప్రబంధ కవు లందరు సోమన్న మార్గము నవలంబించిరి. మరియు శ్రీనాథుడు నిస్సందేహముగా నితని మార్గము నవలంబించినవాడే యనవచ్చును. సీసపద్యము వ్రాయటలో సోమన్న క్రొత్త త్రోవ త్రొక్కెను.

‘ఉఱ్ఱుతలూగెడు నుదయాస్త గిరులతో
నాకాశలక్ష్మి కోలాట మాడ’

కోలాటమాడుట యను దేశిక్రీడా బోధక రాతువు సీస చరణాంతమున వాడి ‘యొక క్రొత్తదనము కలిగించును. ఇట్టి విచ్చిత్తి విశేషమే శ్రీనాథుని కవితయందు బహుధా కనిపించుచుండును.

‘సుభట భుజోద్భట చ్చురికా ప్రభా భంగి
మండు వేసవితోడ మాటలాడ’

ఇదియు నటువంటిదే. ‘వఱితిపా లాయెనన్న’, ‘యేఱు గలిసెనన్న’ మొదలైన పూర్వ పద్యములోని సీస చరణాంతములయందు నొక విలక్షణమయిన శబ్దముల కూర్చుచు నొక ప్రక్రమము సంధించి సీసపద్యమును మెరుగెక్కించుట యితని కవితా నవీన గుణములలో నొకటి. ఇతని బహు సీసపద్యము లిట్లుండును. కవిత్రయము సర్వధా భావ ప్రధానముగా దదనుకూల శబ్ద ప్రయోగము చేయుదురు కాని శబ్దము నందలి సౌగంధ్యచేత భావమునకు దీప్తి కలిగించు ప్రయత్నము చేయరు.

‘ఉరము కౌస్తుభరత్న ముదయాద్రి తటమునఁ
పొడతెంచు కలువల బోటు బోటు
శిరము కిరీటమ్ము సురగిరి నెత్తాన
రాజిల్లు పగలింటి రాజురాజు...’

ఇది లాటానుప్రసాస భ్రాంతి కలిగించు యమకము. ఇందు స్ఫురించు నర్థములోని చమత్కృతి తద్రాంతితో కూడిన యమకమునుండే పుట్టుచున్నది. ఇదియు రచనలో నానాటి కొక్క క్రొత్తగుణము.

నాదెస కామునమ్ములకు నాడుట వైశమ సిగ్గు చిత్తమున వాడులా పెట్టుకొన్న యవి’ సిగ్గును - కోరికయు నొకదాని నొకటి యతిక్రమించుచున్నట్లున్నవని చెప్పుటకు

'వాదులు పెట్టు' కొన్నయవి యనుట. ఇది ఉక్తి వైచిత్ర్యము. సిగ్గును, కోరికయు భావములు. వానియందు పురుషత్వారోపణము చేసిన ట్లగుచున్నది.

గొలిచినవాడు నేడు రజకేఁ బురందరుఁ దద్దజేంద్రమున్
వెలిచినవాడు దేవతల వెట్టికిఁ బట్టినవాడు ధూర్జటిన్
వీలించినవాడు భక్తిమయ విత్తమునన్ ధర నేకవీరుఁడై
నిలిచినవాడు శౌర్యమున నీ జనకుండు భయం బిదేటికే.

మరియొక పద్యము.

కొలువగ నేర నిన్ను; పీలువగ నేర నిన్ను; విలువగ నేర నిన్ను; నిలువ
గదయ్య - పద్యముయొక్క నాణు చరణాదులు నిట్లు. ఒరసిరి, యరసిరి, బెరసిరి,
నెఱసిరి - ఇవి పద్యచరణాదులు. వ్రచించిన, బ్రచించిన, విద్రుపగ, చిద్రుపలు - ఇట్టి
సమాన రూపముగల శబ్దములు పద్య చరణాదుల యందు జొనువూటచేత పద్యరచన
యం దొక క్రొత్త విచ్ఛిత్తి కలుగుచున్నది.

ఇతని లోకోక్తులు హృదయంగమములును, గడుసు పలుకుబళ్ళును :

అంజెదవు గాక ననుఁ జెం

తం జేఱగనీక యెంతఁ దరిగిన మీరియా

లుం జొన్నలు సరిపోవే'

'కనికని కొఱ్ఱప్ప రింజి కంబము సేసెన్'

శిరసుండగ మోకాలను సేసలు వెట్టుట'

కుమ్మరావమున రాగి ముంత లేరంగఁ గలవె'

జీలుగు వెఱిగిన మాలెకుఁ గంబంబు కాదు'

పరుగుతో దాగరయు నెండవలసినట్లు'

'తెఱఁగు మాలె తవుడు తిసి చచ్చువానికే

విసము. పెట్టువాడు వెట్టివాడు'

దాగంబోము తలారివానియెదుటం దాగంగ నీకేటికిన్'

దుప్పుఁ జూచి నక్త యొడలు గాల్చుకొన్న వడువున'

'అలిగి తన్నిన పలుపుపయిం బడినయెట్లు'

ఇట్టి లోకోక్తులు మరియు నెన్నో పరమాచిత్ర్య అక్షణ సంపాదిగా నీతడు ప్రయోగించును. మరియు నీతని గడుసుదనపు బలుకుబళ్ళు చాలక్రొత్తగా నుండును.

‘బడుగులు మీరు చూడ హరిపాపటపై నడిదంబు వెట్టెదన్’

‘అనుచుం బరిఘము వెచిన

దనుజాంతకుఁ డొడిసి పట్టి తనఘన హేతిన్

తునుకిలుగ నజిక్కి నీ పొం

గిన పుడిసెఁడు పోయె ననుచు గేలి యొనరెన్’

వాని ‘పొంగిన పుడిసెకుపోయె’ నట. ఇంతకంటె గడుసుగా మాటాడుట యెట్లు !

ఇతడు సీసపద్యములలో పలుచమత్కారములు చేయును.

‘అభ్రంకషంజై న యాలపోతు నితండు

త్రుంచినాఁ డీతండు పెంచినాఁడు’

మొదలైన సీస పద్యములు. శివుడు కృష్ణు డేకత్ర స్థితులై నపుడు దేవతలు చేసిన వర్ణనగా వ్రాసి

‘నేఁడు నాఁడును నాఁడును నేఁడు మనకుఁ

జూపఁ జెప్పంగఁ జెప్పంగఁ జూపఁ గలిగె’.

వృషభాసుర మర్దనము కృష్ణుడు చేసెను. ఇది నేడు. నందీశ్వరుని శివుడు పెంచెను. అది నాడు

‘సాధుసమ్మతముగా సామజంబు నీతండు

గాచినాఁ డీతండు ద్రోచినాఁడు’

కృష్ణుడు నాడు గజేంద్రమును రక్షించెను. శివుడు గజాసురుని శిక్షించెను. ఇది నేడు. గజేంద్ర రక్షణము ఉత్తమ మన్వంతరములో జరిగినది. కృష్ణుడు వృషభాసురుని చంపుట చూపదచ్చును. శివుడు నందిని పోషించుట చెప్పదగినది. ఇట్లే

‘సారసమ్మున తేవ నీరసమ్మునఁ జావ

బద్మాసనుఁడు వీరి పాలఁగనియె’

మొదలైన పద్యముకూడ ‘మనుపఁ జెరుపంగఁ జెరుపంగ మనుపనేర్తు’ రన్న శబ్దముల యర్థములలో జొనిపినాడు. ఇట్టి చమత్కారములు గల పద్యము లనేకములు. ఇది యంతయు నితని పద్యరచనాగతమైన నవీనగుణ సనాథత్వము.

ఎర్రాప్రెగడ

— నోరి నరసింహశాస్త్రి

ఎర్రాప్రెగడ : ఇతడు తన పేరు అన్నియెకల ఎర్రయ అనియే వ్యవహరించెను. ఐనను భారత ప్రతులలో 'ఇక్కడినుండి యెర్రాప్రెగడ కవిత్వము' అని యుండుటచేత పేరి చివర ప్రెగడ యను గౌరవ నామము చేర్చియే వ్యవహరించుచుండిరని భావింపదగును. అనపోతారెడ్డి కొల్లూరి శాసనములో ఉదాహరింపబడిన 'యర్రయప్రగడగారు' ఇతడే యైనచో అది మరింత ద్రువపడును.

ఇతనిది ఆపస్తంబ సూత్రము కావున కృష్ణయజుశ్శాఖ. శ్రీవత్స గోత్రము, తల్లి పోతాంబ, తండ్రి సూరనార్యుడు (గొప్ప కవి). అతడే ఎర్రయకు కవిత్వగురువై యుండవచ్చును. ఎర్రయ తాత ఎరపోతసూరి పూర్ణ పురుషాయుష జీవితుడు; సంయమితుల్య వర్తనుడు. అహోబిల నరసింహ భక్తుడు; వేగినాటిలో కరాపర్తివృత్తి మంతుడు. ఆతని తాత భీమన మంత్రి వెలనాటి చోడని వలన మిగుల మన్నన గనెనట.

తరువాతి వారిలో విప్రనారాయణ చరిత్ర రచించిన చెదలువాడ మల్లయ స్పష్టముగా మన ఎర్రయను తన చంశకర్తగా పేర్కొన్నాడు. ఆరణ్య పర్వములో ఎర్రయ తన నెలవు నెల్లూరు జిల్లా, కందుకూరు తాలూకాలోని గ్రుడ్లూరని చెప్పెను. తర్వాత ఆనాడు తన మిత్రుడగు మల్లారెడ్డితో అతడుగాని, అతని తరువాతివారుగాని ఒంగోలు తాలూకాలోని చెదలువాడకో, తాను భూములు సంపాదించిన తెనాలి తాలూకా కొల్లూరు గ్రామము వద్ద నున్న మరియొక చెదలువాడకో కాపురమునకు వెళ్లుట చేత అతని సంతతివారికి చెదలువాడవారని ఇంటిపేరు వచ్చియుండును. అంతే కాని, ఎర్రయ ఇంటిపేరు చెదలువాడ అనికాని, గ్రుడ్లూరు అనికాని. కరాపర్తి అని కాని చెప్పుటకు దృఢమైన ఆధారము లేదు. ఏర్పూరువా రన్నది పొరబాటు. భాగవతము షష్ఠస్కంధము రచించిన సింగన తన పూర్వులలో ఏర్పూరి శాసనుడగు ఎర్రయ ప్రెగడను' చెప్పెను కాని అతడు మన ఎర్రాప్రెగడ అయి యుండడు. కొక్కోక గ్రంథము రచించిన ఎర్రనామాత్యు డీతడు కాడు.

ఎర్రయ ప్రథమ నివాస స్థలము గుండ్లకమ్మ యొద్దన నున్న గ్రుడ్లూరు. ఆతనిని ముందు మల్లారెడ్డి 'ఆతతశ్రీ తోడన్ సముపేతుఁ జేసి యెలమిం జేపట్టి' పిమ్మట తన యిన్నయు, రెడ్డిరాజ్య స్థాపకుడును అయిన వేమారెడ్డి కిచ్చినాడు.

ప్రౌలయవేమని జ్యేష్ఠకుమారుడగు అనపోతారెడ్డి రాజ్య కాలములో (క్రీ.శ. 1353 - 1364) కూడ ఎర్రయ జీవించియున్నట్లు తోచును. అనపోతారెడ్డి కొల్లూరి దాన శాసనములో ఆ రాజు తమ్ముడు అనవేమ భూపతి 'యర్రయ ప్రగడ గాకి' కేసరిపాటి యాభై పుట్ల చేసు' ధారపోసి కొల్లూరనే కలిపినట్లున్నది. ఆతడు మన ఎర్రయయే అయి యుండును. కావున నితడు తన పేరిటి వాడగు తాతగారి పిలవే పూర్ణ పురుషాయుష జీవిత ధన్యుడనవచ్చును. సుమారుగా క్రీస్తు శకము పదునాలుగవ శతాబ్దములో మొదటి 7వ సంవత్సరములు జీవించి యుండెననదగును.

తండ్రి కంటెకు ఎర్రయ జీవితములో నాతనికి ఆవర్కప్రాయుడై యుండి మహాత్మము చేకూర్చినది గురువు. 'శ్రీ శంకరస్వామి సంయమీశ్వర చరణ సరో రుహద్యానానంద సౌందర్య ధుర్యుడ' నని ఎర్రయ సగర్వముగా తన గద్యము అన్నిటిలో చెప్పకొన్నాడు. శ్రీ నరసింహావతారములో నాతనిని 'ఎనిమిది యామము అను నిత్య శివరాత్రి ప్రతముగా శివార్చన మొనర్చు యోగామృత తృప్తిడు త్రిజగ దర్చితుడు మునీంద్ర భక్తజన పత్నలుడు' అని స్తుతించినాడు. హరివంశావతారికలో 'కామాదుల పొందువాసి హృత్పద్మములో సదాశివు గాంచుచు, తదేకచింత చింతామణియై తుది దాకిన యున్నకీఁ గన్నవా' డగుచు ఈ శంకరస్వామి 'తన తలపు సర్వము తాఁయి యుండు గావుతమని ఆశించినాడు. నరసింహావతారములో భారతీస్తవ మొనర్చుచు, 'కరకమలం బొసంగఁ బటికంపు గమండలువంటి కాంతి' ఇత్యాదిగా సన్మాసి రూపముతో భారతీని అపూర్వముగా ధ్యానించినాడు. శ్రీవిద్యారణ్యులు స్తోత్రము చేసిన శంకరానందగురుపాదు లీతడే కావచ్చును. కాకున్న నాతని సతీర్థ్యుడై యుండును. శృంగేరి మొదలగు మూల శంకర పీఠముల స్వాము లందరు భారతీ సంప్రదాయ యతులగుటచే ఎర్రయ గురువుకూడ భారతీయతయై యుండును. కర్ణాటక ప్రాంతములలో శ్రీ విద్యారణ్యులు చేసినట్టి ఉద్ధరణ కార్యమునే ఈ శంకరస్వామి శ్రీశైలభూమిలో చేసియుండు ననుటకు సందేహము లేదు. శంభుదాసుడగు అక్షణాభి ధేయము ఎర్రయ కీ గురువే ప్రసాదించి యుండును.

ఇందులో మొదటి రెండును మల్లారెడ్డి, వేమారెడ్ల ప్రాపు దొరకకముందును, మిగిలినవి తర్వాతను వ్రాసి యుండును. దేశనాయకులు విజృంభించుచున్న దినము

లలో వారికి జయ మాకాంక్షించుచు ఎర్రయ చేసిన తపస్సు జయ మను సుప్రసిద్ధ నామముగల మహాభారతము పూరించుట. సురారికల్పులగు తురుష్క భటుల దౌష్ట్యములు చూచుచు తపించి వారిని నాయకులు జయించిన క్రొత్తనాళ్ళలో ఆతని హృదయములో నిండిన భావములతో హృదయము పొంగుటచే వ్రాసినది నృసింహావతారము. ఈ రెండును 1328 కు పూర్వము వ్రాసియుండును.

ఆతర్వాత 1335కు పూర్వము రామాయణము, హరివంశము వ్రాసియుండును. ఇందులో ముందు వ్రాసినది రామాయణమని హరివంశావతారిక వలన స్పష్టమే. ఇక హరివంశములో ప్రోలయవేముడు రాజ్యమున స్థిరపడి అనేకాగ్రహారములు విద్యాతపోవృద్ధులకు ఇచ్చి చెరువులు గుళ్లు ప్రతిష్ఠించి, హేమాద్రి చెప్పిన వ్రతములు, దానములు అన్నియు నిర్వహించి, పుణ్యకార్యములుచేసి, చేయుచుండి, చేయనున్నాడని యున్నది. అవతారికలో అనపోతారెడ్డి ఆతని కూర్మిపుత్రుడనుచు, ఉత్తరభాగములో నవమాశ్వాసాంతములో ఆతనిని యువరాజవిభవోన్నతుడని యన్నాడు. అనపోతని తర్వాత రాజ్యమునకు వచ్చిన అనవేముని పే రెత్తలేదు. కనుక ఆతడు అప్పటికి పుట్టియుండలేదనుట సమంజసము.

ప్రోలయవేముని ఘనకార్యములెన్నో చెప్పినను, దీనిలో నెక్కడను శ్రీపర్వతమునకు, అహోబలమునకు సోపానములు కట్టించినది సూచింపలేదు. ఆ రెండు కార్యములు 1335 నాటిదగు రామతీర్థ శాసనము, 1340 నాటి మంచాళ్ల శాసనము మొదలుగా గల శాసనము లన్నిటిలో ఉటంకింపబడినవి. కావున ఆ కార్యములప్పటికి జరగి యుండినచో ఎర్రయ చెప్పియే యుండునని ఊహింప వచ్చును.

ఏది యెట్లున్నను హరివంశ రచనము 1345 కు తర్వాత జరిగియుండుట కవకాశము లేదు. ఉత్తర భాగములో సప్తమాశ్వాసాంతములో కూడ 'శ్రీమల్లచమూపతి సేవామధురిమ నిత్య సుముఖి' అని సంబోధన ముండుటచే మల్లారెడ్డి జీవించియుండగనే హరివంశ రచన జరిగియుండవలెను. 1345 కు పూర్వ మాతడు స్వర్గస్థుడయ్యెననుటకు ధరణికోటలో శాసనము ఆధారముగ కలదు. కాని వీనిలో ఆరణ్యపర్వము నరసింహావతారము కంటె ముందనియు, రామాయణము హరివంశముకంటె ముందనియు నిశ్చయముగా చెప్పవచ్చునే కాని ఈ రెండు జంటలలో ఏది ముందోరూఢిగా చెప్పలేము. కాని ప్రస్తావనలలోని సందర్భములనుబట్టి సూక్ష్మముగ పరిశీలింపగ పై క్రమమే సరియని తోచినది.

ఎర్రా ప్రెగడ

ఇప్పటికిని ఆంధ్రలోకముచే విశేష గౌరవము పొందుచుండుటకు ప్రధానకారణ మదే. అది ఏదో కొంచెము పూరించుటకాదు. 1599 గద్య పద్యములున్న మహా గ్రంథము. నన్నయయే పూర్తిగా మూడు పర్వములు వ్రాయగా చివర శిథిలమైన ఏవో అక్షరము అన్నయ మొసర్చెనని ఆ మధ్య వింతవాద మొకటి విమర్శకులు తేవదీసిరి. కాని దానిలో సారము లేదని పెద్ద లందరు విచారించి సిద్ధాంత మొనర్చుటచే మరల నది తడవ నక్కరలేదు. 'స్ఫురదరుణాంశురాగరుచి' అని ప్రారంభించు చునే ఎర్రయ తన పేరును, తలపెట్టిన కార్యమును సూచించినాడని కూడ తెలిసికొనవలెను.

నన్నయభట్ట మహాకవీంద్రు సరస సారస్వతాంశ ప్రశస్తి దన్నుఁ జెందుటయు.... తత్కవితారీతియుఁ గొంత దోషఁ దద్రచనయకా నారణ్య పర్వశేషము పూరించె'నని అతడే పర్వాంతమున స్పష్టముగా చెప్పుకొన్నాడు. నన్నయకు విఘ్నము వచ్చుటచేతను, సోమయాజి కూడ వ్రాయక వదలుటచేతను ఆ భాగములో నేదో దోషమున్నదను ప్రవాదము లోకములో ప్రబలియుండును. దాని పేరే ఆరణ్యపర్వము. అందుచే ఎర్రయ దానిని నన్నయ వ్రాసినట్లే రాజరాజాంకితముగానే వ్రాసెను. ఇట్లనుటలో నెవ్వరికి నెట్టి యవజ్జయు లేదు. ఈ గ్రంథము నన్నయ పేర వ్రాయుటయే కాక, ఇందులో నాతడు ప్రయత్నపూర్వకముగా నన్నయ కవితారీతి ననుకరించెననుట స్పష్టము.

నన్నయ ప్రసన్న కథా కథన ధోరణి, ధారాశుద్ధి, సమాసరచనలో నేర్పు ఎర్రయ కలవడినది. ఉత్పలమాలాది వృత్తముల నడక స్పష్టముగా నన్నయ పద్యములను స్మరణకు తెచ్చును. వచనరచన మాత్ర మిందులో హరివంశాదులలో వలె పరిణతి నందలే దనిపించును.

నరసింహావతార ఘట్టమును పోతన రచనతో పోల్చినచో ఒకే కథను మహా ప్రతిభాశాలులగు ఇద్దరు మహాకవు లెట్లు రెండు వేరు మార్గములలో సమర్థింపగలరో చూడవచ్చును. పోతన ప్రహ్లాదుడు మహాభక్తుడు; ఎర్రయ ప్రహ్లాదుడు సర్వాత్మ భావ మందుకొన్న మహాయోగి. సర్వమానవ సహజమైన భావములతో పోతనరథ హృదయంగమముగా ఉన్నది. ఏకాంతులై జీవస్ముక్తుల అనుభవము లందు కొనగలవారిని ఎర్రయకథ ఆకర్షించును. హరిణ్యకశిపుని వధించిన తర్వాతగూడ పోతనసృసింహుడు భయంకరముగ నున్నాడు. లక్ష్మీదేవియే డాయ జంకినది. కాని ఎర్రయ సృసింహుని కార్యము 'దారుణ భేలనము - లీల - వీర రౌద్ర భయానక విస్మయాఖ్య రసములతో

భువన హృద్యంబుగ నిర్వహించు నిపుణ వక్రతా నటనంబు' ఈపోలికచే కవిత్రయ సామాన్య ధర్మమగు ఆత్మసంయమనము విస్పష్టమగును.

ఈ గ్రంథములో ఎర్రయ వచనరచన ప్రాథ పరిణతి నందినది. నారాయణుని అంగవర్ణన-వచనము తెలుగు సంస్కృతములతో మిశ్రమై నవీన భాసముల జీగిబిగితో తొలకాడుచున్నది. స్తంభోద్యవ-వచనము నరసింహాచార్యమును శబ్దానుకరణముగా ప్రత్యక్షముచేయుచున్నది.

కావ్య రచన చేయనేంచి తాను సమాధినిమీలితేక్షణుడై ఉండగా తాతగారగు ఎరపోతసూరి మనస్సులో నావిర్భవించి తన యిష్టదైవమగు అహోబల నరసింహుని అవతార కథ చెప్పు మనియు, అందువలన అఖిలేప్పిత పుణ్య ఘోష యోన్నతులు చేకూరు ననియు ఆదేశింపగా తాతగారి ప్రీతికై నరసింహాంకితముగా ఈ కావ్యము చెప్పితినిని ఎర్రయ అవతారికలో చెప్పినాడు. ఈ కావ్యరచనచే నిజముగా నట్లే ఆతనికి మల్లారెడ్డి స్నేహము, ప్రోలయ వేముని ప్రాపు, వానిచే అఖిలేప్పిత పుణ్యఘోష యోన్నతులు సిద్ధించినవి.

రామాయణము : ఇప్పటికి రెండుపదల సంకల్పముల క్రిందటిపరకు కనబడుచుండిన ఈ గ్రంథ మిప్పుడు దురదృష్టవశమున కనబడుటలేదు. శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు కష్టపడి అందులోనివి కాదగు పద్యముల నన్నిటిని లక్షణ గ్రంథా దులనుండి సంగ్రహించి భారతిలోను, రెడ్డి సంచికలోను ప్రచురించినారు. కాని అందులో కొన్ని పద్యములు ఎర్రయవిగా తోచవు. భాస్కర రామాయణముగా నేడు ప్రచారములోనున్న గ్రంథములో ఎర్రయరామాయణ పద్యములుండునని వా రూహించిన దానినిబట్టి ఇంకను పరిశోధన చేయవలసియున్నది. రామాయణ రచనము 'వల్మీకభవు వచో వైఖరి' నే అతడు చేసెనన్న మల్లయ మాటలు మనము సమ్మతము చేయును. హరివంశ పీఠికలో ప్రోలయవేముడు 'రామకథమున్ జెప్పించి యత్కుత్తమ ఖ్యాతిం బొందితి'నని ఎర్రయతో అన్నట్లుండుటచే నదికూడ ప్రోలయవేమునకే అంకిత మైనదని నిశ్చయింపవగును.

హరివంశము : హరివంశమును అద్దరికి రాజధానిగా మధ్యాంధ్ర భూమిని ధర్మప్రభువై క్రీ. శ. 1325 - 1353 వరకు ఏలిన రెడ్డిరాజ్య స్థాపకుడగు ప్రోలయ వేముని కంకిత మిచ్చెను. దీని అవతారికలో వేముని వంశము, బంధువులు, వారి వారి ఘనకార్యములు, ఆతని వీర ధర్మ కార్యములు సంక్షేపముగా వర్ణింపబడినవి.

ఈ గ్రంథములో రెండు భాగము లున్నవి : పూర్వభాగములో 9 ఆశ్వాసములు—2044 గద్య, పద్యములు ; ఉత్తర భాగములో 10 ఆశ్వాసములు—2660 గద్య, పద్యములు ఉన్నవి. ఇప్పుడు దొరకుచున్న సంస్కృత హరివంశ ప్రతులనుబట్టి మూలములో నున్న ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నా పాఖ్యానము, హంసడిభకో పాఖ్యానము ఎర్రయ ఆంధ్రీకరింపక వదలినట్లు తోచుచున్నది. కాని సంస్కృత హరి వంశప్రతు లొకదానితో ఒకటి కలియుట లేదు కొన్నిటిలో హరివంశ పర్వము విష్ణుపర్వము, భవిష్యపర్వము అని మూడు పర్వము లుండగా, కొన్నిటిలో పర్వ విభాగమే లేక పూర్వోత్తర హరివంశము లనుభాగమే కలదు. ఎర్రయకు లభించిన మూలప్రతి యెట్టిదో నిర్ధారణ చేయనిదే అత డేమైన వదలినది లేనిది తేల్చుటకు వీలు లేదు. అతడు ప్రధాన కథలు వదలువాడు కాడు. ఆంధ్రీకరణ విధానము కూడ మహాభారతాంధ్రీకరణ పద్ధతినే నడచినదే. సర్వవిధముల ఎర్రయ పరిపూర్ణపరిణతి హరివంశములో కనిపించును.

‘ఆరణ్యపర్వములో మోషయాత్ర సందర్భములో వ్యక్తమైన ఎర్రయ గోరక్తి హరివంశములో ఎన్నో ఘట్టములలో ఉద్దీప్తమై కనిపించును. యుద్ధ వర్ణనలలో మేఘియగు తిక్కనకు ఎర్రయ తీసిపోడని ఆయాఘట్టములు నిరూపించును.

అనేక పాత్రల భావాదులు ఒకే సందర్భమున చిత్రించుటలో తిక్కన నైపుణి వంటి నైపుణి కూడ, రుక్మిణిని కృష్ణు డెత్తుకొనిపోగా యుద్ధమున కాయత్తుడైన జరా సంధుని వారించుచు నాతని మిత్రులు ముందుకువచ్చిన ఘట్టమునందును, అనిరుద్ధుడు కనబడకున్న ద్వారకా నగరములో కలిగిన ఆలజడి సందర్భమునను ద్యోతకమగును. వీ ఘట్టములోనైనను ఒక్క రసావేశమునుండి ఇంకొక రసము ప్రదర్శింపగల ఆత్మ నిగ్రహము ఎర్రయ రచనలందంతట నుద్దీపించును.

ఎర్రయకు భారత ధర్మమం దభిమానమెక్కువ. దానికి బాహ్య చిహ్నమగు గోబ్రాహ్మణ భక్తి— ఆతని రచనలం దెల్లెడ ప్రత్యక్షముగా కనిపించును. వానితో పాటు సత్య నిష్ఠ ఎక్కువగుట చే అతిశయోక్తి యాతనికి గిట్టదు. స్తోత్రములు కూడ ముఖస్తుతులుకాక సత్యస్తుతులుగా నుండవలెనని యాతడు పెక్కుతావుల సూచించెను.

సత్యాభిమానమువల్లనే ఎర్రయ కలవడిన గుణము ఉచితజ్ఞత. కంసాదేశమున రామకృష్ణులను తీసికొనిపోవచ్చిన అక్రూరుని వాక్యములలో ఎర్రయ యాచితి

ఎంతయు విస్పష్టమగును. ఇటు ప్రభు భక్తికి, అటు భగవద్భక్తికి విరోధము లేకుండు విభావరీయెల్ల అక్రూరు డనేక క్రమముల జెప్పెను.

ఎర్రయకు యోగమన్న నభిమానము, అది హఠయోగము కాదు. ఈశ్వర ప్రణీపాతముతో కూడిన విజ్ఞాన యోగము. ఎర్రయ తాను 'సమాధి నిమీలితేక్షణుండనై క్షణం బున్న' అని సృసింహోపతార పీఠికలో చెప్పుకొన్నది అప్రయత్నముగా వచ్చిన సత్యవాక్యము. దాని నాతడు నిత్య ముపాసించుచుండుటచే కాబోలును శ్రీ ఆని ఆతనికి ఊతపదముగా వచ్చుచుండును. శ్రీ శబ్దము సమస్తార్థములు కలదిగా భావించిననే కానీ కొన్ని తావులలో ఆతడు ప్రయోగించిన శ్రీపద మన్వయింపదు. ఆ మాట తరచుగా నాతని నోట దొరలుచుండును. నారదుడు అద్భుత ధన్య శబ్దములకు వాచ్యు డెవడో అన్వేషించిన కథా సందర్భములో ఆ రెండు శబ్దములకు ఎంత దూరార్థ మున్నదో వివరించినాడు. క్రమపాకము, కెంపుతోడి నలుపు, దిక్కులు నిండు మిక్కుటమైన గంధము, రస మంతర్ణమియై వెలింగూడ గమియంగారుట, హృదయముగా నుండుట ఇంతకంటె కవిత్వములో కోర దగిన దేమి ?

ఎర్రయ పద్యములు వాద్యకలతో కూడిన గీతములవలె నడచును. బాణాసుర కథాంతముననే కాక అనేక స్థలములలో ఎర్రయ కసహ్యమైనది అసత్యము, అధర్మము. పరదారాపహరలను శిక్షించినది చూచుటచే కాబోలు సైంధవుని భీముడు పైట్టిన పాట్లు కన్నుల కట్టినట్లు వర్ణించినాడు. అతనిని 'మనుజుపశు'పని నిర్దేశించెను.

అనంతమాత్యుడు

— కాటూరి వెంకటేశ్వరరావు

అనంతమాత్యుడు : ఇతని ముత్తాత బయ్యన భారతకర్తయగు తిక్కనచే భవ్యభారతి' అనిపించుకొన్న మేటి 'కవిరత్నము'. ఈతని తండ్రి తిక్కన కృష్ణా తీరమునందు శ్రీకాకుళమున వెలసిన ఆంధ్ర మహావిష్ణువును సేవించుకొనుచు కాలము గడిపిన భక్తుడు. ఆయనకు 'విద్వజ్జ్ఞానందమైన జీవనస్థితి' 'పెనుమగూరు' అను పురంబునం దుండెనట. ఆయూరు 'కృష్ణవేణి, మలాపహారిణి, భీమరథినా ధరిత్రి యందుఁ దనరు నదీత్రయాంతర్వేది యగు పావనక్షేత్ర' మట. కావున శ్రీకాకుళము నకు ఆరేడుమైళ్ళ దూరమున కృష్ణాతీరమందున్న నేటి పెనుమకూరే ఆ పెనుమగూరేమో? మరియు అనంతుని భార్యకు మేనమామలగు ముదునూరివారి నివాసముగూడ అచ్చటికి నయిదారు మైళ్ళ దూరమం దుండుటచే నితనిది నేటి పెనుమకూరే కానోపు.

తండ్రివలె ఈతడును విష్ణుభక్తుడు. ఆనాటికే నియోగులు ఆరాధ్యశైవులనో, ఆచార్య వైష్ణవులనో గురువులుగ ఆశ్రయించుట పరిపాటియై చెల్లుచుండెను. అనంతుడుకూడ అట్లే తిరుమల నల్లన్ గోవింద చక్రపర్తులచే సమాశ్రయణముపొంది విష్ణుభక్తుడై అహోబల నృసింహదేవుని భజించెను. ఆ దేవునికే తన భోజరాజీయమును కృతిగా నొసగి పరమ సౌఖ్యముగన్న భక్తకవి ఈతడు. రసాభరణ దోచ్ఛందర్పణములందలి కృత్యంతములనుబట్టి చూడగా ఈతడు క్రీ. శ. 15 వ శతాబ్ది పూర్వార్థమందే తనగ్రంథములను రచించెనని తేలుచున్నది.

ఈతని మొదటి కృతి భోజరాజీయము; రెండవది ఛందోదర్పణము; మూడవది రసాభరణము. ఈతడు ఛందోదర్పణము రచించునాటికి భీమకవి రచిత మగు కవిజనాశ్రయమును ఛందోగ్రంథ మొకటి యున్నను దాని నీత డెరిగియున్నట్లు కనబడదు. 'అనంతుని ఛందోదర్పణము నెదుట నుంచుకొని అప్పకవి కొన్ని వృత్తములకు లక్ష్యములు వ్రాసినట్లు స్పష్టముగా కనిపించుచున్నది. మదరేఖ, తోదక, మనోజ్ఞ, ప్రియకాంత, నర్కుటము, శిఖిరిణి, పృథ్వి మొదలయిన వృత్త లక్ష్యపద్యములు అనంతుని పద్యములలోని పదములతో కనబడుచున్నవి.... ఈ లాగున

అనంతుడు కవిజనాశ్రయము ఎదుట నుంచుకొని తన చందోదర్పణము వ్రాసియుండు నేమో యని ఎంత పరిశీలించినను పద్యములలో పోలిక యెక్కడను కనబడలేదు.'

'వళ్ళు, ప్రాసములు, షట్స్రీత్యయములు...వీటిని గురించి చందోదర్పణములో ఉన్నన్ని విషయములు కవిజనాశ్రయములో లేవు.' జాత్యుపజాతులను గూర్చి చందోదర్పణములో చెప్పినంత గ్రంథము కవిజనాశ్రయములో లేదు. 'రగడలు, కళికలు, ఉత్కళికలు వీటిని గురించి కవిజనాశ్రయకర్త ఏమిన్నీ చెప్పలేదు' (చందోదర్పణము పీఠిక).

కవిజనాశ్రయమునకు చందోదర్పణమునకు మధ్య కాలములో అవతరించిన పెద్దన కావ్యాలంకారచూడామణియందు కూడా చందో విషయములు కలవు. 'ఇందు మొదటిది 10 వళ్ళు, రెండవది 12 వళ్ళు చెప్పగా చందోదర్పణము 24 వడి భేదము లను పేర్కొన్నది. అట్లే పూర్వ గ్రంథములందు కానరాని విశేష ప్రాసములు పదు నొకండని అనంతుడు చెప్పినాడు.' 'లాక్షణికు లందరిలోను అనంతుడు ఎక్కువగా పది సీసభేదములను చెప్పినాడు' (చందోదర్పణము పీఠిక).

'అనంతుని చందమున ప్రాచీన లేఖన క్రమపద్ధతిలో ఆరసున్న నిండుసున్న లను గూర్చిన విశేషము తెలుపబడినది. తెలుగు లాక్షణికులలో సార్థబిందుక, నిర్బిందుక ప్రాసములను గూర్చి తొలుత తెలిపినవా డనంతుడు.' 'వ్యాకరణ విషయమున అనంతుడు సంస్కృత సంధులను గూర్చి విపులముగా దెలిపినాడు. సంస్కృత భాషకు షర్ణంబు లేబడియని తొలుత దెల్పినవా డితడే.' 'ప్రాచీనాంధ్రభాషా సంప్రదాయము ననుసరించి అనంతుడు తన చందస్సులో నెన్నియోవిషయములు తెలిపినాడు' (చందోదర్పణము, ద్వితీయము ద్రణ పీఠిక).

ఈ చందోదర్పణమును అనంతుడు 'యోగిహృద్విమలతోయజవర్తియు, అనంత మూర్తియు' నగు శ్రీ మహావిష్ణుని నుతిగా రచించినాడు. ఈ గ్రంథమున జెప్పిన లక్షణములకు లక్ష్యభూతములగు పద్యము లెన్నియో ఈతని భోజరాజీయమున కని పించుచున్నవి.

ఈతని రసాభరణము సాహిత్యశాస్త్రము. కావ్యాలంకారచూడామణిలో వలె ఇందు ఆలంకార సామగ్రిని, గుణదోషధర్మనులను వివరింపక అనంతుడు కేవల రస స్వరూపమునే చెప్పెను. కావున కావ్యమున కాత్మ రసమని చెప్పిన సాహిత్యదర్పణము యొక్క డనుసరించి యుండును.

‘కావ్యం యశ సేఽర్థకృతే వ్యవహారవిదే శివేతరక్షతయే, సవ్యః వరనిర్వృతయే కాంతా సమ్మితతయోప దేశయుజే’ అను కావ్యప్రకాశమంసలి లక్షణమును గూడ ఈతడు తన భోజరాజీయమున అనుసరించుకొనుటచే ఆ రెండు గ్రంథములందఱి ప్రశస్త విషయములను ఈతడు గ్రహించి యుండునని రసాభరణ పీఠికా కర్తలు పచించిరి. గుణదోషాలంక్రియాదులు ముఖ్యముగా శ్రవ్యకావ్య సంబంధు లనియు, దృశ్యకావ్యమున రసమే సాధ్యమనియు చెప్పు మతమును గ్రహించి అనంతుడు కేవల రసమును గూర్చి రసాభరణమును రచించెనేమో! ‘సంస్కృతమున ఆలంకారికులు పలువురు తెలుపని శృంగారభక్తి వాత్సల్యములకు ఏక కంఠ్యమును కవి సాధించినాడు. ‘రతి దా నాయకనాయికాదిపరతన్ రంజిల్లు శృంగారమై క్షితిలో దేగుగు ద్విజాది పరతం జెన్నొందు సదృశియై సుతమిత్రాశ్రిత సోదరాది పరతన్ సొంపారు వాత్సల్యమై... (రసాభరణ పీఠిక).

ఈ గ్రంథమున లక్ష్యములను కూర్చుటలో అనంతుడు తాను సొంతముగా రచించి చూపుటేకాక రఘువంశ, కుమారసంభవాదులనుండి కొన్ని శ్లోకములను తెనిగించినాడు. ఈతని లక్ష్యపద్యములు ఉదాత్తతయం దించుకయు కొరపడక ఉద్దిష్టార్థములను అర్థమునందువలె ప్రతిఫలింపజేయుచుండును. ఈ గ్రంథము నీతడు ధ్రువపురాధీశుడగు కృష్ణున కంకితముగ రచించెను. ఈ ధ్రువపుర మెచ్చటిదో! కృష్ణా మండలమందలి దరువూరే ఈ ధ్రువపురమని కొందరి యూహ.

ఈ రెండు గ్రంథములును అనంతుని ఛందోలక్షణ రహస్యజ్ఞతను, సాహిత్య తత్వవిత్తమును చాటి చెప్పుచు ఆ కాలపు కవీశ్వరులలో ఈతని ప్రత్యేకముగా గణనీయుని కావించుచున్నవి. ‘వాణీసతి మన్ముఖాబ్జమున నిల్చి విశేష పరంబు లీవుతన్’ అని భోజరాజీయ అపతరణికలో ఈతడు కోరుకొన్న కోర్కెల నాతల్లి పూర్ణముగా నీతని కనుగ్రహించినది.

భోజరాజీయ మీతని కృతులలో ప్రథమమే కాదు; ప్రథానము కూడ ననదగును. అప్పటికి ఆంధ్రమున ఇంకను స్వతంత్రకావ్యములు పుట్టలేదు. ఉర్నుంతలో మంచన కేయూరబాహు చరిత్రము ప్రధాన కథను విద్ధసాలభంజిక నుండి గ్రహించినను ఒక కొంత స్వతంత్రమని చెప్పదగును. పిమ్మట పేర్కొనదగినది జక్కనదిక్రమార్కు చరిత్రము. విక్రమార్కుని గూర్చి ప్రజలు చెప్పికొను కథలను కావ్య మొనర్చెనే కాని జక్కన వానిని కల్పించినవాడు కాడు. జక్కనయు, అనంతుడు నించుమించు ఒక్క కాలమందున్న వారే. ఐనను చరిత్రజ్ఞులు విక్రమార్కు చరిత్రము ప్రోత:

రాజీయము కంటె ముందు పుట్టిన దనియు, దానిని కాంచియే అనంతు డీ గ్రంథమును రచించె ననియు చెప్పుదురు. ఇది నిజమే కావచ్చును; కాని విక్రమార్కుని కథలవలె గాక అనంతునివి స్వకపోల కల్పితములు. ఈ కథలలో బోజుడు నాయకుడు కానే కాదు. ఇవి యన్నియు అన్నదాన సుకృతమును గూర్చి చెప్పినవి. అనంతుడు తన గ్రంథమును 'వివిధ కథా నూత్నరత్న భూషణాభిరామ' మనియు, 'నూతనంబయ్యు పురాతన కృతులట్ల సంతత శ్రవ్యమై బరగు' ననియు చెప్పికొన్నాడు. కావున బోజు రాజీయమే ఆంధ్రమున ప్రథమ స్వతంత్ర కావ్యమని చెప్పవచ్చును.

నిజమునకు ఈ గ్రంథము అన్నదాన మాహాత్మ్య మనదగునే కాని కావ్య మనరాదేమో. ఇందు కథానాయకుడు లేడు. 'దీనికి దత్తాతేయ మునీంద్రుండు వక్తయు మహాండను కాంబోజ మహీశుండు శ్రోతయు'. ఈ కథ లన్నిటికి కలిగిన ప్రసక్తి ఇది :

'అధిగత విద్యాసమాజుం డగు బోజుండు పూర్వ జన్మంబున బ్రాహ్మణుండై యుండి, దారిద్ర్య భారంబున... విరక్తుడై... ప్రయోగమందు శరీర విసర్జనంబు చేసి... ధారా నగరాధీశుడై పుట్టి రాజ్యంబుసేయుచు... ఒకనాడు సర్పటియను సిద్ధ పుంగవుని గని తన పట్టణంబునకు దోడ్కొని వచ్చుటయు... వాడు పంచలోహ మయంబగు బోజుని కొలువు చవికెం దన చేతి ధూమవేధి యను నొషధంబుచే శుద్ధ సువర్ణమయంబు గావించి, యెందేనిం బోవుటయు... బోజు డాతని నొక్క కృతక మతంబున నాకిర్పించి ధూమవేధి నపహరించుటయు, నాతండు కోపించి శాపం బిచ్చు టయు, తదీయ ప్రార్థనంబున శాపంబు గ్రహ్మరించుటయు, తదనంతరంబు బోజున నిమిత్తంబున బోజు సర్పటులకు సంవాదవశంబున వివిధ పుణ్యకథా ప్రసంగంబులు' పుట్టెను.

కావున బోజు సర్పటు లొండొరులకు చెప్పికొన్న కథలే బోజురాజీయమైనది. 'నూత్రకథ బోజురాజు చరిత్రము' అని అనంతుడు చెప్పికొన్నను నిజమున కిందలి కథ లన్నిటిని అన్నదాన ప్రభావమే ఒక సూత్రమున గ్రుచ్చినది.

అన్నదానమే సకలదానములలో నుత్తమమనియు, అతిథిపూజనమే సర్వదేవతా పూజన మనియు, అతిథి కఠకలిగా పెట్టుట దోష మనియు, బాహ్యభ్యంతర శుద్ధిలేని వానము కొరగా దనియు, సత్యము త్యాగము నను సుగుణములు క్రూరమృగములను, ఘోరరాక్షసులనుగూడ హింసాముఖులను చేయగల వనియు, స్త్రీలకు పాతివ్రత్యమే

సకలార్థప్రద మనియు - ఇట్టి ధర్మములను బోధించుటకు అనంతుడు ఈ కథలల్లెను. కావున 'ధర్మరీతుల్ నీతుల్ చిత్రకథలై తలిర్పగ శ్రోత్రసుఖముగా నొనర్కఁ జొప్పడి యుండున్' అని ఆతడు చేసిన ప్రతిజ్ఞ ముమ్మాటికి నెరవేరినది. కాదంబరీ దశకుమార చరిత్రములందువలె ఈ గ్రంథమునందును ఒక కథలోనుంచి మరియొక కథ చిత్రముగా పుట్టుకొనివచ్చి, పరితృ హృదయముల నెలయించుకొని పోవుచుండును. ఆముక్త మాల్యదలోని మాలదాసరి కథకు నిందలి మదనరేఖ కథకు, పాండురంగ మహాత్మ్య మందలి సుశీల కథకు, నిందలి షష్ఠా శ్వాసములోని విప్రభార్య కథకు ఎన్నో పోలిక లున్నవి. సద్యోజాతుడగు బాలకు డొక డీ గ్రంథమున అన్నదాస మహాత్మ్యమును వినిపించుట కళాపూర్వోదయమందలి మధుర లాలసాకథనమును తలపించు చుండును

ఈకథలలో ద్విజులేకాక కాపులు స్వర్ణకారులు రజకులు చర్మకారులు మున్నగు వివిధ వృత్తులవారును, ధీరులు భీరులు, పతివ్రతలు కులటలు, ప్రోడలు ముగుదలు, ఆటవికులు నాగరకులు, పంచకులు తస్కరులు మున్నగు వివిధ ప్రకృతులవారును దర్శన మిచ్చుచు, కథలకు వైవిధ్యమును కల్పించి మనకు కుతూహలమును పెంచు చుండురు. వివిధములగు మానవప్రకృతులనే కాక తిర్యగ్గతు ప్రకృతిని కూడ అనంతు డీ కథలయం దెంతో స్వభావ రమణీయముగా తీర్చినాడు. మచ్చున కి యొలుకపిల్లను జూడుడు :

'అ చ్చిటుతయెలుక తన తొఱటలోనన యుండి వెలుపలికిఁదనమూతి సాపుచుం దలచూపి మరలం దిగుచుచు నర్థ శరీరంబు దోఁప నిగుడి మగుడుచుఁ, బుచ్చంబు దక్కం దక్కటి శరీరం బంతయు బయలుపడ నించుకసేపు కంపంబునొందుచు నుండియుండి మఱచి తలఁచిన ట్లదరిపడి తిరిగి తొఱ్ఱ జొచ్చుచు వెండియు నుండలేక వెలుపడి శాఖా మార్గంబునం గొంతద వ్వరిగి పర్తరవంబులు కర్ణంబులు సోఁకినం బెదరి కోటరద్దారంబునకుం బఱతెంచుచు నిట్లు శైశవక్రీడలు నడిపి తదనంతరంబ యెలప్రాయంబు సొచ్చుడు నూఁగుదోసపిందెగతి నందంబగు దేహంబును దరుణశాకినీ మూలంబునుబోలు వాలంబును శాల్మలీ తూల కంబళంబు విధంబున సత్యంత మృదు లంబగు నుదరంబును నాఖుకర్ణి పర్ణంబుల మాడ్కి రిక్కించుకొనియున్న కర్ణంబులును నలంతిపూస లంఘించినట్లు దనరు కనుంగవయును, నుచ్చింత పువ్వులలోని కేసరం బులక్రియ భాసురంబగు పలువరుసయుఁ దనవయోరూపంబున కనురూపంబులగుచుండ సెలగొమ్మ లెక్కి వ్రేలుచుఁ బలిష్టంబులగు తిర్యక్కాఖలపైఁ ద్రుళ్ళగింతలు వెట్టుచు నాకు జొంపంబులు సొచ్చిదాఁగుచు నిటు బహువిధంబుల విహరించుచుండ....'

అవును, ఎవరి అంపము వారిది. మానవ యువతుల కున్నట్లే మూషక యువతులకు కూడ యౌవన విభ్రమము లుండుచుకదా. మన చూపు లా విలాసము లను గ్రహింప నేరవు.

‘అ మూషకయోషం జూచి యొక్క మూషక తరుణ పురుషుండు వివశాంతః కరణుం డగుచుఁ జుచుట నా న్రూఁకు ప్రాఁకి వేగిరపది చెనకిన....’

‘మద మొరసంగ మూషక కుమార సమూహము వెన్నుసమ్మెలై
పొదలిన వాల మార్చుచుఁ బ్రబుద్ధ విటుం డురు ధైర్యమూలమున్

చెదరఁగఁ ద్రవ్యగోక్తఁ గొని చెక్కిలి వ్రేసిన ...’ దట. నిజమే. నాయికా మగః ప్రీయములగు మాటలతో, చేతలతో నభిసరించుచు, అదనెరిగి కవయు తెరుగని మొరటు విటుల కంతయే శాస్తి. ఆ ‘వాలమార్పుటలు’ చూచితిరా! మన నాయికల కీలకలు జ్ఞ పికి దగులుచున్నవి.

ఇంతటి స్వభావోక్తియు, లోకపరిశీలనమును మన సాహిత్యమున మరిలేదేమో. ఈ ప్రజ్ఞయే అనంతుని మనకపీళ్ళరులలో మేటి కథకుని కావించినది.

ఇంతకు కావ్యరచనము వేరు. కథాకథనము వేరు. కావ్యమందువలె కథలో అహగడుగున కవి కస్పించగూడదు. కథ శ్రవ్యమైరను దృశ్యకావ్యమునకు దగ్గరి చుట్టము. ఆ కారణేష్టాస్వభావములు కనులకు గట్టునట్లు పాత్రలకు ప్రాణప్రతిష్ఠ చేయనిచో నాటకమును, కథయురక్తి కట్టవు. ఈ నేర్పు తిక్కనకు, అనంతునకు, సూరనకు అలవడినట్లుగా ఇతరుల కలవడినదికాదు. కవిరీపతి యొకడు మంచి కథ కుడు హంసవింశతి నిఘంటుప్రాయమైవన్నె తరిగినది.

కాగా లోకధర్మానుసరణమే సమస్త కళలకు ప్రధానలక్షణము. ఆ లోకధర్మమును కళాధర్మానుగుణముగా తీర్చుటయందే ఔచిత్యము, రసము మున్నగునవి సిద్ధించును. భోజరాజీయమందలి కథ లన్నిటిలోను ఈలోకధర్మాను సరణము వెల్లివిరి యుచుండును.

గోవ్యాఘ్రసంవాద మీ కావ్యకథలలో మణిపూసవంటిది. అందు గోవత్సమును కవి యెట్లు చిత్రించెనో చూడుడు :

‘పొట్టపొంగునఁ దల్లిపొది వాసి వీధికిఁ
 బాటి క్రమ్మఱుఁ బెద్దపరువుతోడ,
 తలయెత్తి చూచుచుఁ బలుమాఱుఁ దనుఁ దల్లి
 పిలువంగ నిట నటఁ బొలసిగూడు.
 నిలమీఁద మోమిడి యేమేని మూర్కొనుఁ
 బసివెట్టికొనుచుఁ దత్రాంతమందు
 నంతంతఁ బసిబిడ్డ లడ్డంబు సుడిసిన
 జంకించి మిన్నంటఁ బొకళించు.’

ఇట్లు ఆకార చేష్టాదులు అభివర్ణించుటయందే కాదు, పాత్రల సంవాదములు నడపుటలో కూడ అనంతునిది అందె వేసినచేయి. ఈ విషయమున గ్రంథ మంతయు సాక్ష్య మిచ్చుచున్నది. తోడికోడలిపై నీసుచే భర్తలకు దుర్బోధలు చేయు ఇల్లాండ్ర మాటలయందలి లోకానుస్మృతియు, తిక్కన యొకడు దక్క ఇతరులునేరని కాకుచ్చను కాననగును.

‘అత్తకు నేము మార్బలుక
 మాయమచిత్త ములోని వారమై
 వత్తుము పెద్దవారు గల
 వారికి నన్నియుఁ జెల్లుఁగాక, నేఁ
 డిత్తటి మమ్ముఁ బుచ్చి పని
 యెస్వరు గొందురు, మిమ్ముఁ జూచినో
 రెత్తఁగ నోడి యే పలుకు
 లెన్నఁడు చెప్ప మెజింగి యుండియున్.

ఇంతట నెఱిగెద రొండే
 నంతట నెఱిగెదరు గాక యని యుండఁగ మీ
 రెంతట నెఱుగరు బ్రతికెడు
 పంశమె యిది మీకు నేము పగవారలమే?

ఒకనాఁడైనను మాతో
 నొక యాలోచనముఁ జేయ కూరక మోమె
 త్తి కొనుచు పోదురు మీ రాం
 డ్రకు మగలకు నిట్టి వేఱడంబులు గలవే?

'మగఁ యెఱుఁగవలయుఁ గాదేన్
మగువ యెఱుఁగవలయుఁ గాక మనుగడతెఱఁగ
మ్మగువయు మగఁకును వెలిగా
జగమున సంసార మెట్లు జరగును జెప్పఁడి :

అని పలికి తమతోడికోడలిం బ్రసంగించి
'పని పంప వెఱతు మాదిడ
పని యెప్పుడు చేసి చేసి పాయవడితిమి....
తనచేతకుఁ దోడు మమ్ముఁ దప్పులు పట్టున్.

'తా మాకు నత్త యైనది;
యా మఱఁదియు మాకు బావయై వర్తించున్
మే మయ్యిరువురచేతను
బాములఁ బడలేము నాతి పాపుల భంగిన్.

'తన యాలును దానును గుడు
పను గట్టను నిట్టి యీ యవస్థలఁ బడ నే
మును మీరును నటె చాలుం
దనిసెతి మీ బ్రతుకుపట్టు దయ్య మెఱుంగున్.

'కాంతుఁడు సిబ్బితికాఁడై కాంతయు నట్టైన నెట్లుకాపుర మింకన్' అను కళా పూర్ణోదయ రచనకు ఇవి ఆచార్యక మైనర్చుచున్నవి. ఈ ప్రజ్ఞ యుఖ్యముగా నాటక కర్తల సొమ్ము. మనకు మొన్నటివరకు నాటకములు లేని లోటును తిక్కన, అనంతుడు, సూరన కొంతకు కొంత తీర్చగలిగిరి.

అనంతునిలో ఇతర కావ్య కవుల వర్ణనా పటిమయు, ఈ నాటక రచనా పద్ధతీయు సమపాళముగా అమరినవి. కథా గమనమున కడ్డువచ్చు వర్ణనల నీతడు చేయడు. ఆలంబనోద్దీపన విభావములకు పుష్టి కూర్చవలసిన పట్టులందు సముచిత ములగు వర్ణనము లీత డొనర్చును. తృతీయాశ్వాసమందలి వసంతర్తు పుష్పా పచయ జలకేళి వర్ణనము లిందుల కుదాహరణములు. అవి మన మహాకవులు చేసిన వర్ణనముల కెందును దీసిపోవు. వసంత మేగుదెంచినంతట తరుచయము కారాకు రాల్చుట 'జర యుడిపిమాకుఁ గ్రమ్మరఁ దరుణత్వం బొసఁగు మనుచు ధరణీదేవిన్ చొరిఁబొరిఁ బూజించిన క్రియ' నున్నదట.

మరియు ఆ పసంత సౌభాగ్యము నెట్లు వర్ణించెనో కనుడు :

‘ఎక్కడఁ జూచినం జిలుక లెయ్యెడఁ జూచినఁ గోకిలమ్ము లే
చక్కటిఁ జూచినన్ సమద వట్టద సంఘము లెందుఁ జూచినం
జొక్కపు శారికల్ ఋతువు సొంపు నుతింప వశంబె! పువ్వుఁదే
లెక్కిన పంచసాయకుఁడ యెద్దెసఁ జూచిన నవ్వ నంబునన్’.

ఇట్లే తత్తదుచిత స్థలంబుల ఇట్టివర్ణనలు గ్రంథ మంతట కలయజిమ్మినట్లుండి ఈ కథలకు కావ్యత్వమును గల్పించుచుండును.

ఈ కథలలో పావకలోమరత్నమండనాదుల కథలవంటివి కొన్ని సుదీర్ఘములై ప్రత్యేక కావ్యములుగా గణింపదగినవియు కలవు. నాలుగు వర్ణముల పురుషులు ఒక్కవేశ్యఁ గామించి తమ తగవు దీర్చుమని వంజరుని చెంతకు వచ్చిన కథ యొక్కటి సప్తమాశ్వాసమున గలదు. ఇది పౌడుపుకథ వంటిది. ఆచిక్కు ననంతుడు విప్పిచెప్ప ఎలసినదేకాని ముందుగా మన మించుకయు నూహింపలేము. నిజముగా ఈ గ్రంథము చిత్రకథా భాండారము; అనంతుడు ‘కతరాజు’.

కులటలయు, కాముకులయు, జంతుపులయు కథలు కూడ చెప్పినను అనంతుని శృంగారరస వర్ణనము లెచ్చటను హద్దు మీరవు. ఈ యౌచితీ విషయమున నీతడు కవిత్రయముతో పోల్చదగినవాడు. మన కవులలో ఇతరత్రమ్యగ్యమై ఒప్పుచుండును. ఎండ్రడిపిల్ల కాశీయాత్రకు బయలుదేరుట మున్నగు ఘట్టము లెన్నియో సుకుమార హాస్యరస మిళితములై యున్నవి. హాస్య విషయమున అనంతునిదే అగ్రతాంబూల మేమో. ఇందుల కొక్కయుదాహరణము.

భద్రకుడనే రాజు వేటకు వెళ్ళి అడవిలో నుండగ ఆచెంత నొకపక్షి ఏమియో పల్కెనట. ‘అది యేమి పల్కె’ నని రాజు శకునజ్ఞు నడిగెను. ‘ఒక శూద్రుడు గడ్డి కోసమై కొండకు వెళ్ళుచు త్రోవలో పాము కరచి మరణించునని చెప్పిన’ దని శకున జ్ఞుడు తెలిపి ‘వాఁ డల్లవాఁడెపోయెడు, నేఁ డతనికి వీడుకోలు నిజ’ మనుచు గడ్డికేగు కాపుం జూపెనట. దాని నిజ మారయ నెంచి రాజు సంజవేశదనుక నచట నిల్చెను. కొంత సేపటి కా కాపు గడ్డిమోపుతో తిరిగి వచ్చుట శకునజ్ఞునకు చూపి రాజు ఉల్లస మాడుచున్నాడు.

చచ్చినవారలు గ్రమ్మఱ
వచ్చుట కడుచిత్ర మల్ల వాఁడదె కంటే
చచ్చినఁ బచ్చని కస విటు
దెచ్చుచు నున్నాఁడు వాని తెఱగేదియొకో.

‘చంపగ వచ్చిన జముని దూతలకు లం
 చము పెట్టి వచ్చెనో చావనొల్లఁ
 బొమ్మని మోఱకంబునఁ ద్రోచి వచ్చెనో
 యింటివారికిఁ జెప్ప కిచటఁ జచ్చి
 న్నట్టెనఁ గోపింతురని చెప్పవచ్చెనో
 వీని పెంజెమట నవ్విషము గరఁగి
 వడిసెనో సర్వంబు వాతప్పిపోయెనో
 శకునంపుఁ బులుఁగు లీసారి బ్రమసి
 తప్పఁ జెప్పెనో, యితఁ డేమి విధముగఁ
 బ్రతికి, వచ్చె....’

లోకానుసరణమే యీ కథలకు, వానిలోని సంవాదములకు ప్రాణప్రదమని చెప్పితిని. ఆ సంవాదములకు సామెతలే జీవగ్రంథాలు. అనంతుగు సామెతల పుట్ట. ఇన్ని లోకోక్తులు వాడిన కవి తెలుగున మరియొకడు లేడు. కథలలో నెడనెడ కలఁ గక యాడుమాట లయకాలునినైన శమింపఁజేయదే! వంటి అర్థాంతరన్యాసములను సూటిగ పొందు పరచుచులోకోక్తుల నదుకు అనంతుడు కావ్యార్థములను అందిచ్చు చుండును.

అనంతుని శయ్యాపాకములు కవిత్వయ కవితను దలపించుచుండును. నాచన సోమునితో ఆరంభమై, శ్రీనాథపోతనాదులను లోగొన్న రీతిమార్గముపొంత పోక అనంతుడు తన కవితను ప్రసన్న గంభీరముగా నడపికొని పోవును. ఉత్పేక్షాదు లందందు వాడినను స్వభావోక్తియందే ఈతనికి ప్రీతి. సమయోచిత వర్ణనలకై మక్కువపడునే కాని ఊరక ఊహ లల్లుకొనుచు కథాప్రవాహమున కడ్డుకట్టలు వేయడు. గోవ్యాఘ్ర కథయందు చివరకు విష్ణుడు ప్రత్యక్ష మగును. అంతట ‘ఆమొదవును బులియును నప్పురుషోత్తము చరణ సరసీజంబులు తమ శిరంబుల ధరియించిన, నప్పు డవ్విహఁగ వాహనుండు త్రివాహనుండై నట్టుండెనట. అంతట నాగక ఆరమణీయ దృశ్యమును దేవతలచే నిట్లు స్తుతింపజేసెను.

‘కలువలఁ దమ్ములం సమవికాసము నొందగఁ జేయు క్రాలుఁగ.
 న్నులు గల నీకుఁ బాన్పును మనోజ్ఞ రథంబును నాగ తద్విరో
 ధులయిన నీకు నారయఁ జతుర్భుజ చేయఁగరాదె గోవునుం
 బులియును శత్రుభావములఁ బోనిడి మైత్రి యొనర్చునట్లుగన్’.

‘హిత మితములు’ సముచితములగు ఇట్టి వర్ణనలే కావ్యము నలంకరించును గాని, ఔచిత్య నెరుగని కొండవీటి నిద్రాళ్లు మోతచేతే యగును.

ఈతడు కవిత్వయపు బోకడ తెన్నిటిలో తన కావ్యమున సంతరించుకొన్నాడు. శ్రీనాథాదులవలె చేతి కొదవిన సంస్కృత శ్లోకములను తెనిగించుకొన్నాడు.

తిక్కన బోకడలన్న ఈతనికి పరమప్రీతి. నిర్వచనోత్తర రామాయణమున చకోరములు వెన్నెలలో విహరించుటను తిక్కన వర్ణించెను. మూడుమూర్తుల దానిం బోలినది ఈ క్రింది వర్ణనము.

‘నునులేత వెన్నెలకొనలు మెల్లనఁ ద్రుంచి
పిల్లతండమునకుఁ బెట్టినవియు,
చవియైన వెన్నెల చంచులఁ గబళించి
యింపారఁ బ్రియుల కందిచ్చునవియు,
కడఁగి యింతటఁగాని వడదేర దనుభంగిఁ
దనర వెన్నెలవెల్లి మునుఁగునవియు,
పగలింటి యాకలి పాయఁబై పైఁబడి
ముదురు వెన్నెలఁ గ్రోలి పొదలునవియు,

కడుపు నిండినఁ గసికాటు కఱచునవియుఁ
గూడి యొండొంటితోఁ జెరలాడునవియు
నగుచు వెన్నెల తమ సొమ్మె యనినయట్లు
కోరి చరియించెఁ జదలఁ జకోరచయము’. (ద్వి. ఆ. 107)

బాణుడు కాదంబరిలో నొక శాల్యలీతరువు న్నాటెను. అంతకన్న మిన్నగా తిక్కన విరాటపర్వమున నొక శమీతరు చక్రవర్తి’ నుత్పాదించెను. ఆంధ్ర సార స్వతమున ఈ వనస్పతుల కంటుగట్టిన వృక్షరాజము లింకెన్నియో కలవు. అన్నిటిలో పినవీరన తన యింటి పేరిటి వృక్షమును చిరస్థాయిగా నొనర్చినాడు.

‘అమృతాంశుమండలం బాలవాలముగాఁగ
మొలచె నొక్కటి జగన్మోహనముగ,
చిగురించె విలయ సింధుగత కై తవడింభ
శయనీయవర పలాశములతోడ,

పితృదేవతలకు నంచిత నత్రశాలయై
 చెట్టుగట్టెను గయాక్షేత్రసీమ,
 నిలువ నీడయ్యె నిందీవరప్రియ కళా
 కోటిరునకు భోగి కుండలునకు,

మణ్ణిమాత్రంబె పిల్లలమణ్ణిపేరు
 పేరువలె గాదు శారదాపీఠకంబు
 వారిలోపల బినవీరు వాక్యసరణి
 సరసులకు నెల్ల గర్జరసాయనంబు.'

అనంతుడు పినపీఠనయు, నించుమించు ఒక కాలము వారే. మరి పేరిలో ఎవరు ఎవరిని అనుకరించిరో కాని భోజరాజీయమునను ఆచ్యముగా నిట్టి మర్రియే యున్నది (చూ: ద్వి. ఆ. 61, 62 పద్యములు) అందు సీసపాదములు మూడింటి ఇట్టి భాసములే అనంతుడును చెప్పి 'పితృదేవతలకు, అనుదానికి బదులుగా

'ఈ మణ్ణిమీదనాకో మున్ను గజవచ్చ
 పములతో లంఘించె బక్షివిభుడు'

అని చమత్కరించి ఎత్తుగీతిలో

ఇట్టి మణ్ణి యుండ నీ ద్వీపమును పట
 ద్వీప మనక యేమి తెలివి యొక్కొ
 తొంటి పెద్ద లెల్ల దొడగి జంబూద్వీప.
 మనిరి నాగ నొప్పె నక్కుజంబు'

అని మెరుగు పెట్టినాడు,

అనంతుడు పోతనకు గూడ సమకాలికుడే. 'కంజాక్షు నర్పించు కరములు
 కరములు శ్రీనాథు వర్ణించు జిహ్వా జిహ్వా' అను భాగవతగత పద్యమునకు భోజ
 రాజీయమందలి ఈ క్రింది పద్యము జ్ఞాపకమగుచున్నది.

'చూపులు విష్ణుమూర్తులకు సొమ్ముగ జిహ్వాలు విష్ణుమూర్తి యా
 లాప సుఖంబుజెందగదలంపులు విష్ణుమహాత్మచింతకుం
 జై పడుచుండ... ..'

ఇవెయేకాదు. భాగవతమున వామనుడు తన్ను గూర్చి బలిచక్రవర్తికి తెలిపే సీసపద్యమునంటిదే ఈ క్రింది సీసము :

ఒకచోటఁ గాదు నా యునికి యెచ్చటనైన
నుండుదుఁజు మృనాథుండ నేను,
నమఁ బ్రీతి నిందు రమ్మని పట్టెఁ డశనంబు
పెట్టు ధర్మప్రాణి పుట్టునొక్కొ
యని యెందుఁ జరియింతు.....

ఏమి సేయుదు నింక

నీ యస్థిరపు దేహ మెట్టుగా నున్నదో.....'

ఆ యీ పోలికలు విచారించినచో ఆ కాలమున కవీశ్వరు లొకరి నొకరు ప్రీతిమై కలిసికొనుచు నొకరి కాశ్చక్రము లొకరికి వినికి సల్పుచు అసూయలు దిగద్రావి చరించెడివారేమో అని తోచును. పరస్పరము వారికి గల గౌరవమున కిట్టి పద్యములు సాక్షులేమో. అనంతుడు గూడ పోతనవలె విష్ణుభక్తుడు. 'పరమ సౌఖ్యమైన భగవ దాభి ముఖ్యంబుఁ గల్పించుకొని అధిక నిష్ఠతోడ ఈ విమల సత్కృతి కాసుకగ నొనర్చి' పరమేశ్వరుని

'నన్ను భవదభ్యుత్థులలో
నెన్ని దయాదృష్టిఁ జూచి యిది మొదలుగ నీ
వెన్నఁడు పదలకు.....'

మని ప్రార్థించిన తుష్ట హృదయుడు, వినీతవర్తనుడు. కావుననే ఈతని రచన మంతయు మృదులము, సరసము, సరళమునై ప్రోడతన ముట్టిపడుచుండును.

'పెదవులు గదలెం గదలవు
రదనంబులు గానవచ్చె రావనుపాటిన్
మృదువచన రచన లెసఁగఁగ
ముదిత యతని హృదయకమలముం గరగించెన్'.

అని ఒకచోట అనంతుడు చెప్పిన మాటలు అతని కావ్యకన్యకకు తూచినట్లు సరిపోవును.



శ్రీ నా థు డు

ఇంద్రగంటి హనుమచ్ఛాస్త్రి

భారత మహోత్సవల తరువాత ఆంధ్ర కవితా ప్రపంచములో నొక వెలుగు వెలిగినవాడు శ్రీనాథకవి. రామరాజభూషణుడెంత శ్లేషకవితాప్రియుడైనను అక్షరాక్షర సత్యమునే ఉగ్గడించినా డనిపించును. బహుశాంధోక్తిమయ ప్రపంచమును వాగనుశాసనుడు సృజియించి' నాడట; శ్రీనాథుడు ప్రోచినాడట. ఎంతదూర మాలోచించియన్న మాట యిది:

తొక్కికముగ చూచినను, కవితా పరముగ చూచినను అంత విచిత్ర జీవితాంచలముల తాకిన మూర్తి ఆంధ్ర కవితాప్రపంచమున వేరొకడు లేడు. యావదాంధ్ర దేశమును నసివారుగా తిరిగి చూచిన వాడు; కర్ణాట సౌభాగ్యమును తన కవితా సౌరభముతో మెదిచి బుగబుగ లెత్తించినవాడు; ఆంధ్రము పట్టని ఆఖండ సంస్కృత పండితుడయ్యును తన ఉద్దండ పాండిత్యమును తల్లి కవితకు చెలిమికత్తెగా చేసినవాడు గాని సంస్కృతపీఠమునకు తెనుగును పరిచారిక నొనరించినవాడు కాడు; నిలువున తెనుగువాడు; తిరిగిన తెనుగునేలలో ప్రత్యణువును ప్రేమించి తన సుధా పరిషేచనముతో కవితామార్గము పట్టించిన వాడు. ఈతని అగస్త్యలో పాముద్రలు, శివపార్వతులు వ్యాస నారదులు అచ్చపు తెనుగువారే యనిపించును.

భరద్వాజు విందునకు ప్రతేగా కండగల తెనుగు విందులో పారాశర్యుని మున్నూర్గురు శిష్యులను ఇతడు తలమున్నగులు చేసినాడు.

ఈతడు గాలికిపోవు సొగసైన తెనుగు పలుకుబళ్ళను, నుడికారములను కావ్యములలో కూడగట్టి చూపించినాడు. ఆ కాలమున నీత డవతరింపలే దనుము. అప్పుడు మనకు మనుచరిత్ర లేదు; పాండురంగవిభుని పదగుంభనమును లేదు. 'దేశ భాషలందు తెలుగులెస్సా!' యను రాయల వారి మాటయే లేదు. ఇట్టితడు నిజముగ శ్రీనాథుడై బహుశాంధోక్తిని ప్రోచి ఆంధ్ర కవితా గౌరవమునకు చేవగల జీవగ్రగా నిలిచినా డనుటలో నావంతయు నతిశయోక్తి కాన్పింపదు.

ఈ మహాకవి పదునాలుగవ శతాబ్ది తుదిభాగమున జన్మించినాడని చరిత్రకారుల మతము. కొంద రీతడు సకల సంపత్స్మృద్ధమైన మధ్యాంధ్రదేశములో కాలీపట్టణముననో, కలపటముననో పుట్టినందురు; మరికొందరు పినాకినీ నదీతీరమున నెల్లూరిలో జన్మించె నందురు. ఇతని వంగడము కవిత్వమునకు, విద్వత్తకును పుట్టినిల్లయినది. 'సరస సాహిత్య సామ్రాజ్య చక్రవర్తి' యగు కమలనాభామాత్యుడు ఈతని తాత; 'విద్యారాజీవభవుడు' మారయతండ్రి; పుణ్యాచార భీమాంబ తల్లి.

కుశాగ్రబుద్ధి, ఆజన్మప్రతిభ తోడుగా మోడెరాయాంక గురురాయ భీమేశ్వర స్వామి చరణసన్నిధిని ఈతడు విద్యావంతుడై మంత్రోపదేశముల నంది తమ్మిపూవు వంటి తన ప్రజ్ఞను వికసింపజేయ దొరకొనినాడు. ఈతనికి పరిచితమైన కృష్ణయజుర్వేదము, న్యాయవై శేషికములు, మహాభాష్యము, ప్రాకృతభాషాపరిజ్ఞానము 'బ్రాహ్మీదత్త వరప్రసాదము' అని యభిజ్ఞులు భావించిరి. కూలంకషమైన ఈ పాండిత్య బలముననే యీతడు కొండవీటి రెడ్డిరాజు పెదకోమటి వేమారెడ్డి (1404-1420) యాస్థానమున విద్యాధికారియై 'బహుదేశ బుధులతో భాషించి' విద్యాపరీక్షణములు చేసినాడు; ప్రౌఢదేవరాయల యాస్థానమున గౌడడిండిమభట్టు కంచుఢక్కను పగుల గొట్టించి స్వర్ణస్నాన పరిశుద్ధుడై కవిసార్వభౌమ బిరుదమును ఒడిచి పుచ్చుకొన్నాడు; బిరుదమాత్రముతోనే కవిసార్వభౌముడుకాక-తాతలనాటినుండి తన యింట నుగ్గుబాలతో త్రావి త్రేచిన కవితా మాధుర్యము తోడుగా ప్రౌఢ కవితాపట్టభద్రుడై విశదకీర్తిస్ఫూర్తి కర్పూరములు దిశాంగణములందు వెదచల్లినాడు.

కొండవీటి రాజ్యము విచ్చిన్నమైన పిదప తగిన యాశ్రయము లేక యేయెడను కాలు నిలువద్రొక్కుకొనలేక తిరిగి తిరిగి ఈతడు రాజమహేంద్రవరపు రెడ్డిరాజుల యాశ్రయమున నిలిచినాడు. అచటి బెండపూడి ఆన్నయ మంత్రి 'పాకనాటింటివాడవు బాంధవుడవు' అని ఈతని నాదరించినాడు. మరల తెనుగు కవిత్వపు బావుటా యెగిరి నది. తనకీర్తి పతాక లనదగిన రెండు కావ్యముల నితడిచటినుండియే వ్రాసినాడు. ఆడిన దాటగా పాడినది పాటగా రెడ్డిప్రభువు లీతనిమాట చెల్లించినారు. ఇతని జీవితములోని ప్రతిఘోరయు హిమాంబుపూర, ఘనసార, గంధసారములతో పరిమళించినది ఇతడు గుప్పిళ్ళకొలది తాను సంపాదించిన కస్తూరిని 'దక్షారామ చళుక్క భీమవర గంధర్వాస్పరోభామినీ వక్షోజద్వయ కుంభికుంభములపై' సద్వినియోగము జేసినాడు; అంతియేనా - 'ద్రాక్షాపానక ఖండశర్కరలతో, రంభాఫలశ్రేణితో, గోక్షీరంబులతో' తాను భుజించినాడు; అర్థుల కింత పెట్టినాడు. ఏమి వంటలు! ఏమి రుచులు! ఏమి

విందులు! ఆ వేళలు కలకల లాడిపోయినవి. అన్నిట నారెడ్డి రాజులకును ఇతనికిని సరిపోయినది. వారు షట్కాల శివపూజాధురంధరులు. తానును 'ఈశ్వరార్చన కళాశీలుడు'. అయినను వెత్రి ముదిరిన వీరశైవుడుకాడు. 'వేదాద్రిచరసింహ విపుల వక్షస్థలీ కల్హారమాలికా గంధలహారి'ని గూడ కన్నుల కడ్డుకొని మన్నించును. ఇతడు 'ఆవగింజంత బూడిమైనలఁదెనేని వెలఁది గుమ్మడికాయంత వెఱ్ఱి పుట్టు'నని వెత్రిశైవమును ప్రియముగనే పరియాచకమాడుటకును వెరవడు. ఈ ప్రవృత్తిలో నీతడు కాళిదాసునకు చుట్ట మనిపించును.

పాపము! కాల మొక్కరీతిగా సాగిపోలేదు. యీ బంగారు కలకూడ కరిగి పోయినది. రెడ్డిరాజు లంతరించిరి. ఇతని భోగములు, హోదా కథామాత్రములై నవి. గౌడరాజుల పెత్తనము వచ్చినది. ఆంధ్ర కవితాప్రతిభ ముక్కుమొగ మెరుగని యొడ్డెరాజు లీదొడ్డకవి నెట్లాదరింతురు? తుదకితడు కృష్ణయొడ్డున వ్యవసాయమునకు దిగినాడు. బ్రాహ్మణ వ్యవసాయమైనది. పండిన పంటనంతయు కృష్ణవేణుమ్మ గొనిపోయినను మహాకవి యశ్రువులనుండి ఆణిముత్యమువంటి పద్య మొకటి శాశ్వత ముగా పండినది. 'కవిరాజు కంఠమ్మ కౌఁగిలించెనుగదా పురవీధి నెదురెండ పొగడదండ...'. శ్రీనాథ మహాకవి తన యపూర్వ జీవితయాత్రలో సహస్రమాస జీవిత యమృతభాండములవంటి కావ్యములను మనకు వదలి 'దివిజకవివరుగుండియల్ దిగురనగ' అమరపురి కరిగినాడు.

తన యనుగు తెనుగు సంతతికి 'ఇతడిచ్చిపోయిన బహుకావ్యములలో ప్రముఖ ముగ కాన్పించునట్టివి - కాశీఖండము, భీమఖండము, శృంగారనైషధము, హరవిలాసము. తక్కిన మరుత్తరాట్పరిత్ర, శాలివాహన సప్తశతి మున్నగునవి కథా శేషములు మాత్రమే. పల్నాటి వీర చరిత్ర, శివరాత్రి మాహాత్మ్యములు దొరికినను మొదట పేర్కొనినవాని యంతటి నిండుజీవముతో కూడు కొన్నవి కావు.

శ్రీనాథకవి యవతరించి తన కవితా వీరవిహారములు సల్పిన దివ్యకాలము రెడ్డి రాజ్యయుగము. ఆంధ్ర నాగరకతను, వాఙ్మయ విభవమును రెండుచేతుల పైకెత్తిన సువర్ణయుగములు రెండే రెండు. అవి రెడ్డియుగము, రాయల యుగము. పరరాజ పదకళంకితమైన ఆంధ్రభూమి నవసి నవసి తన శక్తిని కూడగట్టుకొని ప్రజోద్యమముతో తలయెత్తి ఆంధ్రపతాకను పునఃప్రతిష్ఠించిన రేఖలోనే రెడ్డి రాజ్యము వర్ధిల్లినది. హైందవ సంస్కృతికి సింహాసనము దొరకినిది. వేదశాస్త్రము లూపిరి పోసికొన్నవి. సంస్కృత సాహిత్యము మెరుగెక్కి రాణింపదొడగినది. సంస్కృత

సాహిత్యములో స్వయముగ పండితులైన రెడ్డిరాజులు ఆ భాషలో శక్తిమంతములైన రచనలు చేసిరి; స్వాస్థానములందు కొమ్ములు తిరిగిన పండితులను నిలిపి పోషించు చుండిరి. ఈ సమయమున శ్రీనాథుడు రెడ్డి రాజ సభలో ప్రవేశించినాడు. 'శాస్త్ర మాచార్యుసన్నిధిఁ జదువని' వారికి, 'ఇద్దబోధంబు మది సంగ్రహింపని' వారికి ఆనాటి రాజసభలో కాలు కదలదు. 'పండితంమన్యులైన వైతండికుల' ముఖపిఠానము చేయనిదే ఆనాడు బిచ్చము పుట్టదు. అప్పుడితడు పండితులను డిక్కొని గెలిచి సభలలో నిలిచినాడు.

ఇతడు 'పూర్వకవిముఖ్య విరచితాపూర్వ కావ్య భావరస సుధాచర్వణప్రౌఢత'తో నాంధ్రసాహిత్యమునకు గీర్వాణ సాహితీ సరసను సింహాసనము ప్రతిష్ఠించుటకు పథకములు పన్నినాడు; కల్పనములు చేసినాడు; చేతికి దొరకిన కావ్యములపై తెనుగు జీవము క్రుమ్మరించినాడు. ఈ యుద్యమములోనే సంస్కృత పండితులు శిరసా వహించు కాశీఖండ, నైషధములను చేపట్టి ప్రతిభా ముద్రతో నిర్వహించినాడు; కాసట బీసటగానున్న యచ్చపు తెనుగు జోదుల కతలకు కావ్యగౌరవము ప్రతిపా దించినాడు.

పద్యరచనములో నన్నయ కోవవాడు శ్రీనాథుడు. ఆతని మార్గముల నీతడు విశాలపరచి ఘంటాపథములు చేసినాడు; క్రొత్తనడకల సాధించి వాని కొకవింత 'దర్జా' నెలకొల్పినాడు. ఒక్కొక్క భావమును పద్యములో నెత్తుకొనుతీరునే ఇతడు సృష్టించినాడు. ఒక ఉదాత్త సౌందర్యమును చిత్రింపదలచెనా ఒరనుండి దూసిన కత్తివలె సమాసముతో పద్యము నెత్తును. ఒక సత్యమును, సందేశమును ప్రపచింప దలచెనా స్తిమితముగ పద్యమును నడపును. అది 'శ్రీనాథునితన' మైనది.

అజగరమువంటి దీర్ఘకాయముతో పడియుండు సీసపద్యమును నన్నయగారు విషయ విస్తరణమునకు వాహనము చేసినారు. ఆసీసమునకు పడగలెత్తించి ఘణా దండమున మణులు మెరపించి శ్రీనాథుడు నాగస్పరమూది ఇచ్చ వచ్చిన ఆట లాడించినాడు.

మొదట సమాపక క్రియి. వెంట నసమాపకము :

'ముడువంగ నేర్తురు మూల గమ్మనితావి

గలుగు క్రొవ్విరులు లోఁ గందకుండ....'

(భీ. ఖం.)

పుంఖాను పుంఖములుగ రెండు సమాపకములతో నొక క్రొత్తనడక :

‘సరివచ్చు ననవచ్చు శతమన్యు వీటికి

వివిధ దేవాగార విభ్రమమున....’

(భీ. ఖం.)

చక్రను సాగి, క్షార్థకముతో నాగి యొక్కచో రంగుల జల్లులు :

‘మలయాచలంబుపైఁ జిలువయిల్లాండ్రుల

ఫణరత్నములయందుఁ బ్రతిఫలించి....’

(కా. ఖం.)

ఒక యుపమానము. వెంటనే దాని రద్దుచేయుచు దాని యుపమేయము :

‘మధుకరంబులు పుట్టె మధుకరంబులు గావు

రమణీయ వేణీభరములుగాని....’

(హ. వి.)

ధాతుజ విశేషణముతో త్రుంచి, దానితోనే మరల పెంచి ఇతడు అచ్చెరువున ముంచును :

‘దుర్భిక్ష దోషంబు దొరకొన్నఁ గడపని

కడపని గృహసూతకమ్మునందు....’

(కాం. ఖం.)

రాజమార్గమున పొగ్గురుగ, శుండాదండ మూపుకొనుచుబోవు మత్తమాతంగవిభ్రమ మొకచోట :

‘కాలకంఠ కఠోరకంఠ హుంకారమ్ము

చెవుల సోకనినాఁటి చిత్తభవుఁడు....’

(శృం. నై.)

ఇట్లు సీసము మాసలో బంగారము పోసి శ్రీనాథుడు చిరస్మరణీయుడైనాడు.

వృత్తరచనలో నీతని ప్రజ్ఞ పారంగతమైనది. ఈతని కొన్ని వృత్తములు విద్యుచ్ఛకటములవలె ప్రారంభము నుండియే వేగ మందుకొని పరుగెత్తును.

శ్రీ సన గంధసార పరిషేకసమంచిత సాయక ప్రయో

గాస్త మహాపురత్రయుఁ డహార్యధనుర్ధరుఁ డర్కకోటిదీ

ప్తిస్తవనీయ విగ్రహుఁడు భీమయదేవుఁడు....’

(భీ. ఖం.)

‘గిరిశస్థూల భుజాపరీతవిభవక్రీడాసమాస్పాళిత
సిరబాణాసనగూఢపాదుణలతా దీరోగ్రఘోషంబునన్
ధరణీచక్రముదిర్దిరన్ దిరి గౌః బాతాశంబు ఘూర్జితై....’ (భీ.ఖం.)

అని ఈతడు ఉత్తరార్థములో విరిచి సొగసులు చేయును. కొండొకచో తొలుత విరుపులు పెట్టి ఉత్తరార్థమున ఇంద్రధనువు వంటి సమాసము మెరపించును.

‘బలభిద్వహ్నిపరేతరాజవరుణుల్ పర్యుత్సుకత్వంబుసం
ధిలః గూర్చుండిరి యొండొరుం గదిసి యర్థిం దత్ప్రదేంబునన్
నలనాశీకమృణాశనాశలతికానవ్యప్రణాశీ మిశ
ల్లలనాలాపకథా సుధానుభవ లీలాలోలచేతస్కుతై’ (శృం.నై.)

తెలుగు సంస్కృతముల గిలుకరించి విడుచు నీయందమిం కొకటి .

‘బాలికచెక్కుటద్దములపజ్జలః గోమల మందహాసరే
ఖాలవ మంకురింపదు వికాసము చాలదు నెమ్మనంబునన్
వాలికమించు కన్గొనలవాకిట నల్లన సంచరింపనుం
జాలక చాల కుంటువడెఁ జారునిరీక్షణఖంజరీటముల్ . (శృం.నై.)

ఇట్లే గీతాది పద్యము లన్నింటిలో నీతని విశిష్టముద్ర కాన్పించుచుండును.

ఓజోరీతితో ఉద్దండసమాసకల్పనము చేసి పాండిత్యము క్రుమ్మరించు నీ కవి రసవత్సన్నివేశము రూపించునపుడు ఏ కవికిని సాధ్యము కాని మార్దవ మాధుర్యము లతో సహృదయ హృదయముల గరగించును. హంస నలరాజు చేజిక్కినది. వలవల వాపోవుచు నిట్లన్నది.

‘తెక్కలకొనలం గలిగిన
యిక్కాంచన మాసపడియెదే నృప : నీ కే
యక్కఱ దీరం దీరెడు?....’

చక్కని తెనుగుమాటలతో నెంత ఎత్తిపొడుపు !

‘తల్లి మదేకపుత్రక పెద్ద కన్నులు
గాన దిప్పుడు మూఁడు కాళ్ళముసలి

కానకగన్న సంతానము శిశువులు

జీవనస్థితి కేన తావలమ్ము....

కృప దంపరగదయ్య యోస్యపవరేణ్ణి ! (శృంభై.)

ఈదీనాలాపములకు ఏకన్ను చెమరింపదు ?

గుణనిధి బ్రాహ్మణబ్రువుడు. అతని తండ్రి అతని దుర్వ్యసనములకు రోసి ఇల్లు వెకలనడచినాడు. వాడు పాపము మాతృమూర్తిని తలచుకొని దుఃఖించును.

‘అరుణగభ సిబింబ ముదయా ద్విపయిం బొడతేర గిన్నెలోఁ
బెరుగును పంటకంటు వడపిండెఱునుం గుడువంగఁబెట్టు ని
ర్భరకరుణామరీణయగు ప్రాణము ప్రాణము తల్లి యున్నదే
హరహర ! యెస్య రింకఁ గడు పారసిపెట్టెవ రిప్పితార్థముల్’

(కా.ఖం.)

ఇచట ‘కడు పారసి యన్నమాట తెలగుకవిత్వము : ఈ గుణనిధి సోవ రుకుగనే రామకృష్ణుని గమ శర్మ యుద్భవించినాడు.

ఈత డొక యంశమును ద్రింపవలచెనా మూడవకన్ను తెరచి దాని క్షిక్షకాంతితో మూలమూలల గాంచినవైచును: గుప్తి క్ల లీలాఖేలనము లొనరించును. వేమభూపాల సైన్యధూళి వింధ్యపార్శ్వ భూముల నెగసి యేమైందో చూడుడు :

‘సప్తమాదియరాయచంద్రబింబాననా

చికురవల్ల రులపైఁ జిప్పపువ్వు.

యుడె జంతుర్నాటి జననాథశుద్ధాంత

కుచకుంభములమీఁది కుంకుమమ్ము’

(కా.ఖం.)

ఇంకను తాజుల నాక్రమించినా డ్దను ప్కంకమ్మే కాదు శ్రీనాథునిచేతిలో గాలికి పోవు ధూళి గమగమ వలచినది : ఎత్తుగీతిలో నాతని భాష ఒక్కటే సమాసమై దండు సాగిందది.

కథానిర్వహణములో మాత్రము పూర్వకవులలో చాల మందికి వలెనే శ్రీనాథు నకును శ్రద్ధ లేదు. కాశీఖండమున దేవతలు వింధ్యవిజృంభణమును అడపుమనిఅగ స్తుని నడుగివచ్చినపుడు వాచస్పతి లోపాముద్రకు జేసిన ధర్మోపదేశము కథాచిత్తము

నకు భంగకరమని చెప్పక తప్పదు. భీమఖండమున ఒకకథ యనియే లేదు. స్థలపురాణమును కవితాసౌందర్యములో నోలలాడించుటయే యిందు ప్రముఖముగ కాన్పించును. తాను మోజుపడి చెప్పుకొను నైషధములోకూడ తక్కిన కవితాగుణముల గాఢపాకము మాట యట్లుంచిన కథ సుడితిరిగి మందగమనము చూపును. అయినను ఈతని సమ్మోహనమైక ప్రతిభయెన్ని లోపములనైనను సురక్షితముగ మ్రింగివేయును. కాశీఖండము లోని కొన్ని ధర్మరహస్యములును, నలుని పెండ్లివిందులోని చమత్కారము పేరిటి అనుచిత ప్రసంగములును నిందులోనే చేరును

ఈతని ఉభయభాషాప్రభుత్వము వర్ణనాతీతమైరది. ఎంతటి విశిష్ట సంస్కృత రూపమునైన నితడు సామాన్యముగ వాడివేయును. పతయాశువు, కిసలయరసజిగ్రహిష, అన్వీతము, వాగ్వీవాచము. మృషాభీమభవీభవంతి, భుజిక్రియ, ణిశిధాత్వర్థము-ఇత్యాదులు కొన్ని మచ్చులు.

ఇతడు వింత తెరుగు పలుకుబళ్ళను, నుడికాకములను చూకలెత్తి మురిపించును ఎఱ్ఱచిచ్చుకంట జుట్టినాడు', 'కెంవమ్మి విరివోలె గిల్లినాడు', 'మగవాడో మానో', 'చంకడుడ్డు శరణార్థి', జాదుర జానురము', 'చీకటి తప్పు', 'రన్నోరువాకిలి' 'మంచు గొండయనుంగు పెండ్లి కొడుకు', 'పడకుగుబ్బలి రాచవారి ముద్దుబిడ్డ' -ఇట్లెన్నసోపదులు, ఎంపలు భావుకులు చూడవచ్చును. ఆంధ్ర సాహితీ సుకృతము వెల్లివిరిసి, తగిన సమయముక కీతని ప్రాపు దొరికి గీర్వాణ సారస్వతము ప్రక్క ప్రక్కల దానికి తల యెత్తుకొని తిరుగు భాగ్య మబ్బినది.

పోతన

గడియారం వెంకటశేషశాస్త్రి

పోతన తండ్రి కేసన; తల్లి లక్కమాంబ, అన్న తిప్పన, కుమారుడు మల్లన, మనుమడు ప్రౌఢసరస్వతి, మునిమనుమలు కేసన, మల్లన కవులు-ఇది మనకు దెలిసిన పోతన కుటుంబము. పేదకాపుర మనియు; వృత్తి వ్యవసాయ మనియు జన శ్రుతి చెప్పుచున్నది. పోతన క్రీ.శ. 1420 ప్రాంతమున జన్మించెనని తెలియుచున్నది. ఆయన నివాస మోరుగల్లని కొందరు, ఒంటిమెట్టయని కొందరు, రెంటు నుండవచ్చునని కొందరు చెప్పుచున్నారు.

పోతన యే గురువులకడ నే యే విద్య లభ్యమిందనో తెలియదు. 'చదువనివార డజ్జండగుఁ, జదివిన సదసద్వివేకచతురత గలుగున్' అన్న క్షేదో కొంత చదివెనో, 'తానన్నియురూపించిన మిథ్యలని నిరూఢమనీషన్' యాదృచ్ఛికముగా జదివెనో, 'చక్ర హస్తునిఁ బ్రకటించు చదువు చదువు; కుంభినీధవుఁ జెప్పెడి గురుఁడు గురుఁడు' అని హరిభక్తిని చదివెనో పసిపట్టలేము గాని, 'చదువులలో మర్మమెల్లఁ జదివితఱ దండ్రీ' యన్నట్లు సకల విద్యారహస్యము లాయనకు గరతలామలకములని భాగవతము చెప్పుచున్నది. ఇది చిదానంద యోగీశ్వరుని మంత్రోపదేశము వలన సిద్ధించినదని లోకులందురు గాని 'శ్రీ పరమేశ్వర కరుణాకలిత కవితావిచిత్రసహజ పాండిత్య' యని యాశ్వాసాంత గద్యమున పోతనయే చెప్పికొన్నాడు.

పోతన మొదట భోగినీ దండకమును, భాగవతరచన తరువాత వీరభద్ర విజయమును రచించెనని యాతని కృతులవలన దెలియవచ్చును. అవి పోతన రచితములుకావని కొందరి యభిప్రాయము. శైలినిబట్టి పోతన భోగినీ దండకమును కవితాప్రథమయౌవనమున రచించి యుండుననుట సంగతమే యనదగును. దండక శైలివలె వీరభద్రవిజయశైలి పోతనశైలీ సగోత్రత్వమును రుజువు చేసికొనలేకున్నది. మరియు 'భాగవతమున శివనింద చేసిన పాపపరిహారమునకై శైవ శాస్త్రాగమ వీరభద్ర విజయంబు రచించెద'నని పోతనయే చెప్పినట్లున్న యీ పద్యము అదే భక్తి భావ పరిణతమైన పోతన హృదయమును స్పృశింపలే దనవలయును. కాన నది యాతని

రచన కాదనికొంద రనుటయు సహేతుకమే యనిపించును, ఏమైనను, పోతన కవితా పాండిత్యములు భాగవతమున నిండుగాబండినవని పండితుల ప్రశంస.

భాగవత రచనతో పోతన వైష్ణవాచార సంపన్నుడనియు, ఊర్ధ్వపుండ్ర తులసీమాలాశోభితు డనియుగొందరు భావింపవచ్చును. కాని పోతనయు, ఆతని తండ్రి తాతలును, ఆయనకు దరువాతి తరమువారును బరమశైవులు. పోతన భక్తి శివకేశవ భేదము లేని కేవల ద్వైతములము. 'విష్ణురూపాయ నమశ్శివాయ' యని తన భావమును తిక్కన హరిహరాద్వైతముగా బిలుచుకొన్నాడు; పోతన తన హృదయ మున నిలుపుకొన్నాడు. ఇంతే భేదము.

సంస్కృత భాగవత నిర్మాణమునకు కారణ మిది: 'వేదవ్యాసుం డొక్కనాడు సరస్వతీ జలంబుల స్నానాది కర్మంబులు దీర్చి శుచియై యొంజీ గూర్చుండి కాలంబునన్ జేసి యుగధర్మంబులకు భువి సాంకర్యంబు నొందు, యుగ యుగంబులకు భౌతిక శరీరంబులకు శక్తి సన్నంబగు, బురుషులు నిస్సత్త్వులు మందప్రజ్ఞులు నల్పాయువు లయ్యెద'రని తన దివ్యద్వష్టిన్ జూచి సర్వ వర్ణాశ్రమంబులకు హితంబు సేయం దలంచి.....' భారతమిషమున బలికితి వేదార్థ భావ మెల్ల. దీని జేసి యాత్మ సంతసమందదు, భాగవత విధంబు బలుక నైతి, మోసమయ్యె'నని పలువిధముల వగచుచుండెనట. అప్పుడు నారదుం డేతెంచివ్యాసునకు జితోపశమనంబు సేయుచు- 'భక్తి హీనంబులైన జ్ఞాన వాచా కర్మ కౌశల్యంబులు నిరర్థకంబులు కామ్య కర్మంబులందు రాగంబు గల ప్రాకృత జనులకు నయమించిన ధర్మంబులు సెప్పి శాసకుండవగు నీ నడవడివగదు, వారలదియే ధర్మంబని జుగుప్పితంబులగు కామ్యకర్మంబులు సేయుచు తత్త్వ జ్ఞానంబు మఱతురు, హరిపవసేవఁ బాసినఁ గులధర్మ గౌరవము సిద్ధింపదు, శ్రీవిభుకీర్తులు పొగడుము, జనములకున్ దుఃఖమెల్ల శాంతిం బొందున్' అని యుపదేశించెనట. దాన సంతుష్టుడై భువన క్షేమం కరంబైన భాగవతామ్నాయము బాదరాయణుఁడు దాఁగ ల్పించె'నట. ఇది సంస్కృత భాగవతా వతరణ ఘట్టము. ధ్యాన నిష్ఠులై అచ్చట వ్యాసులు-ఇచ్చట పోతన-వారే మహార్షులు- అవే ప్రజాహిత చింతనములు-ఆ ప్రజల ధర్మ కర్మ గుణదోష ప్రవర్తనలు నట్టివే- త త్సమన్వయముగా భక్తిమార్గ ప్రబోధము నదియే-అన్నియు బింబ ప్రతిబింబములుగా నచ్చుపడినవి. పోతనలో నిరూఢమైన భావమునకు వ్యాసుని భాగవతమే లక్ష్యమయ్యెనో చెప్పలేము కాని, భారత రచనానంతరము భాగవత రచనావశ్యకతయు, ప్రజాశ్రేయమునకై భక్తిమార్గ ప్రబోధము, అందుకై తిక్కన, యనంతరము పోతన

తెనుగునేలలో గారణజన్ములుగా నవతరించు భాగ్యము-ఇ వన్నియు దైవనిర్ణయముగా సంఘటిల్లినవి. పోతన హృదయమునుండి బొంగిన యీ భావము లన్నియు నాంధ్ర భాగవతమున సందర్భోచితముగ నంతట వెల్లివిరిసినవి.

తిక్కనకు హరిహరనాథుడు స్వప్నమున సాక్షాత్కరించి భారత మంకిత మిమ్మని యడుగగా పోతనకు రామభద్రుడు ధ్యాన సమాధియందే ప్రత్యక్షమై 'మన్నా మాంకితంబుగా శ్రీ మహాభాగవతంబు తెనుంగు సేయుమని యానతిచ్చె'నట. ఆ హరి హరనాథుడు, నీ రామభద్రుడును ఈ యిరువురికి నప్పటికి గ్రోతవారే; చిక్కని సీసపవ్యముల నిండుగ చర్చింపబడిన దివ్యరూపములతో నప్పుడే సాక్షాత్కరించినవారు. తిక్కన 'ఆంధ్రావళి మోచముంబొరయ' భారతము సెప్పగా పోతన 'జగద్ధితంబుగాఁ జెప్పె'నట. ఇవి వీరి పోలికలు: పోతనలో నీ విశేషము చూడుడు. 'నన్నయ తిక్కనాది కవులీయుర్లింబురాణా వశుల్ తెనుఁగుం జేయుచు మత్పరాకృత శుభాధి క్కంబు తా నెట్టిదో తెనుఁగుం జేయరు మున్ను భాగవత'మని పోతన తన పుణ్యమున కుప్పొంగును; 'భాగవతము తెలిసి పలుకుట చిత్రంబు శూలికైన' అని భాగవత మహత్త్వముతో దన వినయము వెల్లడించును. 'పలికెడిది భాగవతమట, పలికించెడు వాఁడు రామభద్రుడొడఁట'యని తాను నిమిత్తమాత్రుడై యంతయు భగవదధీనము చేయును, 'ఈ నిరాడంబరతలో 'భారతమునకు తిక్కనవలె భాగవతమునకుఁ బోతనయే యవతరింపవలసినవచ్చిన' దనియు, 'ఈ యిరువురి నడుమ నెందరో మహాకవులున్నను భాగవతము రచించు నంతస్సారము, ఆత్మ నిగ్రహము, అభిలమానవహిత చింత పోతనకే దక్కిన' వనియు మనకు స్ఫురింపజేయును. మరియు 'దీనిం దెనిఁగించి నా జనవంబున్ సవలంబుఁ జేసెదఁ బునర్జన్మంబు లేకుండఁగన్' అని తనకు బునర్జన్మంబు లేకుండ దెనిఁగించెదననీ చెప్పుచున్నను భాగవతమునకు మరియొకరివలన బునర్జన్మంబు లేకుండునట్లుగ దెనిఁగించెదనని రసికులకు దోవ జేయును. ఇదంతయు పోతన ప్రౌఢప్రయోగ పరిమళము.

భాగవతము నంకితము సేయుటనుగూర్చి విచిత్ర గాథలు వినబడుచున్నవి. ఇందలి సత్య మెట్లున్నను. ఈ సందర్భమునన చెప్పిన 'ఇమ్మనుజేశ్వరాధముల కిచ్చి యను పద్యము పోతన భోగ విముఖత్వమును, పాప భయ శీలమును, భగవద్భక్తిని వెల్లడిచేయుచున్నను ఆయన నట్టి నిశ్చయమునకు ప్రోత్సహించినదియు, రాజులను మను జేశ్వరాధములనుగా బేర్కొనజేసినదియు నగు నేదో దుస్సంఘటన మాయన హృదయమును వెచ్చచేసి యుండునని స్ఫురింపకపోదు. అట్లు జరగుట యీ కాలమున

సంభావ్యమే యై యుండును. కనుకనే యాతడు నరాంకితము చేయనని పట్టుపట్టియుండును. ఈ పట్టుక పోతన ధీర హృదయ మెంతయేని ప్రశంసించవచ్చినది. కాలగతిచే భాగవత భాగములు కొన్ని శిథిలములై నను తత్ప్రభావము చేతనే నారయ, గంగయ, సింగనాదులు వానిని బూరింపగా సమగ్రమైన భాగవత కల్పవృక్షము మనకు దక్కినది.

భారతాదుల చలెనే భాగవతానువాదము స్వతంత్రమైనది. మూలము నిమిత్తముగా, వ్యాసుని హృదయా విష్కరణము ప్రధానముగా దన యనుభూతివెంట నిండు తెనుగువనమున దీర్చి దీర్చినాడు దీనిని పోతన. మూలమున నొక వాక్యమందో, శ్లోకమందో రేఖామాత్రమగు విషయ మగువాదమున నవయవపుష్టితో నంచులు దీరియుండును. కథాసూత్రమున చొప్పదంటువలె దెరిగిన యంశము చెరకుగడవలె రసనాడులతో బలిసియుండును. సంగ్రహించుటో విస్తరించుటో, ఉన్నదానిని తొలగించుటో, లేనిదానిని దెచ్చి యలంకరించుటో ఆయన చేయు సన్నివేశోపస్కారము. శ్రీకృష్ణ ప్రేషితుడైన యుద్ధవుని గోపికలు చుట్టుకొని 'మా అక్కఱ దీఱినదిగాన కృష్ణుడిం కేల యిచ్చటికి వచ్చు' నని నిష్ఠురము లాడునప్పుడు మూలమున

‘పుంభి శ్రీమృ కృతా యద్వత్ సుమనస్స్విప షట్పదై :

నిసర్వం త్యజంతి గణికా.....

జారో భుక్తార్తాం శ్రీ యం’

ఇత్యాదిగా మూడు శ్లోకములతో జెప్పిన యుపమానము లన్నియు వదలి ‘ఆకటివని దీరిన నకులు విరులఁ బాయునొ లేదో’ యని ఒక్క మాటతో ముగించి తర్వాత భంగాపదేశమున నర్మోక్తులు పలికించినాడు. గౌరీదేవికి నమస్కరించి రుక్మిణి యాలయమునుండి వెలుపలికి వచ్చునపుడు ‘మునివ్రత మథ త్యక్త్యా నిశ్చక్రా మాంబికాగృహాత్’ అని మూలమున నిరాడంబరముగా నుండగా పోతన సజ్జరసపు వెలుగులతో తెర యెత్తించి భామవేషమును జూపించిన రీతి ‘మేఘమధ్యంబు వెలువడిన మెఱుగు తెఱంగున.... కమలభవన ర్తకుం డెత్తిన జవనిక మఱుగుదెరలి పొడసూపిన మోహినీ దేవత కైవడి....., ‘మహార్జవ మధ్యంబునుండి చనుదెంచు నిందిరా సుందరీ వైభవంబున నిందుధర సుందరీ మందిరంబు వెలువడి’...యని పెక్కు లుపమానములతో రుక్మిణిని మన కన్నుల యెదుట బెట్టును. ప్రౌఢమైన వేదాంతశాస్త్ర విషయము నెత్తికొని ‘సత్తైన ప్రకృతివలన నుత్పన్నంబైన యీ జగత్తు సత్తుగా దనవలయు’ అని సాంఖ్యండు పలికిన విని యద్వైత వాది యిట్లను, ‘ఎయ్యది యుత్పన్నంబుగా

దది సత్తునుగా' దను వ్యతిరేకవ్యాప్తి నియమంబు 'నిత్యసత్యంజైన బ్రహ్మంబు నందుఁ దర్కహతం బగు...' అని యరటిపండొలిచి యిచ్చినట్లు విడదీసి నాటక భక్తితో వ్యాఖ్యానించును. ఒకప్పుడు 'ఇంతింతై వటుఁడింతయై మఱియుఁదా నింతై నభోవీధిపై నంతై' యని వామనమూర్తి వలె విజృంభించి తెలుగు పలుకుబడిలో బ్రహ్మ పదంబు ముట్టును. నృసింహమూర్తి యావిర్భవించె ననుచో సంస్కృత దీర్ఘ సమాసము లతో నొకటిన్నరపుట నడిచిన యొక పెద్ద వచనము, 'ఒక్కమకరేంద్రుఁ డిభరాజు నొడిసి పట్టె' ననుచో 'భుగభుగాయిత భూరి బుద్బుదచ్చటలతో' అని బారులు దీరి నడుచు సీసము, హరిభక్తి లేని, సంసారము వ్యర్థమనుచో 'అంధేందూదయముల్ మహాబధిర శంఖారావముల్' అని సంస్కృతధాటితో సింహనాదములు సేయుశార్దూలము — ఇట్టి వెన్నెయో భాగవతము నిండుగ భారతీ విహారమునకు బోతన నిర్మించిన సాహిత్యోద్ధాన సుందరలతామందిరస్ఫాటికశిలామణిమయవితర్దికలవలె నింపు నింపు చుండును. ఈ యన్నింట నాయాసందర్భములలో నావేశముతో బొంగిన యాయన భక్తి భావతరంగము లుత్తుంగములై గడ్డ తొరసి పొరలి పారుచుండును.

ప్రత్యేకముగా ప్రహ్లాద చరిత్ర, వామనచరిత్ర, గజేంద్రమోక్షము, రుక్మిణీ కల్యాణము, నరకాసురవధ, కుచేలోపాఖ్యానము—ఇత్యాది ఘట్టములు మూలమునకు బదింతలై యంగ ప్రత్యంగ సౌందర్యములతో స్వతంత్ర కావ్యములుగా విరాజిల్లి నవి. శ్రీ రృష్ణుని బాల్యక్రీడలు, రాసక్రీడలు, గోపికాగీతలు, భ్రమరగీతలు—ఇట్టి మధురభావ ఖండములు ముగ్ధభావనాకందములై మంజుల కవితాకుంజములవలె బరిమళించు చున్నవి. ఈ యన్నింటిపై మానవజాతికి పోతన యిచ్చు దివ్యసందేశ ములు పాలతరగలపై మీగడతరకలవలె జున్నులు గట్టి తేలియాడుచుండును. ఇంతగా దీరిన యాంధ్రభాగవతము మూలమున నిరువదివేలు తెలుగున ముప్పదివేలకు బెరిగి నదై తెలుగువారికి ప్రాణప్రియమైన ప్రబంధముగా వారిచేతులయందే గాదు, హృదయ ములయందు గూడ పీతమువేసి కొన్నది. భాగవతపద్యములన్ని యితర పద్యములు నోటికి వచ్చినవారు చాలమంది లే రనుట యతిశయోక్తిగాదు. ఇ దంతయు పోతన యమృతలేఖిని ప్రభావము.

భాగవతమున కింతటి ప్రజాదరము ఆంధలి భక్తి ప్రభావమువలననే గాదు, మంద్రగంభీరగమనముగల యాతని శైలివలనను వచ్చినది. అది సహజధారా విలసితము; ఓజః ప్రసాద గుణోజ్జ్వలము. బిగువైన యాపదబంధమున సంస్కృత ములు, తెలుగులు చెరిసగముగా గ్రుచ్చినమలెలు, జాజులై పరిమళించుచుండును.

నన్నయధారా శుద్ధి, తిక్కన రసస్ఫురిత బంధము, ఎర్రన సూక్తి వైచిత్రి, సోముని సాహితీ విదగ్ధత, శ్రీనాథుని క్రొత్త యెత్తుగడలు - అన్నియు నొక మూసలో గరగినవో పోతన శైలిపాంచభౌతికశరీర మగును. దానికి పోతన యాత్మవర్చస్సు జీవనాడియై యా ప్రసన్నమూర్తి సత్త్వగంభీరముగా బ్రబంధము నిండ బదవిన్యాసము చేయుచుండును. దీని కేకాండముగా భాగవత మంతయు నుదాహరణమైనప్పుడు 'డిడి పోతన శైలి' యని యే పద్యము నెత్తి చూపగలము? అందులో గొన్ని సొగసులు మాత్రము తొంగిచూడగలము.

గంగాప్రవాహమువంటి పోతన పద్యధారలో నంత్యాను ప్రాసాదులు తీవ్ర పొడవున విచ్చిన తామర పువ్వులై మొగములు విచ్చుకొని మొవట గనబడును. అందలి ఘల్పలారవములు భారతీపద మంజీర శింజితములై భావధ్వనులకు సుతివేయుచుండును. అది ఈయనశైలి కొక ప్రత్యేకాలంకారము. చూడుడు : 'క్షోణితలంబునన్ నుదురు సోకఁగ మొక్కి నుతింతు సైకత శ్రోణికిఁ జంచరీకచయ సుందరవేణికి' - ఇట్లే పద్య మంతయువాణికి జోహారులు పెట్టును. ఈ యనుప్రాస లొకప్పుడు నడుమనే తునిగి 'జలధరదేహు నాజానుచతుర్బాహు సరసీరు హాక్షు విశాలవక్షు' అనియు, 'దితిసుత నిరాకరిష్టుఁ శ్రీతవదనాలంకరిష్టు జిష్టుఁ విష్టున్' అనియు, 'ఆలి మఱచె నిజగణాళి మఱచె' అనియు వింత నడకలు నడచును. ప్రాసలకూర్పునందే పోతన యెన్నో విన్నాణములు చూపును 'లభ్యం బైన, అజ్ఞుల్ గొందఱు, శుభ్రభ్యాతిని, అక్షిణోగ్ర—' ఇవి దుష్కరప్రాసలు. 'ఆరాటము-పోరాటము, ఉన్నారము-విన్నారము, అడచితివో-కుడిచితివో' ఇవి ద్విప్రాస, త్రిప్రాసాదులు.

'తడవాడిరి బలకృష్ణులు
తడవాడిరి వారిఁజూచి తగ రంభాదుల్
తడవాడి రరులు భయమునఁ
దడవాడిరి మంతనములఁ దపసులు వేడ్కన్'

ఈ ప్రాస యన్నిటికంటె నర్థచమత్కారముతో వాడినది.

'మా మా వలువలు ముట్టకు
మా మా! కొనిపోకు పోకు; మన్నింపు తగఁ,
మా మాన మేల కొనియెదు...'

లేమా; దనుజుల గెలువగ
 లేమా! నీవేల కడగి లేచితే; విటురా:
 లే; మాను; మావేనిన్
 లే; మావిల్లంది కొనుము'

ఈ ప్రాసలు అక్షరములను, స్వరములను ఇటునటు ఊపిలాగి నాట్యము చేయును. ఈ యమకములు భేకములు స్వరలఘువులతో నెట్లు కునిసి నడచుచున్నవో చూడుడు:

'అడిగెద నని కడువడిఁ జను
 నడిగినఁ దను మగుడ నుడుగఁడని నడ యుడుగున్;
 'హరిహరి సిరియురమున గల
 హరి హరిహయు కొఱకు దనుజు నడుగం జనియెన్'

పోతన పద్యము నెత్తి కొనుటయందే యొక క్రొత్త కనబడును.

'రాకేందుబింబమై రవిబింబమై యొప్పు
 నీరజాతేక్షణ నెమ్ముగంబు'
 'జనజాక్షి నే గనన్ వై జయంతికనై న
 గదిసి వ్రేలుదుగదా కంఠమందు'

ఇత్యాదిగా సీసములు, 'ఇతఁడే దానవచక్రవర్తి', 'స్వస్తి జగత్త్రయీ భువన శాసన కర్తకు', 'తాటంకాచలనంబుతో భుజనటర్థమ్మిల్ల బంధంబుతో', 'విప్రాయ ప్రకటవ్రతాయ భవతే' ఇత్యాదిగా వృత్తములు గుత్తమైన యెత్తుగడలతో బిత్తరించుచుండును. ఒకప్పుడు 'ఘుమఘుమారావ సంకుల ఘోరజీమూత పటల సంఘన్నాభ్రభాగ మగుచు' అని సంస్కృత బంధమును, 'గొల్లవారి బదుకు గొఱతన వచ్చునే గొల్లరీతి బాల కుప్పర్రచ్చి'యని తెలుగు తీయమును జూపించును. ఇంకొకప్పుడు 'అకూపార వేలా తట కుటజకుసుమగుచ్ఛ పిచ్చిలస్వచ్ఛ మకరంద సుగంధి గంధవహంబులకా గ్రొంజె ముదనీటి పెనువజ్రగము లొడళ్ళనిగుర'నని సంస్కృత సమాసంబుపై దెలుగు నుడికారము మాకందశాఖపై బూవుగుత్తివలె విరియజేయును. 'ఏమి నోముఫలమొ యింత ప్రొద్దొకవార్త', 'నెల మసలకా జీర చిక్కె నెలఁతకు' ఇత్యాది పలుకుబళ్ళు; 'పెండ కన్నెఱుగని యింద్రుని యిలాలు', 'చల్లడముక్రిందదూరని మల్లరు' ఇత్యాది

జాతీయములు; 'చుంచుదువ్వు, చెక్కిలి ముద్దుగొను, నీళ్ళాడు, పీరిసుట్టు' ఇత్యాది నుడికారములు జాబితోట పూచినట్లు భాగవతమునిండ బరిమళించును.

శాబ్దికమైన యీ బాహ్య సౌందర్యముకంటె నార్థికమైన భావోపస్కారము భాగవతమున మిన్నగా గోచరించును. తన భావమును సాకారముగా చిత్రింపదలచినపుడు పోతన చక్కని కల్పనచేయును. వామనుడు విశ్వరూపుడై పైరుగునపుడు 'రవిదింబం బుపమింపఁ బాత్రమగుచోత్రంబై శిరోరత్నమై' - క్రమముగా నొక్కొక్క యవయవమున నొక్కొక్క సొమ్మై కడకు పాదపీఠమైనదట! గోపికలు శ్రీకృష్ణుని పాదముద్రలబట్టి యాతని జాడలరయునప్పుడు 'కొమ్మకుఁ బువ్వులఁ గోసినాఁ డిక్కడ, ఒకయెలనాఁగ చేయాఁ దినాఁ డిక్కడ' నని యా యాగుర్తు అను బట్టి చేసిన పరిశీలన మంతయు రెండు సీస పద్యములతో వర్ణింపబడినది. ఎంత సమర్థుడైన రహస్య పరిశోధకోద్యోగి కూడ నింత నిపుణముగా బసిపట్టజాలడు.

ఇట్లే గజేంద్ర రక్షణమునకై 'సిరికిం జెప్పక', కడకు 'శ్రీ కుచోపరిచేలాం చలమైన వీడక' హరి పరువెత్తునపుడు 'తనవెంటన్ సిరి, అచ్చివెంట నవరోధ వ్రాతము' ఇట్లు వరుసగా వాహనాయుధ పరివారములు బారులు దీరి వచ్చునప్పటి యా దృశ్యమును, సత్యభామనరకునితో యుద్ధముచేయు నా ఘట్టమును పోతన అద్భుత భావనా కల్పనలతో గన్నుల గట్టినట్లు చిత్రించినాడు. గజేంద్రుని సరోవిహారము, సముద్ర మధనము, నృసింహోవతారము, బాల్యక్రీడలు, రాసక్రీడలు మున్నగువాని వర్ణనములు అనల్పకవితాశిల్ప సందీప్తము లై నవి. ఆయా సన్నివేశములలో పోతన కూర్చునలంకారములు మిక్కిలి హృదయములు. 'మెలత మొగిలుపిజ్జిఁదిమెఱుఁగుఁ దీవయుఁ బోతె జలవర్షు వెనుకఁ జనియె' - ఇది యుపమ. వామనుడు త్రివిక్రముడైనప్పుడు 'ఒక పాదము క్రిందనున్న భూమి పద్మమున కంటిన పంకమా' యన్నట్లు, 'మరియొక పాదముపై నున్న యాకసము తమ్మిపె తుమ్మెదా' యన్నట్లున్నవట! ఇది యుత్పేక్ష. సత్యభామనరకునితో యుద్ధము చేయునపుడు 'సరోజాక్షుండు మేఘంబుగాఁ దా విద్దుల తభంగి' యై ఆ యుద్ధరంగమును బ్రావృట్కాలముగా జేసినదట! ఇది రూపకము. ఇట్లే శ్లేషలు, అర్థాంతరన్యాసములు, స్వభావోక్తులు మున్నగు నలంకారము లన్నియు పోతన కవితా భారతీ దివ్యాభరణములై యొప్పుచున్నవి.

పోతన స్ఫురింపజేయు భావార్థ ధ్వనివిశేషము తిట్టుండును. బలీచక్రవర్తి వామనుని 'వడుగా ఎప్పరివాఁడ వెవ్వఁడవు? సవాసస్థలం జెయ్యది' యని యడుగగా

'ఇది నాకు నెలవని యే రీతిఁ బలుకుదు నొక చోటనకయెందు నుండనేర్తు...ఒరులు గారు నాకు నొరులకునే నొదు, నొంటివాఁడ చుట్ట మొకఁడు లేఁడు, సిరియుఁ దొల్లి గలదు, చెప్పెద నాటెంకి, సుజనులందుఁదఱచు చొచ్చియుండు' అనెనట. ఇచ్చట నితఁడు విష్ణుడనియెట్లు తోపించుచున్నాడో కనుడు! యశోద బాలకృష్ణుని గట్టివేయుచు 'ఎక్కడనై నను దిరిగెద, వొక్కయెడన్ గుణము కలిగియుండవు, నియమం బెక్క డిది నీకు, మఱచినఁ జక్కఁగఁ బోయెదవు పెక్కుజాడలఁ బుత్రా' అని దండించుచు న్నది. ఇందులో ఆర్థాంతర స్ఫురణలు, 'తోయములివి యని తొలఁగక చొచ్చెదు, తలఁచెదు గట్టినఁదరలనెత్త' ఈ సీసము నిండుగ నున్న చిన్న తనపు దుడుకుచేష్టలలో దశావతార స్ఫురణలు మిక్కిలి హృదయంగమములు. ఇ వన్నియు నా మహాకవి తీర్చిన కావ్యజీవితములు.

ఇట్లే సందర్భ పాత్రాచిత్యము, శృంగారాది రసపోషణము, భగవద్భక్తి ప్రభావగుణ వర్ణనము, ధర్మనీతిప్రబోధము మున్నుగా కావ్య గుణములు, కావ్య ప్రయోజన పరమార్థములు భాగవతము నిండుగ శారద జ్యోత్స్న వలె వెల్లివిరిసినవి. ఆంధ్రమహాభాగవతము పోతన మహాకవియై, మహాభక్తుడై ప్రజాహితమునకై సురభాష నుండి తెలుగునేలకు దించుకొని వచ్చిన పారిజాతము.



కృష్ణదేవరాయలు

విశ్వనాథ సత్యనారాయణ

కృష్ణ దేవరాయలు (క్రీ.శ. 1510-1530) విజయనగర మహాసామ్రాజ్యమును పాలించిన మహాచక్రవర్తి; తుఘల వంశజుడు; నాగలాంబా నరసానాయకుల కుమారుడు; కవి పండిత పోషకుడు; మహాభావుకుడు; పెద్దన్నగారి మహాకవిత్వ లక్షణము తెలిసికొని ఆయన నాంధ్ర కవితా పితామహుని జేసిన భావుక చక్రవర్తి; తాను స్వయముగ గొప్పకవి. ఈయన రచించిన గ్రంథములు—మదాలసా చరిత్ర, సత్యావధూ ప్రీణము, సకల కథాసార సంగ్రహము, రసమంజరి, జ్ఞాన చింతామణి, ఉషా పరిణయము, జాంబవతీ కల్యాణము, ఆముక్త మాల్యద, ఉషాపరిణయ, జాంబవతీ కల్యాణములు నాటకములు. వీనిలో గీర్వాణ భాషలో రచించిన జాంబవతీ కల్యాణమును, ఆంధ్రమున రచించిన ఆముక్త మాల్యదయు మాత్రమే ఇప్పటికి లభించినవి.

శ్రీకృష్ణదేవరాయలు వ్రాసిన ఆముక్త మాల్యదా గ్రంథమాంధ్ర భాషకు బనారసు పట్టుచీర. దానినిండ బంగారపుపువ్వులే. దానికి వెడల్పైన జరీ అంచు గలదు. ఆయంచేమాలదాసరి కథ. ఈ గ్రంథమునందు మాలదాసరి కథలేనిచో శ్రీకృష్ణదేవరాయలు వట్టి కవియై యుండెడివాడు. మాలదాసరి కథ వ్రాయుటతో మహాకవి యని చెప్పవచ్చు సన్నట్లున్నాడు. ఈయన వట్టి కవికాడు; ప్రౌఢకవి. ప్రౌఢకవి యనగా తాను రచించిన రచనయందు భాషా పాండిత్యము, పద్యపు బిగింపు, బహుభాషా శబ్దముల ప్రయోగము, ఊహలోని గడుసుదనము, క్రొత్త దనము, సర్వశాస్త్ర పాండిత్యము, తచ్ఛాస్త్రగత విషయములు రచనలో నిముచ్చుట మొదలైన విషయములు కలసిద్యోతక మగును. శ్రీకృష్ణ దేవరాయలు మహాపండితుడు. రాజు పండితు డగుటలో నాశ్చర్యము లేదు. అందులో నాకవి, కవి పండితపోషకుడైనచో తన్ను దర్శింపవచ్చు కవి పండితు లందరివద్ద సర్వశాస్త్రగత మహా విషయములను వినుచుండును. ఆయనకంటె బహుశుతు డుండడు.

శ్రీకృష్ణదేవరాయలు కవి యనినతోడనే వర్ణనాశక్తి గలపాడని యర్థము. ఆయన కున్నంత వర్ణనాశక్తి యాంధ్ర కవులలో మరెయొకనికి లేదు. ఈయన వర్ణనా

సాధువు; వర్ణనోన్నాది. ఈ వర్ణనా శక్తి ఎవని కుండునో యతడు నిజముగ కవిశబ్ద వాచ్యుడు; వర్ణనాతిశాయి. కథా కథన సూచ్యార్థ సూచననాది శిల్ప పారంగతుడు; మహాకవి. ఈయన వర్ణనాశక్తి వ్యవధిమీరినది. ఈయన తనకున్న వర్ణనా శక్తిని సమృద్ధిగ నెరిగినవాడు కూడను. విల్లిపుత్తూరు వర్ణన, మధురపుర వర్ణనముల యందే వర్ణనయందలి తన సర్వంకషమైన ప్రజ్ఞను చూపి యంతటితోచాలక, గ్రీష్మ, వర్షా, శర, ద్వసంత ఋతువులను యథేచ్ఛముగ వర్ణించెను. ఋతువర్ణనలు తొలుతనే యాదికవి సమృద్ధిగ చేసెను. అంతటి యున్నత స్థాయికి శ్రీకృష్ణరాయల పారి వర్ణనలు పోకపోయినను ఔన్నత్యమునందు కించిదూనములే కాని ఏమాత్రము తక్కువవి కావు. ఈయన వర్ణనములలోని సొగ సేమనగా లోకమును సమృద్ధిగా చూచుట, ఇంచుమించుగ స్వభావోక్తి వంటిది. తానుచేసిన ప్రకృతి పరిశీలనము దాని యంతట నది వ్రాసినచో స్వభావోక్తి యగుచుండగ తత్పరిశీలనాగత విషయములను రూపకాద్యలంకారముల జొప్పించుటచేతను, శబ్దములు కూర్చుటలో నెడము లేకుండ గూర్చుటచేతను, ఆ శబ్దములు కొన్ని మిక్కిలి దేశ్యములు కొన్ని నైఘంట్యములు నగుటచేతను, మరియు నంతటి భావన యంతటియూహ యొక పద్యములోననే యిము డింపవలసి వచ్చినపుడు వాక్య విన్యాసమునకు సహజముగ నేర్పడు క్లిష్టత చేతను ఆముక్తమాల్యదా గ్రంథము మహా ప్రౌఢమైనది. క్లిష్టత యనగా సేకపద్యస్థితమైన వ్యాకరణగత బహువిషయముల సంయోజనము చేసికొనవలసి వచ్చుటయు, నన్వయముకొరకు పది శబ్దములను పరామర్శింపవలయుటయును—ఇదియే క్లిష్టత్వము, ఈక్షేత్రము ఆముక్తమాల్యదయందు సమృద్ధిగ నున్నది. ఇట్టి కష్టము మురారియందు కూడ ఉన్న దందురు. కాని మురారియందు మధురములైన, దీర్ఘములైన సమాస రచనములచేత మిక్కిలి తక్కువ. ఆముక్తమాల్యదయందు చిని చిన్ని మాటలతోపద్య మంతయు పొదుగుటచేత నీ క్లిష్టత ఎక్కువగుచున్నది. ఒక వేళ సంస్కృత సమాసము లున్నను వానికూర్చుకూడక్లిష్టముగనే యుండును. ఈయన సంస్కృత సమాసములుకూడ సంస్కృతవ్యాకరణ పరిజ్ఞానహీనునకు తొందరగా పొడ గట్టవు. 'ఇరమ్మదీకృత'—ఇరమ్మదమనగా మెరుపుతీగ, విద్యుత్తటిత్సాదామనీ శబ్దములకున్న ప్రాచుర్యము దీవికి లేదు; 'పునారచిత'—పునః రచిత (విసర్గసంధి); జిఘ్ను, ఊర్ణస్వలుడు; అహిపకల్ప-అహికల్పయన్న శబ్దము సులభముగ నర్థము కావచ్చును. నడుమ 'ప' కారము చేర్చునప్పటికి సామాన్యున కుక్తిరి బిక్తిరి యగును ఇట్టి సంస్కృతము లనేకములు. తెలుగులు కూడ గడుసుగానే వాడును—అంపపెన్నెల గతి, పొలమరులు, జావడములు, చుఱపుచ్చుచు, రింగణావు, ఉలుపాలు, ఓహరి

సాహరి, గోర్ముచ్చులు, ఎఱసంజకుంకుమ, పాకలపుతేనుగు మొదలైన యచ్చ తెనుగు శబ్దములు, ఇవియుగాక ప్రాంతీయములైనవి వృత్తి కారులు వాడుకొను శబ్దములు-అనగా కృషీకులు, వడ్రంగులు, చెప్పలు కుట్టువారు, అగసాలులు మొదలగు వారు వారి వారి వృత్తులయందు వాడుకొను శబ్దములు - వీని నన్నింటి నీ కవి ప్రయోగించును. అందుచేత నీయన కావ్యము వ్యాఖ్యా సాపేక్షము. వ్యాఖ్యా సాపేక్షత్య లక్షణముతోబాటు నిర్దుష్టప్రతి లేకపోవుట కూడ ఏతత్కావ్యార్థావగతికి కొంత ప్రతిబంధకము.

ఏ భాషలోనైనను ప్రధానముగ సంస్కృతాంధభాషలయందు సర్వకావ్యముల నొకటే దృష్టితో చూడరాదు. కవిత్రయము వారి రచనను చూచినట్లు ప్రబంధ కవుల రచన చూడరాదు. కవిత్రయముతో పోల్చి చూడదగినవారు పోతన, భాస్కరుడు మొదలైన పురాణేతిహాస కర్తలు. నాచన సోమనను పోల్చవచ్చును; కాని ఆయన యౌచిత్యముచేత కవిత్రయము వంటివాడు; రచనచేత ప్రబంధకవులకు దగ్గరి వాడు. ఒక విశిష్టమైన ప్రబంధ ధ్వని కల్పనాశక్తి యందు పెద్దనగారివంటివాడు. తక్కిన కావ్యము లన్నియు వేరు వేరు గణములుగ చూడవలయును. అట్లు చూచినచో ఆముక్త మాల్యదవంటి గ్రంథ మదియే. ఇచట నౌచిత్యాది పరిశీలన, కథాకథన శిల్పవిచారణ, పాత్రముల తీర్పు మొదలైన విషయముల పెట్టుకొనరాదు. అవియు నుండవచ్చును. వానికి ప్రాధాన్య వివక్ష తక్కువ. ప్రతిపద్య మొక్క భాషము. ఆ భాషమును చక్కగ గ్రహించి యా యూహయందు, నా పద్యరచనయందు, నా కల్పన యందు భావుకుడు రమించవలయును. అట్టి రమణశీలురయిన భావుక బాహుళ్యముచేతనే యాముక్త మాల్యద నిలచినది.

ఆంధ్రభాషలో శబ్దప్రధాన రచనా వైశిష్ట్యము కలవారు ముచ్చురున్నారు. ఒకడు నాచన సోమన. రెండవవాడు శ్రీకృష్ణదేవరాయలు. మూడవవాడు తెనాలి రామకృష్ణకవి. ఆలంకారికు లోజస్నోకుమారాది గుణములను చెప్పవచ్చును. వాని నందఱు దిచ్చటకూడ పొసగింప వచ్చును. కాని ఈ ముగ్గురును వారేరి తెచ్చుకొను శబ్దములు వారివే. వారి కూర్పులక్షణము వారిదే. తద్గ్రంథనముచేత భాసించు నొక విశిష్టమైన శైలి వారి సొంతము. అది మరెప్పు రనుకరించ వానిది. ఆరుకరియరాని లక్షణములలో పాండురంగ మహాత్మ్యము మహాత్తమమైనది. ఆయన శబ్దముల కూర్పు వేరు. ఆముక్తమాల్యద జిలుగుపని. చిన్ని చిన్ని శబ్దములు కూర్చి చేసినపని. ఇది యొక విలక్షణమైన గ్రంథము. కృష్ణరాయ లెంత కవియో యంతటి మహారాజు.

తాను చక్రవర్తి; సర్వంకప్పమైన రాజసీతి తెలిసినవాడు. అందుచేత తన కావ్యమునందు యామునాచార్య వర్ణనమునందు తన రాజసీతి యంతయు జెప్పినాడు.

శ్రీకృష్ణరాయల వర్ణనలోని రహస్యములు కొన్ని విచారించినచో ఆయన మనో లక్షణములు చమత్కారములై నవి భాసించును. పురసిర్మాణ మె ట్లుండవలయునో, గేహము లె ట్లుండవలయునో వివరించి విలుపుత్తురిని రమ్యముగా వర్ణించినాడు.

‘తలఁ బక్షచ్ఛటఁ గ్రుచ్చి బాతువులు కేదారంపుఁ గుల్యాంతర
స్థలి నిద్రింపఁగఁ జూచి యారెకు లుషస్సొత్ ప్రయాతద్విజా
వలి పిండికృతశాటికల్ సవిఁ దదావాసంబుఁ జేర్పంగ రే
వుల డిగ్గన్ వెసఁ బాటువానిఁ గని నప్పున్ శాలిగోప్యోఘముల్.’

అనునిది ప్రసిద్ధమైన పద్యము. బాతులు మెడ ముంచి వీపుపైన బెట్టికొని నిదురబోవు చుండగా వానిని జూచి యారెకులు బ్రాహ్మణులు స్నానము చేసి వస్త్రములు పిండి పెట్టిరని పొరబాటు పడిరట. ఇది చాల చమత్కారమైన కల్పన. అరటి తోటలను, పనసపండ్లను, చెరకు తోటలను, మావితోపులను కృష్ణరాయలు చిత్ర చిత్రముగా వర్ణించినాడు.

‘మలయపుగాలిఁదేలు వనమాలి విమానపతాక ఘల్లుమం
చులియఁ, బసిండి ముచ్చగమి నొక్కొకమాటు గదల్ప, నుల్కి మీ
న్నలము తదీయ హేమవరణాంచల చంపక శాఖలందుఁ బ
క్షులు రొదసేయ, వేగఁగని కూడుదు రల్కలు దీజీ దంపతుల్.’

గాలికి ధ్వజస్తంభము మీది చిరుగంటలు కడలినవి. ఆ ధ్వనికి పక్షులు బెదరి కూసినవి. జనము తెల్లవారై ననుకొన్నారట. ఇవియొక చిత్రమైన వర్ణన. తెల్లవారు జామున చల్లగాలి వచ్చును; పక్షులు కూయును. మరియు వెన్నెల రాత్రులై నచో సీఘ్రాంతి సార్వత్రికముగా నుండును. ఇట్టి సార్వజనీనమైన, సార్వకాలికమైన యొక యనుభూతి విశేషము చెప్పుట యొక మహాకవితా లక్షణము. ఇట్లు సుఖముగా వర్ణనలు చేయును; పురల కష్టములై న కల్పనలు చేయును.

‘అడుగుననుండియుం బదిలమై చదలంబెడుకోట నొప్పు ప్రోల్
చెడసికడక దంచనపుఁజేతుల గంగనుగాసె దూజఁగా
నడుమక యున్నిఁజేసి యల నాకపురికా సరికై పెనంగి లా
వెడలఁగఁ బట్టి వేయుటకు నెత్తె ననంజను మల్లు పోరిలోన్’.

ఆ మధురాపురమును, స్వర్గపట్టణమును నిద్దరు మల్లులు. స్వర్గపట్టణ మను జెట్టిని మధురాపుర మను జెట్టి పై కెత్తెను. స్వర్గమును జెట్టి లంగోటా కట్టెను. ఆలంగోటా గంగానది. తొడమీది లంగోటాలోనికి చేయి దూర్చి ప్రతి జోదును నేల బడవేయుట మల్లయుద్ధమునందు సహజమైన లక్షణము. ఈ మధురాపురమును మల్లుడు తన దంచనపు చేతులతో గంగయను లంగోటాలోనికి చేయి పోనిచ్చి వానిని క్రింద పడవేయబో వుచున్నాడనుట. దంచనము అసగా నినుపగొలుసులు వేసిన పెద్దరాళ్ళని, లేదా కోటపై నున్న శత ఘ్నులని. ఇది యొక చిత్రమైన పర్ణన. శతీర వ్యాయామాదులతో కాలము గడుపుట రాజులకు సహజమైన లక్షణమేకదా!

ఈ కవి పూర్వ సంస్కృత మహాకవుల కావ్యము లన్నియు నెరిగి తన భావముల ఛాయలు వానిని వట్టి తీర్చికొన్నను సత్తంత్రమైన కల్పనలు చేయువాడు. కాళిదాసు కుమారసంభవములో హిమవత్పర్వతమును వర్ణించుచు పర్వతము నడిమి భాగమున నున్న మేఘముల వలన క్రింద వానలు కురియుటయు, పైన నెండలు కాయుటయు వర్ణించెను. అట్లే యీయనయు

‘ఆపురి సౌధ వీధి నధరాధర భూముల గర్జ మున్నుగా
నాపయికి న్నినంబడని యట్లుగ వ్రాలు ఘనాశీఁ దార్చి లీ
లాపరతఁ ఘటింపుదురు లాస్యము సేయగఁ మేఘరంజి నా
లాపముఁ జేసి పోషితకలాపిఁ గలాపీ కలాపకుంతలల్.’

ఆ యూరి మేడ అంతయెత్తున్నవనుట. మేడ పై భాగమున నున్నవారికి మేఘముల యురుమే వినిపించదు. అచట పెంపుడు నెమళ్ళాడుటకు, తత్రతల్లై న స్త్రీలు పెంపుడు నెమళ్ళ నాడించుటకు మేఘరంజి రాగాలాపన చేయుదురు. ఈయన పర్ణ నలకు కాటుక చేయుట దగ్గర నుంచి వస్తువే. స్త్రీలు దీపము వెలిగించి పైన కంచ మీడి యా కంచమునకు బట్టిన నల్లని మకిలి గీసి. యాముదము కలిపి కాటుకగా బెట్టుకొందురు. ‘ఘనగత శంపఁ గంచమిడి కాటుకఁ డీర్చి పునుఁ గిన్నోష్మ తట్టినడి యలంది’.

కృష్ణరాయల నాటికి రెడ్లకు రాజ్యము లేదు. రాజ్యములు పోయిపూడ జనములు రాచరీతి వదలలేరు కదా! అట్టి రెడ్లను శ్రీకృష్ణరాయలు

‘గురుగుం జెంచలిఁ దుమ్మి లేదగిరిసాకుం దింత్రణిపల్లవో
 త్కరముం గూడఁ బొరంటి నూనియలతోఁ గట్టావి కుట్టారుగో
 గిరము లౌక్కితమిం బసుల్ పొలమువోఁ గ్రేవు లౌయిన్నాక మే
 కేరువుం గుంపటిమంచ మెక్కిరి ప్రభుత్వైకాపి రెడ్లజిడిస్’.

అను పద్యమున ఆక్షేపించుచున్నాడు. ఈయన వర్ణనాశక్తి ఋతువర్ణనలయందు మితిమీరిపోయినది.

‘రయమున వృష్టికై యొదిఁగి రచ్చలపై, విధియింతు రుగ్రతన్
 హయపతిమీఁద దంతిపతి నాతనిపై నృపతిం గజాదిని
 ర్ణయముల మొత్తులాడుదురు, మ్రబ్బొకయింతయు వీప్ప విచ్చుమొ
 గ్గయి మఱి పాసిపోదురు సమ స్తదిశాగతులైన యధ్యగుల్’.

వాన కురియుచుండగా తల దాచుకొనుటకు రచ్చవావడులందు జేరి యచట నశ్వపతి, గజపతి, నరపతుల తారతమ్యముల గూర్చి కుమ్ములాడి వాన వెలిసినంతనే వారి కేమియు వట్టనట్లు వెడలిపోవుదురట. వానవచ్చుచున్నదని చెట్ల క్రింద నిల బడిగా పూర్వము కురిసిన వానజల్లు నీరు కొమ్మలనుండి వారిమీద బడి పాంథులను తడిపెనని యొక పద్యము :

‘పిడుగుల కల్కిలోఁ దొలఁచి భీరులు కంచముఁ జల్లుదీధితుల్
 గడవల వెళ్ళిరాఁ బొగలకావిరి బ్రురగిన పుల్ గృహంబు లె
 ల్లెడఁ గనుపట్టె నీళ్ళ నిలయెల్లను ముంచి రసాతలంబుపై
 విడియఁగ దండు డిగ్గిన సవిద్యుదురు స్తనయిత్తులో యనన్’.

చలికి భయపడి చేతులు కంచములో గడగికొని గడవ లోపలినుండియే నీళ్ళను వెలికి విసరుచున్నారు. రాజాంతఃపురములయందు నివసించుచు నిట్టి యగుభవ విశేషమును రా జెట్లు గ్రహించె నన్నది యాశ్చర్యము.

‘ఇల్లిల్లు దిరుగ నొక్కొంతబ్బు శిఖి; యబ్బె
 నే నింటిలోఁ బూరి యిడి విసరక
 రాఁజదు; రాఁజిన రవులు కో ల్వాసాలఁ
 గాని కల్గుదు; మఱి దానఁ గలిగె

నేని కూ డగుట మం; దైనఁ జెన్నొగ సుఖ
 భుక్తి సేకార; దాభుక్తి కిడినఁ
 బ్రాగ్భోకలకె తీటు బహుజనాన్నము; దీఱ
 నారుల కొదవుఁ బునః ప్రయత్న;

మాజ్యపట ముఖ్యలయ మెన్న: రాలయాంగ
 భారులయ మెన్న; రంతిక కారణనిక
 పచన నాంధోగృహిణి రామిఁబడుక మరుఁడు
 వెడవెడనె యార్ప నొగిలి రజ్జడిని గృహులు.'

ఏరు సాగిరి—ఏరువాక సాగిరని యర్థము. ఏరువాక పున్నమయని వచ్చును. ఆనాడు కృషికులు క్రొత్తగా నరక కట్టదురు. దానిని వర్జించినాడు. గడ్డి పెరిగి యున్న జవుకుమళ్ళలో దున్నుట కష్టము. ఎద్దులను, దున్నులను కట్టి కృషికులు దున్నుచుండగా నా దున్నులును, నెద్దులును పడెడి కష్ట మెట్టిదో యిట్లు చెప్పినాడు శ్రీకృష్ణరాయ మహాప్రభువు. యమ మహిషము నెద్దయి పొలాలు దున్నుట తనకు తప్పినదని సంతోషించినదట. శివుని నంది తాను దున్నకాక తనకు బురదలో దిగుట తప్పినదని సంతోషించెనట.

‘రవిఁ జూచి కుడుచువారలకును కృకలాసములకును దృష్టి మిన్నులనె నిలచె.’

కృకలాసములు ముదురు తొండలు. ఈ దృష్టి భవభూతిది. అల్ప జంతువుల స్వభావముకూడ నిట్లు పరిశీలించుట యొక విశిష్టమైన మనోలక్షణము. ఆ వర్షములో పక్షు లెంత బాధపడెనో యిట్లు వర్ణింపబడినది.

‘తడి తల డిగ్గి ముంప, జడతం దుద తెప్పలఁ గన్ను వీడి పుల్
 పొడుచుచు నీరు ముంగఱల పోలిక ముక్కునఁగూడ నోర గొం
 తొడియుచుఁ గూఁటి కఱ్ఱ సగ మొత్తుచు తెక్క విదుర్పు మున్నుగా
 వడఁకుటె కాక చేష్టుడిగె వక్షము పక్షులు జానువుల్ సొరన్’.

ఇది స్వభావోక్తి. ఇట్లు పక్షులను జూచి వ్రాసెనా యని ప్రశ్న పుట్టినచో చూడకుండ నూహచేతనే వ్రాయవచ్చును.

ఈయన వర్షనలలో వేటయొక్కయు, యుద్ధము యొక్కయు వర్షనలు సమృద్ధిగా నుండును. ఇట్లే నర్వ వర్షనలు నుండును. కథలో కూడ వర్షనా చమత్కారమే యొక్కవగా నుండును.

ఈయన యొక్క గడుసుగా నిర్వహింపబడిన కథలు రెండున్నవి. ఖాండిక్య కేళిధ్వజ సంవాద మొకటి; మాల దాసరి కథ రెండు.

ఖాండిక్యుడు, కేళిధ్వజుడు నిద్ద రన్నదమ్ములు; మిథిలాపతులు. వా రిద్దరు రాజ్యముకొరకు యుద్ధమాడిరి. ఖాండిక్యు డోడిపోయి పారిపోయెను. ఖాండిక్యుడు మహాశ్రాంతి. కేళిధ్వజుడు బ్రహ్మజ్ఞాని. ఈ కేళిధ్వజుడు తా నొక యజ్ఞును చేయు చుండెను. యజ్ఞదేనువు

‘పులు మఖశాలికానికటభూముల మేయుచు నేటి వెంటఁ బె
ల్లలమెడు నీటముం దఱిసి యామృతాకన ఘర్మధేను వా
కెకవున నాడువాలభుజగిం గని గోండ్రని యంగలార్చుచున్
గళగత ఘంట మ్రోయ నుఱుకం బిడుగుంబలె దాఁకి యుద్ధతిన్.’

‘గబ్బు సమక్షికంబయి మొగంబడువ న్దరుపర్ణము ల్పడన్
ద్రొబ్బుచుఁ గార్మొగిళ్ళ రొదతోఁ జెఱలాడెడు బొబ్బరింత గా
ద్బుబ్బి విసంజ్ఞగాఁగ జెవు లూఁదిన వల్లవు డుర్విఁ గూలఁగా
బెబ్బులి గొంతు క్రో ల్గఱచి పెలున మార్మెడ ద్రెళ్ళ దాఁటుచున్’.

‘తనువుఁ గొమ్ము గొరిజఁ గొనకుండ మలాఁపుచుఁ
జప్పు డెసఁగఁ దోఁక నప్పశించి
శోణితంబుఁ గ్రోలుచునె నేర్పుమై ఘర్మ
గవిని గవికి నీడ్చు నవసరమున’.

‘పొలమరు లంది కూత లిడ భూసురు లన్నదిలోన వార్చి మ్రూఁ
కుల తుద లెక్కి చప్పటులు గొట్టి యవల్పఁగ సాహిణీలు మా
వుఁ బఱపంగ, వైచి సెలవు ల్పెస నాకుచుఁ బోయె వృక్షమం
డలికయి తేలుచున్ గుటగుటద్దని సారె మలంగి చూచుచున్’.

జంతు స్తభావ మింత వింతగా వ్రాయువారు రాయలను మించి యుండరు. ఒక పశువును పులి వేసికొని పోవుట లక్షమంది చూచియుండవచ్చును. ఇట్లు కనులకు కట్టికట్లు చిత్రించగలుగుట యొకమహాశక్తి. ఆ పులితోక పామువలె నున్నదట; యమునియొక్క బావుటావలె నున్నదట; దానిని చూచి యావు మెడలోని గంట

కృష్ణదేవరాయలు

మ్రోగగా పరుగెత్తెను. పులి మీదపడినంతనే యీగలు మూగు దాని గబ్బుమొగ మడచెను. ఆవునోటి పరకలు క్రింద పడెను. కాచుచున్న గొల్లవాడు విసంజ్ఞుడై నేల పడెను. పులి యావుమెడ నడిమిపట్టెను. పట్టి యావును మార్మెడగా బెడద్రోచి దాట్లుగా నావుయొక్క కొమ్ముగాని, గొరిజగాని తనకు తగులకుండ గీటుకొనుచు పెద్ద మ్రోతగా తోక యాడించుచు నెత్తురు త్రావుచునే గుహకు లాగికొనిపోవుచుండెను. అప్పుడు పౌలమరులు బొబ్బలు పెట్టిరి. స్నానము చేయుచున్న బ్రాహ్మణులు చప్పటలు చరచి యదల్చిరి. రౌతులు గుర్రములతో పులివైపుకు పరుగెత్తిరి. పులి భయపడి యావుకు పదలి గుర్రు గుర్రు మనుచు, పెదవులను నాకుచు, వెనుకకు తిరిగి చూచుచు వెడలిపోయెను. మూడు పద్యములలో నీ విచిత్రమైన సంఘటనమును జరిగిన యైదారు విషయములచేత కనులకు గట్టినట్లు వ్రాయుట యొక విలక్షణమైన కవితాశక్తి. అది యందరికి చేతనగునది కాదు. ఈ యావు పదచేత యజ్ఞమున కంతరాయము జరిగెను. దీనికి బ్రాయశ్చిత్తము ఖాండిక్యుడే యెరుగును, ఖాండిక్యునివద్దకు బోయి ప్రాయశ్చిత్త మడిగి రావలయును. ఆ ఖాండిక్యుడు తనకు విరోధి. కాని కేశిధ్వజుడు హరిణాజినోత్తరీయుడు, నిరాయుధుడనై ఖాండిక్యునివద్దకు పోయెను. ఖాండిక్యుని యొక్క యనుయాయులు కేశిధ్వజుని రాక ననుమానించిరి. ఎందుకు వచ్చెనో తెలిసికొని తన రాజ్య మడుగు మనిరి. ఖాండిక్యు డట్లు చేయలేదు. ప్రాయశ్చిత్తము చెప్పెను. అతడు పోయి యజ్ఞమును సాంతము చేసికొని గురువక్షిణ యిచ్చుటకు ఖాండిక్యునివద్దకు వచ్చెను. ఖాండిక్యుని యను యాయులు చతురర్థవీప్యతోర్షి వలయంబు నశేషంబును వేడు మనిరి. ఖాండిక్యు డది యడుగలేదు. కేశిధ్వజుడు 'బ్రహ్మజ్ఞాని. అతడు బ్రహ్మజ్ఞాన మ్మఢించెను. అంత కేశిధ్వజుడు బ్రహ్మవిద్య నుపదేశించెను. ఈ బోధయందు కూడ వైష్ణవమే శ్రీ రాయలవారు బోధించిరి. తరువాత కేశిధ్వజు డతని రాజ్య మతని కిచ్చెను. ఈ కథయందు కృష్ణరాయలు చేసినవి రెండు : పులి పశువును వేయుటలో వర్ణనా శక్తియు, బ్రహ్మవిద్య బోధించు టలో వైష్ణవమత ప్రతిపాదనమును.

విజయనగర రాజులు మొదటి రాజవంశమైన తరువాత వైష్ణవైరి. బుక్కరాయలనా డద్వైతులు; విద్యారణ్యముని శిష్యులు. శ్రీకృష్ణరాయలనాడు శతకోపయతి వీరందరికి గురువు. తుదివరకు వైష్ణవమే నీలచెను. ఈ యాముక్త మాల్యదలోని కథలుకూడ ద్రావిడ ప్రబంధములలోని కథలే. ఇది మహావైష్ణవ గ్రంథము. ఇందు విష్ణుచిత్తుడు తదితర మతస్థులను గెలిచెను. ఆ గెలుచుట పట్టి పరమేశ్వరానుగ్రహము. ఈ విష్ణుచిత్తుడు తోటమాలి. మధుర పాండితు రాజ్యము

చేయుచుండగా శైవము మితిమీరిపోవుచుండెను. ఆ కొలువులో గలిచి వైష్ణవమును స్థాపించుటకు శ్రీ మహావిష్ణువు విష్ణుచిత్తుని మధురకు బొమ్మనెను. అత డిట్లనెను.

‘స్వామీ, నన్ను, నితః పురాపఠితశాస్త్ర గ్రంథజాత్యంధు నా
రామక్షాఖననక్రియాఖరఖనిత్ర గ్రాహితోద్యత్కిణ
స్తోమాస్నిగ్ధకరు నృవద్భవనదాసు న్వాదిగాఁ బంపుచో
భూమీభృతృభ నోటమైన నయశంబు ల్మీకు రాకుండునే’.

‘గృహసమ్మార్జనమో, జలాహరణమో, శృంగార పల్మంకికా
పహనంబో, వనమాలికా కరణమో, వాల్మభ్యలభ్యధ్వజ
గ్రహణంబో, వ్యజనాతప త్కృధృతియో, ప్రాగ్దీపికారోపమో
నృహరీ! వాదము లేల లేరె యితరుల్ నీ లీలకుం బాతముల్’.

ఈ పద్యములయందలి రచనాశిల్పము విచార్యము. విష్ణుచిత్తుడు నిజముగా నపండితుడా? అయినచో నిట్టి దీర్ఘసమాసములతో తన భావమును చెప్పుటను జేయుచుట యనౌచిత్యము. గృహసమ్మార్జనమో యన్న పద్యము ఖరవాలేదు. ఏల యనగా నందులోనున్న మాటలు సంస్కృతములైనను భక్తులు దైనందినముగా జేయు పనులగుటచేత విని యించుమించుగా దైనందినోపయుక్తములైన శబ్దజాలములు. తరువాత ‘అనినఁ దద్భక్తి కెద మెచ్చి యచ్యుతుండు’ అనుటచేత విష్ణుచిత్తుడు సహజముగా పండితుడే. వినయాతిశయముచేత తా నట్లు చెప్పుకొనినాడని సమర్థితము కాపచ్చును. విష్ణుచిత్తుడు సహజముగా మహాపండితుడైనచో విష్ణువుయొక్క మహాత్మ్యము తగ్గిపోవును. ఇతడపండితుడైనచో పరమేశ్వరానుగ్రహముచేత శత్రువాదమును నిరాకరించె నన్నచో విష్ణుమాహాత్మ్యము మిక్కిలి భాసించును. ‘శాస్త్రయోని త్పాత్’, అనుపపత్తేర్న’ మొదలైన వైయాసికి యెంత పరమేశ్వరానుగ్రహమున్నను విద్యావిహీనునకు రాదు. తత్త్వము తెలిసి వాజ్ఞైపుణిచేత గెలువవచ్చును. కాని యాతలి వాడు ప్రయోగించిన శాస్త్రపంక్తులు తెలియనైన తెలియవలయునుగదా! ఈ పద్యము నందలి యౌచిత్య మెంతగా సమర్థించినను దానియందున్న దీర్ఘసమాస గ్రంథనము రసభావౌచిత్య దృష్ట్యా సమంజసము కాదు. కాని యాపద్యము మిక్కిలి గుంఫన సౌందర్యముకలది. రసభావ సమృద్ధములు కాని పద్యములు గ్రంథన నైపుణిచేత రమ్యముగ నుండును. వానిచేత సామాన్యు లాకర్షింపబడుదురు. కవిత్రయమును, నాచన సోమన్నను, పెద్దన్నగారిని వదలినచో నాంధ్రకవు లందరు పవ్య గ్రంథన కౌశలవశులేగాని, రసభావానుకూల రచనా రమణీయ శిల్పమార్గగులు కారు. ఈ రహస్యము ధ్వని ప్రసానవేత్తలకు మాత్రమే తెలియును.

ఈ గ్రంథము పెద్దన్నగారు వ్రాసిరని యొక యపప్రథ కలదు. ఆ యపప్రథ నానాటికి మాసిపోవుచున్నది. ఈనాడు దానికి స్థితియే లేదు. రాయలవా రసమర్లుడు కాడు; అపండితుడుకాడు. ఇంత గ్రంథము తన పేర వ్రాయించుకొనునంత భీరువు కాడు. ఉత్పేక్షోపమలు జాతి పెంపెక్కగా రసికు లొనగా మదాలసచరిత్ర వ్రాసినవాడు; భావ ధ్వని వ్యంగ్య సేవధిగా 'సత్యావధూప్రీణనము' రచించినవాడు. శ్రుతులనుండియు, పురాణములనుండియు, నుపసంహితల నుండియు నేర్చి 'సకల కథాసార సంగ్రహము' గుంఠించినవాడు. అందుచేతనే నీ కాండ్రభాష యసాధ్యమాయినాడు భగవంతుడు. పైగా శ్రీకృష్ణరాయనికి తెలుగుభాసయందు ప్రేమ యొక్కవ. తెలుగు భాసలో ఆయన మహాపండితుడు. గ్రంథ మంతయు నాండ్ర భాషా మహార్ణవ మథన జనిత రత్నములేకాని వేరు కావు.

ఈ గ్రంథమునందు మరియు కొన్ని విశిష్టతలు కలవు. అచ్చముగా నది వైష్ణవ గ్రంథము. శ్రీరాయలవారు పరమ వైష్ణవుడు; శ్రీ తిరుపతి వేంకటేశ్వరస్వామి భక్తుడు. ఎంత భక్తుడనగా కలలో కన్పడిన యాండ్ర విష్ణువు 'నీ కలవేంకటపతి యిష్టమైన వేల్పుగుట.' తాను కోరిన యాముక్తమాల్యదా గ్రంథము వెంకటపతికే యింకితము చేయుమన్నాడు - 'ఒక్కొక్క సంకేతముగా కతడరయ న్నేఁగానే'. మూర్తిభేదమే తప్ప యా వేంకటేశ్వరస్వామియే యీ యాండ్రవిష్ణువని యా భగవంతుడే చెప్పికొనెను. ఈ రహస్యము శ్రీకృష్ణదేవరాయల వారికిఁ తెలియదా? తెలిసికూడ తిరుపతి వెంకన్నకే కృతి యిచ్చెను. ఒక్కొక్క జీవున కొక్కొక్క మూర్తి యిష్టము; ఒక్కొక్క సిద్ధాంత మిష్టము. అది జీవలక్షణము లోనిది. పరమ వైష్ణవుడైన శ్రీకృష్ణరాయలు కావ్యాదియందు సిత్యజీవులైన యనంతుని, గరుత్మంతుని విష్వక్సేనుని ప్రార్థించి, విష్ణుపంచాయుధములను వర్ణించి, పన్నిద్దరాళ్వారులను స్తుతిం చెను. ఇంత వెష్టవ ప్రపత్తి ప్రవర్ణించిన యాండ్రకావ్య మిం కొక్కడు లేదు, ఉన్నను ఆముక్తమాల్యదను మించలేదు.

ఈ కావ్యమునందు మరియుక క్రొత్త విషయము ఆ శ్వాసాంతముల యవలి గద్యము. ఆండ్ర కవు లందరు గద్యము వచనములో వ్రాసినవారే. గద్యమున్న శబ్దమునకే వచనమన్నది రూఢార్థము; ఈ యాముక్తమాల్యదా గ్రంథములో గద్యము లన్నియు పద్యములే. ప్రతి గద్య పద్యము

ఇది కర్ణాట ధరాధృతి స్థిరభుజా హేవాక—.

ఇది భూమండన కొండవీడు ధరణిభృద్గుర్—,

ఇది పాత్రప్రహరేశ్వర ప్రభృతి బంహిష్టోత్కలానీక—

ఇది సింహాచల దంభకేసరి పదాభిష్టార్చనా—,

ఇది యంద్రోక్తి యథార్థనామ యవనాస్కూర్ణ—

ఇది నైరామన యావనావని ధ రాహీనాభ్ర—

ఇది నీలాచల నీలచేలక సుభద్రేందీవరా—

ఈ రీతిగా నారంభించబడును. ఇది యొక విలక్షణత యీ కావ్యమునందున్నది. ఈ సర్వ పద్యములు శ్రీకృష్ణరాయలయొక్క పరాక్రమాతిశయములనే వర్ణించును. శ్రీకృష్ణరాయలు గొప్ప యహంకారియని చారిత్రకులు చెప్పుదురు. ఆ లక్షణము సర్వ మీ గ్రంథమునందున్నది. మనుచరిత్రములో లేని శ్రీకృష్ణరాయల వర్ణనలు దీనిలో నున్నవి. ఆ పద్యము లన్నియు శ్రీకృష్ణరాయల యొక్క స్వోత్కర్షాపాదకములే. నిజమున కంతటి మహాప్రభువు తన్ను గురించి చెప్పుకొనినది స్వోత్కర్షగా భావించుట తప్పు. అది యథార్థమైన విషయము.

ఈ కావ్యము పేరు విష్ణుచిత్తీయము. కాని శ్రీకృష్ణరాయలే దీని నాముక్తమాల్యద యని పిలిచికొనినాడు. సర్వాశ్వాసాంతములయందు నాముక్తమాల్యద వా శ్వాసము—ఆద్యము, ద్వితీయము, తృతీయమునని చెప్పి కొనినాడు. విష్ణుచిత్తుడే పన్నిద్దరాశ్వారులలో మొదటివాడు. ఆయనను పెరియాశ్వా రందురు. ఈ విష్ణుచిత్తుని కూతురు ఆండాశమ్మ. ఆమెకు మరియొక పేరు గోదాదేవి. ఆరవములో చూడికుడుతాళ్ అని యందురు. ఈమె తన తండ్రి పూదోటలో పూలుకోసి దండకటి యది తాను కొప్పులో పెట్టుకొని దానిని స్వామి కిచ్చు చుండెడిది. ఈ స్వామి శబరి యెంగిలి మేతుకుల కలవాటుపడినవాడు. ఉపభుక్తమైన మాల్యమును స్వీకరించుటలో నాశ్చర్య మే మున్నది? ఆ శబరి ముసలిది కనుక తన కానా డేకపత్ని వ్రత మున్నది కనుక మాసివేసెను కాని, గోదాదేవి నెందుకు పదలిపెట్టును? ఈమెను పెండ్లి యాడెను. ఈయమ్మవారి కథ యైదారేడాశ్వాసములలో నున్నది. మొదటి నాల్గ్గాశ్వాసములకు నీ కథకు సంబంధము లేదు. ఐనను గ్రంథమునకు నాముక్తమాల్యద యనియే పేరు పెట్టుకొనెను. అందుచేత గోదాదేవి కథయందు శ్రీకృష్ణరాయల కెంత ప్రీతియో తెలియుచున్నది.

ఈ కథలో శ్రీకృష్ణరాయలు మాలదాసరికథ నిమిచ్చెను. విష్ణుచిత్తుడు తనకూతు తనుగ్గాసి కత్యంత దుఃఖితుడై తన దుఃఖము తనయూరి గుళిచోని దేవునికి చెప్పెను. అప్పరమేశ్వరుండు తచ్చాంతసంబునకు మందస్మితంబుచేసి మాలదాసరికథ చెప్పెను. మాలదాసరికథ పరమేశ్వరుడే విష్ణుచిత్తునకు చెప్పెను. సాక్షాద్విష్ణుమూర్తియే చెప్పిన కథ యె ట్లుండును? జగన్నాథముగా నుండును.

కథ వేయి విధముల చెప్పవచ్చును. నన్నయ్యయు, పెద్దన్నయు సిగూఢార్థ ములు వెనుక పెట్టి సామాన్యపాఠకునికి హృదయంగమముగా నుండుటకు కథ చెప్పు దురు. తిక్కన ప్రసంగచాతురి దీపింప నుక్తి ప్రత్యుక్తి వైఖరి సమేతముగా కథ చెప్పెను. మరికొందరు కథాగత జ్ఞానాంశములు రమ్మముగా చేసి కథావస్తువు దీపింపజేయుదురు. శ్రీకృష్ణరాయ డొక్కడే కథలో జరిగిన విషయము కన్నులకు కట్టినట్లు వ్రాయగలడు. ఆయనగారి యీవిద్య మాలదాసరి కథయందు కైలాస శిఖరము నంటినది. ఇట్టి కథానిర్వహణము పరభాషలయం దుండదు. ఈ కథా నిర్వహణమునందు శ్రీకృష్ణరాయలయొక్క లోకమునందలి పరమాల్య విషయములను కూడ పరిశీలించుట, తాను యుద్ధభూములను దర్శించుట, తనయొక్క తెలుగుభాషమీది ప్రౌఢాధికారము, తన మహావైష్ణవ ప్రపత్తియీ గుణము లిన్నింటియొక్క పరమ ప్రౌఢ మనోహర సమాహారస్థితి యీకథ. ఈ కథ యాంధ్రసారస్వతము హిమాలయ పర్వతమైగచో నిది యొకమహాశిఖరము.

చెప్పరాని కులమువాడు విష్ణుభక్తు డొకడు కురుంగుడియను దక్షిణాది గ్రామము నకు మూడు యోజనముల దూరపు బల్లెలో నివసించుచుండును. అతడు దినదినము కురుంగుడికిపోయి బ్రాహ్మీవేళలయందు మంగళ కైశికితో స్వామిని స్తోత్రము చేయు చుండును. అతడు తోలు చొక్కాయు, టోపీయు, శంఖచక్రాలవలె నున్న చెవుల పోగులు, దీపస్తంభము, చిటితాళము మొదలైనవి ధరించి ప్రతిదినము కురుంగుడికి పోవును. అత డానం దాశ్రువు లుప్పొంగ ప్రొద్దు తిరుగువరకు తాండవమాడును. పానవట్టము నుండి వెలికి వచ్చు నీ రెవరిచేతనో పోయించికొని త్రాగును. తన తంబురా దండె సాచి దాని మీద ప్రసాదము గ్రహించి తినిపోవును. ఇట్లు దినదినము గడుచుచుండగా నొకనాటిరాత్రి ఒక పెద్దపిల్లి తమ గూటిలో చేరగా కోళ్ళు కూసెను. మాలదాసరి తెల్లవారవచ్చె ననుకొని బయలుదేరెను. దారిలో మరులుతీగ త్రొక్కెను. తిరిగిన చోటే తిరిగి తెల్లవారు వరకు నొక నిర్మానుష్యమైన యడవిలో పోవుచుండెను. అతడు పోవుచున్న ప్రదేశము పాడు పడినయూరు. అంతయు పొర్రేనుత్తరేను

కసింద కోరింద పొదలు. పడిపోయిన గరిసెల క్రింది కలుగులలో జిక్కిపోయిన పందికొక్కలు, చిగిరింత పెరిగిన పాడునూతులు, చీమలు కంచెల వెంట వడ్లగింజలు లాగగా వాన కురిసి మొలచిన నాము, మీసాలాడించు బక్కచిక్కిన పిల్లులు - ఇట్టి నేలలో పోవుచుండెను. అతని కాళ్ళనిండ యుత్తరేసి ముళ్లు, వల్లెరుకాయలు గ్రుచ్చి కొనుచుండెను. అతని కొక చోట నొక పెద్ద మురిచెట్టు కనిపించెను. ఆ చెట్టు రెండు క్రోసులదూరము వ్యాపించి యుండెను. ఆచెట్టు మీద నొక బ్రహ్మరక్ష స్సున్నదని జనులు చెప్పుకొందురు. దానికి దూరముగా తొలిగిపోదురు. ఇతడు దానిప్రక్క నొకకాలిత్రోవ చూచి యది యేదో దారి యనుకొని దానివద్దకు పోయెను. అనేల యంతయు కశ్మలముగా నుండెను-పుట్టెలు, మాంసము, పండ్లతో గీకిన బొమి కెలు, దారి యిరుప్రక్కల నీగలు మూగుచున్న పచ్చితోళ్ళు, గాలిలో నెగురుచున్న వెండ్రుకలు, మనుష్య శరీరావయవముల కొరకు పోరాడుచున్న పెద్దపులులు మొదలై నవి. ఇట్లుండగా కుక్కలు పైనుండి యెవ్వరో కొట్టుదురని భయముతో బొమికె లెత్తుకొని పారిపోవుచున్నవి. చెట్టుకొమ్మలపైన వ్రాలిన గ్రద్దలు కొమ్మల నెవరో కదిలించుటచేత నెగిరిపోవుచున్నవి. దెబ్బ తిని రొండిమీద చేతులుపెట్టి కూయి వెట్టుచు కోతులు పారిపోవుచున్నవి. ఆచెట్టుమీద నొకచోట కనిపించును. మరియు నది కనిపించదు. ఇది యంతయు మాలదాసరి చూచెను. దీనిపైన నేదో పిశాచ ముండెనని గ్రహించెను. ఇంతలో నాబ్రహ్మరక్షస్సు కనిపించెను. వా డొక మనుష్యశవమును గోచిగా పెట్టుకొనెను; నల్లగా నుండెను; ఎర్రని దుప్పటి కప్పు కొనెను. వాని మొగము కోరలతో, గడ్డముతో నేనుగు తల పైన క్రిందకు, క్రింద పైకి త్రిప్పిన ట్లుండెను. నోటినిండ చొంగ. పెద్ద మీసాలు గడ్డము మెడలో ప్రేవులు జందెములుగా వేసికొనినవాడు; పెద్దపొట్ట, పెద్దబట్టతలవాడు. వాడు మాలదాసరిని చూచెను. చూచి పారిపోకుమని మీదికి దూకెను. పూర్వము మాలదాసరి సైన్యములో పనిచేసెను, అందుచేత బెదరక యెదురు తిరిగెను. కొంతసేపిద్దరును యుద్ధము చేసిరి. దాసరి బ్రహ్మరక్షస్సును తన్ని దూరముగా పారిపోవుచుండగా రక్షస్సు తన భార్యలను పిలిచి యందరును వానిని పట్టుకొని మురిచెట్టువద్దకు లాగి వానిని కట్టివేసి 'నన్నింతబాధ పెట్టిన నిన్ను వింతగా వధించి నీ నెత్తురు త్రావుదు' ననెను. అప్పుడు మాలదాసరి యింక ప్రయోజనము లేదని యిట్లనెను. 'ఓయీ! రాక్షసుడా! నిన్ను దేవతలైన గెలువలేరు. నీకు నేను వడ్డించుకొన్న యిన్నమును. నీతో నేను పోరితి ననగా ప్రాణరక్షణకై యెవరైన నట్లుచేయుదురు. నాకు శరీరముపై నాసలేదు. నా యీ నశించిపోవు దేహమువలన నొక ప్రాణి సంతసించుట నా కిష్టమే' అని శరీర నశ్వరత్వమును గూర్చి కొంత యుపన్యసించెను. బ్రహ్మరక్షస్సు 'ఓయీ! మా కి

చదువు లన్నియు వచ్చును. ఈచదువులు మాటాడి మమ్ము మెప్పించలేవు'; అనగా దాసరి 'ఓయీ, నీవు సర్వజ్ఞుడవు; నేను హీనకులజుడను; నీతో మాటాడగలనా? నాదొక ప్రార్థన: నా దొకవ్రత మున్నది. ఈ ప్రాంతముల నున్న కురుంగుడి వామన దేవుని కడనేను నిత్యము నాడి పాడుదును. ఈ వ్రతము పాలించి నీవద్దకు వత్తును. తరువాత నీవు నన్ను తిను'మనెను. అనగా నా రాక్షసు దర్హాసిత వదనుడై వానిచెక్కిలిమీద కొట్టి 'లెస్సపండించితివోయి దాసరి! ఎప్పుడూరా నీవు దాసరివై నది. దారులు దోచి దోచి నిన్ను కదా! ఏ రాజ్యపునరుడు సిద్ధాన్నము వదలి పెట్టును? ఏ రాజ్యపు నరుడు మాట నిల బెట్టుటకు వచ్చుట కోర్చును? చాలు చాలు పోపొ' మ్మనెను. దాసరి చెవులు మూసి కొని నారాయణా యని వానిని నమ్మించుటకు అనేకములై నయొట్టు పెట్టుకొనెను. దేని కిని రాక్షసు సమ్మతించలేదు. అప్పుడు దాసరి యిట్లనెను, 'నేను తిరిగి రాకపోయితినేని విష్ణువుతో మరయొక వేల్పు సమానముగా చెప్పిన పాతకి నాదు' ననెను. అప్పుడు రాక్షసు విశ్వసించి వానిని వదలిపెట్టెను. మాలదాసరి కురుగుండికిపోయి స్వామికి మ్రొక్కి తన కిన్నరమీద స్తుతి ప్రబంధములు పలికి యసత్యభీతిచేత రాక్షసువద్దకు వచ్చి 'ఓయీరాక్షసుడా! ఇదిగో వచ్చితిని. నన్ను పంపునప్పుడు 'ఏచరణమ్మ లేయు దర మేయుర మేశిర మేకరంబు లీ వాచరణమ్ము లాయుదర మాయుర మాశిర మాకరంబులం' జూచుకొను'మనెను. రాక్షసు డాశ్చర్యపోయెను. కొండంత మేనితో దాసరికడకు వచ్చెను. వానిబట్టతల మీద నెండ తళతళలాడుచుండెను. అతడు వచ్చి దాసరికి ప్రదక్షిణము చేసి వాని పాదములు తన తలమీద పెట్టుకొని యిట్లనెను. 'ఓయీ, నీ సత్యము ముందు తపస్సు లెందుకు? నీవు మహానుభావుడవు ఓయీ, కురుంగుడినంబి, కృపావలంబి, నీకెవ్వరుసాటి,' యనెను. ఇద్దరు కౌగిలించు కొనిరి. దాసరి వాని దయవలన తన వ్రతము చెల్లెనని ప్రశంసించెను. 'ఓయీ వాగానముల కేమి? కష్టముగా దొరకిన యన్నము నెవడు వదలి పెట్టును? నీవు మహానుభావుడవు. నీవు వదలిపెట్టి నన్ను కృతకృత్యుని చేసితివి. ఇంక నన్ను భుజింపు' మనెను. అనగా రాక్షసుడు ఎట్లెట్టా! దయమాలి యిట్లన వచ్చునా! నే నిట్టి' తిండి యెన్నాళ్లనుండి తినుచుంటిని. ఎవడో మహానుభావుడు వచ్చును. నన్ను రక్షించును అని కదా: చివరికి ఏమనుచున్నావు? నీవంటి భాగవతులు నా పాపము తొలగించనిచో మరి యెవ్వరు తొలగింతురు? పరుసవేది గొడ్డలిని బంగారము చేయును; బ్రాహ్మణ వధ మాచరించిన కత్తినై న బంగారము చేయును. నీవు నన్ను రక్షించవలయును' అనెను. అనిన దాసరి యతని యభిప్రాయము తెలిసికొన నడిగెను. అప్పుడు రాక్షసుడు తన పాపమును తొలగించుమనెను. 'భగవంతుగు పాపమును హరించును. భాగవతులు చేయలేరా! నేను పూర్వజన్మలో నొక

బ్రాహ్మణుడను. నా చేసిన చెడ్డ చేతలవలన నిట్టైతిని. నీ వీనాడు కురుంగుడిలో పాడిన పాట ఫలితము నా కిచ్చితివేని, నా యీ జన్మ తరించు' ననెను. అది విని దాసరి ఆరె! ఒక రోజు పాట ఫలము కాదు. ఒక చిటిక కాలపు పాట ఫలమైన నీయ' ననెను. 'అన్ముయ్యో! పాట ఫలమే, అది యీ శరీరమును రక్షించుకొనుటకా! ఓయి, బ్రహ్మరాక్షసుడా, దిక్పాలుర శరీరమెత్తి బిచ్చపు దేహములెత్తి, సింహమై పురుగై, యేగుగై దోమై, రాజై; దాసరై, సోమాసియై మాలవాడై నీవు నేను ఎన్నిసార్లు పుట్టితిమి కామయ్యా, భక్తులము కాముగాసి! ఈ మేను జల్లెడలోని నీరు; చెలది నేసిన బట్ట; ఘుణాక్షరము; కప్పుర మిచ్చి యుప్పు కొనుమందువా?' అనిన రాక్షసుడు 'గోసంగీ! ఈనాటి పాటలో సగమైన నీవే' యనెను. అతడు దానికి నొప్పుకొనలేదు. పాతికపా లిమ్మనెను. అతడెరియు నీలే ననెను. అప్పుడు రాక్షసుడు వాని పాదములపై పడి యీ ప్రభాత సమయమున పాడిన చరమ గీతమైన సిచ్చి ప్రసన్నుండ వగు మనెను. మాలదాసరి పరమ దయార్థుండై యట్లే కాని మ్మని వానిని లేవనెత్తెను. లేవనెత్తి 'కై శికి గానఫలము నే నెరుగను. ఆ ఫలము పరమేశ్వరాధీనము. దేని కెంత ఫలమో ప్రపన్నుల కేమి తెలియును? నిన్ను భగవంతుడ రక్షించు నూరడిల్లు' మనిన నన్నోరిమాట నోరన యుండ

'స్నిగ్ధ త్రిభాగ ముండిత శిరశ్శిఖతోడ

హిమధవశోపవీతములతోడఁ

బుణ్యవృద్ధ్య తయోర్ధ్వపుండ్ర వల్లులతోడఁ

దులసికాబ్జ స్రగాపకులతోడఁ

గౌపీనకటిసూత్ర కాషాయయుగితోడ

జలపూర్ణ శుభకమండలుపు తోడఁ

బాణీస్థ దివ్య ప్రబంధ సంపుటితోడ

ను త్తర వాక్పూర్వకో క్తితోడఁ

బసిఁడి జిగితోడ బ్రహ్మవర్చసము వొల్పు

భాగవతలక్ష్మితో ధూమపటలినుండి

వెడలు శిఖివోలే నమ్మేను వెడలి చూడఁ

జూడ వైష్ణవేడై నిల్యె సోమశర్మ.

ఇది మాలదాసరి కథ. ఈ కథయే పరమ రమణీయమైన కథ. అత డితడు మాటాడుకొనుటలో, ను క్తి ప్రత్యుక్తి కావై ఖరిలో పకులుబళ్ల సొగసు తెన్ని

యున్నవో చదివి తెలిసికొనవలయును. పలుకుబడి రెండు విధములు. లోకము నం దన్న మాటలు యథాతథముగా గ్రహించి పద్యములందు గడుసుగా పొదుగుట. ఇది తమ శక్త్యనుసారము పలుకవులు చేయుదురు. మహాకవులయిన తిక్కన్న వంజీవారు, నాచన సోమన్నవంజీవారు గడుసుగా పొదుగుదురు. తక్కిన కవులు పలుచపలుచగా సంతరించుకొందురు. లోకములోని గడుసు పలుకుబళ్ళు గడుసుగా పొదిగినచో గొప్పగానే యుండును. కాని సామాన్యములైన భావము లుక్తివైచిత్ర్యము చేత లోకోత్తరముగా భాసింపజేయుట శ్రీకృష్ణరాయని రచనలో నొక విశేషము.

అల్లసాని పెద్దన

పింగళి లక్ష్మీకాంతము

పెద్దన, అల్లసాని ఆశ్వలాయన సూత్రుడు; ఋక్ శాఖాధ్యాయి; వసిష్ఠ సగోత్రుడు; చొక్కనామాత్యుని పుత్రుడు; శతకోపయతి శిష్యుడు; నందవరీక నియాగి బ్రాహ్మణుడు; కృష్ణదేవరాయల యాస్థాన కవులలో నగ్రగణ్యుడు. ఇతడు స్వారోచిష మనుసంభవ మనునామాంతరము గల మనుచరిత్రమును, హరికథా సారమును మరొక గ్రంథమును రచించెను. రెండవ గ్రంథములైన పద్యములు లక్షణ గ్రంథములలో మాత్రమే ఉదాహరింపబడినవి కాని గ్రంథముమాత్ర మింతవరకు లభింపలేదు.

పెద్దనకు కృష్ణదేవరాయలు కోకట గ్రామా ద్యనేకాగ్రహారము లిచ్చెనట; ఇంతియకాక, కతివాచిసీమ (దక్షిణార్కాడుజిల్లా) నాయంకరమున కిచ్చినట్లు శాసనముల వలన తెలియుచున్నది. పెద్దన కవియే కాక నాయంకరమున కధిపతియై రాజకార్యములయందును పాల్గొనుచు వచ్చెను.

సాహితీ సమరాంగణ చక్రవర్తియైన శ్రీకృష్ణదేవరాయల ఆస్థాన కవులలో అగ్రగణ్యుడును, ఆ మహారాజు వలన ఆంధ్ర కవితాపితామహా బీరుదమును నిండొలగంబున పొందినవాడును అగు అల్లసాని పెద్దనామాత్యుడు వయసున రాయలకంటే నించుమించు పది పదునైదు సంవత్సరములు పెద్దవాడై యుండును.

మనుచరిత్రము క్రీ. శ. 1519 వ సంవత్సర ప్రాంతమున రచింపబడి యుండునని ప్రామాణికులైన చరిత్రకారులే నిర్ణయించిరి. ఆనాటి కీంచుమించు ఏబదియేండ్ల వయసుగల పెద్దన క్రీ. శ. 1470 ప్రాంతమున జన్మించి యుండవచ్చును. 'కృష్ణరాయలతో దివి కేగలేక బ్రతికియున్నాడ జీవచ్ఛంబ నగుచు' అని నిర్దేశము పొందిన ఆ కవి రాయల మరణకాలమైన క్రీ. శ. 1530 వ సంవత్సరమునకు పిమ్మట గూడ కొంత కాలము బ్రతికియుండె ననుట ప్రసిద్ధమే. ఆ జీవిత శేషమును నిర్ణయించుటకు తగిన ఆధారములు లేవు; ఊహయు చాలదు.

బహుశః అది యొదేండ్లు కావచ్చును. ఈ నిరూపణమును బట్టి అల్లసాని పెద్దనా మాతృడు ఈ యాంధ్ర భూమిలో క్రీ. శ. 1470-1535 వరకు 60 సంవత్సరములకు పైగా జీవించి తరతిపోయి యుండును.

తెనుగు సారస్వతములో క్రీ. శ. 1500-1600 వరకు గల నూరు సంవత్సరముల కాల ఘట్టమును కృష్ణదేవరాయల యుగమని పేర్కొందురు. ఆ యుగమున నూత్న తేజముతో వెలుగొందు సామ్రాజ్య వైభవముతోపాటు నవ నవోన్మేషమైన స్వతంత్ర సారస్వత వైభవముకూడ వెల్లి విరిసెను. అదియే మన ప్రథమ నవ్యకవి తోద్యమము. ఆంధ్రులు తమ ప్రత్యేక సారస్వతసిద్ధిగా కొనియాడుకొనదగిన ప్రబంధ ప్రక్రియ నూతనముగా ఆవిర్భవించుటయే ఆ యుద్యమమునకు ప్రథమ లక్షణము. ఆంధ్ర సరస్వతీ విహారమునకు అనువైన సుందరోద్యానవనము ప్రబంధము. కృష్ణరాయల మనోరథానుసారముగ ఆ యుద్యాన నిర్మాణ భారమును మొవట వహించిన మహాపురుషుడు ఆంధ్ర కవితాపితామహుడు అల్లసాని పెద్దన. ఆ యుద్యానమున తొలుతగా పుష్పించి ఫలించిన రసాలము మను చరిత్రము.

AENO-1384

ఈ మనుచరిత్ర కథ మార్కండేయ పురాణమునుండి గైకొనబడినది. ఆ పురాణమును 1330 వ సంవత్సర ప్రాంతమున తిక్కనసోమయాజి శిష్యుడైన మారన తెనిగించెను. మారన రచితమైన కథనే పెద్దనయు అనుసరించెను. ఈ ప్రబంధ కథకును, ఆ మూలకథకును ఒకటి రెండు చోట్ల స్వల్ప భేదము లున్నను, విస్తారమైన వ్యత్యాస మేమియు లేదు. ఆ యలతి మార్పులైనను ప్రబంధమునకు గుణాధి క్యమునే సమకూర్చెను గాని కళంకము నాపాదింపలేదు.

894-8134

11200

TEL

ఈ కావ్యము మాతృకాభిన్నమైన ప్రధాన చస్తు కల్పన స్వరోచిమృగయాచర్ణన. ఈ వేట వర్ణన ఆ ప్రకరణమున జరుగు కథా ప్రవృత్తికి రంగముగా చిత్రింపబడినది. ఈ కవి భయచకితయైన మనోరమును భయంకరుడైన రాక్షసుడు తరుముకొని వచ్చు భయానకవృత్తాంత ప్రదర్శనమునకు బీభత్స భయానకమైన వేట జరిగిన అటవీ ప్రదేశమును రంగస్థలముగా నలంకరించి ప్రవర్పించి ఆ రెండు పాత్రలను ప్రవేశ పెట్టి తన వర్ణనాశిల్ప కౌశలమును సార్థక మొనర్చుకొనెను దీనినే వాతావరణ సృష్టి (ది క్రిమేషన్ ఆఫ్ ది అటూన్ ఫియర్) అని పాశ్చాత్య విమర్శకులందురు. ఇది మన శాస్త్రములోని ఉదీపన విభావమునకు ఇంచుమించు సరిపోవును.

తక్కిన యెడల ఆ మూలకథయే ఇంచుమించు ఇందు చెప్పబడినది. అయినను రచనా విశేషమును బట్టి ఈ ప్రబంధము ఆ పురాణోపాఖ్యానముకంటె సర్వవిధముల మేల్తరమైన శిల్ప సృష్టిగా వెల్గొందుచున్నది. పురాణములోని ఉపకథలకును, ప్రబంధ కథలకును సహజముగా నుండు భేదమే అట్టిది.

ఈ మనుచరిత్రము జననకాలమునుబట్టియేకాక, గుణ సంపతను బట్టియు, ఆంధ్ర ప్రబంధములలో అగ్రగణ్యమని నాటినుండి నేటికిని కొనియాడబడుచున్నది. ఈ గ్రంథము సకు పూజ్యస్థాన మొసంగిన గుణగణములలో మొదటిది ఇందలి శైలి సౌభాగ్యము; రెండవది ఈ గ్రంథమునకు ఆయువుపట్టని చెప్పదగిన పరూధినీవృత్తాంత రచనాప్రాధి.

శైలియందు దీనిని మించిన ప్రబంధ మింతవరకును పుట్టలేదు. ఆడంబరము లేని గాంభీర్యము, సౌమ్యమయిన ప్రాభవము, ఉద్వేగములేని శీఘ్రగమనము, పేలవ త్వము లేని స్వాభావికత, వెలితి లేక నిండాది మెరుగులు దీరిన పద గుంఫనము ఈ కావ్యశైలికి ముఖ్య లక్షణములు. ఇన్ని గుణము లొక్కచో రాశీభూతమై ఆవిర్భవించిన మొదటి ప్రబంధ మగుటచేత తరువాతి ప్రబంధకర్త లెల్లరు బుద్ధిపూర్వకము గానో, అప్రతర్కితముగానో దీనిని అనుకరించిరి. ప్రబంధకవులలో పెద్దనార్యుని అగ్రస్థానమునకు ఇది ప్రబల దృష్టాంతము.

పరూధినీవృత్తాంత శిల్పచమత్కృతి: కావ్యమునకు పూర్వార్థమైన ఈ వృత్తాంతములో తొలి ఘట్టమున తాండవించెడు పరూధినీ ప్రవరు లనెడు రెండు భిన్న ప్రకృతులు పరస్పర విరుద్ధములైన శాంత శృంగారము లనెడి రెండు భిన్న రసములకు ఆలంబన విభాషములు (ప్రాతలు). ఈ రెండు ప్రాతలును భిన్న ప్రకృతు లగుటయే గాక భిన్న లోకములలో ఉద్భవించినవి. ప్రవరుడు మర్త్యలోకము నందలి మానవుడు. పరూధినీ దేవలోకమునందలి గంధర్వ యువతి. అతనిది కర్మభూమి. ఈమెది భోగభూమి. ఆ లోకమునందలి సాంఘిక నియమములకును, ఈ లోకము నందలి సాంఘిక నియమములకును సాదృశ్యము లేదు. ఎవరి నియమానువర్తనము వారికి ధర్మము. సౌందర్య ప్రేములును, ప్రణయ జీవులును అయిన గంధర్వులలో పుట్టిన పరూధినీ ప్రవరుని అతిలోకసౌందర్యమును చూచి మెచ్చి ప్రేమించుట ఆమె జాతిధర్మమే కాని ఆమె తలపున పాపకార్యము కాదు. పరపురుష శబ్దమునకు ఆమె అర్థమే యొసగును. తన మనసునకు నచ్చిన సుందరాకారుని తన జీవిత సర్వస్వ

ముగా ఆరాధించి, వానితో సమస్త భోగములను భవించుటయే ఆమెకు జన్మసాఫల్యము. ఆమె నేర్చిన నీతియు, ఎరిగిన ధర్మమును ఇదియే. ఇక ప్రవరుడో పరదారగమన పాపమును సహింపని, సదాచార సంపత్తియే పరమధర్మముగా గల మానవ లోకము నందలి ఏకపత్నివ్రతుడు. ఆతని దృష్టిలో వరూధిని వలపు పరమ నికృష్టమైన దుష్కార్యము. ఆమె దృష్టిలో ఆతని తిరస్కారము ఉంతవ్యముకాని కాతిన్యము. ఆమె యా భావనతోనే ఆ యపరశుకుని హృదయ దుర్గమును భేదింపదొరకొనెను. కాని వజ్రకవచమువంటి శీలము గల ఆ బ్రాహ్మణుని శరీరమును ఆమె సమ్మోహనాస్త్రములు తాకజాలవయ్యెను. తీరమునందలి పర్వతముమీద ఉప్పొంగుచు విరిగిపడి విచ్చిన్నమైన సముద్రతరంగ పరంపరవలె వరూధిని హృదయమున పొంగి పొరలిన ప్రవాహతరంగములు మేరుధీరుడైన ప్రవరుని చలింపజేయజాలక చిన్నాభిన్నములై నిష్ఫల శ్రమకు లోనయ్యెను. తన హృదయానురాగమును వాచ్యముగా వివరించి చెప్పి, దీనాలాపములతో వేడుకొనుటే గాక తన బుద్ధి గరిమచే ఆతని సదాచార సిద్ధాంతములను పూర్వపక్షము చేయజూచిన వరూధిని యుక్తులకును, సహజవైరాగ్యసంపన్నమైన ధర్మబుద్ధితో ఆమె తలంపును మరలింపదొరకొనిన ప్రవరుని సమాధానములకును కలిగిన సంఘర్షణము పెద్దనార్యుని సంభాషణచాతుర్యమునకు, బుద్ధివ్యాపార విన్యాసమునకు పరమావధిగా నున్నది. పుంఖానుపుంఖముగా వరూధిని ప్రయోగించిన సమ్మోహనాస్త్రములు శీలకవచితమైన ప్రవరుని హృదయమును తాకజాలక మొక్కవోయెను. ఈ రెండు పాత్రలను ఆధారముగా గొని ఆపెనకువను చిత్రించుటలో ఈ కవి వహించిన నాటకీయ తాటస్థ్యము (డ్రామెటిక్ ఆబ్జెక్టివిటీ) శ్రవ్యకావ్యకర్తల కెల్లరకును సాధ్యము కాదు. అంత ఆత్మిక శక్తితో సృష్టించిన పాత్రలు కావుననే వరూధిని ప్రవరులు నేటికిని ఎక్కడనో సజీవులై యున్నట్లే భావుకుల మనో నయనమునకు గోచరించుచుందురు. మనుచరిత్ర పుట్టినది మొదలు జితేంద్రియత్వమునకు శుకమహర్షిని పేర్కొనుట మరచి ఆంధ్రులు ప్రవరుని దృష్టాంతముగా చెప్పుకొనుచున్నారు. తిక్కన సృష్టించిన భారత పురుషులకు పిమ్మట ఆంధ్రులతో ఇంత సన్నిహిత బాంధవ్యము గల పాత్రలు భారతమునకును, మనుచరిత్రమునకును నడుమ వెలసిన వాఙ్మయములో ఇంకొకచోట లేవు.

ఈ రెండు పాత్రలను చిత్రించుటలోను, ఈ రెండు రసములను పోషించుటలోను గ్రంథకర్త తా నేదెసకును మ్రొగ్గక ఇరువైపులను సమ దృష్టినే పెట్టి ఆ రెండు రసములను సమగాంభీర్యముగల ప్రవాహములుగానే నడపెను, అందువలననే పాఠకులు సయితము ఆ యుభయపాత్రలయెడలను సమానాదరమునే చూపుచు, ఆయుభయ రసములను సమముగానే ఆస్వాదించి యానందింతురు. ఈ గ్రంథము చదివిన రసికు

లెవ్వరును వేశ్యయనిగాని, శ్రోత్రీయునకు ప్రతభంగము చేయనొందిన పలపుకత్తెయని గాని వరూధీనిని గర్హింపరు. మీదుమిక్కిలి ఆయువతి యనురాగము ఆస్థానపతిత మైనదని చింతిల్లు సహృదయులును ఉందురు. ఆమెకు లోబడక ధీరుడై తప్పించుకొని యిల్లు చేరిన ప్రవరుని తలచి ధక్తి పూర్వకముగా మరల వాదే జోహారు అర్చితురు.

ఆ యపర మన్మథుడు తన్ను తీరస్కరించి, దిగనాడి వెడలిపోయినపిమ్మట ఆ యబల పర్వతమేఖలలవెంట కానలలోబడి మఃఖనిర్మగ్నయై దరిజేరగరాని వియోగ సాగరమును ఈదలేక మునుగుచు, తేలుచు విలపించు అవస్థను చిత్రించుటలో పెద్దన చూపిన విరహీణి హృదయ వివర పరిజ్ఞానము మహాశ్చర్యకరము. అంతలో చిర కాలము నుండి అవనువేచియున్న గంధర్వవంచకుడు తన మాయా బలముచే ఆ ముద్దరాలిని మోసగించి డక్కగోసునప్పటి ఆ చుమాయకురాలి మర్దశ మరింత శోభనీయముగా గోచరించును. విషాదకరమైన ఈ వరూధీని ప్రణయగాఢతో ఈ కావ్యముయొక్క పూర్వార్థము ముగియును. కావ్యములోని తేజముగూడ అంతతోనే మరదగించును.

కథాస్వభావమునుబట్టి ఉత్తరార్థము, పూర్వభాగముతో తులనాగదగినది కాదు. అందు కథానిర్వహణ మాత్రమునకు అక్కరకు వచ్చు అలతి యలతి వృత్తాంతములు మాత్రమే కొన్ని గలవు. అవన్నియు వరూధీని కుమారుడైన స్వరోచియొక్క జీవిత యాత్రలోని వివిధ ఘట్టములు. పెద్దనవలె కృతహస్తుడుగాని కవియైనచో ఆ భాగము పేలవముగా తేలిపోయెడిది. ఈ కవీంద్రుడు అయ్యెడగూడ కథావస్థానుసారముగ పద్యరచనా సౌందర్యమును కథనచాతుర్యమును ప్రదర్శించి గ్రంథమునకు వెలితిఠాకుడ కాపాడెను.

ఈ కావ్యసౌభాగ్యమునకు హేతుభూతమైన ఇంకొక సుందరాంశము ఇందలి దృశ్యవర్ణనాసంపద. పూర్వభాగమునందలి హిమవద్గిరిదరీసానువర్ణనలును, ఉత్తర భాగమునందలి అటవీమృగయావిహారవర్ణనలును చిత్రలేఖనమునకు ఒరవడి కాదగిన దృశ్యములు; కథా సౌందర్యమునకు ఉచితములును, కథాకార్యమునకు ఆవశ్యకములును అగును. ఇట్టి వర్ణనలు ఈ కావ్యశ్రీ నాటకమునకు రంగులంకారవ్యాపారము నిర్వహించుచు ఆయా యొడల పొడము రసభావములకు ఉద్దీపన విభావములుగా వెలుగొందుచుండును. మరియు వర్ణితదృశ్యము యొక్క స్వభావమునుబట్టి పదగుంఫనము గూడ ఒకయెడ సరళముగా, ఒకయెడ ఉదాత్తముగా, ఒకయెడ గంభీరముగా, ఒక

యెడ సంశ్లిష్టముగా రూపొందుచుండును. శబ్దసరణి ఎన్నిరూపాంతరములుపొందినను పెద్దనవాక్కునకు సహజమైన ప్రసన్నత ముత్యములోని లావణ్యమువలె ప్రస్ఫుటమగుచునే యుండును. మరియు అర్థానుగుణముగా నినదించునట్లు శబ్దములను గుంఘనచేయుటలో ఈకవి అద్వితీయుడు.

కావ్యములో స్థిరపదార్థములను వర్ణించుటకంటె చరపదార్థములను వర్ణించుట కష్టతరము. అంతకంటెను దుష్కరము ప్రాణుల ఆంతర పరివర్తనములను వర్ణించుట. పెద్దన ఈ త్రివిధవర్ణనలు చేయుటయందును సమాన నైపుణిగల మహాకవి. అందును, చరద్రూపములను చిత్రించుటలోనే ఆయనకు కుతూహల మెక్కువ.

నలకూబరసన్నిభుడైన ప్రవరుడు తొల్ల తన కంటబడినపుడు వరూధిని 'యుశం యుశత్కటకసూచితవేగ పదార వింవయై లేచి, కుచంబులున్ దురుము లేనడు మల్లల నాడ నయ్యెడన్ పూచిన యొక్కపోకనునుబోదియ జేరి, విలోకనప్రభావీచికలన్ తదీయపదవీ కలశాంబుధి వెల్లిగొల్పుచు' కొంకువలని లౌల్యము, మోదమువలని విస్తీర్ణత. మెప్పువలని రెప్ప లల్లాప్పు, ఆకుషంగస్థితివలని రిచ్చపాటు పొందిన కన్నుదోయితో ఆతని సౌందర్యామృతమును చూరగొనునప్పటి యామె చలత్సౌందర్యమును చిత్రించుట ఊహామాత్రసాధ్యమైన కార్యము గాదు.

ఈ విధముగా కథనచమత్కృతియు, వర్ణనా నైపుణియు, పాత్రస్పృజనశక్తియు, రసదీప్తియు గలిగి సమగ్ర ప్రసాధితమైన రంగమునందు ప్రదర్శింపబడిన నాటకము వలె యీ మహాకావ్యము సహృదయరంజకముగా నాల్గువంపల సంవత్సరములనుండి ఆంధ్రప్రబంధలోకమున తనప్రాభవము నకుంతితముగా నిర్వహించుకొను చున్నది.

కొందరు విమర్శకులు వరూధినీవృత్తాంతము రసా భాస మందురు; అనగా- రతిస్థాయికమైన వరూధిని చరిత్ర శృంగార పర్యవసాయి కాలే దనుట. వరూధినీ వృత్తాంతములో శృంగారసపరిపోషణమున ఎట్టిలోపమును లేదు. సంయోగ రూపసిద్ధికి యీ కథలో అవకాశము లేదు. కథలో లేని సంయోగమును ఏ కవియు సాధింపలేడు. కథానుసారముగా రసమును పోషించుటే కావ్యరచనాధర్మములలో మొదటిది.

ఈ వరూధినీ ప్రవరులకథలో అంగిరసము శాంతము, అంగరసము శృంగారము శమప్రధానుడైన ప్రవరుడు ఆలంబనముగా శాంతమునకును, ప్రణయ ప్రధానయైన వరూధిని ఆలంబనముగా శృంగారమునకును, ఇచ్చట సమ్మేళనము జరిగెను. ఈ రెండును సహజవిరుద్ధరసములు. ఇవి అన్యోన్యజిగీషతో సల్పిన పోరే ఆ రసములకు

గల్గిన పరిపోషణ. అంతమున ప్రవరుడు వరూధినీ ప్రణయ ప్రవాహముచే ముంచివేయ జడక, ధీరుడై తన వైరాగ్యనిష్ఠను కాపాడుకొనుచే అతనికి గల్గిన జయము. అదియే శాంతరససిద్ధి.

కథను ప్రవరుని చరిత్రతోనే ఉపక్రమించుటయు, ఆతని సచ్చీలమునే మొదట వర్ణించుటయు, ఎట్టి ప్రత్యవాయములు కల్గినను, ఆ శీలమును అకుంతముగా ప్రదర్శించుటయు గమనించితిమేని గ్రంథకర్త ఈ ఘట్టమును ప్రవరుని చరిత్రాంశముగానే సంకల్పించెననియు, శాంతమునే అంగరసముగా ప్రతిపాదించె ననియు, గోచరింపకమానదు.

వరూధినీవృత్తాంతములోని ఉత్తర భాగమైన మాయాప్రవర గాథలో పరస్పరానురాగ మున్నట్లు పాత్రలకు పొడకట్టునుగాని, పాఠకునకు ఆది ఏకత్రానురాగము గానే నిజస్వరూపమున భాసించుచుండును. రసము సామాజిక నిష్ఠమేగాని, పాత్ర నిష్ఠము గాదు. అందుచే నిచట నిజముగా రసాభాసమే కలదు. కథాంతర్భూతమై యున్న ఆ యాభాసమును ఏ కవియును పరిహరింపజాలడు. పరిహరింపవలసిన ఆ వశ్యకతయులేదు. ఈ గాథలో రసాభాసమే లేదనియు, అది ఉభయత్రానురాగమే యనియు వాదించువారును గలరు. అవి అతివాదము. రసాభాస మున్నదనుటయే మేలు. అయిన నేమాయె. లోకములో ఏకత్రానురూపరసాభాసకథలు ఎన్నెన్ని కావ్యార్చితములై ఆయా వాఙ్మయములలో రాణించుట లేదు? కథాకథనము, పాత్ర చిత్రణము, మూర్తి చిత్రణములు. శబ్దగుంఢనము, వృశ్యక్షరణ మొదలగు శిల్పధర్మముల నిర్వహణసౌష్ఠ్యమువలన ఆ కథలుగల కావ్యముల ఆయా సారస్వతములకు అలంకారములుగానే వెలుగొందుచున్నవి. ఆ రస మనునది కూడ పైన పేర్కొన్న శిల్ప ధర్మనిర్వహణమును ఆశ్రయించి యుండును గాని ఊరక గాలిలో పుట్టునది కాదు. రసశబ్దమునకు సంకుచితార్థమును చెప్పుట ఆధునిక విమర్శకులు ఒప్పుకొనరు. ఆసలు ప్రాచీనాలంకారికులై నను రసాభాస ముపాదేయము గావని ఎచ్చటను చెప్పియుండరు.

కావ్యములో కథైక్యము లే దనియు కొంద రందురు. కథలో ఐక్యము లేక పోవుట అసత్యము. అంతకంటె ఇతి వృత్తము విస్తృతమైన దనుట కొంతవరకు నిజము. ఆ విస్తృతయైనను అనావశ్యకముగా జరిగినది కాదు. స్వారో చిషమనుసంభవమనెడి నిర్వహణమునకు ఏయే కథాంశములు పూర్వపూర్వకారణకలాపములుగా ఆవశ్యకములో కవి వానినే సూత్రించెనుగాని అనావశ్యకమైన ఏసందర్భమును కూర్చ

లేదు. ఏఘట్టమును పరిశీలించినను ఉపసంహార ప్రవణముగానే యుండునుగాని తద్విరుద్ధముగా ఉండదు. అట్టి ఏకసూత్రతయే కథై కళ్యమును సాధించెను.

ఈ కథావిస్తృతికి కారణము వరూధినీ వృత్తాంతము, స్వరోచి చరిత్రము అనెడి రెండు స్వయం సంపూర్ణ కథలు రచిపబడుట. ఈరెండును మనుసంభవమునకు ఆవశ్యకములే. స్వారోచిషుని పుట్టుకకు వరూధినీ వృత్తాంతము వ్యవహిత కారణమును, స్వరోచి చరిత్ర ఆవ్యవహిత కారణమును అగుచున్నవి. కవి కథావిస్తృతి తగ్గింపవలె నన్నచో వ్యవహితకారణమైన వరూధినీని తొలగింపవలసి వచ్చును. అట్లు జరగునేని స్వారోచిషుని జననము సంభవించును గాని అతడు మను వగుట మాత్రము సంభవింపదు.

మనువు అనగా సకలభూభవనరక్షాదక్షులును, తేజోనిధులును అయిన ధర్మస్వరూపులు. వారు మానవలోక వాసులయ్యు మానవాతీతులు, దేవతాంశ సంభూతులు. స్వారోచిషునకు మనుత్వము నొసగ గలిగిన అట్టి యర్హతలు అతని జనకుడైన స్వరోచినుండి అతనికి సమగ్రముగా సంక్రమించుటకు తాత్త్వికముగా ఆసక్తము లేదు. స్వరోచి వరూధినివలె దేవతాంశ సంభూతుడే, భువనరక్షా దక్షతగల శౌర్యవంతుడే. అయ్యు, లోకమును ధర్మమార్గమున నయింపదగిన ధర్మస్వరూపుడు కాడు, అతడు కామపరాయణుడైన వ్యసని. బాల్యముననే భక్తివైరాగ్య సంపన్నుడై, చిరకాల తపశ్చర్యవలన శ్రీ మహావిష్ణుని సాక్షాత్కరింపజేసికొనిన స్వారోచిషుని ఆధ్యాత్మికసంపద ఆ తండ్రివలన సంక్రమింప నపుడు మరి ఎక్కడనుండి వచ్చియుండును? పూర్వజన్మ సంస్కారమువలన' అని ఒక సులభ సమాధానము చెప్పవచ్చునుగాని అది యేమియు తోచనప్పుడు అనవలసిన త్రోపుడుమాట.

నా యుద్దేశము స్వారోచిషుని మనుపదమునకు అర్హమైన ధర్మనిష్ఠాగతిమే తలదండ్రులనుండి కాక వారిపై తరమునుండి స్వరోచి తలదండ్రులనుండి సంక్రమించినది అని. స్వరోచి జనసీజనకులు వరూధినీ మాయా ప్రసరులు గదా. ఈ జంతురో తల్లియొక్క సౌందర్యము ప్రణయ స్వభావము స్వరోచిలో అచ్చుపడి అతనిని తల్లి పోలిక కొడుకుగా పరిణతి నొందించెను. ఇక మాయా ప్రసరుడు ఇరని పుట్టుకకు నిమిత్తమాత్రమే కాని తాత్త్వికమైన జనకత్వ మాత్రానికి లేదు. అట్టి జనకస్థానమున నున్నవాడు బ్రాహ్మణ ప్రసరుడు అన్యమనస్కురాలై, తదేక ఛానముతో ఆ బ్రాహ్మణ కుమారుని ఆరాధించిన వరూధిని గర్భధారణవేళ తాత్త్వికతేజము ఆ బ్రాహ్మ

ణునిదీ. అతని పవిత్రతయు, అతని యాధ్యాత్మికతయు స్వరోచికి సంక్రమింప వలసి యుండెను. కాని, ఆ గుణసంపద అతనిని త్రోసిపుచ్చి, అతని కుమారుడైన స్వారోచిషునకు సంక్రమించెను. లోకములో కొందరు తండ్రుల గుణములతోను, కొందరు తాతల గుణములతోను జనించుచుండుట స్వాభావికమే. యీ రహస్యము జీవశాస్త్రన్యాయమునను సమ్మతమే.

కావున మనుసంభవమునకు ప్రభవకారణమైన ప్రవరుని చరిత్రమే లేనిచో యీ కావ్యమునకు బీజమే ఉండదు. అందుచే వరూధిని వృత్తాంతము అపరిహార్యమును, అత్యంతతావశ్యకమును అయ్యెను.

ఇట్టి మహాగ్రంథమును సరస్వతీ సేవాస్తకుడును, రసికజన చక్రవర్తియునైన శ్రీకృష్ణదేవరాయలకు కృతిగా సమర్పించి పెద్దనామాత్ముడు తన యశమును, తన యేలిక యశమును అజరామరముగా ఆంధ్రభూమిలో ప్రతిష్ఠించెను.



నంది తిమ్మన

పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యులు

తిమ్మన, నంది ఆరువేల నియోగిబ్రాహ్మణుడు, ఆపస్తంబ సూత్రుడు, కౌశిక సగోత్రుడు, సింగయామాత్య తిమ్మాంజలకు బ్రతుడు. ఇతడు కృష్ణదేవరాయల యాస్థానము నలంకరించిన అష్టదిగ్గజ కవులలో నొకడు. పారిజాతా పహరణము అను నైదాశ్వాసముల శృంగార ప్రబంధమును రచించి కృష్ణదేవరాయల కంకితము కావించెను. ఆ రాయల యాస్థానములోనివా డగుటవలన ఇతడు క్రీ. శ. పదునారవ శతాబ్దమునందు పూర్వార్థమునం దుండెననుట స్పష్టము. ఈతడు రచించిన గ్రంథము పారిజాతాపహరణ మొక్కటియే తెలియవచ్చుచున్నది. ఇతనికి 'ముక్కు తిమ్మన' యని నామాంతరము కలదు.

'ముక్కు తిమ్మనార్యు'నిది ముద్దుపలుకట! ఏదో చాటువు, ఎవనిదైన నేమి, సత్యమును చెప్పినాడు. రాయలు పెద్దనామాత్యుని గురించి 'శిరీషకుసుమ పేశల సుధామయోక్తు'లని నిండుసభలో 'మెహర్బానీ' నిచ్చెను. పెద్దన్నల యల్లిక నిజముగా 'కోమల' మైనదే కాని తిమ్మన రచన యంతకంచెను మృదువు. 'లాలిత్య' మనెడు ధర్మమును తెనుగులో ఇంత సాధించినవాడు మరిలేడు. ఆ లాలిత్యము ఒక శైలిలో గాదు, భావ నిర్మాణమున గాదు, కథాసంవిధానమున గాదు 'యెక్కడబట్టిన వక్కడనే' 'పూవున తావివలె' పుంజుకొని యున్నది.

కొందరికి తాము చదివిన చదు వంతయు రచనలో గ్రుమ్మరింపవలెనను పేరాస. వీడరాని యీ లౌల్యమును వీడినవారు కొందరే-తిక్కనాదులు. ఆ కోవ లోని పెద్ద మనుష్యుడు తిమ్మనగూడ. అత డక్క డక్కడ అరుదుగ వాడిన 'ఆముష్యాయణ, కూలముద్రుజాది' శబ్దములును ఆ కవి కనుమరపి వ్రాలినవే.

తిమ్మన సంస్కృత సమాసములు ఎంత మృదువులో చెప్పలేము. ఈ గుణ మున కీకావ్య మంతయు ఉదాహరణమే. ఇంకను చిత్రమే మనగా ఈ కథలో నొక యుద్ధము వచ్చును. దానిని జదివినవా డెవ్వడు నది యుద్ధమని చెప్పలేడు. అదే

పనిగా నచ్చట తిమ్మన లేని గాంభీర్యము తెచ్చికొని 'దుష్కరప్రాసము'లతో గొన్ని పద్యములు వ్రాసినాడు. అవి పాపము 'తెచ్చికోలు గాంభీర్యము' ననే యున్నవి. ఆ ధర్మ మాతనికి లేదు; ఏమి సేయును.

తిమ్మనామాత్యులకు కావ్యరచనకు తాంబూలము పెట్టినది రాయలేయైనను యీ కావ్య మాతనికొరకు వ్రాసినది కాదు. మరి యాతని 'చతురాంతఃపురము'నకై కూర్చిన కూర్పు.

కవిత్వము కసరత్తు గాదని తిమ్మన యూహ. అందుచే రచనయం దెక్కడను 'తాను నొవ్వడు', 'ఇతరులను నొప్పింపడు'. ఈ పద్ధతి నాతని కావ్యమం దంతయు జూడవచ్చును. ఈ కవికి 'ముక్కు తిమ్మన' యని పేరు వచ్చుటకును ఒక కథ కద్దు. తిమ్మన 'ముక్కు'పై చక్కని పద్యమును వ్రాసెనట. దానిని భట్టుమూర్తి 'వెల బెట్టికొని తన 'వసుచరిత్ర'లో జేర్చికొనెనట. ఈ కథకు కాళ్ళు బొత్తిగా లేవు. వసుచరిత్రను జదివినవా డెవ్వడు దీనిని నమ్మలేడు.

'లవలీదళపతితమరందబిందుతతి' బురుడించు ఈతని కవితలో యొక లాలి త్యమే కాదు, మరికొన్ని విశేషములు గూడ నున్నవి. తిమ్మన యక్క డక్కడ కావ్యార్థ సూచనము సేయును. ప్రథమాశ్వాసమున కృష్ణుడు సత్యతో 'యనికిన్ బలసూదను డెత్తివచ్చినన్ డీలుపడంగ దోలి' (1-135) యని ప్రతిన సేసెను. ఈ మాటకు బలసూదను డెత్తి వచ్చు ననియే యర్థము. దీనితో బైని జరుగబోవు యుద్ధము సూచింపబడినది.

ఎత్తిపొడుపు లాతనివలె నెవ్వరును చేయలేరేమో యనిపించును. కోపముగొన్న సాత్రాజితి

'పూనుకొని మేలుగీళ్ళకు

లోనయి విహరించువారి లోక మెఱుగదో :

యా నరకాసుర దమనుడు

దా నెఱుగడొ భోజకన్మ దా నెఱుగదోకో!' (1-61)

యనుచున్నది. ఇందులో నరకాసురుని యుద్ధమున తాను జూపిన విక్రమము నంతయు నేకరువు పెట్టెను. సత్య, వానిని తానే జయించినట్లు! 'నరకాసురదమనుడు' అను శబ్ద

మంతటితోనే యాగలేడు. సత్య సహాయము లేకున్న కృష్ణుడు 'నరకుని జయించి యుండునా?' యనుచున్నది. వాస్తవమునకు 'సత్యయే కృష్ణుని జయించినది. కాని కృష్ణుడు మాత్రము తాను 'నరకాసుర దమనుడ' నని పేరు పెట్టికొనెను. అయిననేమి, సత్యము ప్రపంచమునకు దెలియునులే యనుచున్నది. ఇంతటితో పోనిచ్చినదా సత్యాదేవి, భోజకన్యను గూడ దడవినది. 'నరకాసుర కథ రుక్తిణికి మాత్రము క్రొత్తయా! ఆ రుక్తిణి యెక్కడ యే పెద్దరికమును చూపినది! ఒకవేళ కృష్ణుడు పారిజాతమును దన కిచ్చినను యే మొగము పెట్టుకొని యామె దీసికొనును? యోగ్యత గలవారుకదా అర్హణహుమానమునకు చేయి జాచవలెను' అని దాని కర్థము. యుద్ధ విషయమున 'మేలు గీళ్లు' పదము ఎంతో ముచ్చటగా నతికిపోయినది. బెత్తెడు కందపద్యము ఇన్ని యర్థములు సూచించుచున్నది. అది తిమ్మన ప్రతిభ.

సత్యాదేవిని గురించి చెప్పనపు డంతయు నాతడు 'అతాంగి' యనును. రోసము గొన్న సత్యాదేవి 'వేట్రు వడ్డ యురగాంగనవలె' నుండెనట (1-82); నేయి వోయ 'భగ్గన దరికొన్న భీషణహుతాశనకీల' వలె లేచెనట (1-58). కోపగ్రహమున కామె 'హరిచందన కోటరమునకు నాగతరుణ'యపోలె (1-108) వెళ్ళినది. కృష్ణుడు చూచినపుడు 'భానుమండల క రాచిహావళి వాడియున్న తీగను' దలపించినది (1-99). 'చీకటింటి కడ కంకటిపై జలదాంతచంద్రరేఖాసవ్యశాంగియై' పొరలినది. రాయల జీవితమైన చిన్నాదేవిని బోలిన సర్వాదేవి-కొంచెము సన్నగా పొడుగుగా నుండెనేమో; ఆమె కొంత శ్యామ'యు నగునని నా యనుమానము. 'నున్న గావు' లామెకు బ్రీయమైనవట! ఈ వైశిష్ట్యములతో ముక్కు తిమ్మన వాత్సాళ్యమునుని దడవి మన కొక ప్రత్యేక జాతికి చెందిన నాయికను జూపించుచున్నాడు.

ఇక రుక్తిణి: ఆమె దొక తెరువు. తిమ్మన సృష్టించిన సత్యాదేవికి నోరు చాల పెద్దది. పాపము: రుక్తిణికి నోరే లేదు. ఇంత కథలో నామె యొకసారి యైనను ఒకమాటైనను ఆడి యెరుగదు. 'ఇందిరా ప్రతినిధి' గదా. అందుచే నా స్వతస్సిద్ధమైన గాంభీర్య మామెకు. పారిజాతమును తన కిచ్చిన పివప నారదుడు 'పోయివత్తు' నన్నాడు. అప్పుడయినను మర్యాదకు గాని ఏమి బదులొసగెనో చెప్ప లేదు తిమ్మన. 'కేవలము' వీడుకొల్పిన దన్నాడు. పారిజాత కుసుమమును దనకు గృష్ణుడు కనుగవ 'చిన్న నవ్వు చొలుకగా నిచ్చినపుడు ఆ నవ్వునకును రుక్తిణి ప్రతిదరహాస మివ్వలేదు. చేకొని 'మౌనికి మ్రొక్కిన'దట. ఆ యొక మ్రొక్కు నకు గంపె డర్థములు. పారిజాతాపహరణమునకై బోనున్న కృష్ణుడు రుక్తిణితో

నొక్క మాట చెప్పినవాడు గాడు. అప్పుడు చెప్పకున్న మానె, వచ్చిన తర్వాత నైనను అందరి యిండ్లకును పనిగట్టుకొని పోయి (5-49) పలుకరించిన కృష్ణుడు ఆమె యింట్లో పడుగే పెట్టలేదు. తరువాత గాని పుణ్యకవ్రతము సేయు లోపల ఒక్కసారియైనను ఆమెకడ కేగి 'పట్టుమని పసినిముసము'లు మాటాడలేదు. వ్రతము నకు వచ్చినపుడైనను ఆ దయలేని 'పసులకాపరి' మన మలరించి పల్లెత్తి పలుకలేదు. ఇవి యన్నియు గృష్ణుడు, సత్యయు దోడై రుక్మిణికి జేసిన యపకారములు. పీని యన్నిటి కామె మనస్సునం దేమేమి బాధపడెనో మన మెరుగము. పుణ్యకవ్రత సందర్భమున ద్రౌపదీ, సుభద్రలను సత్యాదేవితో జేర్చినాడు (5-72) కవి. ద్రౌపదిని రుక్మిణితో జేర్చి యుండవలసినదని నా కొరత:

వ్రత సందర్భమున సత్య నారదునికి భర్తను దాన మిచ్చినపుడును, అందరితో బాటు 'రుక్మిణి' సత్యు దల వంచినదే గాని తన 'పట్టపురాణితనము'ను జూపినది గాదు; ఇక కృష్ణుడు 'భోజజనపాలసుతన్, దరుణీమణి సాత్రాజితి' (1-41) నేమి సరిగా జూచినట్లు:

ఇన్ని వగపులు మనసులో నున్నను పుణ్యకవ్రతమునకు 'రా దగవౌనని' యామె వచ్చినది; 'రానని బిగిసికొనలేదు; తన దుఃఖ మంతయు లోననే యణచికొని నలుగురితోపాటు 'కృతకమో', సహజమో-ఒక వికాసమును జూపినది. ఆమె లోకజ్ఞ గంభీర, భూషణములపైనను ఆమెకు ఆదరము తక్కువే. కాని యామెకును స్త్రీ సహజములయిన రూపగర్వము, అసూయ, ఆభిజాత్యము మొదలగు భావములు గలవు. ఆమెగూడ 'కులమును రూపమును మగని కూరిమియు గలదాన నంచు' వాసికి బెనగును; కాని యా భావములు గంభీరములు. వాని యావిష్కృతియు గంభీరమే. సత్య యట్లు గాదు. ఆ భావముపైన వందిది. రుక్మిణి 'వానికి బెనగుట' విని యామె పెనగుటయే కాదు, వ్రచురణము గూడ జేసివేసినది.

నిర్మాణ శిల్పదృష్టితో జూచినచో పారిజాతాపహరణమునందలి ప్రథమా శ్వాసము చాల గొప్పది. దీనిలో నదికినట్లు కథాశిల్పము మరి పై వానిలో బొందు పడలేదు. ఈ యాశ్వాసము నంతయు మూడు రంగములుగ విభాగింప వచ్చును. నడుమ నొక్క చిన్న ప్రవేశకము. నారదుడు వచ్చుట, పారిజాతమును కృష్ణుడు రుక్మిణి కిచ్చుట. ఇంత వరకు నొక రంగము. సత్యాదేవి యుద్ధానవనమున నుండుట రెండవ రంగము. కోపగృహమున గృష్ణు డూరార్చుట మొదలైనవి

మూడవ రంగము. ప్రద్యుమ్నుని నారదుని పల్కులూకొట్టుచుండుమని కృష్ణుడు సత్యాదేవి గృహమును దరియు తొక చిన్న ప్రవేశకము. ప్రతిరంగమునకు గావలసిన సాధనసామగ్రి కూడ కవి ఎంతో మెలకువతో నొసగెను. ప్రథమ రంగము రుక్మిణీకాంత గృహమునందు. అక్కడొక 'శశికాంత శిలామయవేది' యున్నది, 'కొందఱు మృగాయత నేత్రలు' ఊడిగపుగతై లున్నారట. రెండవ రంగము ఉద్యానవనమునందు. అక్కడ ఒక చిన్న కృతకాది. చక్కగా తీర్చి దిద్దిన పూదేనియ యేటి కాలువ. దాని దగ్గరనే యొక 'చంద్రోపలవేది'. దానిపై నంతయు జెంగల్వపుప్పొడులు. సత్యాదేవి యొకచేటితోనట మాటాడుచు ప్రవేశించును. మూడవరంగ మొకచీకటియిల్లు, ఒక కంకటి. కంకటిపై సత్యాదేవి గూర్చొని యున్నది. అప్పు డామె వేషధారణము - మాసిన చీర, వాసెనకట్టు, నిడువాలిక కస్తురిబొట్టు. అంతకుమున్ను సొమ్ము లన్నియు దీసివేసినది. ఈ సాధన సామగ్రి సంగ్రహణమును గమనించినపుడు ప్రథమాశ్వాస కథ నంతయు నాతడు ముందే యోచించి చక్కగ నేర్పాటు చేసికొనెనని యూహింప వచ్చును. అవాంతర వర్ణన బాహుళ్యము లేక పాత్రములు ద్రుతగతి నడచుటయు నిందులోని మరియొక మహాగుణము. ప్రథమాశ్వాసానంతరము కథా దృష్టితో గావ్యము చచ్చుపడినట్లే. కావ్య శరీరమునకు కథ చాల చిన్నది. కథలో వచ్చిన చిక్కె కాక కవికే స్వయముగా గొన్ని చాపల్యములు గలవు. లేకున్నచో అంతలలితుడైన తాను ఆ బంధ కవిత్యములు వ్రాయకున్ననే నష్టము గల్గెడిది! ఇట్టిదే అదితి చేసిన దశావతార వర్ణనము గూడ. దశావతారములను నారదుడు తొందరగనే ముగించెను. అదితి మాత్రము ప్రతి యవతారమును సాగదీసినది. ఈ దశావతార వర్ణనమునకు ప్రబంధ లక్షణమే కారణము. పద్యములు బాగుగనే యున్నవి. కాని లాభ మేమి? వాని కక్కడ జోటు లేదు.

సత్యాదేవి విషయమున కవి కొన్ని ప్రత్యేక విశేషణములు వాడెను. ఆమె కిన్నెరకంఠి, పాటలగంధి, చకితముగ్ధ మృగీతరళాక్షి (5-79) యట! అంతే కాదు. ఆ కన్నులు 'హాయన మాత్ర కురంగలోచన' ప్రాయములని నికరముగ కొలిచి చూపెను. సత్యాదేవి వెండ్రుకలు నిగనిగలై కేరళీకబరీభార మంత తరచుగ నుండెడివి. ఈ విశేషణములు శాస్త్రీయుములై సత్యాస్వభావమును స్ఫుటముగ జూపుచున్నవి. ఆమె స్వాధీనపతిక. కృష్ణుడు దక్షిణుడైనను అనుకూల నాయకుడు ఇవి యవస్థానభేదములే గదా! కృష్ణుడు సత్యాదేవి కంత యింత అనుకూలుడు గాడు.

ఆమె మాటయే వేద మాతనికి. సత్యకాలితో చూపిన నతడు తలతో జేయును. ఈ దౌర్బల్యమామెకు జక్కగా దెలియును. ఈ రహస్యము చా రిర్వురి నడుమ మాత్రమే యుండుటయు నామె కిష్టము లేదు. ప్రపంచమున కెల్ల దెలియవలయును. అందులకే యుద్ధమునకు ముందు కృష్ణుడు సత్యభామావిధేయుడని యామె దండోరా వేసినది. ఈ విషయము ప్రపంచ మొకసారి యెరిగినచో నామెకు దృష్టిలేదు. అడుగడుగునను ఈ విషయము ప్రచురము కావలెను. ఈ లఘుత్వము ఆమెలో కావ్యమునం దంతయు బ్రత్యక్ష మగును.

సత్యాదేవికి అలంకారములపై మక్కువ యొక్కవ. రూపగర్వ మొక్కటి యుండనే యున్నదిగదా! ఆమె యనేకములైన తొడవులు తరతరము లేరి, క్రొత్తలు క్రొత్తలుగ ధరించును. 'వీణికా రుచులు కెందలిరాకుమోవి' దులకించుచునే యుండ వలెను. అనర్హరత్న భూషలాతన్వి (5-68) యడుగడుగునను జాగ్రత్తగ తన సొగసు కదికినచో, లేదో యని చూచికొనును. ఈ యాహార్యకములతో దాను రుక్మిణి కన్నను మే లనిపించి సర్వకాలములు కృష్ణుని హృదయము నేలవలెనని యామె యాశ. ద్వారకలో సత్యాదేవి స్నానానంతరము ఆమె యలంకారమును తిమ్మన యిట్లు వర్ణించెను :

'జలకంబాడి మడుంగు గట్టి, మణిభూషాదీప్యమానాంగియై
కలపం బెంతయు వింతగా నలఁది చెంగల్వ ల్నెఱిన్మించ వే
నలిఁ గీల్కొల్పి పసిండియందె రవళిన్ రాయంచ లంతంతరాఁ
జెలులుం దానును సత్యభామ సనుదెంచెన్ నాథుఁడుప్పొంగఁగన్.

ఈ యలంకారమునం దామెకు గల దృష్టి యేదియో కవియే చెప్పుచున్నాడు గదా! ఇట్లు వచ్చిన 'ప్రియభామ'ను గృష్ణుడు 'గారవించె'నట.

సత్యాదేవికి ఆత్మస్తుతిపై కొంత మక్కువ. ఈ దౌర్బల్యమును బాగుగ నెరిగిన వా రిరువురు-కృష్ణ, నారదులు. ఇర్వురును ఆమెకు గల యీ కొరతను తమ పనికి బాగుగ వినియోగించుకొన్నారు. నారదు డామెను బొగడి కొట్లాటలు రెచ్చగొట్టును. కృష్ణు డామె ప్రేమ నువ్వెత్తుగ జూరగొనును. అత డామె నెప్పుడు పల్కరించినచు కర్ణాటకుల బిరుదములవలె తెగబారెడు సమాసములనే వాడును. 'ఓ లలితేంద్రసింహకలోపమకైశికా' (1-135) అనును. 'ఏణీశాలవిలోలనేత్రః'

(2-90) యని పల్కరించును. ఆమె కాలితో వన్నినప్పుడు గూడ యదునాయకుడు 'భవచ్ఛబ్ద'మునే (1-123) వాడెను. ఇట్టి యుపహాసములతో నామెకు బ్రహ్మాండ మైన యానందము. ఒక భావము గలిగినప్పుడు దాని గొన్ని నిఘంటువుల పాటైనను మనసులో దాచుకొనుటయు, అవసరమున దాని కొక స్వరూపము నొసగి బహిర్గత మొనర్చుటయు సత్య యెరుగదు. క్షణమున నామెకు కోపము వచ్చును. మరుక్షణముననే శాంతించును. పారిజాత వృత్తాంతమును చెలికత్తె వచ్చి చెప్పుటయే తడవు, భగ్గున మండినది. ఆమె దృష్టిలో ప్రపంచమే కూలిపడినది. కృష్ణుడు వచ్చి వెంటనే ఓదార్చినాడు. అంతటి కోప మెక్కడ బోయెనో! 'నీపలతికవలె' జెమర్చినవట! 'సఖీమయూరిక' గూడ దోడనుండుట ఆ దేవి కింకను తృప్తి.

ఆమెకు తొందరయు, అసూయయు (1-90) నెక్కువ. ఆ తొందరలో నామె యెన్నియో యవక తవకలు సేయును. కృష్ణుడు మ్రొక్కినప్పుడు-రామ రామ- అది తొందరకాక మరేమి! పైగా నీచేతను 'పేరలుకన్ జెందిన యట్టి కాంత లుచిత వ్యాపారముల్ నేర్తురే' అని సమర్థించిన కవి చిత్తవృత్తి యెంత లాలసమో యూహకే యందుట లేదు. ఇంతే కాదు. ఆమె భర్తవెంట స్వర్గమునకు బోయినచి గదా! కృష్ణుడు పారిజాతమును దెచ్చుటకే ప్రయాణమును కట్టినది. అచటి కేగిన పిదప అదితి 'నేట రేపటనుండి' పొమ్మని (3-39) కృష్ణునితో జెప్పినది సత్యాదేవి యెదుటనే. వైజయంతమున దిగిన సత్యా కృష్ణులు నందన' మునకు పోయినారు. అచ్చట నామె పారిజాతమునుజూచెను. ఇక క్షణమాగ దామె మనసు. 'ఏల తామసంబు' (4-11), 'ఇప్పుడే ఈ వృక్షమును బెకలించుకొని యూరికి పోదము పద' యనుచు న్నది. సత్యాదేవి యింత చిత్రమైనది.

ఇన్ని గుణము లున్నవి గనుకనే యామె తర్క మెప్పుడును సమగ్రముగ నుండదు. పారిజాత విషయమున సత్యకు కోపము వచ్చినది-ముఖ్యముగా ముగ్గురి పైన : నారదుడు, కృష్ణుడు, రుక్మిణి. నారదుడు పారిజాతమును గొని రుక్మిణి యింటి కేల పోవలెను, తన యింటికి రాక. పోయినవా డూరక పోక అక్కడ పారిజాత మును గృష్ణున కిచ్చుట మహాపరాధముగదా! ఇచ్చినాడు పో! తన యీ సెందు (1-84) కక్క డెత్తవలెను? కనుక నాతనిపై కోపము. ఇక కృష్ణుడు ఆమె దృష్టిలో ప్రధానముగ నవరాధి. 'నారదు డిచ్చిన ప్లావును రుక్మిణి కిచ్చు నధికారము కృష్ణున కెవ రిచ్చిరి! ఇంత దుండగమా? ఒకవేళ కృష్ణుడు ఇవ్వబూనుకొన్నను ఆ రుక్మిణి తన తాహతును గమనింపక 'తగుదునమ్మా' యని యెట్లు పూవును గ్రహించినది?

ఇది రుక్మిణీది తప్పు కాదా? ఇంతే కాదు, సత్యకు కోపమును దెప్పించిన నాల్గవవారింకొక రున్నారు. వారు ఆమె సపత్నులు. పారిజాతమును ధరించిన రుక్మిణీని వీ రందరును సిగ్గు విడచి (1-82) భజించిరట! ఇంకను సత్యాదేవి కెవ రెవరిపై రోసము గల్గెనో కవి చెప్పలేదు. ఇందరిలో కొందరి తప్పు నామెయే క్షమించుకొన్నది. 'ముని యేమి సేయును (1-86) ? అతడు తన కిష్టపడిన చోటికి వచ్చినాడు. కృష్ణునికి మర్యాదగా పారిజాతము నిచ్చినాడు. అతని తప్పేమున్నది? ఒకవేళ నారదుడు పూవును రుక్మిణీ కిచ్చుటకే తెచ్చియున్నను అతని దోషములేదు. రుక్మిణీదియు తప్పు కాదు (1-86). కృష్ణుడిచ్చినాడు, ఆమె తీసికొన్నది. అతడివ్వకున్న నామె గుంజుకొనునా? ఇక తప్పంతయు నెవ్వరిది? ఆమాయదారి కృష్ణునిది.' అతనిదికూడ తప్పులేదని యామె వివేకము (1-92) తెల్పినది. కాని సత్యాదేవి భావోద్రేక మా తర్కమును గారవింపలేదు. ఆమె హృదయము కృష్ణుడపరాధియని సిద్ధాంతించినది. దీనికి కారణము బాగుగ పాడుకొన్న అసూయ, అంతులేని భావోద్రేకము. ఇన్ని యవక తవక లున్నవి గనుకనే ఆమె కృష్ణునికి ప్రీయురాలు.

యీ కావ్యములోని నారదుడు చక్కని మాటకారి. పారిజాతమును దీసికొని తిన్నగా రుక్మిణీకడకు వచ్చినాడు. అతడు వచ్చినదే కలహబీజమునకు. కృష్ణుడు చిరునవ్వుతో 'మీ రిటుకు వచ్చుటచే నే గృతార్థుడనైనాను, మీ రిట్లు కరుణ గల్గియుండుట యకారణము సుడీ' (1-47) యనెను. అందులకు నారదుడు పొగడ్డలో నాతనికిమచ్చుజల్లి 'ఆ! ఏ మున్నది, ద్వారక వైకుంఠము. ఈ రుక్మిణీ లక్ష్మి. మీ రిర్వు రిటు నుండుటచే సారెకును గొల్పోవత్తు'నని తేలబలికినాడు. ఈ మాటలో కలహమున కంకురార్పణ మున్నది. కృష్ణుడు పూవును రుక్మిణీ కిచ్చుటయే తడవు, మొదలుపెట్టినాడు కలహోరోపమును.

'ప్రద్యుమ్నుని మౌనదండ నిడి' కృష్ణుడు సత్యగ్రహమున కేగిన తర్వాత యేమో పనియొందినట్లు నారదుడును బయలుదేరినా డచ్చటికి. ఈ ప్రయాణ మక్కడి పాక మెట్లున్నదో కనుగొనుటకే. అక్కడి సత్యామాధవు లిర్వురును అనుకూలముగా నున్నారు. ఒక యూసులో నారదుడు జరిగిన గాఢ యంతయు నూహించివేసినాడు. 'దొంగ తప్పించుకొనె'నని కృష్ణునిపై మరియొక యెత్తు పన్నినాడు. సత్యాదేవి మ్రొక్కినప్పుడు నారదుడు 'అమ్మా! 'నిలై ననే పతి నిన్ను బాసి చనునో!' (2-25) అనుచున్నాడు. మరియొక చిన్న కలహమును బెట్టువమని యాముని తలపు. కాని

యీసారి కృష్ణుడు జాగ్రత్తపడెను. వై నతేయుడు వచ్చుటయే తడవు, ప్రియభామతో గూడ కృష్ణు డాతని యంసముపై నెక్కినాడు.

ఇక దేవేంద్రుడు ఒక తొందరకాడు. కృష్ణుడు ఉపేంద్రుడైనను పరమాత్మ స్వరూపుడని [5-38] యాతనికి దెలియును. తన కిచ్చిన యా దేవేంద్ర పదవికి, సర్వప్రపంచమునకును కర్త కృష్ణుడే యనుటయు [5-40] ఇంద్రునకు దెలియనిది కాదు. కృష్ణుడు తొలుత నాకమునకు వచ్చినప్పుడు 'ఎదురేగి మదకరిన్ డిగి, యంసవిలంబికిల్యచేలమును నడుమన్ బిగించికొని, యిలానిహితాత్మశిరఃకిరీటుడై [3-4] భక్తినివేశతరంగితాత్ముడై' [3-5] తోడికొని వచ్చినది తాను. పైగా తన యెదుటనే అదితి గోపాలుని దశావతారములు పొగడి వామనావతార వర్ణనమున నాతని సర్వశక్తిస్వరూపమును వివరించినది. ఇంత తెలిసి యింత కథ తన యెదుట జరుగగా పారిజాతాపహరణ వృత్తాంతమును చారుడు విన్నవించినంతనే 'కన్గానడు యావవుండని దేవేంద్రు డనుట యుక్తముకాదు. యుద్ధ ప్రయత్నమును సరిగా లేదు.

కవి కీ దౌర్బల్యము దెలియును. ఇంద్రుని యీ చెయిదమును ఆత డొక కారణముచే సమర్థింపజూచెను. ఆ పారిజాతము శచీదేవికి బ్రియమైనది. చారుడు పారిజాత వృత్తాంతమును దెచ్చినపు డింద్రుడు పురోమజాన్వీతుడు'. పైగా నా చారుడు సత్యాదేవి చేసిన [4-58] ఏకసెక్కెము నట్లల్లె చెప్పినాడు. దీనితో దేవేంద్రునకు భార్య సన్నిధిలో బ్రహ్మాండమైన యవమాన మైనది. 'సత్యా గర్వ భారంబు డించి వత్తు' [4-61] నని భార్యతో చెప్పి ప్రయాణమైనాడు.

ఇక మిగిలినవాడు కృష్ణుడు. ఈ కావ్యమున నిత డొక సామాన్యుడు కాడు; 'సింహాసనాధీశ్వరుడు' [2-70] దిన దినమును తన కొక పెద్దదైన యోలగము [2-70]; రాజ్యభారము. ఇన్ని యున్నవానికి 'పారిజాతాపహరణము'లోని శృంగా రము రసితగా గాక దొడ్డ చాపల్యముగ బరిణమించినది. దీనిముందు ఆతనికి ఒక ధరాధీశ్వరున కుండవలసిన యన్ని గుణములు లుప్తములై పోయినవి.

స్వర్గ ప్రయాణమున కాత డొక యుక్తి పన్నెను; అదితిదేవి కుండలములు తనయొద్ద నున్నవి. వాని నామె కీ వలెను. 'వచ్చి యిత్తునని దేవేంద్రునకు చెప్పు మన్నాడు నారదునితో. ఈ మాటలలో కుండలము లిచ్చుట గాదు కృష్ణుని యాహ. పారిజాతహరణమున కది యొక సాకు; కార్యసంఘటనేచ్ఛతో [2-78] నన్నమాట.

స్వర్గమున కేగి కృష్ణుడదితని వరిసించినాడు. కుండలములు మహాభక్తిగల వానివలె [3-25] సమర్పించెను. ఆ వృద్ధమాత 'మే నిమిరి శిరసు మూర్ఖోని' [3-26] యొక రెండు దినము లుండి పొమ్మన్నది. దానికి బదులివ్వక జంభ విరోధిమొగము జూచినాడు. పారిజాతమును గైకొన్నమీదట తల్లి మొగమును గృష్ణుడు చూడనేలేదు. 'పోయివత్తు'నని యైనను చెప్పలేదు. సత్యపైన పలఘ మాతృభక్తి నమాంతముగ మ్రిందిచేసినది.

'పారిజాతాపహరణము'నను కృష్ణునిది న్యాయముకాదు. ఆ వృక్షము నిజము నకు ఇంద్రుని సొత్తు. మరి ఒక్క మాటైన వాని నడుగవలదా; గోపాలుని యీ చెయిదమును దేవేంద్రుడే కాదు దివిజు లెల్లరును [4-65] గర్హించిరి. దానికి సమాధానమే లేదు. ఈ కావ్యమున రుక్మిణి యెడ (1-41) కృష్ణుడు ప్రవర్తించిన పద్ధతియు యుక్తము కాదు. ఇక కవిమాట యేమైనట్లు; ఈ కృష్ణు డొకలాలసతా స్వరూపము. శృంగారమునకు మచ్చుతునక, ఉద్రేకి. ఈ కృష్ణుని వెనుక లీలగా రాయ లున్నాడు. అతడును మహోద్రేకి. సమకాలికులైన రాయబారు లందరు నీ విషయము నొప్పికొన్నారు.

యాదవేశ్వరుని బుణ్యకవ్రత సందర్భమున సత్యాదేవి నారదునకు కృష్ణుని దాన మియ్యదలచినది. ఆమె పతి నడిగెను. అత డేమనును; ఏమైన నని బ్రతుకునా; 'ఆహాహాయెంత గొప్పదాన' పని పొగడి, 'విచారింపక ధారవోయు' [5-78] మన్నాడు. ఇది యంతయు నారదుని పాలిటికి 'అమానుష గోచరమైన' [5-91] మహిమ. దాని రుచి యాతనికే దెలియవలెను.

ఈతని గ్రంథమునకు మూలగాథ సంస్కృత హరివంశము'లోనిదని గొందరు తేల్చిరి. ప్రతిదానిని గీర్వాణముతో ముడిపెట్టనిది మనకు దృష్టిలేదు. కాని తిమ్మన' కావ్యమునకు కన్నడములోని 'హరికథాసారము' మూలగ్రంథము. కొన్ని కన్నడ పద్యముల నీతడు మక్కికి మక్కిగా తెనిగించికొన్న పట్టులును ఉన్నవి.

ఈ పారిజాతాపహరణ కథ కుపస్పౌరకముగా నొక కథ యుండనే యున్నది. కథ యెట్లున్నను కావ్య పరీక్షలో దోచు విషయము నూటికి నూరుపాళ్ళంతే. తిమ్మన చిన్నమదేవి కెక్కువ యాశ్రితుడేమో యని నా యనుమానము. 'తిరుమలదేవి' యూసుకూడ ఇతడు రెండుసార్లెత్తినాడు. ఒకసారి 'తిరుమలదేవీవల్లభ' అని రాయ

లను సంబోధించెను. ఇంకొకచోట 'తిరుమలదేవీ హృదయేశ' అనును. వేరొకయెడ 'చిన్నమదేవీ జీవితనాయక' అని సొంపుగ అన్నాడు. ఈ విశేషణములను కనుగలిగి గమనించినపుడు కవికి చిన్నమ్మదేవిపై గల పక్షపాతము మనకు అర్థము గాకపోదు. ఇంతే గాక కథాసంవిధానమున గూడ నీ ఛాయలు గోచరించును. కవి సృష్టించిన 'సత్యాదేవి' చిన్నాదేవియేనేమో! చారిత్రకులు కృష్ణరాయనికి చిన్నభార్యపైననే ముక్కుప యెక్కు పందురు.

ముక్కు తిమ్మన కవిత్వమునకు మాదుర్మమే శరీరము. కాని దానితోపాటు వెగటుకూడ నున్నది. తిక్కనకవితవలె జీవితమునకు వెలుబాట కాకున్నను అప్పుడప్పుడు చదివి యానందపడవచ్చును.

తెనాలి రామకృష్ణుడు

విశ్వనాథ సత్యనారాయణ

సారస్వతములో తెనాలి రామకృష్ణుని పేరు సర్వజనులకు తెలియును. ఈ తెలియుటకు కారణమతని కవితా శక్తి కాదు. అతనిని గురించి ప్రచారములోనున్న యనేకములైన హాస్యకథలు దానికి కారణము. అందులో నేవి శ్రీరామకృష్ణకవిచేత జేయబడినవో, యేవి కల్పింపబడినవో విడదీసి చెప్పటకు వీలులేదు. గాని ఒక్కటి మాత్రము నిజము. ఆతడు అమిత వాక్చమత్కృతి కలిగినవాడు. ఈ చమత్కృతి యాతని కావ్యములయం దెచ్చటను గానరాదు. ఆయన తెలుగు భాషలోనున్న మహా ప్రౌఢకవులలో నొకడు.

ఈయన వ్రాసినవి 'ఘటికాచలమాహాత్మ్యము', 'ఉచ్ఛటారాధ్య చరిత్రము' వ్రాసిన కవిపేరు తెనాలి రామలింగకవి యనియు, పాండురంగ మాహాత్మ్య కృతికర్త తెనాలి రామకృష్ణకవి యనియు నున్నది. ఉచ్ఛటారాధ్య చరిత్రము శైవ గ్రంథము; పాండురంగ మాహాత్మ్యము వైష్ణవ గ్రంథము. ఇద్దరి పేరులు లింగ కృష్ణ భేదము కలిగియుండుట, శైవ వైష్ణవ మత భేదము కలిగియుండుట నిద్దరు నొక్కరు కాదే మోయను సంశయమునకు స్థాన భూతమైనది. కాని ఉచ్ఛటారాధ్య చరిత్రమునకు వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు పీఠిక రచించి దానియం దీయిద్దరు కవులు ఒకరే కాని యిద్దరు కాదని నిరూపించిరి. ఉచ్ఛటారాధ్య చరిత్రమునందును, పాండురంగ మాహాత్మ్యము నందునుగూడ భాషములలో సామ్యము లున్నవి.

రామకృష్ణకవి తన చిన్ననాటి గ్రంథములలోని భావములే తరువాతి గ్రంథము లలో నధికమైన యుక్తివైచిత్ర్య సంపాదనము చేసి చెప్పినాడు. ప్రభాకరశాస్త్రిగారి గ్రంథకర్తల యేకత్వమును కాలికముగాగూడ సాధించిరి. ఉచ్ఛటారాధ్య చరిత్రము దేవమంత్రి కంకితము చేయబడినది. ఆయన కొండపిటి మర్గాధ్యక్షుడైన నాదెండ్ల గోపమంత్రికడ ముఖ్యోద్యోగి. శ్రీకృష్ణదేవరాయలు క్రీ. శ. 1517 లో కొండపిడు జయించెను. గోపమంత్రి 1517 లో దేవమంత్రి కగ్రహార మిచ్చెను. కనుక సుచ్ఛటారాధ్య చరిత్ర రచనాకాలము 1517 తరువాత. పాండురంగ మాహాత్మ్యము

విరూఢ వేదాద్రి మంత్రి కంకితము. ఈయన మంగయ గురువరాజు కొడుకైన పెద్ద సంగభూపాలునొద్ద వ్రాయసకాడు. ఈ వేదాద్రిమంత్రి కందాళ అప్పలాచార్యుల శిష్యుడు. సారంగ తమ్మయ్యయు నీ అప్పలా చార్యులవారి శిష్యుడే. క్రీ. శ. 1542 లో గండికోట ప్రభువు కందాళ అప్పలాచార్యుల వారి కొక దానశాసన మిచ్చెను. అందుచేత పాండురంగ మాహాత్మ్యము 1542 దానిన తరువాతిది కావ చ్చును. ఈ కాలము చూచినచో తెనాలి రామకృష్ణకవి బ్రతికియుండదగిన కాలముగా కనిపించుచున్నది. ఇదియుగూడ నొక సామ్యుహేతువు.

ఇంతేకాక పాండురంగమాహాత్మ్య మంతయు వైష్ణవ పరమైన గ్రంథమైనను నిందు శివభక్తి యపారముగా నున్నది. ఆము క్తమాల్యదయు, పాండురంగమాహాత్మ్య మును-రెండును వైష్ణవ గ్రంథములే. గ్రంథకర్త లిద్దరు వైష్ణవులే. అయినను వారి వైష్ణవములో చాల భేదమున్నది. ఆము క్తమాల్యదలో నవతారికయందు శివ స్తుతియు, పార్వతీ స్తుతియు లేవు. నిత్యముక్తుల స్తుతులు మాత్రమే కలవు. పాండురంగ మాహాత్మ్యమున శివస్తుతి సామాన్యముగా లేదు.

‘ఈ చివురాకు నీప్రసవ మీపువుదేనియ యెంత యొప్పెడిన్
జూచితిరే యటంచుఁ దనచుట్టు శుకాదులుగొల్వఁగాఁ గప
ర్ణాచిత చంద్రగాంగ జలమైన శివాహ్వాయ కల్పశాఖి వే
ధాచలమంత్రికీర్తి కలశాబ్ధిని వెన్నెలమాడ్కిఁ జూచుతన్॥’

ఈ పద్యమునందు శివభక్తి కేమియు గాదవలేదు. ఇతని వైష్ణవము తెచ్చి కొన్న వైష్ణవము, జన్మతోడిది గాదు, ఇతనిది జన్మతోడిది శైవము. పాండురంగ మాహాత్మ్యమున శివప్రశంస యెంచు వచ్చినను కవియొక్క యుహావైభవ మంతయు కనిపించును. కాశీకాపురిలో మృతి కైలాస హేతువగుట నిత్యవిషయము, సర్వపురాణ వేద్యము. అట్టి స్థితి పాండురంగ క్షేత్రమునకుగూడ గలదని చెప్పుటకే యీ గ్రంథము వ్రాసిన టున్నది :

‘ఒకనాఁడుఁ దీర్థోపయోగిగాని శతుండు
నొదల ధరియించు నభ్రగంగ
ఆ ప్రొద్దు ప్రొయి రాజనట్టి నిర్బేదయు
భోగించు నైశ్వర్యము తెనిమిదియు

.....
మతిలేని మేదకుడు గూడ
 మౌనివర్కులఁ జవివింఱు మఱిసీడ'
 పంచముఖుడీట మే నోసరించె నేని

ఇతని శివభక్తి యపారము. నాకనదీప్రదీప్తపులినంబులయందు సన్నులు సై కతలింగ పూజనము సలుపుదురట! కుమారస్వామి ప్రభృతులు లైలాసమునకు పోదురు. అచట శివపార్వతుల లీలావై భవము చిస్తరించి వర్ణించెను. పుండరీకుడు పాండురంగని దర్శించును. అచట పాండురంగని వర్ణించుచు అతని నేత్రముగానున్న శివుని వర్ణించును. ఈ గ్రంథమునందు శివసంబంధమైన వర్ణన మెక్కడ వచ్చినను విలక్షణముగా గన్పించును. ఇవి యన్నియు రామకృష్ణకవి వైష్ణవము స్వీకరించిన వాడుగా ధ్రువపరచును.

రామకృష్ణకవి మహాకవియే. మహాకవి యనగూడదు ; ఉక్తి వైచిత్ర్యము కలిగినంత మాత్రమున నెచ్చడును మహాకవికాడు. సుకవి యగును. ఉక్తివైచిత్ర్యము కూడ లేక మాధుర్య సౌకుమార్యాది గుణములు కలిగిన యొక చక్కని శైలియు, తీర్చిదిద్దినట్లు పద్యములు వ్రాయుటయు మొదలైన లక్షణములు కలవాడు కవి. మహాకవి యగుటకు రసభావముల తీర్పు, కథానిర్మాణశక్తి, కథారచనాశక్తి లోకోత్తర స్థితియం దుండవలయును. ఈ స్థితి శ్రీకృష్ణరాయ యుగమునందు పెద్దన్నగారికి తప్ప మరి యెవ్వరికినిలేదు. కాని తత్కాలగత బహుకవులు సుకవులు; కొందరు ప్రౌఢ కవులు. ఆముక్తిమాల్యదయు, పాండురంగమహాత్మ్యమును ప్రౌఢ ప్రబంధములు; ఎనుచరిత్రము శ్లేషకావ్యము; పారిజాతాపహరణము సుకుమార కావ్యము; కాళహస్తిమాహాత్మ్యము మధురకావ్యము. ఆముక్తి, పాండురంగ, కాళహస్తి కావ్యములలో భక్తి ప్రధానము. తద్భావ ప్రతిపాదకముగా నీ కావ్యములు బహుకథా సమ్మిశ్రితములు. అందందు రసస్పర్శ యుండదనిగాని, కథ చెప్పుటలో నల్పాల్పములైన శక్తులు భాసించవనిగాని చెప్పుటకాదు. ప్రధానముగా నీ కావ్యములట్టివి కావు. అట్టి యూహ యీ కవులకు లేదు.

తొలుత సీయన యనుకరణ శ్రీనాథునిగూర్చి సాగినది. ఇతని యుద్భూతా రాధ్యచరిత్రయు, ఘటికాచలమాహాత్మ్యము శ్రీనాథుని ననుకరించు సీసపద్య రచనతో సాగినది. శ్రీనాథుడు సీసపద్యమున కొక నిండు తెచ్చెను; ధారాశుద్ధి తెచ్చెను.

ఆతని ననుకరించుట సామాన్యముగ చాల కష్టంబు కందరకు సహజము. శ్రీనాథుడు శైవుడు; శివదేవుని లీలావైభవములు తన కావ్యములం దంతట నింపినవాడు; గోపాలకృష్ణుని జగన్తోహనమూర్తిగా పోతన్నగా రెట్లు తీర్చిరో శివుని నట్లు తీర్చిన వాడు. స్తశానవాసియై యోగీశ్వరేశ్వరుడైన శివుని శృంగారమూర్తిగా శ్రీనాథుడు చేసెను. మరియు వ్యాసునియొక్క కాశీవిరహాది సందర్భములలో మివుల హృదయం గమముగా వ్రాసినవాడు. ఆ లక్షణము అన్నియు నుద్భటారాధ్య చరిత్రములో తెనాలి రామకృష్ణయ్య యనుకరించెను. ఈ పద్యము శ్రీనాథుని గూర్చి తెనాలికవి యనుకరణకు గొప్ప యుదాహరణము :

‘భక్తవత్సల విశ్వభర్త శంకర నాదు
 కోర్కె చూడేర్చుమీ కొంకులేక
 అన్నపూర్ణాదేవి అంబ సైకతనితం
 బిని నన్ను రక్షించుమీ ప్రియమున
 డుంఠివిఘ్నేశ యుత్కంఠ నున్నభవృత్తి
 నొందుమీ ననుఁ బ్రోచు నొరిమ గలిగి
 యభిలతోకసమస్య యాకాశగంగ ని
 ర్తలమూర్తి యొసఁగుమీ మహిమ నాకు
 రమ్యమతులార యోపరివ్రాట్టులార
 యొరిమ సంకల్పసిద్ధి చేయుండు మిమ్ముఁ
 గొలిచి యిన్నాళ్ళు చల్లగా నిలిచినాఁడ
 నరుగు చున్నాఁడ మీయాజ్ఞ నాత్మ పురికి.’

తరువాత నొకమార్గములో శ్రీనాథు డెంతవాడో మరియుకమార్గములో నంతటివాడైన శ్రీకృష్ణదేవరాయ లుదయించెను. ఆముక్తమాల్యద తత్కాలమున నాశ్చర్యము కలిగించెను. మరియు పెద్దన్నగారి మనుచరిత్రములోని రచన శ్రీనాథుని మాధుర్యము నకు వంకలు దిద్దెను. తెనాలి రామకృష్ణకవి పానిని చదివెను. అందుచేత ఆతని ప్రత్యేక శైలి యేర్పడెను. ఆ శైలి యొక స్వతంత్రమైన శైలి. యీ శైలిలో నాముక్తమాల్యదా లక్షణము లున్నవి. కాని దానికంటె భిన్నమయి యొక రమ్యత భాసించెను. మరియు నీతని సీసపద్యముల శైలి శ్రీనాథుని లక్షణములు, నాముక్తమాల్యదయొక్క ప్రౌఢియు గలిసి యేర్పడినది.

తెనాలి రామకృష్ణకవి ప్రతిష్ఠ సంపూర్ణముగా నతని పాండురంగమాహాత్మ్యము మీద నాధారపడియున్నది. పలుమంది పెద్దన్నగారి మనుచరిత్రము సంపూర్ణముగా చదువనట్లే పాండురంగమాహాత్మ్యముకూడ సంపూర్ణముగా చదివియుండరు. కాని నిగమశర్తోపాఖ్యానము, అయుతనియుతో పాఖ్యానము ప్రధానముగా చదువుదురు. ఈ రెండు కథలు తెనాలికవి కవితకు మచ్చుముక్కలు. అతని క్రొత్త పలుకుబడి, సర్వవైభవము నీ రెండు కథలయందు సంపూర్ణముగా నున్నది.

ఉష్టాని హోమాగ్ని యూద నొల్లఁడుగాని
విరహజ్వరా ర్తిమె వెచ్చనూత్పు?
'పరమేష్ఠినుండి నీ తరముదాక విశుద్ధ
తరమైన వంశంబుఁ దలచవై తి'
'ఉత్తాల ఫణిభుగ్గురుత్తాలవృంతాని
లాశాంత ఘర్తాంబువయ్యె మేను'
'ఆజానుదీర్ఘంబులై హరిన్తణిమయ
స్తంభంబులకుఁ గులస్వాము లగుచు'

ఈ నిగమశర్తోపాఖ్యానములోని సీసపద్యములును,

'హుంకారములు లేవె యుపపురందరహాఠో
త్పాటన క్రియకుఁ జ్ఞాల్పడవుగాక'
'ఉర్విధరము లెక్కి యుటుక నే కుచకుంభ
యుగమొల్లఁగాక దా నుటుకు మనిన'

ఉ_ వైచిత్ర్యమునకు అయుతనియుతో పాఖ్యానములోని యీ సీసపద్యములును,

'జీరైక కృత్తివేష్టిత శాస్త్రకబళికా
వారపేటిక లొక్క వటువు పూన'
'ఉద్యదుత్థాన సముద్యోగ మాత్రావ
శిష్టచేతస్సార దుష్ట దర్భ'
'వత్సనాభీగంధవహమయ్యె నాయావు
పైగాలి నీవారపాకములకు'

ప్రౌఢి కి సీసపద్యములును, తక్కిన వృత్తములలో

‘ప్రారంభించిన వేదపాఠమునకుం బ్రత్యూహ మౌనంచునో’
 ‘ఈ కడజాతి నాతి కిహిహీ మహిదేవుఁడు చిక్కెనంచు’
 ‘నాదు సహోదరుండు సుజన స్తవనీయనయప్రసక్తి’
 ‘వాసోనిగ్రహమెన్న రాకలియు నీర్వట్టుం గణింపర్’

మొదలైన పద్యములును తెనాలి రామకృష్ణకవి ప్రతిష్ఠా మూలస్తంభములు. ఈ పద్యములు లేనిచో తెనాలి రామకృష్ణకవి కింత ప్రతిష్ఠ లేదు. తక్కిన రచన కంతకు నీ పద్యము లుపలక్షకములు :

‘నవసుధాపరిభాంబు నివహ ముబ్బెడుచోట
 మెఱుగుఁ బుత్తడికోట మించుచోట
 నిగిడి యీఁగుల కెంపు నెలకట్టు గలచోటఁ
 గల్వకావిరికాఱు గ్రమ్ముచోట
 నలరుముమ్మొనల కట్టావు లూరెడుచోటఁ
 గెలఁకుల కొలఁకులు తొలఁకుచోట
 గంధర్వ గాంధర్వ గంధ మింపగుచోట
 గరుడ కేతనములు క్రాలుచోట...’

మొదలైన యీతని పద్యము,

‘మృగనాభినికరంపు భుగభుగ ల్లలచోట
 చదలేటి తుంపురు ల్చెదరుచోట
 వకుళ వాటిగంధవహుఁడు పైకొనుచోట
 కర్పూరతరుధూళి కప్పుచోట...’

మొదలైన పెద్దన్నగారి పద్యమును జూచి వ్రాసినది. కాని పెద్దన్నగారి పద్యమును మించినదికాదు. నూఱుమంది యనుకర్తలలో నొక డెచ్చటనో యొకచోట మించును.

‘విషయాంకురము గిల్లివేయనివారికి
 నినుపకచ్చడమున కెంత దప్పు’

ఇది పాండురంగ మాహాత్మ్యములోనిది.

'ఇనుపకచ్చడా లట్టుకొను మునిముచ్చు లెల్లఁ
దామరసనేత్రలిండ బందాలు కారె'

అన్నది పెద్దన్నగారి మాట. ఇట్లు పెద్దన్నగారి మాటలను, రచనా పద్ధతులను కడయన యంచందు స్మీకరించెను.

'కోపంబు నాఁగి మిక్కిలి
పాపములకు లోఁగి బుద్ధి పశ్చాత్తాపా
టోపశిఖిఁ గ్రాఁగి కరుణా
ద్వీపవతీలహరిఁ దోఁగి విప్రుఁడు మఱియున్.'
'వరణాద్వీపవతీతటాంచలమునన్'

'కాద్వీపవతీ' బదులు 'కరుణాద్వీపవతీ.' 'మునుసంచిమొద లిచ్చి మనుప
న్న పెద్దన్నగారి 'సంచిమొదలు'వంటి 'సంచెకట్టు' అను మాటను తెనాలి
గా వాడును. ఇక నీయన కాము క్తమాల్యదపై ప్రీతి యెట్టిదో చూడ

పమచండ చండమగు భుజ
మునకు వెఱచఱచి యాఖుకన్యక కమలా
రమణాంఘ్రిఁ జేరె గురుభీ
తమతికి నాము క్తమాల్యదకు నెన యగుచున్'.

ఆపేరే తీసుకవచ్చి యిందు జొనిపెను. ఇది సుశీలయను పతివ్రత కథానంత
ర నొక కాక్తియు, హాంసయు, జిలుకయు మొదలయిన జంతువులు పాండురంగ
మి యాలయమున మోక్షమును పొందినకథలో పాము మోక్షమును పొందిన
కథాభాగము. ఎలుక పోయి కమలారమణాంఘ్రి చేరెను. దానిని తరిమిన పాము
మోక్షమును పొందెను. ఎలుక మోక్షమును పొందుట యిందు ప్రర్థితము కాదు.
పైగా పామునకు వెరచిన యెలుకతో తండ్రికి వెరచిన గోదాదేవితోడి పోలిక రమ్యము
గాను లేదు. కాని యాము క్తమాల్యదా శబ్దమును వదలిపెట్టలేదు. ఇది యాతని
సూము క్తమాల్యదా గ్రంథమందలి యభిమానమునకు మాత్రమే సాక్ష్యముగా నున్నది.

‘సంపదచేతఁగాని కొనసాగవు సువ్వె గృహస్థ ధర్మముల్
సంపద పూర్వజన్మవికసత్సుకృతమ్మునఁ గాని చేర దా
సంపద చేరియున్ మదవశంపదుఁజేయు మహాత్మునేనియున్
జంపకు నన్నుఁ గన్నుసిమి చంపుడు ముంపుడు బోధగాథలన్.’

వృద్ధ బ్రాహ్మణాకారమున వచ్చిన యింద్రునితో నయుతుడు చెప్పిన మాట లివి. మాలదాసరికథలో మాలదాసరి వేదాంతమును జెప్పగా బ్రహ్మరాక్షసుడు నిట్లే యన్నాడు. ‘ఈ వేదార్థములతో నన్ను చంపకుము; చదివిన కూరవు నాకు దొరకితి’ వని అక్కడ ‘చంపకు’ మన్న మాట ప్రయోగించుటలో రమ్యత కలదు. అన్నవా డధికుడు; విన్నవా డల్పుడు. ఇచట నట్లు చెప్పుటకు వీలులేదు. ‘చంపకు నన్ను’ అన్నమాట విసిగించకు మన్నయర్థములో జమత్కారముగా నున్నది ఆ చమత్కారము చెప్పినవాని యాధిక్యముచేత నౌచిత్యము సంపాదించును. ‘చంపకు’ ఏక వచనక్రియ. చంపుడు, ముంపుడు బహువచనక్రియలు. దాని యనౌచిత్యమదే చెప్పుచున్నది.

ఈ కవియొక్క యిట్టి విలక్షణపు శయ్య యే విధముగా సముపస్థితమైనదియో విచారితమైనచో దానికి పలులక్షణములు గలవు. ఇతని కవిత్వమందు ప్రౌఢితో కలసి సౌకుమార్యముండుట యొక లక్షణము. ఈ సౌకుమార్యము రెండు విధములుగా కవి సంపాదించును. మొదటి పద్ధతి భావగతము :

‘బలభిదారామసంభవలతాంతశ్రేణీఁ
బన్నుము నా కొక్క చిన్నితేరు
కాళికెంగేలి చిల్కలరాజుఁ గొనితెచ్చి
నావెంటఁ బడివాగె నడవఁబనుపు
గగనవరద్రాశిగణవర్తి మకరంబు
బిరుదు పెక్కెముగ వేగిర మొనర్చు
మదనగోపాలుండు మాతండ్రిచే నాకు
జెఱకుచే మలిపింపు కఱకు విల్లు
వనజహితు వేడి తమ్మి తూపునకుఁ దెమ్ము
దివ్యములఁగాని సాధింపఁదీర దీశు
నంబ! నీ వంచు రుక్మిణి నట్టు నిట్టుఁ
దిరుగు శైశవచాపలార్ధితుఁడు’ మరుఁడు.

ఇందు మన్నఱుని బాల్యము వర్ణితము. అతనియాట వస్తువు లన్నియు నతఱు పెద్దవాడైన తరువాత వెలసిన లక్షణముల కనుకూలముగా కల్పింపబడి వాని యందలి సహజ సౌకుమార్యముచేత సౌకుమార్య సంపాదకములగుచున్నవి.

‘జలధి వీచీవాత్యఁ జలి తాఁకెఁగా యని
 యక్కున నందంద నలమి యలమి
 ప్రామఱ్ఱియా కొత్తి రాయిడిఁ బొందెఁగా
 యని సన్నపొత్తుల నునిచి యునిచి
 వాపోయి వాపోయి వసివాడి యాకటఁ
 బెగడెఁగా యని యుగ్గు వెట్టి వెట్టి
 పెను జీకటులు గ్రమ్ము పెన్నెట వసియించి
 వెఱచెఁగా యని పుల్ల విఱిచి విఱిచి

మంచి లక్షణముల పుట్టుమచ్చవాఁడు
 నేత్రములు విప్పనట్టి యీనెత్రుగఁదు
 వరద నేతెంచె నెవ్వారివాఁడో యంచు
 విలయహారిఁ దెచ్చి పెంతు రవ్వీటి సతులు’.

ఇది వైకుంఠపురమునందలి స్త్రీలు వటపత్రశాయిని లాలించిన వైఖరి. పసిపిల్లలకు చలి తగులునని, యొత్తుకొనునని, దృష్టి తగులునని చేసెడు పనుల యందు సహజముగ మానవజాతికి సుకుమారభావము లుండును. ఆ భావమును స్వీకరించి ఇచట సౌకుమార్య సంపాదన చేయబడినది. ఈ రీతిగా నందందు భావగత సౌకుమార్యమును సంపాదించును. ఇట్లే శబ్దగత సౌకుమార్యమును గూడ పలుచోట్ల సంపాదించును.

‘చలనవిహీనవృత్తి సడిసన్నఁ బరాశరుఁడాదియైన య
 య్యల యలఱాయివంటి హృదయంబులు నీరుగఁజేయు బోయపూ
 విలుతున కెంత దొడ్డపని వెన్నెల బిఱ్ఱని కాసినంతలో
 పలనఁ గఱంగి పొంగు పసిబాలుర చిత్తము మెత్తచేయఁగన్’

‘వెన్నెల బిఱ్ఱని కాయులోపల’-ఇట్టి మాటలను దెచ్చి సౌకుమార్యమును దెచ్చును. ఈ సౌకుమార్యము కొన్ని గడుసు మాటలతో గలిసి యొక విలక్షణత పొందును.

ఇతని శైలికి ప్రధాన విలక్షణత్యము యమకము :

‘కలహంస మొకటి యదుకుల

కులహంసము గుడిఁ జరించు’

‘శుకమొకటి చంచుజిత కింశుకమై’

‘పౌరయును గాతఁ గాతర సముద్ధరణోచితకార్యధుర్య’

‘కలశీసుతుండు కరుణా

కల శీతల దృష్టిఁ బెఱయఁగా’

‘ధాతృసంజాతల సత్స్మితాస్యజలజాతల

జాతలతాంతసాయకద్యోతల’

‘బెడఁకి యాడిన కీడన నెవ్వఁడోపు’

‘బుద్ధిఁ దలంక కలంక చంద్రముక్తాతతిఁ బొల్చు’

ఇట్టి వనంతములు. తరువాతి పలు తెలుగు కవులకు వీనిదే యొరపడి. ఈ యమక మొక్కొక్కప్పుడు రమ్యతా సంపాదకముగాకూడ నుండకుండ జేయబడుచుండును. ‘నలినాసన్నలినాసనానన పురాణస్థానముల్’ - నలిన్, ఆసన్, నలినాసన = తగినట్లు ఆశతో బ్రహ్మదేవుడు మొదలైన - ఈ రీతిగా నుండును.

మరియు శబ్దాంతరుకారముమీది యుకారము లోపింపజేసినచో తత్రత్యమై యొక ప్రౌఢి భాసించును. ‘పౌందర్పునర్జన్మముల్’, ‘ఆకలియు నీర్వట్టుం గణింప ర్తలల్మాసెంగా యనరు’.

పద్యమునం దితరమయిన ప్రౌఢి యున్నచో నిదిగూడ ప్రౌఢి సంపాదనకు హేతువగును.

మరియు వృత్త్యనుప్రాసగంధిగా, యమకగంధిగా జేయుచు హ్రస్వాక్షర బా శ్యము, సంయుక్తాక్షర బాహుళ్యముతో జేసిన పద్యమున కొక బిగింపు వచ్చును.

‘అంజన పుంజ నవ్యతరమై తగు నీ తిరుమేని కప్పు క

ల్మిం జులుకంగఁజేకుఱుఁజుమీ కమలేక్షణ సూక్ష్మ దృక్కులౌ

కంజభవాది వృద్ధులకు’

‘కీలారముననుండి పా లింట కేతేఱ’

‘పే, రుక్కున నేఱు నిక్కిచన నొక్కఁడు

వంకలు నొక్క శక్తుఁడే’

‘మట్టిన బిట్ట మండిపడి మౌని సముత్థితుఁడయ్యె మేనిపైఁ

బెట్టిగ పుట్ట నెట్టవిసి బీటలు వాఱ శ్రవశ్శకుంతముల్

చట్టుపలెత్తి ముందటికి సాగఁచలంప జటాచ్చటాచ్చవిన్

ద్రుట్టెలు కట్టి నిద్రిలు మరుచ్చుగధీశకులంబు మేల్కనన్’

ఇట్లు బహుపద్యములం దీయక్షర సంయోజనముచేత ప్రౌఢి సంపాదిత మగుచున్నది. మరియు జ్ఞానసంధి తత్పరిపోషణముగా నుండును.

‘మరుచ్చుగధీశ’ — ఇదియే

‘ముదక్షిమదంగభాగితాతిలకితవిభ్రమంబు’.

మరియు నుకారేకారోపరి సకారాంతములైన శబ్దములమీద నచ్చులు వచ్చినప్పటి రకారప్రయోగముకూడ నేతత్ ప్రౌఢి సంపాదక మగును - ‘వపురుగ్ర’, ‘చక్షూరా జీషము’ మొదలైనవి.

వీనికితో డీయన యనేకములైన తెలుగు మారుమూల శబ్దముల వాడును. ‘గొబ్బిండ్ల బేసము, దర్దరుటలు (దద్దటిలుటలు), లావటము, నిరుకుశము, ప్రాసఁగు విత్తు, లాడిగావింతు, అంటసిలంబడుట, కుడుకకూటి ప్రాయమువాడు, బుడిబుడి తాల్పుడు, ముచ్చుట్టులు, కట్టిండి - ఇట్టి మాటలు సంస్కృత సమాసముల నడిమి జొప్పించి విచ్చిత్తి విశేషమును కల్పించును. ఈపని శ్రీనాథుడు కొంత చేసెను. తరువాత నాముక్తమాల్యదలో నెక్కువగా నుండెను. పెద్దన్నగారును అందందు చేసిరి. ఇతనియం దిది సమృద్ధిగా నుండి యితని శైలీవైలక్షణ్యమును సంపాదించెను.

దీనికి తోడు లోకోక్తులను బహుధా సంగ్రహించుట యొక విచ్చిత్తివిశేషమును వీని కవనమునకు సమకూర్చెను.

‘కాపురము నాకుఁ గడు పెద్దకంచయంత’ ఉద్భట.

‘కంపలఁబడ్డకాకినై,’

‘పొందు పట్టుల నప్పులు పొడిచి పొడిచి’

‘తలలోపల నాలుక పూసలలో దారంబు’

‘ధనవంతుడయ్య నుద్వాహంబు దొఱగి మూ
తులు నాకుఁ బెజవితంతువులఁ దగిలి’

‘బారాదిసొమ్ము లుండఁగ’

‘కామిని దీపించె దొండ కాచిన భంగిన్’

‘బీదకన్నవడి బూడిదపండునుఁబోలె

బూదు పాఠాడు నొకదుప్పి’

‘అ త్తటి నిప్పు ద్రొక్కినటు లొవల తేల్గొసినట్టు లావ యు

వ్వెత్తుగ ద్రాగినట్లు....’

ఈ రీతిగా ననేకములైన లోకోక్తులు, పలుకుబళ్ళు తన ప్రౌఢ సమాస బహుళమైన రచనలో జూనిపి తన రచన కిత డొకవై లక్షణ్యము సంపాదించెను.

కొన్ని గడుసు పలుకుబళ్ళు సమకూర్చును.

‘కెరలక క్రమ్మఱింప నడుగెంటనె నిల్చు’

అడుగు వెంటనె యనుటకు — ఇది ‘యెఁడు’ ప్రత్యయముగా దీసికొని ‘అడుగెఁడు’ అడుగెండు — అప్పు డౌపల్లిభ క్తికము జేసికొని ‘అడుగెంట’నని యర్థము జేసికొన వలయును. అనుయాయి పృథుకహస్తాంతర = అనుసరించుచున్న కుజ్జవాని చేతిలో. ఈ పృథుకశబ్దమనుయాయి శబ్దము తరువాత వాడుట జటిలమయిన పద్ధతి. ‘మన్న సంతానము’ — మనుమల యొక్క సమూహ మనుటకు. ‘జటిలవ్యాఘ్రము,’ ‘తల్లిక దొట్ట’ — షకారాంతమైన యీ శబ్దమును ఉకారాంత్య హల్విత్వముగా జేయుట.

‘సడి కోరిచి వంకపఱక చాటు స్తానెన్’

వంకర గడ్డిపోచ చాటుకూడ తీసివేసెను.

ఇట్టి ప్రయోగములతోబాటు కొన్ని యచ్చతెలుగు కూర్పులు చేయును. ‘చిలు వాయనపు వేల్పుకొలము,’ ‘తరిత్రాడు సీద్రంపు పొరలంటి,’ ‘కలదు లేదను వాదముల కోర్చి’ మొదలైనవి. తోరహత్తు సయ్యాటము — వీని మీద నించుక్కు చేర్చి ధాతువులు చేయుట. మస్తరించు, పటాపంచు, సల్లబెట్టు మెదుగుడులు, బత్తళిక, తాసటము, ద్వారవతి గలంతి, వెంబరపుట్టువు, కూఁకులు వత్తులు, బుజులు వైచుట, సల్లబెట్టుట మొదలైన పలు తెలుగు మాటలు తెచ్చి వాడును.

సమస్త మరుత్కరి - సర్వదేవతాశ్రేష్ఠుడని యర్థము. కడారు పటుఁడు - పీతాంబరుడని యర్థము. ఇట్టి మాటలు కొన్ని. పలు పద్యములు సంబోధనతో మొదలు పెట్టును. ఆ సంబోధనలు క్షాంతపూర్వశబ్ద బహువ్రీహులు - 'చత్రితశేష' ఇటువంటివి. నల్లని తలవెండ్రుకలు కలదానా యనుటకు 'మేచకమేఘసంపదుప మేయశిరోజ'. కొన్ని సమాసములు విపరీతపు కూర్పు గలవి : 'కార్తకర వాల్మీక్యైశులు' - ఆశ - దిక్కు అను నర్థములో, 'ఉర్యన్నఖర ప్రఘాణములఁ దంతులు మీటుచు,' 'సభవజ్జన కమ్ముగ,' 'పుంగ్రావణి,' 'ధరాధోభువన స్వర్గఘామనుతుడు' - ఇట్టి సమాసములతో కొంత ప్రౌఢి సమకూర్చుట. మరియు శివుని 'నక్షికౌక్షేయు' డనుట; కృష్ణుని 'అర్జునరథభూషణము', మంద్రోయాండ్ర కూరిమి మ్రానిపండు', 'దేవకీతర్జకము' ననుట. శ్రీని 'చంద్రముఖి' యనుటకు 'నీహారమయాఖజిన్తుఖి' యనుట. ఇట్టి మాటలచేత నీ గడుసువనము మరియు విజృంభించును.

వీని యన్నింటికి మకుటాయమానమైనది సీసపద్యమున కొక ప్రత్యేకపు చేత చేయుట. ఇతని సీసపద్యములకు వచ్చిన ప్రతిష్ఠకు కారణము ప్రధానముగా తగణ బాహుళ్యముతో చరణములు తీర్చుట. వానితో యమకము జోడించి కొంత వాడుకలో లేని మాట లుపయోగించినచో కొంత విలక్షణత్వము సమకూడును. అదియే యితని సీసపద్యములలోని ప్రధాన లక్షణము.

'ధూతాఘమై న లక్ష్మీతీర్థమునకు దక్షిణమున'
 'వారోరు గోరు పెస్సీలీము చేసె'
 'ఉత్తాల ఖణిభుగ్గుర్తాలవృంతాని'
 'కాద్రవేయాకల్ప కంఠమూలచ్ఛాయలు'
 'ఆజానుదీర్ఘములై హరి న్నణిమయ స్తంభములకు'
 'మూలాలవాలస్థలీలేలిహానంబు'

ఇట్లు కూర్చినచో సీసపద్య చరణమునందు ధారాశుద్ధి యొక్కవ యుండును. ఆ పద్యములు చదువుకొనుటకు రమ్యముగా నుండును. ఈ తగణము తరువాత 'సగ' మొకటి యొక్కవగా గూర్చినచో సీసపద్యము నడక రమ్యమనిపించును. మరియు తెలుగును, సంస్కృతమును గలిపినచో సీసపద్యమునం దొకవిచ్ఛిత్తి విశేషము వచ్చును.

‘బహుసంకుమవపంక పాణింధమంబై న
తాళిగోణపుఁజుంగు నేల జీఱ’

పూర్వార్థమంతయు సంస్కృతము, ఉత్తరార్థము తెలుగు. పద్య రచనలో శబ్దగత మైన యొక సమత ప్రాపించును.

‘హుంకారములు లేవె యుపపురందరహాఠో
త్పాటనంబునకుఁ బాల్పడవుకాక’

ఇది సమతయను గుణము. ఏ తద్గుణోదాహరణమునకు నరస భూపాలీయ కర్త యొక పద్యమును వ్రాసెను. కాని యది దీనిముం దెట్లు నిలుచును ? ఈ పద్యమున కిదియేసావీ. ఇట్లు సారస్వతములో నాన్యతోద్యష్టములైన, పరమ రమణీయ విచ్ఛిత్తివిశేష సంపాదకములైన పద్యములు నొకటి రెండుగా తెలుగు బాసలోని గొప్ప కవులు పదిమంది, పన్నిద్దరు తమ కావ్యములలో వ్రాసిరి.

శబ్ద, సమాస, తదితరవిషయములగూర్చి యింత చెప్పుట యేల యనగా వీని యన్నింటి యొక్క సమాహార స్థితియే యితని ప్రౌఢ శైలీసంపాదక లక్షణమని చెప్పుటకు. యథేచ్ఛముగా వీని నన్నిటిని నించుమించుగా సర్వత్ర నిక్షేపించుటచేత నిట్టిశైలి మూర్తి కట్టినది.

ఈయన శ్రీనాథుని తొలుత దినములలో పద్యరచనయం దనుకరించినవాగు. పాండురంగని కథనాటికి పద్యరచనానుకరణము తగ్గిపోయి భావానుకరణము మిగిలెను. శ్రీనాథునివలెనే ఈయనకూడ భోజనప్రసక్తి వచ్చినప్పుడెల్ల దానిని గురించి విస్తారముగా వ్రాయును.

‘జఙ్ఘకులు వాఱ లెస్సంగ దంచి వెదురు బి
య్యమును బువ్వులవలె నలఁ తిలోనె
వార్చి దించిన క్రొత్తవంటకం బతిమాత్ర
ధౌత శరావపాత్రమునఁ జాల
వడ్డించి పలువన్నె వన్యామిషంబులు
చుట్టువాఱఁగ నుంచి చొక్కటముగఁ
గాఁచిన గుఱునెయ్యి సేచాఁచఁజాలినం
తయుఁ గ్రుమ్మరించి తత్తక్రపూరము’

మొదలైనవి.

'ఒక కొన్ని వడియమ్ము లొక కొన్ని నిరుగులు
నొక కొన్ని తెజగుల యొలుపుఁ బప్పు
లొక కొన్ని వ్రజ్జెడ లొక కొన్ని తాలింపు
లొక కొన్ని విధముల యొఱచేరు
లొక కొన్ని కలగల్పు లొక కొన్ని బజ్జులు'

పద్య మంతయు సిద్ధే.

ఒక విధమైన ప్రౌఢ సౌకుమార్యసంసౌహనబుద్ధికి నాటవిక గ్రామీణ స్త్రీల వర్ణనములు రుచించును. వాని వర్ణనములం దొక చమత్కృతిని బుద్ధికి కలిగించును.

'కొనలఁ జుట్టిన తీగపెనచేఁ జమరవాల
పరికరంబుల జుట్టు పట్టి తిగిచి
కమ్మ సంపంగి మొగ్గల నిరుగడరాయు
జేగుదుఁదిరికలఁ జెంపవెట్టి'

లోపాముద్రాగస్తులు పోవుచుండగా మృగవధాజీవ శుద్ధాంతమీరనయన లర్చి సేసిరట. నిగమశర్మోపాఖ్యానమున గ్రామీణలైన స్త్రీలను వర్ణించును. ఈరీతిగానే ఫల్లెట్టూరి జాతరలు వర్ణింపబడెను. మరియు నీయన యాకాలమునంవలి కొన్ని విద్యలను గురించి విస్తారముగా వ్రాయును. వేదాద్రిమంత్ర వ్రాయసములు లలితముక్తా ఫలాకారవిలసనములుగా నుండునట. పట్టి, వట్టువ పరిభ్రష్టి కలవిగా నుండవలయును. తలకట్టు, గుడి, సున్న, క్యావడి, వట్టువసుడి, మాపత్తు, ఐత్వ మేత్వము మందముగా నుండవలయునట. వలవలగిలుక బంతులు నిలుపు పొలుపుగా నుండవలయునట. అన్నిటియందు నొక న్నాయ ముండవలయునట. ఆ యక్షరములు నిశ్చయముగా దెలియవలయును; ఒక యంద ముండవలయును; చెక్కి నట్లుండవలయును; హల్లులు తజ్జాతిని చెప్పవలయును. వ్రాయసమును గూర్చి యింత యున్నది. ఇది యానాటి విద్య.

ఓడలుకట్టు శాస్త్రము పేరు మాలిమిశాస్త్రము. మనదేశమునందు అదిగొప్ప పరిణతి పొందినది. అదెట్టిదియో తెనాలి రామకృష్ణకవి దేశావతార వర్ణనములో బౌద్ధావతారమును వర్ణించుచు వ్రాసెను. పూర్వ కవులు తమ దేశాచారములు,

దేశమునందలి విద్యలు, దేశీకీడాదివర్ణనములు, పలుకుబడి సౌగసులు — దీనియొక్క బాహుళ్యమే తమ కవితావైభవముగా గలవారు. శ్రీకృష్ణుని వర్ణించుచు బ్రహ్మాను డాగురు మూత లాశించెనని, గోవర్ధనగిరితో కందుకక్రీడ సల్పెనని రాసక్రీడ నాలుగుభాగల యాటంబుని, రత్నములతో వెన్నెల వత్తి యాడెనని, కాళియాహి నెత్తిమీద తన్నుదిక్లయాడెనని తెనాలికవి తెలుగు పిల్లలయాటలను సమకూర్చెను.

ఏతాదృగ్విషయముల బాహుళ్య ముండినను అందందు గొప్ప కవితాలక్షణములు లేకపోలేదు. లోకోత్తరములయిన యుత్పేక్షలు మహాకవితాలక్షణములు. శ్రీకృష్ణుడు తలమీద చిక్కమును వేసికొనెను. ఆ చిక్క మిట్లుత్పేక్షింపబడినది.

‘మును మీనగుటఁ బట్ట మునులు వైచిన బత్తి
వలబోలెఁ జిక్క మోవలఁ దలిర్ప’

అతడు తొలుమీను కనుక నతనిని పట్టుకొనుటకు ఋషులు భక్తియను వలను వేసినట్టు లున్నదట. ఇది యాశ్చర్యకరమైన యుత్పేక్ష.

‘ఇట నభ మిట భూషలయం
బిట బలిసద్మంబు నుండు నిరవు లివి యనం
బటువులగు వళుల చెలువునఁ
బుటపుటనై యున్న చిన్నిబొజ్జ కదలఁగన్’.

త్రివళుల నిట్లు వర్ణించుట యొక యాశ్చర్యకరమైన కల్పన. నారదుని వర్ణించుచు నతని జడలు ‘నిగిడి సుషుమ్న యీనిన పిల్ల వెలుఁగుల వడువున’ నున్న వనుట యొక యుదాత్త విషయము.

‘ఉమ పసుపాడి మోముతడి యొత్తిన హత్తిన తన్నిశాంకదృ
క్లమలదశాంజనాంక కలకంబుగ నింబగుచేలఁ గేలివి
భ్రమగతిఁ గప్పినాఁ డనఁగఁ బచ్చని నల్లని చాఱల న్ననో
రమమగు ద్వీపిరాడజినరత్నము యత్పముమీఱఁ దాల్చుచున్’.

శివుడు తాల్చిన పులితోలు పార్వతి పసుపు పూసికొని క్షాటుక పెట్టుకొని మొగము తుడిచిన గుడ్డ తాను కప్పికొన్నా డన్నట్లున్నది. ఈ యుత్పేక్షలో నద్భుతత్వము లేదు. శృంగారరసవ్యంజకముగా నున్నది. పాము యమదండచండమువలె

నున్నదనుట యొక యర్థవ తయిన కల్పన. మొత్తముమీద నితని రచనయందు లోకోత్తరతా గుణసంపాదన మర్థమునందుకాక శబ్దమునందే యెక్కువ యుండును. వర్ణములైన విషయములచేత దేశాచారాదులయందు ఎక్కువ యనురాగము, కథానిర్మాణములోని గడుసుదనమును, మానవ జీవిత ఘట్టములలోని క్లిష్టసమస్యలు, పాత్రల తీర్పులోని మానసిక పరిణామ రమ్యతలు మొదలయిన మహావిషయములు తక్కువగా నుండును. ఒకవేళ నట్టి సంకర్షణములు వచ్చినను లోకమునందు వాడుకొను సామాన్య భాషములు గడుసుగా చెప్పుకొని పోవుటతో నీ కవు లందరు దాటుకొనిపోదురు.

ఇత డేరి కోరి దుష్టర ప్రాసములు సమకూర్చుకొనును. ఇది యీయనకు చిన్నప్పటినుండియు నున్న గుణము. 'యుగ్యము లయ్యె నెవ్వనికి నోలిచతుశ్శుతులు' అని ఉద్భటారాధ్య చరిత్రలో. ఈ లక్షణము ప్రధానముగా నాచన సోమునిది. తరువాత నాము కమాల్యదలోనిది. ఈయనయు 'నక్షత్రంబులు', 'భర్మసేయము', 'అద్రిగ్రావము', 'మూర్తి మదిక్షు కార్తుకము' 'తృష్ణారహితులు', 'శాణోత్తేజిత', 'ఆంతర్వాణి', 'పోర్మహిషున్ని జాంఘిగలఁ ద్రేలిట', 'గర్వోద్రిక్త', 'విన్ముమచీయ నేత్రశిఖి', 'ఆభైమీనది', 'అస్మత్క్షేత్రస్థితి' మొదలైన సంయుక్తాక్షర ప్రాసలతోనే పద్యములు ప్రారంభించును.

ఈతని కథాగత సన్నివేశ కల్పనాచారుతాభూములగు వానిలో నిగమశర్మకు నతని యక్కగా రుపదేశించిన వైఖరి ప్రసిద్ధమైనది; పలుమందిచేత నుదాహృతమైనది. సామాన్యసంసారములలో నక్కగారికి తమ్మునిమీద నదుపుండును. అక్కగారి మాట తమ్ముడు కాదనలేడు.

'ఇంతలు నంతలు నగు తన
సంతానము చంట వెంట సందడిసేయన్'

ఇది ఇండ్లలోని సంపద. ఎలయు సీత్యారములతోడ నీళ్లు గ్రుక్కి జడలు కట్టిన తల విడదీసి కొనగోళ్ళతో దుప్పి పేలను చంపి మెడమన్ను నలచి కుడివైపునుండి బిడ్డ చనుద్రావగా తమ్ముని కామె హితోపదేశము చేసెను. ఈ వర్ణన సామాన్యమైన యుత్తమ కుటుంబములలోని యొకానొక సన్నివేశము పరిస్థితిని కన్నులకు కట్టినట్టు లున్నది. ఇది యొక గొప్ప కవియొక్క రచనా వైదగ్యము. జీవితమునకు గవిత ప్రతిబింబముగా నుండవలయుట యొక కవితా లక్షణమే యగును. అదియే పరమ మైన లక్షణముగా ననుకొనినచో నీ ఘట్టము రామకృష్ణుని మహాకవుల తరగతిలో చేర్చును. మరియు నీమె తమ్మునితో మాటాడుచు చాల గడుసుగా మాటాడును;

లాలించుచు బెదరించుచు హితము చెప్పుచు బలువిధములైన వాగ్వైచిత్రితో జెప్పును. 'ఏమీ మునులే గృహస్థులు రమించుట యెగ్గె కులాంగనాతతిన్' అని హితోపదేశము చేసెను. వేయిమందినై నను పెండ్ల్యాడి వారితో రమించరాదా యనెను. ఈ రమించుట యన్న శబ్దము వాడుట ధాత్యర్థముగా సరియేగాని లోకమునందు వాడుకొను నర్థములో కొంత యనౌచిత్యము లేకపోలేదు. ఐనను మధ్యమ సంపత్తి గల కుటుంబములలో కొంత మోటుగా మాటాడుట యుండును. ఇచటి ధర్మము చింత్యము. వంద మందిని పెండ్లియాడి కామోపభోగము లనుభవించ వచ్చును. వారకాంతల తగులు పనికిరా దనుట సంపన్నుల కేర్పరచిన ధర్మ మనుకొనవలయును.

ఇది యొక ష్టైత్ర మాహాత్మ్యము. దీనిలోని కథలలోని సర్వపరమార్థము ఎట్టి దురాచారవంతుడైనను ఎన్ని పాపములు చేసినను, ఎన్ని ఘోరములు చేసినను భగవంతుడు ప్రసన్నమైనచో వానికి మోక్షము అభించునని యనుట. దానికి మించిన సిద్ధాంత మిందులోనిది. తత్కాల భగవద్బుద్ధి గూడ నక్కరలేదు. స్థలము, కాలము తద్దేసతా మాహాత్మ్యము యొక్క సన్నిహితత్వము కలిగిన వగుచుండగా యాదృచ్ఛికముగా జరిగిన యొక క్రియ తద్భగవత్సేవగా పరిణమించి వానికి భగత్సన్నిధానము చేకురుట. మనోవాక్కాయ కర్మముల సంపుటి యుత్తమ భక్తి లక్షణము. ఆంధ్రభాషాసారస్వతమునందలి ప్రబంధములలో పాండురంగ మాహాత్మ్యము ఏతాదృక్ ప్రౌఢశైలీ నిర్మాణ నైపుణ్యముచేత కైలాసశిఖరమువంటిది. భాషలో తరువాతి కవులందరకు ప్రౌఢిసంపాదన క్రితనిరచన యొరవడి.

రామరాజ భూషణుడు

వెంకటాచల సూర్యనారాయణశాస్త్రి

ఆంధ్రభారతికి బూర్ణయౌవనకాలమైన పదియారవ శతాబ్దమున పదియారు కళలతో వెలుగు కళానిధి యనదగి శారదామూర్తియని మెప్పించిన (బట్ట) మూర్తి మహాకవియే రామరాజభూషణుడు. నరసభూపాలీయము, వసుచరిత్రము, హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానము అను కావ్యత్రయ మాతని కృతిరత్నములు. అండు నరసభూపాలీయమున 'మూర్తికవి' ననియు, తక్కిన రెండింటియందు 'రామరాజభూషణుడ' ననియు జెప్పికొనుటచే మూర్తి, రామరాజభూషణులు వేరనియు, తాత ముత్తాతల పేళ్ళను, నింజి పేరు నభిన్నములుగను, తండ్రుల పేళ్లుమాత్రము వేరుగ నగపడుటచే పినతండ్రి పెదతండ్రి కొడుకు లనియు, అట్లు గాదు-హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానమున తండ్రిగా జెప్పబడిన సూరపరాజున కొరసపుత్రుడును, నరసభూపాలీయమున తండ్రిగా జెప్పబడిన వెంకటరాయభూషణునకు దత్తపుత్రుడు ననియు దెక్కు వాచోపవాదములు బయలుదేరినవి.

కాని ఈ విభేదవాదములు తగు గుపపత్తులచే మరల్పబడినవి. 'కృష్ణరాయ భూషణ' ప్రఖ్యతి ప్రధునామాంకిత బిరుదనామము లొకటి రెండు ఆనాటి కవీశ్వరుల కుండుటం జేసి వెంకటపతిరాయల కాశ్రితుడైన హేతువున సూరపరాజు వెంకటరాయ భూషణ బిరుదనామ మొందెను. ఆశీయ రామరాజున కాశ్రితుడై బహు సంస్కృతాంధ్ర కృతులచే మెప్పించి మూర్తికవి 'రామరాజభూషణ' బిరుదనామము నొందెను. కావున వెంకటరాయభూషణ బిరుదాంకితు డగు సూరపరాజునకు రామరాజభూషణ బిరుదాంకితు డగు మూర్తి కవి పుత్రుడని చరిత్ర శోధకులగు వండితులచే నిర్ణయింపబడినది.

ప్రబంధాంకమని యింటిపేరు గల బట్టుకులమున మూర్తి యను నామమున బట్టి, సకల విద్యాపూర్ణుడై తొరగంజి దుర్గాధ్యక్షుడును, (అశీయ) రామరాజు, రెవడులరాయ సోదరవర్తయమునకు మేనల్లుడు నగు నహోబల (ఓబయ) నరసరాజు నకు 'కావ్యాలంకారచంద్రహా' మనబడు నరసభూపాలీయము కృతిగా నొసంగి తదితోకముగ నర్చనకర్త గాంచి. ఆ కాలమున కృష్ణరాయని యనంతరము కర్ణాట

సామ్రాజ్యమును మహమ్మదీయుల బారినుండి తప్పించి యథాపూర్వముగా నెలకొల్పి, సీరంతరదీక్షతో రాజ్యపాలకుడైనట్లే, వేదశాస్త్ర సకలభాషాకవిత్వాది విద్యా పాలకుడైన రామరాయలచే నాహూతుడై ఆంకవిత్వ, శతలేఖనీ పద్యాది లోకోత్తర కవితా విశేషముల జూపి సత్కృతుడై రామరాజనూషణ విరువనామము నొంది, క్రీ. శ. 1565 వ సంవత్సరమున నా ప్రభువు తలికోట యుద్ధమున స్వర్గస్థుడు కాగా కర్ణాట రాజ్యమును ఋనరుద్ధరించిన తత్సోదరుడగు తిరుమలరాయనికి వసుచరిత్రము కృతి నొసంగి, యఖంక గౌరవము నొంది యైహిక సుఖములందు దృష్టుడై. ముముక్షువై ఇష్టదైవత మగు హనుమంతుని స్వప్నమున గాంచి తదాజ్ఞను తాను రచించుచున్న హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమును శ్రీరామచంద్రునకు గృతియిచ్చి రామరాజభూషణుడు ద్రువకీర్తి యైనాడని సకలవాదోపవాదములపై దేలిన సారాంశముగా గ్రహింపదగును.

‘ముప్రత్యయాభావస్య అల్లసాని పెద్దనార్యశిష్యేణ భట్టుమూర్తి మహాకవినా విరచితే వసుచరిత్రే’ అని వెంకటరాయల విద్యాగురువగు మండ రామాసుజాచార్యుని ముమ్మనుమని మనుమ డగు లక్ష్మీనరసింహాచార్యులు రచించిన యాంధ్రకౌముదియందుండుటచేతను, లోకమున గల ప్రసిద్ధినిబట్టియు మూర్తికవి పెద్దనార్యునకు శిష్యుడై యుండవచ్చును. పెద్దన వార్ధక్యమున నీతడు బాలుడై యుండి శుశ్రూషించి, చతుర్విధ కవితాపాటవ మలవరచుకొని, కృష్ణరాయల యాస్థానమున అష్టదిగ్గజములలో నొకడై యుండునని సిద్ధాంతీకరింపబడినది. 1515 - 25 సంవత్సరముల నడుమ జన్మించి, 1570 సంవత్సరములోపల వసుచరిత్ర రచన కావించి, యసంతరకాలమున హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానము రచించి, పూర్ణాయుష్య మొంది చతుర్విధ పురుషార్థములను సాధించి ధన్యు డయ్యెనని చారిత్రకులు నిర్ణయించిరి. ఈ మహాకవి జన్మ, విద్యాదిక విషయ విమర్శన మటు పెట్టి సుప్రఖ్యుడైత రత్నమయా లంకారములుగ నాంధ్రసరస్వతి కత డర్పించిన కావ్య విశేషములను సంగ్రహముగా నరయుదము.

నరసభూషాశీయము : విద్యానాథుడు ప్రతాపరుద్రుని పేర అక్షయములను గూర్చి నట్లే నరసభూషాశీయమున అక్షయము అన్నియు నరసరాజుపేరం గూర్చుచు అక్షణము అన్నియు బ్రతాపరుద్రుడు అక్షణముల కనువాద మొనర్చి తనత డాంధ్రమున కొక యపూర్వాలంకారము ఘటించినాడు; తెనుగునం గల యలంకార గ్రంథముల కిదియే శిరోభూషణ ముపేయినాడు. విష్ణుకోట పెద్దన వృత్తమును కావ్యాలంకారచూడామణి యొకటి యుప్పును నరసభూషాశీయమునకు గల ప్రశస్తి దానికి రాలేవని ప్రాణ్ణుల యభిప్రాయము.

‘చిరేణ చరితార్థోఽభూత్ కావ్యాలంకార సంగ్రహః
ప్రతాపరుద్ర దేవస్య కీర్తి ర్యేన ప్రకాశ్యతే’

అని విద్యానాథుడు కావ్యాలంకారసంగ్రహమని యిడిన సంజ్ఞనే గ్రహించి మూర్తి కవియు కావ్యాలంకారసంగ్రహ మనియే పేరిడినాడు. కాని లక్ష్యములను బట్టి ‘ప్రతాపరుద్రీయ’ మని సంస్కృత గ్రంథము ప్రసిద్ధమైనట్లే ఈ గ్రంథమును నరస భూపాలీయ మని ప్రసిద్ధి నొందినది. నాయక, కావ్య, రస, దోష, గుణాలంకార ప్రకరణములన్నియు మూలమున కనుకూలముగా ననువదింపబడియు నాటక ప్రకరణము మాత్ర మిందు విడువబడినది. అనువాదమట్లుగాక స్వతంత్ర గ్రంథమువలె ఈ గ్రంథము సహృదయ హృదయాకర్షకమగు రచనచే దెలుగుల గొప్పదనమును జాటుచున్నది.

వసుచరిత్రము : ఇది రామరాజభూషణుని కావ్యత్రయమందే కాదు, యావ దాంధ్ర కావ్య ప్రపంచమునందును చుక్కలలోని చంద్రు డనిన స్తుతి కానేరదు. తన యసమాన సకల విద్యావిశారదత్వమును, అప్రతిమ ప్రతిభను మేళవించి శబ్దార్థశ్లేష వైచిత్ర్యార్థముగ ననితరసాధ్య కవితా శిల్ప పారమ్యముతో నానాలంకారలక్ష్యభూత ముగా, రసజ్వరసాయనముగా, వ్యంగ్య సమృద్ధముగా నిమ్మహాకవి తిరుమలరాయలకు వసుచరిత్రమును ఆతని కోరికపై రచించి అంకిత మొనర్చి తన పేరు ధ్రువకీర్తి కంకిత మొనర్చుకొనినాడు; కవిశిరోభూషణమైనాడు.

శ్లేషకవిత్వము రెండవరక మనుకొను రసికులు కొందరు లేకపోలేదు. వాస్తు నిర్మాణమున తాజ్జీమహాలు వంటిదే వసుచరిత్ర కవితాశిల్ప సౌందర్యమున. తాజ్జీమహాలు శిల్పసౌందర్యము రసికులకు కన్నులద్వారా మనసుకు హత్తుకొనునట్లే వసుచరిత్రమందలి శిల్పసౌందర్యము శ్రవణద్వారమున మనసునకు హత్తుకొని చూసండపారవశ్యము చేకూర్చును. కావున పాఠకుడు సహృదయుడై యుండవలెను. నాడే దాని వైశిష్ట్యమును, వైచిత్ర్యమును నవగతము లగును.

కవితా కళయందు శిల్పనైపుణి మెరయింపగోరిన రామరాజభూషణుడు తన సరసభూపాలీయమున లక్షణముల కనువుగా నరసభూపాలనామాంకితముగా లక్ష్యముల నుచ్చేను. కాని దానితో దనియక, తన శ్లేషయమకానుప్రాసాది నానాముఖ కవితా వైచిత్ర్య ప్రదర్శనార్థము వసుచరిత్ర రచించినట్లు కనబడును. నలసభూపాలీయమున కథ మేమియు లేమింపజేసియు, నేకవస్తువర్ణన మాత్ర మగుటయు దనివొందక ఇత

డు తమనాయకంబై శృంగారరసప్రధాన మగు గిరికా వసువుల పెండ్లికథ నిమిత్తముగా జేసికొని, యసదృశమగు భావనామహిమనంతయు స్పష్టమొనర్చుకొనెను.

కావ్య స్వరూపము చెప్పుచు నరసభూపాలీయము ద్వితీయాశ్వాసమున—

‘తను వగు శబ్దార్థంబులు
 ధ్వని జీవ మల్లంక్రియావితానము సొమ్ముల్
 దనర్చు గుణంబులు గుణములు
 ఘనవృత్తులు వృత్తులౌర కావ్యేంధిరకున్’

అని నిరూపించెను. కావ్యలక్ష్మీశరీరములో మొదటిదగు శబ్దములం దీతడు మెరయించిన శిల్ప మొక్క నూతన ఛక్కిని నడచినది. పరిణతమై, వశ్యమైన వాక్కుగల యీ మహాకవి శబ్దార్థముల నొక దానిని మించి యొక దానిని అలంకారభూషిత మొనర్చి యిటీవలి కవుల కెందరకో యనుసరణీయు డయ్యెను. కవియగు ప్రతివాడును కవిత్వమునకు శరీరమగు శబ్దార్థముల నేదో యొక్క రీతి స్పష్టించుచునే యున్నాడు. కాని యేతాదృశమగు లోకోత్తరశిల్పచమత్క్రియా పరిపూర్ణత యనన్యసాధ్యమని ఘంటాఘోషముగా జెప్పవచ్చును.

‘ఏరాజు భూరితేజోరుణాలోకంబు
 లోకంబు తమము నిరాకరించు
 నే ధన్యు బాహోధ రాధరాభోగంబు
 భోగంబు సవరించు భూమిసతికి
 నేపుణ్యు నభిరూప రూపానుభావంబు
 భావంబుఁ గరఁగించు భామినులకు
 నేభవ్యు శుభకీర్తి శోభావిహారంబు
 సారంబు దశనిశాయౌషతమున

కతఁడు మతిమంతుఁ డతిశాంతుఁ డరి కృతాంతుఁ
 డనుపమస్యాంతుఁ డాశ్రిత వనపసంతుఁ
 డనఘతర కందనోలు మహాపురీ ని
 శాంతుఁడగు రామమేదిని కాంతుఁడలరు’

ఇందు సీసపాదములలోని ఛేకానుప్రాసమును, గీతములోని పృత్యనుప్రాసమును జెవులున్న ప్రతివాని హృదయమును కదలింపక మానవు. ఇం దర్థాలంకారములును లేకపోలేదు. ప్రతి పాదమున నొక్కొక్క ధూపకాలంకారము కలదు. అవి పరస్పర నిరపేక్షము లగుటచే తిలతండులములవలె సంస్కృష్టి యను నొక యలంకారము కాగలదు. ఇట్లే యమకానుప్రాసాది శబ్దాలంకార ప్రాధాన్యము చూపెడుచోట్ల గూడ నర్థాలంకారముల నెంతయో నేర్చున నమర్చి 'యత్ర యమకం రసపుష్టి ర్నవిద్యతే' యను సూక్తి కపవాదముగా నెన్నియో పద్యముల నిమ్మహాకవి రచించెను. గానవిద్యా ప్రకారము లయానుకూలముగా ని య్యనుప్రాసము లెన్నో తావుల గూర్చి ఇతడు తన సంగీతకళారహస్యజ్ఞత నర్థముననే కాక శబ్దమునను జీత్రించుట యపూర్వము.

'ఉద్ధతరిపువిద్ధతపన

పద్ధతి కరిభవన దవనిపటదంబుధిసం

పద్ధరణ సముద్ధరణ స

మిద్ధరణరజోప్రజోద్యదిభమదస్సృతికిన్'

(1-88)

ఓజోగుణభరితమై, గాడిరీతికమై యనుప్రాసరమణీయమగు నీ పద్యమున నతిశయోక్తి యను నర్థాలంకారమే కాక సంగీతకళారహస్యముగూడ వ్యక్తమగుచున్నది. 'ఉద్ధతరిపు, విద్ధతపన, పద్ధతికరి' అను నపుడును, 'సం-పద్ధరణ సముద్ధరణ సమిద్ధరణ' అను నపుడును మద్దెలపై 'తకిటతక; తకిటతక, తకిటతక' అని ముమ్మారు ముక్తాయించిన ట్లెంతో మనోజ్ఞముగా ఘటింపబడినది. అర్థము పరిశీలింప అరిభవనత్, అవనిపటత్ అనునవి నామధాతువులపై గల్గిన కృదంతరూపములు. భవన (గృహము) అను నామవాచకమునే ధాతురూపము చేసి దానిపై, 'త్' అను శతృప్రత్యయము ('వర్తమాన కాలిక విశేషణ ప్రత్యయము') కూర్చి ఇతడు తన వ్యాకరణమార్మికతయు బ్రకటించెను. ఇట్టిదే 'పటత్' అనునదియును. పటము అనగా బట్ట. పటతి = బట్టగా నగుచున్నది అని క్రియాపదము. పటత్ = బట్టగా నగుచున్న అని శతృ ప్రత్యయాంతమగు కృదంతము. ఈరీతిని సంస్కృత భాషారహస్యములను దుష్కరమగు యమకానుప్రాసాదుల నడుమ హేలగాఘటించిన రామరాజభూషణకవి యెంతటి వశ్యచాక్కో పేర్కొన శక్యమగునా? గాన కళాభిజ్ఞతను దెలుపు నీ పద్యమందలి ముక్తాయంపులవంటి వీగ్రంథమున నెన్నియోచోట్ల గలవు. 'నిజామాదుల్ వజీరుల్ భజింతురు (1-43), ధారాధర, ధారాజల భారాహత

(1-114), వయః, కౌలాహలకౌలాహల లీలా హలహాలిక (1-163), అందైన
సిందైన విందైనాదంబు (2-16), తచ్చికురపాశీసీరదాశీమిళన్నృతికేళీ (3-75),
మున్నగునవి సాంతము గలవు.

ఇట్టి చిత్రణము సంస్కృత శబ్దములం దెంత యనాయాసముగా జూపబడెనో
తెలుగు శబ్దములం దంతకంటె సులభముగా నటనట జూపబడెను.

‘అనుచు నాగంధవహుని ధౌర్జ్యములు దెలుపువు
లీల విరిసిన విరులు రాలిన రజంబు
తొలికిన రసంబు, లురిలిన ఫలము లధిపు
ప్రమోల నిడి పల్కి రుద్యానపాలు రపుడు’.

(1-134)

‘తలిరుఁ బ్రాయమువాని వలరాజు నలరాజు
నలరాజుఁ దెగడు సోయగమువానిఁ
బసిఁడిచాయలవానిఁ బగడంబు జగడంబు
జగడంబు గల మోవి సొగసువానిఁ
దళకుఁజెక్కులవానిఁ దులకింపు పలుకెంపు
పలుకెంపు లొలయు న వొలుకు వానిఁ
జిక్కిలిచూపులవాని సిరిమించు దొరయించు
దొరయించు కాంచనాంబరమువాని....’

(3-48)

ఇది యొక విధమగు రచన. ఈ రీతిగా ఆదిమధ్యాంత యమకములతో సంస్కృత
ప్రాయముగను, అచ్చాంధ్ర ప్రాయముగను, మిశ్రితముగను సీసపద్యము తెన్ని
గతుల సంగీతమున కనువుగా నుండునో యించుమించుగా నన్నిగతుల వసుచరిత్ర
మున నడపబడినవి.

‘ఒకచాయ ననపాయపిక గేయసముదాయ
మొకసీమ నానామయూరనినదము’

(2-7)

ఇది యొక విధమగు గడుసుపోకడ.

‘మందయానము నేర్పు నిందిందిరాజీవ
రాజీవ రాజన్మరాళ రాజి

కలికిపల్కులు నేర్పు లలితనానావాస

నావాసనికటకాననశుకాళి'

(2-28)

ఇదియొక విధమగు శబ్దశిల్పము. ద్వితీయవశాదిని ముక్తపవగ్రస్తము. ఇన్నిటిని దలదన్ని సంస్కృతపద ఘటిత దీర్ఘసమాసయుతమై, శబ్దాలంకారమాత్రమే కాక, అర్థగంభీరమై, యర్వాచీన కవుల కనేకులకు నోరూరజేసిన నిరుపమానము, రమ్యము నగు సీసపద్యశిల్పము పరికింపుడు :

'లలనాజనాపాంగవలనావసదనంగ

తులనాభికాభంగ దోఃప్రసంగ

మలసానిలవిలోలదళసాసవరసాల

ఫలసాదరశు కాలపనవిశాల

మలినీగరుదనీక మలినీకృతధునీక

మలినీసుఖితకోకకులవధూ క

మతికాంతసలతాంతలతికాంతరనితాంత

రతికాంతరణతాంతసుతనుకాంత

మకృతకామోదకురవకావికలవకుళ

ముకుళ సకలవనాంత ప్రమోద చలిత

కలితకలకంఠకులకంఠకాకలీవి

భాసురము చొల్చు మధుమాసవాసరమ్ము'

(1-125)

ఈ పద్యము కావ్యగుణములలో నొకటియగు '.....విమల విచిత్రా, యతవర్ణా వృత్తులు గల, యతిమృదుబంధంబు కాంతియగు' (నరస. 4-68) నను లక్షణ లక్షిత మగు 'కాంతి'యను గుణమునకు లక్ష్యముగా మెరయుచున్నది. మరియు కమ్మచ్చున దీసినట్లు, తీగ సొగినట్లు వీణ మీటినట్లు, లలితాతి లలిత సమాస సంఘటనము, మధురమగు భావము, పూవు విచ్చినట్లు సొగసైన శ్లేషము, రసప్లుతి, వ్యంగ్యసంపద గలుగ సంస్కృతాంధ్రముల నిపుణముగా ఘటించి, శాస్త్ర సంప్రదాయముల విడువక, కావ్యలక్ష్మికి శబ్దరూపశరీరము పరిష్కరించుటలో నూత్నత వెల్లడించి బట్టు మూ రి యొక విశిష్టస్థాన మాక్రమించినాడు. మచ్చున కొక పద్యము :

‘శతపత్రేక్షణ వెంట నంటిన వసుజ్ఞాపాలకాలోకమున్
బ్రతిరోధింపఁగఁజాలదయ్యె భవనప్రాంతోరుకాంతార వే
ర్ణితవల్లీవలయంబు తచ్చికురపాళీసీరదాళీమిశ
న్నుతికేళీరసకేకి లోకగరుదున్నీలన్నరుల్లోలమై’

(3-75)

ఇట్లు ఇతడు నానావిధ శబ్ద శిల్ప రహస్యముల బహువిధములుగా సంగీత శాస్త్రమున కనుకూలముగా గూర్చి ‘పల్కుఁజెలికిం బాలిండ్ల జోడైన సంగీత సాహిత్య నామక విద్యాయుగళంబు’ ప్రదర్శించినాడు. ఎంతెంత యమకానుప్రాసాది శ వైచిత్ర్యము ప్రకటించినను సరస్వతీ ప్రవాహమువలె నంతర్లీనమైన యర్థగాంభీర్యము నెడబరాకు పడియుండలేదు.

కావ్య లక్ష్మికి ఇక మిగిలిన అర్థరూపమగు శరీరార్థమును రామరాజభూషణుడు చక్కగా పోషించి, భూషించినాడు. అత డుభయ భాషలు, సకల శాస్త్రములు సరహస్యముగా నేర్చినవా డగుటచే అందరవలె గాక శ్లేషార్థముచే కవితను బుష్ట మొనర్చుకొనెను. హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమున శబ్దశ్లేషమువలె వసుచరిత్రమున అర్థశ్లేషము హెచ్చుగా ఘటించెను.

భారతమున వసురాజు తపముచేయుచుండ నింద్రుడు ప్రత్యక్షమై దివ్యమగు నొక విమానమును, సకల ప్రహరణములను వారించు నింద్రమాలయు, దుష్టశిక్షణ మొనర్చు నొకవేణుయష్టియు నిచ్చి, స్వర్గమునకు వచ్చిపోవుచుండునటు వర మిచ్చెను. ఆ విమాన మెక్కి చరించుచు ఉపరి చరవసుసంజ్ఞతో నతడు ఇంద్రమాలికను ధరించి, వేణుయష్టి కేటేట నింద్రోత్సవము చేయువాఁడు. ఆతని యధిష్ఠానపుర సమీపమున శుక్తిమతీనదిని గామించి కోలాహలుడను పర్వతరాజు నిరోధింప, నాయేటి నీటిలో జగ మంతయు మునిగిపోవుచుండ వసురాజు తన కాలికొనగోట నా కొండను దూర ముగా జిమ్మి లోకముల గాపాడెను. కోలాహలుని సమాగమమున శుక్తిమతికి వసు పదుడను కొడుకును, గిరికయను కూతురును బుట్టగా శుక్తిమతి కృతజ్ఞతచే వారిద్దరను వసురాజున కర్పింప నారాజువసుపదుని సేనాపతిగా, గిరికను భార్యగా స్వీకరించెను’ అని యున్నకథ రసాదుల కనుగుణముగా మార్పబడినది.

భారతమునందలి ‘శుక్తిమతియను మహానదిం గోలాహలంబను పర్వతంబు గామించి యడ్డంబు పడిన.....నన్నదికిఁ బర్వత సమాగంబున వసుపదుండను

కొడుకు, గిరికయను కూతురుం బుట్టిన....' (భార. ఆది., 3-26) అను లోక సామాన్యమునకు విరుద్ధముగా గానవచ్చు విషయము గొని సంశయముల కవకాశము లేకుండ శేషబలమున శృంగార రసబంధురముగ రచింపబడిన యవాంతరగాథ యిది. గొప్ప ప్రతిభాశాలి కావున కొండను నాయకుని జేసి, నదిని నాయకను జేసి శృంగార మును జక్కగా బోషించి యిక్కవి యలోక సామాన్య చమత్కృతి చూపగల్గెను; గాలి మూట గట్టెను; కొండను పీండి రసమును దీసినాడు.

శుక్తిమతీనామ భవ్యతటిసీ స్వరూపము తొలుత నిట్లు చెప్పెను :
 జీవన మెల్ల సత్కవినిషేవిత, మాశయ మెల్ల నచ్చతా
 పావనతాగభీరతలపట్టు, ప్రచారము లెల్ల విశ్వాధా
 త్రీవలయత్రికాల ఫలదేశికముల్, నవకంబు లెల్ల ము
 క్తావళివిభ్రమాస్పదము లానదిపెంపు నుతింప శక్యమే? (2-104)

కవులను సేవించిన విజ్ఞానవతి, నిర్మల పవిత్ర గంభీర హృదయ, జీవన్ముక్తులకు గూడ నచ్చెరువు గూర్చు లావణ్యవతియగు నొక ముగ్ధానాయకగాను, జలపక్షులచే సేవింపబడు నుదకముతోను, స్వచ్ఛములై పవిత్రములై లోతగుజలాశయములతోను, పుడమి నలువంక ముక్కారు పంటల కనువుగా బ్రవహించు ప్రవాహములతోను, ముత్యాలు పుట్టునట్టి శంఖములతోను ప్రకాశించునదిగాను ఈ పద్యమున జెప్పబడినది.

'సుమనోధివాసభాసురశిఖోన్న తివాఁడు
 ఘనసారతిలకవాసనలవాఁడు
 హైమగర్భ
 గేహమున కేగువాడు కోలాహలాఖ్యుఁ
 డొకధరాధీశుఁ డెదురయ్యె నువిద కపుడు' (2-108)

ఈ పద్యమున సిగలో పువ్వులు తురిమి, కప్పురపుబొట్టు దిద్ది, చెక్కుల జవ్వాది యలదుకొని, దంతము లెర్రవార దమ్ములము సేవించుచు మెడను నక్షత్ర మాల దాలిచి, మంచి గందము మేన బూసికొని, బంగారు మొలత్రాడు రతనాల యందెలను దాలిచి, యింకను రత్నాభరణములను విచిత్రమగు వస్త్రములను ధరించి శృంగార రస మూర్తియగు ధరాధీశుడు రాజు ఒక డెదురయ్యెనని నాయక పరము గాను, దేవతలు నివసించు శిఖరముతో, మిగుల చేవగల తిలక వృక్షములతో, జవ్వాది యందిన చాపరాలతో, కెంపులుగల (కొండ) నడిమిదేశముతో, మంచి గందపు టడవు

లతో, బంగారు చరియలతో, రత్నవికారమగు ప్రత్యంతగిడులతో నొక ధరముల కిధీపడు . కొండలరాజు - ఎదురయ్యె నని కోలాహలవరముగాను సరళమైన మధుర మైన శయ్యలతో వర్తింపబడెను. శక్తిమతి ఎదురేగి యక్షతాదులచే బూజించి యుప చారము లొనర్చెనని తెలిపిన ఈ క్రింది

‘అతులశై వలనతీకతము లీనెడు మీకు
నా యిచ్చ విమలార్ఘ్యతోయ మెంత
ప్రాలేయనియసంభవము గాంచిన మీకుఁ
బన్నీట నొనరించు పాద్య మెంత

.....

అనఘ యెవ్వారలై నఁ గొండంతవారిఁ
కవనిఁ గొండంత పూజ సేయంగఁగలరె
భక్తి నే నిచ్చు నీపుష్ప వ్రత తోయ
మాత్రములు గైకొనుటెకాక గోత్రతిలక’

అను పద్యమున కొండంత వారికి కొండంత పూజచేయగలరా అను జాతీయము కొండ పరముగా గూర్చిన నేర్పు శ్లాఘ్యము.

కోలాహలపర్వత సమాగమమున శక్తిమతీనది గర్భిణీయయ్యెను. తరువాత కొడుకును గూతురును బుట్టిరి; కొడుకు వసుపడుడు; కూతురు గిరిక. వారిని బెంచి పెద్ద వారిని జేసి విద్యల నేర్పించు పర్వంతము రెండు పక్షముల యర్థములు చెక్కు చెదరని రసభావములతో నహూర్వమగునట్టొకయవాంతర కావ్యము సృజింపబడినది. ప్రధాన కథయు నాటకఫక్కి నొచితీధుర్మముగా నడపబడినది.

ఈ కావ్యమున మొదట బూర్వఫక్కిని నగరవర్ణనముతో నారంభింపబడినను వసంతర్తు వర్ణనము మొదలుకొని కథ యంతయు నాటకరీతిని అద్భుతముగా నడప బడినది. ఉద్యానమున శ్లేషమహిమచే జడములగు లతలను స్త్రీలనుగా నిరూపించి, వారిచే రాజున కుపచారములు చేయించి, పక్షిమిథునముచే భావిని సూచన చేయించి అటనుండి నర్మసచివునితో రాజును కోలాహలపర్వతమున నొకచో బ్రవేశింప జేయును. ప్రబంధములం దెందును గనబడని యీ నర్మసచివుని పాత్రానుసంధానము నాటక ఫక్కికి ద్యోతక మగుచున్నది. అనంతరము గానధ్యని. దాని నరయ నర్మసచివు నంపుట, తిరిగి వచ్చిన యతనివలన కన్యావృత్తము విని వానివెంట రా జరిగి,

శాకుంతలమున దుష్యంతుడు పొదరింట దాగినట్లు తా నొక లతాగ్రహమున నుండుట, యతివేషమున నున్న నర్మసచివు డాయువతుల యెదుటికి బోవు టెట్లా యని వేచి యుండుట - ఇవి యన్నియు జమత్కారముగా జూపినను ఆ నర్మసచివుని ప్రవేశ మొనర్చుపట్టిన గవి చూపిన రమణీయ కల్పనము విచ్చిత్తిజనకమై కావ్యమున కంతకును దీ ప్తి ఘటించుచున్నది. మాయాయతి - నర్మసచివుడు - చెలిక తెలతో నుండిన గిరిక యెదుటికి వచ్చెను. ఆమె భయ, వినయ సంభ్రమములతో మ్రొక్కగా నా మాయాముని 'ఓయనన్య సామాన్య లావణ్య ప్రభావ! సుకల్లభుం బెండ్లియాడు' మని దీవించెను. ఇచట సభంగశ్లేష శక్తి - 'లావణ్యప్రభా వసుకల్లభుం బెండ్లి యాడు' మను నర్థాంతరము ధ్వనింపజేయబడెను. తరువాత వారి కోర్కెపై నుచితా సనమున గూర్చుండి యుపచారముల నొంది యా నర్మసచివుడు మంజువాణీయను చెలిక తెలకోర్కెపై తాను వసునాథుని అనగా సూర్యుని భక్తుడననియు, ఆయన పద్మినీప్రియుడు గాన ఆయన పూజకై అర్చమగు పద్మినీసముదయము తెచ్చుటకై వెడలి యీ కొండపై వెదకుచుండ నీమె గానమున నాకృష్టుడనై వచ్చితినిని పైకి స్ఫురించినట్లును, తాను వసురాజు భృత్యుడననియు, ఆయన కత్తులగు పద్మినీజాతి స్త్రీలను దెచ్చి వివాహమొనర్చ దేశ మంతయు నరయుచు నిచటికి వచ్చితి ననుసత్యము ధ్వనించునట్లును మాటాడిన ఘట్టమున శ్లేష కవిత నిజముగా సార్థకమైనది. ఆ మౌని 'యాంతర దృష్టిం జూచితిమి; ఈ యజ్ఞాననం బెండ్లియాడు వసురాజేంద్రు' డనెను. మంజువాణి 'యా వసుధేశ్వరు డెన్నడు వచ్చు; నెన్నడు గారవించు'నన ఆ మౌని 'లలనా! యాయమను వసురాజు తప్పక పెండ్లాడును. నమ్మవా, యిపుడే నా మంత్రమహిమ రప్పింతును. చూడు' మని 'మజ్ఞు' అనెను. పూబొదరింటనుండి వసురాజు ప్రత్యక్ష మగును. ఇది యొక చిత్రసంఘటనము. నాటక ఘట్కి యిట్టిదే కదా.

గిరికావీరహా వర్ణనఘట్ట మింతకంటె నాటక కళను జాటుచున్నది. విరహాగ్ని త వ్రయై చెలు లెన్ని యుపచారములు చేసినను ఆమె స్వస్థచి త్త కాలేదు. ఉపవన విహారము, పుష్పాపచయము, జలక్రిడ బాధకములే యైరవి. ఏ కావ్యమున నెవ్వరును వర్ణింపని మన్మథుని దేవతగా భావించి విగ్రహము నేర్పరచి పూజచేసిన ట్టిందు వర్ణించి మూ ర్తికవి యొక క్రొ త్త పోకడ చూపెను. గిరిక పూజా పసానమున మన్మథుడు ప్రత్యక్షమయినట్లును, అది చూచి మూర్తిల్లినట్లును గూర్చిన కూర్పు మెచ్చదగినది. అంత జెలులు త త్తరముతో నుపచరించుచు 'నెలత కి వసులా భంబు నించుము' అని యసువులు ప్రాణములు ఇమ్మని మదనుని ప్రార్థించు వాక్యంబులతో

'వసులాభ' శబ్దము వినిపింప 'నల' శబ్దము విని మూర్ఛనుండి లేచిన నైషధములోని దమయంతివలె గిరిక చైతన్య మొందెనని చక్కగా రచింపబడినది.

చంద్రికాప్రసారమున వలవంతబడిన గిరిక వృత్తాంతము వ - రాజునకు దెల్పి యతని యాశయము గనుగొని వత్తునని మంజువాణి గిరికాగ్రహారము చేకొని యేగెను. ఇచట గిరిక చంద్రుని, మన్మథుని, మలయానిలుని నుపాలంబించి, వెన్నెలవేడి కోర్వ లేక యెల్లెత్తి యేడువగా జెలు లూరడించుచు 'మంజువాణి రాదేమే' యనుకొనుచుంక వసురాజేంద్రుని యుంగరముతో మంజువాణి వచ్చి తా బోయివచ్చిన వృత్తాంత మంతయు చెప్పును.

రాముని యుంగరము సీత కిచ్చి సీత శిరోమణి దెచ్చి రామున కిచ్చి యుభ యుల నూరడించిన హనుమంతుని మనసున నిడికొని హనుమచ్ఛక్తు డగు రామరాజ భూషణ కవి మంజువాణి పాత్రమును సృజించినా డనుకోవలెను.

వివాహసంఘటనార్థ మింద్రముఖ్యులగు దేవతలతో గంగానదికూడ నరిగినదట. ఇటువంక దేవత్వము, నటువంక నదీత్వము బాంధవ్యమున కనుకూలించునను నూహ యొకటే కాదు, దుర్బుటమగు వివాహాదికార్యములందు - స్త్రీలకే ప్రాగల్భ్య ముండునని పార్వతీవివాహసంఘటనార్థము సప్తర్షులతో నరుంధతినిగూడ హిమవంతునొద్దకు బంపిన కాళిదాస కుమారసంభవము ననుసరించి యొక పెద్ద ముక్తైదువకూడ నుండ వలెనను నూహతోగూడ గంగానదిని దేవతాసంఘముతో జేర్చినాడు మూర్తికవి. అచట పార్వతి మునులకు మ్రొక్కి వారి యాశీస్సు లంది, సుషర్ణావతంసము జార సంభ్రమించుచు నరుంధతికి మ్రొక్కగా నామె పార్వతి నొడిలో గూర్చుండబెట్టు కొనెను. ఇచట గిరిక యందరు దేవతలకు జనకాజ్ఞచే నమస్కరింప నందు గంగానది 'గరిమన్ ననబోణిని గొగిలించి యో యిన్నవపట్టి నిన్ గనినయన్ను వసుంధర సింధుజాతిలో, వన్నియ కెక్కె, నీవు గలుగన్. దండ్రీయు నియతోన్నతి గాంచె' నని కొండాడి, 'చరణాగ్రాన్ మితాచలేశ్వరునిగా, సన్తార్గసంచారిగా, స్థిరకళ్యాణ సమాఖ్యుగా హరికృపణ శ్రీఘంబ చేపట్టి యో గిరికన్యాయరలేక నీ వతఁడు నేకీ భావముం జెందుమా, గిరికన్య మణికన్న ధన్యవయి యక్షిణానుమోదంబురణ' అని దీవించినది. ఆ దీవనలో నొకానొక మహారాజును చేపట్టుమనిన ట్లున్నను, విశేషము లన్నియు వసురాజపరముగ నర్థమగుచుండుటచే గంగాదేవివా క్కమోఘము యింద్రునిచేత 'చరణాగ్రానమితాచలేంద్రుడు, సదాసన్తార్గసంచారి, స్థిర కళ్యాణ

సమాఖ్యః డా వసుధరాధీశం డహో శైలశేఖరః గంగావచనం బహార్థ మగునే
యని సమర్థింపజేసిన చమత్కృతి నిరుపమముగదా:

ఈ రీతిగా అప్యచుగు వస్తువును గ్రహించి కావ్యాంగముల నెల్ల విధముల
బెంచి యనల్ప శిల్పరామణీయకమున గన్నులు మిరుమిట్లుగొన నీ వసుచరిత్రమును
నారాశ్వాసముల గ్రంథముగా సంతరించిన రామరాజభూషణ మహాకవి ప్రతిభా
వ్యుత్పత్తుల గణింప నెంచుట సామాన్య విషయమా? ఈతడు సప్తవిధ కవులలో
భూషణార్థియా రొచికుడా మరొకడా యని పరీక్షించుటకంటె సప్తవిధ కవుల ప్రతిభా
విశేషముల మూర్తియే యని యంగీకరించుట సమంజసము.

మరియు కవిరాజమనోరంజనము, శకుంతలాపరిణయము, చంద్రికాపరిణ
యము, రసికజనమనోభిరామము మున్నగు పెక్కు కావ్యములు పిల్లవసుచరిత్రము
లను బిరుదముతో వసుచరిత్రమును అనుసరించుటచే వసుచరిత్ర మొక వర్గపు
గావ్యముల కావర్కమైనదని యంగీకరింపక తప్పనియప్పు డక్కావ్యప్రశస్తినిగూర్చి
చెప్పుట పునరుక్తి కాకమానదు. వానిలో గొన్ని కల్పనములందు, గొన్ని శబ్దాలం
కారములందు, గొన్ని వృత్తవరణమునందు వసుచరిత్రమునకు బ్రతిబింబములై
ధన్యములై నట్లు గర్వింపినవే కాని యన్యములు కావు.

ఇన్ని యాంధ్ర ప్రబంధము లుడయించినను, సంస్కృత భాషలోని కనువ
దింపబడిన ప్రబంధ మొక్కటియు వినముగదా! ఎంత గొప్పదనము చూడక
అప్యయ్యదీక్షితులవారి శిష్యుడట; కాశహస్తీశ్వరకవియట; వసుచరిత్రమును
సంస్కృతీకరించెనట; సంస్కృత గ్రంథము గూడ ఆరాశ్వాసములేనట. దీనిని
బట్టి వసుచరిత్రమున సంస్కృత పండితులకు గూడ నెంత గౌరవముగలదో వెల్లడి
యగుచున్నది.

హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము : ఇది ఈతని మూడవ కావ్యము. ఇది
ద్వ్యర్థికావ్యము. ఈ కావ్యమందలి యవతారికా పద్యములు పరిశీలింప సూరనసూక్తి
ననుసరించి నిజపాండిత్య ప్రకర్షము ప్రకటింప నెంచి కాక కేవల మాముష్టిక ఫల
ప్రాప్తికే రామరాజభూషణుడు సంకల్పించిన ట్లగపడును (చూ : ద్వ్యర్థికావ్యకవులు).

ఈతడు తన యుపాస్యదైవతమునకును, తనకును నుపాస్యుడగు శ్రీరామ
చంద్రునకు దత్తహిమాభివర్ణన పూర్వకముగ నీ కృతి యొసగి పురుషార్థచతుష్టయము
సాధించుకొని ధన్యజీవను డయినాడు.

పింగళి సూరన

పింగళి లక్ష్మీకాంతము

పింగళి సూరనార్యుడు పదునారవ శతాబ్ద ఉత్తరార్థమున నుండెనని ప్రామాణి కులైన చరిత్ర కారులు ఇదివరలో నిర్ణయించిరి. కాని ఇటీవల ఈ కవి పదునేడవ శతాబ్ది పూర్వభాగమున నుండెనని ఒకవాదము బయలుదేరెను. శిలా శాసనాది చరిత్రాధారములదాక పోకుండగనే ఈ నూత్న సిద్ధాంతమును సులువుగా పూర్వ పక్షము చేయవచ్చును. ఎట్లనగా - రామరాజభూషణుడు వసుచరిత్రలో 'కేవల కల్పనాకథలు కృత్రిమరత్నములు' అని నిరసించుట కళాపూర్ణోదయమును గూర్చియే. కళాపూర్ణోదయమునకు పూర్వము అట్టి నిరసన భాజనములు కాదగిన కల్పనా ప్రబంధములు మన వాఙ్మయమున లేవు. ఏవేని అప్రసిద్ధము లున్నవేమోగాని రామరాజభూషణుని బ్రహ్మోత్తము ఆ పిచ్చుకలపై వేసినదికాదు. మరియు రామరాజ భూషణుడు పింగళి సూరనార్యుని రాఘవ పాండవీయము తరువాతనే హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానము వ్రాసెననుట నిర్వివాదము. ఈ రెండు నిదర్శనములను బట్టి సూరన రామరాజ భూషణునకు పూర్వుడు.

రామరాజభూషణుని వసుచరిత్రము విజయనగర రాజ్యము తల్లికోట యుద్ధ ములో దెబ్బతిని, పూర్వ వైభవము గోల్పోయి, పెనుగొండ రాజరాసిగా బ్రతుకు చుండిన దినములలో, సింహాసన మధిష్ఠించియున్న తిరుమల రాయల కాలములో, అనగా క్రీ. శ. 1565 - 1570 మధ్య, రచింపబడినది. విజయనగరమునుండి చావుబ్రతుకులతో పారిపోయివచ్చిన ఆ రాజవంశము పెనుగొండలో తన స్థితిని కొంత చక్కబెట్టుకొనిన పిమ్మటనే తిరుమల దేవరాయలు వసుచరిత్ర కృతిస్వీకారమునకు ఉత్సాహపడుట సహజము గావున, ఆ గ్రంథము క్రీ. శ. 1570 ప్రాంతమున పుట్టి యుండె ననుట సమంజసము.

కళాపూర్ణోదయము వసుచరిత్రమునకు పది సంవత్సరములకు పూర్వము రచింపబడియుండును (క్రీ. శ. 1560). దీనికి పూర్వరచనమైన రాఘవపాండవీయము క్రీ. శ. 1550 ప్రాంతమునను, దానికి పూర్వరచనయైన గరుడపురాణము క్రీ. శ. 1540 ప్రాంతమునను, కళాపూర్ణోదయమునకు పిమ్మటి రచనయైన ప్రభావతి

ప్రద్యుమ్నము చనుచరిత్రమునకు సమకాలికమై క్రీ. శ. 1570 ప్రాంతమునను రచింపబడి యుండవచ్చును. ఈ నిర్ణయమునుబట్టి పింగళి సూరనార్యుడు ఇంచు మించు క్రీ. శ. 1540 మొదలు 1570 వరకు ముప్పది సంవత్సరములు గ్రంథ రచనా నిమగ్నుడై యుండునని నా యాహ. పైని పేర్కొన్న గ్రంథరచనా కాలములకు ఐదేసి సంవత్సరములు అటుగాని, ఇటుగాని చేర్చినను తప్పలేదు.

సూరన విష్ణుచార సంపత్తిగల పండిత వంశములో జనించిన ఆచార్యవంతుడు. వీరి వంశమునకు మూలపురుషుడైన గోకనమంత్రి నాటినుండియు వీరియింట లక్ష్మీ సరస్వతులు తాండవింపచుండిరి. పాండిత్యముతోపాటు కవిత్వముగూడ ఆ వంశ ములో పెక్కుర కు అనూచానముగా లభించెను. సూరకవి వంశపరంపరాగతములైన విద్యాలను, సిరులను, సదాచారములను అలవరచుకొని సుఖముగా కాలక్షేపము చేసి యుండును.

సూరన కృతములైన గ్రంథములలో పోయినవి పోగా మిగిలియున్న మూడింటిలో మొదటిదియైన రాఘవపాండవీయమును పంపావిరూపాక్ష దేవునకును, మూడవది యైన ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నమును పితృదేవునకును అర్పించి దేవతా పితృభక్తిగల తన జీవితమును చరితార్థ మొనర్చుకొనును.

రాఘవపాండవీయ ముపలభ్యమైన ఆంధ్ర ద్వ్యర్థికావ్య ప్రపంచమున మొదటిది. మన భాషలో తరువాత అచ్చటచ్చట సకృత్తుగా పొడచూపుచు వచ్చిన శ్లేష పద్యము లకు ఈ గ్రంథము పరిణామ రూపము. పూర్వకాలమున నన్నెచోడుని కుమార సంభవములోను, నాచనసోముని ఉత్తర హరివంశములోను, తరువాత మను చరిత్రా దులలోను కొద్దిపాటి శ్లేష పద్యములు గలవు. అవన్నియు శ్లేషాలంకార కుతూహల ముచే సకృత్తుగా వ్రాయబడిన చమత్కారపద్యములు. శ్రీనాథుని శృంగార నైషధ మున పంచనశీ వృత్తాంతము మాత్రము ఊరక చమత్కారార్థము కాక సందర్భా వశ్యకతను బట్టి ప్రస్తుతోభయ శేషాత్మకమైన ఘట్టముగా రచింపబడినది. అంతియ గాని రెండు కథలను జోడించి కావ్యమంతయు ద్వ్యర్థిగా రచింపబడిన గ్రంథము రాఘవ పాండవీయము నాటికి మనభాషలో నెద్దియు నిలిచియుండలేదు. వేములవాడ భీమకవి ఇట్టి గ్రంథమును చెప్పెననెడివాడుక కలదుగాని దానిజాడ ఎందును గానరాదు. రాఘవ పాండవీయము తరువాత వెలసిన ద్వ్యర్థి, త్ర్యర్థి కావ్యము లన్నియు ఆ మాతృసన్యమును గ్రోలిన పిల్లలే.

ఈ రాఘవపాండవీయమునకు మాతృకకాదగినట్టి గాని, మార్గదర్శకము కాదగినట్టిగాని సంస్కృత గ్రంథమైనను లేదు. ఇటీవల ఒక సంస్కృత రాఘవపాండవీయము దొరకెనుగాని దానికిని, ఘన తెలుగు రాఘవపాండవీయమునకు జన్మజనక సంబంధము బొత్తిగాలేదు. ఆ సంస్కృత గ్రంథము ప్రసిద్ధికెక్కినది కాకపోవుటచే సూరనయు దాని నెరుగక పోవచ్చును. అదిగాక అనేకార్థక శబ్దమయమైన సంస్కృతభాషలో రెండర్థములు సంపాదించుట సుకరమగునుగాని, తెనుగున మాత్రము అది దుర్లభము. అందును రెండు మహాకథలను జోడించుట దుష్కరము; మరియు అదృతాహవము.

‘రెండర్థంబులపద్య మొక్కటియు నిర్మొంపంగ శక్యంబు గా
కుండుం దగ్గతిఁ గావ్యమెల్ల నగునే యోహోయనం జేయదే
పాండిత్యంబును నందునుం దెనుఁగుకబ్బం బద్భుతం బండు డ
క్షుండెవ్వఁడెల రామభారతకథల్ జోడింప భాషాకృతిన్.
రాఘవపాండవీయకథ రమ్యముగా నొకకావ్యస్పృష్టి నా
హో ఘటియింపఁగా వశమె యాండ్రకపీండులకు’

అనిన సూరన వాక్యములలో ఆ దుష్కరత్వ మంతయు నిరూపింపబడినది.

ఈ దుష్కర కార్యమును సాధించుటకై ఆయన ఆత్మ వ్యవస్థానార్థము కొన్ని నియమములను కల్పించు కొనెను. ఆ నియమములే ఇతర ద్వ్యధికావ్య కర్తలకు లక్షణ సంపుటి యయ్యెను. కాని వారు ఆ లక్షణమునే పాటించినను రాఘవ పాండవీయములోని అరసౌలభ్యము మాత్రము తమ కావ్యములలో సాధింపలేక పోయిరి.

ఈ రాఘవ పాండవీయమున ఇంచుమించు ఆరువందల పద్యములు గలవు. వానిలో భారత, రామాయణ సమానార్థకములైనవి తరిమి లెక్కించినను ఏది అరువది కంటె ఎక్కువ పొడకట్టవు. తక్కిన పద్యము లన్నియు ముఖ్యముగా [1] సంస్కృత భాషా సభంగ శబ్దశ్లేష, [2] ఆంధ్రభాషా సభంగ శబ్దశ్లేష, [3] ఉభయభాషా సభంగ శబ్దశ్లేష, [4] సంస్కృత భాషా అభంగ శబ్దశ్లేష, [5] ఆంధ్రభాషా అభంగ శబ్దశ్లేష, [6] ఉభయభాషా అభంగ శబ్దశ్లేష, [7] శబ్దాన్వయ విభేదము, [8] అర్థాన్వయ విభేదము, [9] వృత్తిశ్లేష అనెడి తొమ్మిది విధములైన శ్లేషభంగులలో ఏదే నొక దానికిగాని పెక్కింటికిగాని ఉదాహరణము లగుచునే యుండును. కావున పదింటి తొమ్మిది పాళ్ళు రాఘవ పాండవీయము చిత్రవిచిత్రముయముగా నున్నది.

ఇతర ద్వైవిధికావ్యములు అర్థద్వయ ఘటనా చమత్కారముగల పద్యరచనలో ఈ గ్రంథమును అనుకరింపగల్గినను, ఇట్టి కథాద్వయ ఘటనా ప్రజ్ఞలో దీనికి దీటు కాజాలవు. ఈ దుర్లుట కృత్యము ఆయనబుద్ధి విశేషమునకు, పాండితీ మహత్త్వమునకు నిదర్శనముగానే కాని కవితా ప్రతిభకు, శిల్పరచనా కౌశలమునకు నిదర్శనము కాజాలదు. ఆ కౌశలము, ఆ ప్రతిభ వెలుగొందు గ్రంథరాజము కళాపూర్ణోదయము.

ఆంధ్ర ప్రబంధ సరస్వతి కై సేసికొన్న ఆభరణములలో కళాపూర్ణోదయము ఆపూర్వదీప్తిగల రత్నాభరణము. ఈ యాభరణమునందలి రత్నములు పురాణ ఖనులనుండి త్రవ్వి యెత్తినవి కావు. రామరాజ భూషణుడనుకొన్నట్లు కృత్రిమ రత్నములును గావు. అవి ఈ కవిబ్రహ్మ తన భావనా సముద్రమునుండి ఎత్తిన నిక్కపు రత్నములు.

పూర్వకాలమున పింగళి సూరనను రాఘవ పాండవీయ కర్తగానే లోకము కోనియాడెను గాని కళా పూర్ణోదయ కర్తగా మెచ్చలేదు. మెచ్చకపోవుట అటుండ మీదుమిక్కిలి నిరసనకును దొరకొనెనని యుహింపవచ్చును. అప్పటి వారికి పద్యరచనా చమత్కారమునందున్న గౌరవము తక్కిన శిల్ప ధర్మములయందు లేవు. అపూర్వకథా కల్పన మునుగాని కథాకథన ప్రాధానిగాని, పాత్ర చిత్రణ కౌశలమునుగాని ఆమోదించు సరస విమర్శ జ్ఞానము వారికి లేదు.

ఈ గ్రంథములో ఆనాటి విద్వాంసుల అనాదరమునకు. నిరసనకు పాత్రమైన లక్షణములు రెండు మూడు కలవు. ఆధునిక విమర్శలో ఈ గ్రంథము నకు అగ్రస్థాన మిచ్చినవియు ఆ లక్షణములే. వానిలో మొదటిది కథాకల్పనలోని వక్రత. ఈ వంకరతనమే కళాపూర్ణోదయ కథాకథన మహత్త్వ మని శ్రీ కట్టమంచి రామలింగా రెడ్డి తన కవితత్వ తత్వవిచారమున సర్వసంశయ విచ్ఛేదకమైన నిరూపణము చేసెను. నాకు తోచిన ఇంకొక విశేషము : మానవ శరీర నిర్మాణములో బ్రహ్మ నాభిస్థానమును భార కేంద్రమును (సెంటర్ ఆఫ్ గ్రావిటీ) చేసినట్లే ఈ కావ్య శరీరబంధములో గ్రంథ కర్త సరస్వతీ చతుర్ముఖుల ప్రణయ కలహ వత్సాంతమును భార కేంద్రముగా నెలకొల్పెను, అదియే ఈ కథకు మూలబీజము.

కావ్య శిల్పములో కథా ప్రరోచనము ముఖ్యముగా పాటింపవలసిన ధర్మములలో నొకటి. ఈ ధర్మమును గుర్రెరిగి నిర్వహించిన ప్రథమ ఆంధ్ర కవి పింగళి సూరన. రెండవది: కులీనత లేని కల భాషిణి నాయిక. ఈమె ప్రణయ వత్సాంతమే ఆ భాగము లోని వస్తువు.

వేశ్యయ్యు ఈ నాయిక మన వాఙ్మయమున గల ఉత్తమ పాత్రలలో ఒకటి ఉత్తమత్వమునకు కులీనతయే ముఖ్యకారణము గాదు. దానికి ఉదార సుందరమైన తచ్ఛరితము కారణము.

ఆ యా యీ కారణములచేత ఈ గ్రంథము చిరకాలము ప్రసిద్ధికెక్కి యుండలేదు. దీనిని అవగాహనము చేసికొనదగిన యోగ్యత ఆంగ్లభాషా సంస్కర్తమువల్ల ఈ కాలమువారికి మాత్రమే కల్గినది. ఏ పద్యమున కా పద్యమునే అలంకార లక్షణాను సారముగ పరీక్షించి, గుణ దోష నిర్ణయము చేయు నీరస, సంకుచిత దృష్టి పోయి అఖండ కావ్యశిల్ప సౌందర్యాస్వాదయోగ్యమైన సరిస దృష్టి గల విమర్శకులు బయలు దేరిన ఆధునిక కాలము లోనే ఈ కావ్యయశము వ్యాపింప మొదలిడెను.

ఈకావ్యమున వెల్లివిరియు శృంగారరసప్రవాహము సత్యలోకమం దుద్భవించి గంధర్వలోకముగుండ మర్త్యలోకమున కవతరించుచున్నది. భూస్థానమునుబట్టి భూమి పై ప్రవహించు జలముల గుణము మారునట్లే ఆ శృంగారము మూడు లోకము లలో మూడురూపములు తాలెను.

అందు ప్రథమ రంగస్థలమైన సత్యలోకమున దాని స్వరూపము కామవాసన లేని దివ్యలీల, సరస్వతీ చతురుఖ్యుల విలాస లీలయే ఈ విశ్వ సృష్టికి ప్రథమకారణ ము. సత్యలోకమునుండి ప్రవహించు ఆ రస ప్రవాహము మధ్యే మార్గమున రెండవ రంగస్థలమైన గంధర్వ లోకమున త్తాల్పు రూపమునకు గాంధర్వ ప్రణయమున పేరు ఈ కథలో కలభాషిణీ మణికంధరుల శృంగారము ఏ తల్ ప్రణయ స్వరూపము. గంధర్వ లోకమునుండి మర్త్యలోకము నకు అవతరించుకప్పటికి ఆ రసవాహిని సహ ధర్మచర్యము అనెడి రూపము తాల్పును. ఇదియే ఈ కావ్యములోని సుగాత్రీ శాలీపుల దాంపత్య శృంగారము. ఈయెడ 'ప్రజాయై గృహమేధినః' అన్న సూక్తి తప్ప మరే మియు వ ర్తింపదు. గార్హస్థ్య సిర్వహాణమునకు, దాంపత్య సిద్ధికి పాతివ్రత్యము ఆధారము. మూర్తిమంతమైన ఆ పాతి వ్రత్యము ఆధారము. మూర్తిమంతమైన ఆ పాతి వ్రత్యమే ఈ కథలోని సుగాత్రీ.

ఆ ప్రవాహము అంతలో నాగక మానవలోకమునుండి ఆధోలోకమునగూడ ప్రవహించి కామము అను పేరు తాల్పును. దానిని కామమునుటకంటె తుచ్ఛకామ మనుట మరియు మరియిది. అననుర క్తయైన యువతిని బలాత్కరింపనెంచు రాక్షస

స్వభావుడు దానికి ఆలంబనము. ఈ కథలో ఆభినవ కౌముదిని బలాత్కరింపనెంచి వెంటబడిగ శల్యాసురుని వృత్తాంతము ఇందుకు నిదర్శనము.

కళాపూర్ణోదయ మనగా కవిత్వ కళ యొక్క పరిపూర్ణ మైన ఉదయము.

అద్వితీయమైన ఇట్టి కావ్య సృష్టి చేసియు, సమకాలికుల ఆచరము లభింపక అప్పటి ప్రబంధ కవుల ఆచారమునుబట్టి పూరాణోపాఖ్యానమునే ప్రబంధీకరించుటకు ఈ కవి పూనుకొనెను. అదియే ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము. 'ఏగతి రచియించిరేని సమ కాలమువారలు మెచ్చరే గదా' అని చేమకూరి వెంకనపతి పింగళి సూరనయు చిడి ముడిపడెనేమో.

ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము సానలదీరిన నిక్కపుజాతి రత్నము. సూరన హరి వంశపు గనిని త్రవ్వి ఆ రత్నము నెత్తెను. పారిజాతాపహరణ కథారత్నము నంది తిమ్మనకు ఆ గనిలోనే లభించెను.

ప్రబంధ కల్పనను అనుసరించి వజ్రనాభుని వధకు ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నల పరిణయము కారణము. 'ఆ దంపతులకు జనించిన పుత్రుడు వజ్రపురమును ఏలును' అని పరమేశ్వరి యాదేశము. 'దనుజవిరోధి పుత్రుడైన ప్రద్యుమ్నునకు వజ్రనాభుడు తనంత పుత్రికను ఒసంగడు. ప్రద్యుమ్నుడు ప్రభావతీ పతియగుటకు ఆ దాన వునితో పోరు తప్పదు. వజ్రపురమును ప్రభావతీ కొడు కేలుట ఆ దానవపతికి జయమైన పౌసగడు అని కార్యకారణ యోగముతో రెండూ ప్రధానాంశములను సంఘ టించి, కవి వస్తు సన్నివేశమున వెలితిలేకుండ నిబంధించెను.

హరివంశమున ఈ శుచిముఖీపాత్ర గలదుకాని ఆ హాసానికి ఆ కథలో వ్యక్తి త్వమే లేదు. ఈ ప్రబంధమునందో కథ యంతయు శుచిముఖీముఖముననే నడచెను. వజ్రనాభుడోపాయము గానక తదన్వేషణ తత్పరులై యున్న ఇంద్ర కేశవులకు ఈ హాసీఘతర్ల ఉపాయములు బోధించి గురుత్వము నెఱపెను; వారి కార్యము సాధించి పెట్టి మంత్రత్వము చేసెను; ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నల పరస్పరానురాగ వర్ధనమునకు దూతయై, వారి గాంధర్వ వివాహమున పౌరోహిత్యము జరిపెను.

బుద్ధికుశలతయు, సంస్కారపూతమగు వాక్కును, ఆ వాక్కు నుపయోగించు నేర్పును, తదనురూపమగు సుస్వరసంపన్నతయు ఒక్కచో కూడి యుండుట సృష్టికి

అలంకారభూతము. శుచిముఖికి ఈ గుణసంపద సంపూర్ణముగా కలదు. ఆ హాసి పెదవి కదల్చిన సమ్మోహనాస్త్రమగుటకు ఈ గుణసంపదయే కారణము. అంత మాత్రమే కాదు. శుచిముఖి కాలు కదల్చినను, కన్ను త్రెప్పినను అమోఘాస్త్ర పాతములే యగును. ఈ పాత్రయొక్క ఆకారేంగితచేష్టాదు లన్నియు మహాఘోషములును, అతి సుందరములును అని చూపుటకోయన సూరనార్ముడు దాని చేష్టల సౌంధ్యను గూడ ఒక సందర్భమున వ్యక్తము చేసెను. అసలు ఈ శుచిముఖి పాత్ర నిర్మాణము కొరకే ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము రచింపబడెనాయని తోచును. ఈ శుచిముఖికి ఎనయగు స్త్రీ పాత్ర మన వాఙ్మయమున లేదు.

ఈయన రెండు కావ్యములలో ఇంచుమించు ప్రధాన పాత్రల కన్నింటికి ప్రతి యోగ పాత్రలు కలవు. కలభాషిణికి రంభయు, మణికంఠరునకు నలకూబరుడును, నారదునకు తుంబురుడును, అభినవ కౌముదికి మధురలాలసయు, శుచిముఖికి రాగవల్లరియు ప్రతియోగ సన్నివేశములైన పాత్రలు. ఈ జంటలలో ఒకటి రెండవదానిని అతిక్రమింప జూచుస్వర్ణ వాని తారతమ్యము ప్రస్ఫుట మొనర్చుటయే కాక కథా గమనమునకు వేగమును, బలమును చేకూర్చుచుండును. సూరన ఈ శిల్ప సూత్రమును పాత్ర చిత్రణమునందేకాక, రూప చిత్రణమునందును కొనియాడెను.

ఈ రెండు కావ్యములును పేరునకు మాత్రమే ప్రబంధములుగాని, రచనా విశేషముచే నాటకీయ లక్షణముల నన్నింటిని సంతరించుకొన్న మహాకావ్యములు. అందును ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నకథ ఉపక్రమణమునుండియు రంగమున ప్రదర్శింప బడు నాటకమువలెనే గోచరించుచుండును. ఆంధ్రప్రబంధ కర్తలలో ఒక్కొక్క కవి ఒక్కొక్కచో ఏదో కొంత నాటకవైఖరి చూపగల్గి యుండవచ్చును గాని సూరన వలె సమగ్ర నాటక పద్ధతిని రచన చేసిన కవి ఇంకొకడు లేడు. అందును పాత్రోచిత సంభాషణమునం దాయన అద్వితీయుడు.

ధూర్జటి

మల్లంపల్లి శరభేశ్వరశర్మ

అష్టదిగ్గజములని పేరుమోసిన రాయల యాస్థాన కవులలో ధూర్జటి ఒకడని జనశ్రుతి. జక్కయ కుమారుడు నారాయణామాత్యు డీయనతండ్రి. తల్లి సింగమ. గోత్ర ప్రశంసాదిక మీయన కృతులలో గనరాదు. ఈయన భవపరాజ్ముఖుడు. ధూర్జటి ప్రౌఠుడు కుమారధూర్జటి బిరుదాంకుడు, వేంకటాచ్యుడు రచించిన కృష్ణరాయ విజయమునుబట్టి, ప్రప్రౌఠుడు లింగరాజకవి రచించిన కాళహస్తి మాహాత్మ్యమును బట్టి యీయన రాయల యాస్థానమున నున్నట్లు, సత్కారము లందినట్లు రూఢిగ తెలియుచున్నది. ఇన్నింటికి నుజ్జీవకమై తెలుగు దేశమున సుప్రసిద్ధమైన చాటువు, 'స్తుతమతియైన యాంధ్రకవి ధూర్జటి పల్కుల కేల కల్గె నీయతులిత మాధురీ మహిమ' అన్నది ఆరవి తారకము ధూర్జటి రాయల యాస్థానస్థితిని సాధించుచున్నది. ఇతడు రచించిన కృతులు శ్రీ కాళహస్తిశర్మ శతకము, శ్రీకాళహస్తి మాహాత్మ్యమును. ఈయనది భారద్వాజ గోత్రము. వీరు పాకనాటి ఆరువేలవారు. నివాసము పితృ పైతామహముగ గాళహస్తి క్షేత్రమనియే తోచుచున్నది. శతకములోని 'నీ పల్లెంబు ప్రసాదముం గొనికదా' యనుట దీని కుజ్జీవకము. గురువు పేరు తెలియదు. తపాసనా డై వములు బైరవ, దుర్గా, గణపతులు. ఆత్మదై వము శ్రీ కాళహస్తి శర్మరుడు. ధూర్జటి మంత్ర తంత్ర శాస్త్రములను బరిశీలించినవాడు; సాంఖ్యయోగ రహస్యవేత్త; స్వాధ్యాయ సంపన్నుడు; శాస్త్రవై దుష్యశాలి; శైవ సంవిత్కాసార మరాళ రత్నము; మాహేశ్వరభక్తి పరతంఠ్రుడు. భసితోద్ధాశన పాండురాంగులు, సాధిత పంచవర్ణ రసనులు, రుద్రాక్షరాజీసమేతులు వీ వర్ణమువారైన నితని కారా ధ్యులు. 'దివిషదన్నప్రాయ వాగ్గుంభనుడై'న యీయన తన కవిత్యమును శ్రీ కాళ హస్తిశర్మరునకై 'మీదు కట్టి' బిరుదుగై కొని ముంజేత కలకణము గట్టికొనిన వ్రత స్తుడు; పరసిందా దూరగుడు. అనుభూతి దూరగులై వాగ్వాదములతో గాలయాప నము సేయు పండితులపై నీయనకు నిరాదరము. ఈయన అంతర్ముఖుడు; యోగాను భవ సంపన్నుడు; జ్ఞాతులవలన మిక్కిలి కష్టములు పడినవాడు. ఈయనకు సన్న్యాసాశ్రమ స్వీకారముపై నాస్థ మెండు. చివరిదశలో సన్న్యసింఛెనేమో కూడ; కలిమి లేముల ననుభవించి విడిచిన పిమ్మట గలిగిన సుస్థిరవైరాగ్య మీయనది.

రాయల యాస్థాన స్థితి పూర్వవయస్సు నాటిదై యుండును. సంపత్కమ్మిద్ద మైన విజయనగర రాజధాని నివాసము జీవితములో నీయనకు అనుభూతి శబలతను సమకూర్చెను. 'నృపధామ ద్వారదేశము'నకు రాకపోకలు నెరపిన నా శ్శవి. నాటి కంతర్గతమైయున్న 'భవపరాజ్ముఖత' వల్లి విరియలేదు. ఈయన యౌచనము శ్శంగారాసుభవ మనెడు మలుపచ్చి గండపు దొడుగుకలది. మనస్సులోనున్న ప్రత్యగోఽతి శ్రీ కాళహస్తి దై వము మినుకు మినుకు మను చుండెను. రాజకులముల యందలి యంతః కాలుష్యము నెరుగని నా శ్శవి. అంభోజాక్షి, చతురంతయాన, తురగీ, భూషాదు లుపభోగ్యములు. అవి 'ఆత్మవ్యథాబీజము'లని తెలియుట కింకను సమయము రాలేదు. కాయము షధూనఖాంక చిహ్నితము. నిసర్గ సిద్ధమైన కవితా మాధుర్యమునకు గూడ 'వారవనితా జనతా ఘన తాపహారి సంతత మధురాధరోపిత సుధారసధారలు' హేతువుగ రాజసభలో నుత్ ప్రేక్షింప బడినవి. తోటి కవులతో నీతని నేస్త మెట్టిదో! కవుల విద్యా మాత్సర్యమును పిమ్మట నక్కీరుని కథలో జిత్రించెను. రాజసభా ప్రవేశమునకు నోచికొనని పెక్కురు కవుల దైన్యమును గన్నార జూచియుండును. నాటి యనుభవములను స్తరించి పిమ్మట శతకములో విద్వాంసులను సృష్టించినందులకు, సృష్టించి వారికి ఘృద్భాదాదులు కలిగించి నందులకు, కలిగించి దుర్వార్గులను రాజులను జేసినందులకు బ్రహ్మను దూయబట్టెను.

సత్కవీశ్వరుడు వచ్చిననగా విని అతని వైదుష్యకవితా ప్రతిభలు విచారించి తెలిసికొని అతడు తిట్టు పద్యములు చెప్పడని నిశ్చయముగ దెలిసిన పిమ్మట 'క్రితమే చూచెను పొమ్మని' పంపెడు లుబ్ధనృపతులను క్షమించి విడువలేదు; పరస్తుతి చేయ నొల్లని ప్రతస్తులవలె పైకి వేసములు వేసికొని 'పుత్రీ పుత్ర కళత్ర రక్షణ పరు'లై రాజులను పాత్ర భూతులని సేవింపవచ్చు కృపణ విద్వాంసుల యంతస్తత్త్వము నాక శించి కొనెను; ఒకరిని జెరిపి పడస్తలై బ్రతుకనూహించు రాజోద్యోగుల కొటిల్క తంత్రములను జూచి యేవగించికొనెను. ఈతని యాగ్రహమునకు మిక్కిలి పాత్ర మైనవారు పరనిందాపరులైన కొండెగాండ్రు. వారు స్మృతికివచ్చి పరమేశ్వరు నీత డిట్లుపాలంబించెను. 'గజాసురుని జంపిన త్రిశూల మిపుడు నీచేత లేదా? మన్మథుని మసిచేసిన ఫాలలోచనవహ్ని చల్లారినదా?' అని. నానావిధ జనాశ్రయమైన రాజాస్థాన మున నీతని కంతశ్యాంతి నెలకొని యుండదు. అనుచిన సామాన్యమైన ఈ దృశ్యము మరింత హృదయ విదారకమై యుండును. ద్వారద్వారములయందు దండధరులై నిలిచిన ఆ కంచుకులు, తరతమ భేదము నరయజాలని వారి యుద్ధతి, వారు వేత్రము

లతో నెదురురొమ్ములపై బగ్గన బొడిచి పార్శ్వములకు నొత్తుట, వా రాడు దుర్భాషలకు మొగమోడక ప్రార్థించి యెట్లెని సభాప్రవేశము కలిగిన జాలునని యాతనపడు కృప ణుల దుస్థితి— ఈ దుస్థితి యెంత యాచేగమును గలిగించినచో యీ మాటలలో దెలియుచున్నది.

‘వేళ కింత భిక్షమిడుటకు నూరూర ఇకులులేరా! వీధులలో చినుగు ప్రాతలు దొరకవా! త్రాగుటకు నేళ్ళలో శీతామృత సర్వచ్చ జలములు ప్రవహించుటలేదా! ఈ జనులు రాజసేవార్థమై యేల పోయెదరు?’

క్షణికైశ్వర్య మతులగు రాజుల దురహంకృతిని జూచి యుదయాస్తాచలావధిగ యుగముల తరబడి వరిపాలించి కాలవశులై పోయిన యాదిమ నృపాలురను దలంచి యీయన జాలిపడును. కృప; ధర్మము, ఆభిజాత్యము, ఓమ, సత్యనిరతి, విద్య స్మిత సంరక్షణము, సౌజన్యము, కృతజ్ఞత అనువానికి ‘రాజ శబ్ద ముచ్చాటన మంత్రమా అని వితర్కించును. ఒకచోట ‘రాజ’ శబ్దముమీది యీయన యేవ యింతింతనరానిది. ‘ఆ రాజశబ్దంబు చీ చీ జన్మాంతరమందు నొల్లనుజుమీ’ అనినాడు. దుఃఖ పర్యవసాయములుగ ద్రువపడుచున్న ఐహిక విషయములమీది వైముఖ్యము, పూర్వవాసనా గతమైన భక్తి, నానాటికి విమర్శోన్మీలితమైన ప్రత్యగ్ధర్మము నీతనిని రాజాస్థానమున నిలువనిచ్చి యుండవు.

‘నీ పంచన బడియుండగా లభించిన భిక్షాన్నమైన
నాకు జాలును, సిక్షేప మబ్బినను రాజకీటకముల నిక
నే సేవింపనోపను. నన్ను బంటుగా జేపట్ట దలంచితేవేసి
ఆశాపాశములతో జుట్టి సంసారార్థమై నన్ను ద్రిప్పకుము’

ఆనీ యాక్రోశించుచు ధూర్జటి కాళహస్తి పతిసన్నిధికి జేరికొన్నట్లు వోచును. ఈయన కృతులు రెండును స్వామి సన్నిధినే రచింపబడినవై యుండును. తత్పూర్వము కృతు లేమైన నానర్చనో లేదో. స్వామిపై తప్ప నితరులపై గృతులు చెప్పనను ప్రతము రాజసేవాసంతరము పట్టినదై నచో దత్పూర్వ కృతులను స్వయముగ నణగించుటకై న వెనుదీయని తీవ్రమతి యితడు! ఈతనికి స్వామిపై గాఢ్యము చెప్పుమని యడిగిన యతడును, స్వామిపై పద్యములను గంఠస్థము చేసెద నిష్ఠుని యడిగిన యతడును. స్వామిపై జెప్పిన మంజుప్రబంధమును నిష్ఠతో బఠించునతడును ఆత్మ బంధువులు. లోకరీతిని పిలువగా పచ్చెడు బంధువులు బంధువులు కారు. దినదినము

ప్రాతర్దేశాల స్వర్ణముఖీస్నానము, స్నానానంతరము నవీతిర్థ స్పృశిక కిలావేదికపై పద్మాసనాసీనుడై యోగమునందు బ్రత్యక్షోత్థితిని దర్శించి అందు పరవశకనుటయు నీయన నిత్యకృత్యములు. ఈయన వివేక పరిపాక మిట్టిది.

‘అమర శ్రీలను రమియింపెనను మోహమన్నది చెడదు,
బ్రహ్మపట్టము సిద్ధించినను ఆశ యన్నది తీరదు.
సర్వలోకములను మ్రింగినను క్రోధమన్నది మానదు.
ప్రాణులు వీనివలన బావుకొను సౌఖ్య మే మున్నది?’

‘తమ నేత్రద్యుతిని దాము చూడ నేర్పినచో తాదాత్మ్య సుఖము సంపన్నమై యుండగా, ‘విమలములని, కమలాభములని, జితవిద్యుల్లతాలాస్కములని, సుమనో బాణ జయప్రపములని లోకము మృగాక్షుల కన్నుగవల వంక జూచెవరెల?’ ఇట్లు విచారించును. ఒకచో బరమేశ్వరుని గూర్చి యీయన యొక చిత్రమైన ప్రశ్న చేసినాడు.

‘చవి యగునట్లు, చూచునట్లు, వినునట్లు, మూర్ఖునునట్లు,
తనువులు సంఘర్షణ జనితమై ఆస్పాదము నందునట్లు—
ఇట్టి ఇంద్రియ గ్రామముతో బ్రాణుల నేల సృష్టించితివి?
సర్వ పాపములకు మూల మివియే కదా! ఈ మాయావిద్య పన్ని
ప్రౌద్ధపుచ్చి వినోదించుటలో నీ కేమి ప్రయోజన మున్న?’

దని! కేవలుడవై యుండరాదా యని దీని తాత్పర్యము. జీవితముయొక్క ప్రణాళి గురత్పమును, మృత్యువు యొక్క నిత్య ప్రత్యాసన్నతను ఇంత హృదయంగమము జెప్పిన కవి యింకొక్క డుండడు.

శ్రీ కాళహస్తీశర్ధర శతకమునందలి ప్రతి పద్యమును ముక్తిపాండలకు ఆమోక్షణము! లోకము చెవు లుండియును వినదు. ‘శ్రీ విద్యుత్కేశికాజవంజవి’ అని యారంభించిన కవి అమృత హృదమునకు సోహనములు తీర్చుచున్నాడు. ఈ శతకము తెనుగు దేశమునకు సాయం ప్రాతములయందు హారాయణ గ్రంథము. క్షణ మహిమ తెనుగు వాఙ్మయములో భాగవతమునందలి కొన్ని ఘట్టములకు మాత్రమే కలదు. కొన్నింటి కనసేల? గణేంద్రస్తుతి ఘట్టమునకు మాత్రమే కలదు. బాసకి పురాణ కథ యనుచు నొక యాధార మున్నది. ఇది వృక్తి యంతరాంతరములనుండి చీల్చుకొని వచ్చినది. దీని సార్వజనీనత వే లొకయెడ అరసి కనరానిది.

ఈయన రెండవ కృతి శ్రీ కాళహస్తి మాహాత్మ్యము నాటి యితర కావ్యముల కంటె విశిష్టమైనది. ఇందలి వస్తువు, రచన, భావములు వేరు తెరగువి. ఈ కావ్యము మొదటినుండి తుదివరకు కవియొక్క జీవలక్షణమైన అంతర్ముఖత్వమును పట్టి చూపు నదిగ నుండును. శ్లేత మహిమ వస్తువయిన కావ్యములు దీనికి ముందటివి, తరువాతివియు గలవు. అవి దీనివలె ఒక వివిక్తానుభూతిని ముద్రింపజాలినవి కావు. వాని ప్రశస్తి వేరు గుణములను పట్టి ధూర్జటియాత్మ శివసాన్నిధ్య సుఖము ననుభవించినది. అచ్చమైన ఆ సుఖము ఈ కావ్యమును ద్వార మొనర్చికొని భావుకుల హృదయ కుహరములలోనికి జొరజారును. విరళజన సంపాతమైన అకణ్యగర్భము నందలి ప్రశాంత సరస్సును ఈ కావ్యమున కుపమానముగ జెప్పవచ్చును. వసిష్ఠ, అజ, లూతా, వాతాశన, సామజ, అటవిక, గోత్రాదేవ, నత్కిర, రాజీవాక్షియుగ, యాచ వాధిపుల కథా సూత్రములతో దివ్యలింగ మాలంబన బిందువుగ ఈ కావ్యము సాలీని పటమువలె నల్లబడినది. ఎన్నడో కృతయుగమునాటి సాలెపురుగు, త్రేతాంతము నాటి పాము, ద్వాపర ప్రారంభమునందలి యేనుగు, కలియందలి ఆటవికుడు కాలా పరిచ్ఛిన్నమైన తత్త్వమునందు సాయుజ్యము నందుట—అను ఈ వస్తువే భావించిన కొలది హృదయమును వివిక్త మొనరింపజాలియున్నది. వీరందరు కవితో సమాన ధర్ములు. ఆ సమాన ధర్మము జీవుని యంతరాంతరములనుండి నిర్ఘ్నమువలె ఒరసికొని వచ్చుశివభక్తి. ఒక రొకరుగ వారు తమ తమ మార్గములలో సాయుజ్యాభి ముఖముగ నడచిరి.

కాళహస్తి జ్ఞానశ్లేతము. వసిష్ఠుని మొదలు కీటము వరకు అపవర్గమును గైవస మొనర్చికొనిన నెలవు. జ్ఞాన ప్రసూన కళికా సౌరభములు ఆ పొలమునుండి వాసించును. ఆదిగృహస్థు డచట భవనిదాఘతపులకు హృదయ పాత్రముల నిండ బ్రహ్మ విద్యాధన భిక్షమును పెట్టును. ఈ పురము వర్ణనము విలక్షణమైనది. అచటి యెలదోటలు వనములు. వధూకుచము అద్రీంద్రములు. అది స్థానాంతర గతమైన కైలాసము. అచటి విషయములకు భోగప్రకారములకు లౌకికత్వము లేదు. అణిమాది సిద్ధిదము, మోక్షదము నైన దక్షిణ కైలాసపతివైభవ మీ కావ్యము నందు వర్ణితమైన రీతి—

‘విహరించు నొకవేళ విపినామ్రపల్లవ
చ్చాయల గిరిజాసహాయుడగుచు’

శ్రీనాథుని భీమఖండమునందలి—

‘ఒకసారి వరియించు యువనాశ్వుఁ డిచ్చిన
కట్టాణి ముత్తాల కంఠమాల’

అను దక్షిణకాశిపతి వైభవమును దలపించుచున్నది. కవిగత భావనను బట్టి దాక్షారామ పతి భోగపరాయణుడు. శ్రీ కాళహస్తిపతి ఆంతర్ముఖుడు. శ్రీనాథునితో ధూర్జటికి అభిజనసామ్యముకూడ గలదు. ఇరువురు భారద్వాజగోత్రులు; పాకనాటి ఆరువేల వారు.

ప్రాణిప్రియుల దృష్టికి పాండురంగ మాహాత్మ్యమువలె ధూర్జటి కృతి ఆనక పోవచ్చును. ధూర్జటికి గావ్యవస్తువులతో గల సమాధి రామకృష్ణకవి కున్నట్లు తోచదు. అతని దృష్టి వైచిత్ర్యాది గుణ సంపాదన పరాయణము. ర్జటికున్న శివై కతానమగు భావన రామకృష్ణకవికి విష్ణువునందు సిద్ధించినట్లు తోచదు. అందలి యుపాఖ్యానము లనేకములు క్షేత్రమహిమను సాధించుట కేర్పడిన అర్థవాదము లనిపించును. మరి లూతాదుల జగత్తు వేరు. లూత యొకటి పాండురంగక్షోణిని బారాడినచో నా యుపా ఖ్యానములు సాధించి పెట్టలేని మహిమ పాండరీక క్షేత్రమునకు దక్కియుండెడిది. శబ్దఘటనలో ఈ కవులకు గొంత సామ్యమున్నది—‘స్తబ్ధరోమ విషాణలబ్ధ మౌక్తి కములు’, ‘ముక్తకంచక మస్త ముక్తాఫలములు’, ‘మాలారచ్చ దనోత్పలాబ్జసిత పద్మశ్రేణి భారము’ (కా. హా.) ఇత్యాదులు. రామకృష్ణకవిని ప్రౌఢ బంధము. ధూర్జటిని మాధుర్యోల్బణమైన ప్రౌఢ బంధము.

ధూర్జటిని భావించుచో నొక్కొక్క తరిని పోతనగారు తలపునకు వత్తురు. రాజసేవా తిరస్కృతి మొదలు ఆ ముష్మికపరత వరకు నిరువురకు సామ్యము గలదు, హృదయాంతరాశమునుండి పలుకుదురు. భక్తి వివశములగు తమ పాత్రములతో దాదాత్మ్యమును భజింతురు. ఇరువురును అంత్యానుప్రాస ప్రియులు.

‘దక్షిణ కైలాసము నంబికా హరకృత శ్రీపాదుకాన్యాసమున్’
‘వంచిత పాంచభౌతిక సుఖాకారాంగమున్ జిన్నటి
సంచారాంచిత రంగమున్ ముని మనస్సమృక్పరిష్యంగమున్’

—కాళహస్తి.

ఈ కావ్యమునకు శ్రోత యాదవ భూకాంతుడు. వక్త శ్రీ కాళహస్తిశ్వరుడే. మొదటి దగు వేణీసమున్నేషకథ కావ్యాభిముఖముగ భావుక హృదయములను మంత్రించుటకు

గవి వీచిన యింద్రజాలబర్హమువలె నున్నది! శ్రీ కాళహస్తి ప్రథకు మూలమైన యీ క్రింది కథలు దూరజీ కవితామహిమకు ఆలంబనములు.

పూజార్థమై చిదుముచున్న బిల్వదళములవెంట శ్రీనామకమఃస సాలేపురు గొకటి శివద్విజుని పుష్పకరండమున బ్రవేశించి యతనితో మొగలేటి నీట దోగి యర్చాసమయమునకు బిల్వదళముల మాటున శివమౌళి నలంకరించెను. దానితో ప్రబోధ వాసనలు కందళించినవి. దాని కదలిక సర్వస్వము శివారాధనైకపర్వవసాయి! శ్రీ 'యాతా యాత విహార జాత నిజగర్భాఽవిర్భ వ త్తంతువులతో' ప్రాకారములు, గోపురములు, కొలువు కూటములు, నర్తన మందిరములు, శ్రీభాండారములు, అంతః ప్రవక్షిణాయ తన వీధులు, ఉపహార భోగమంటపములు, గర్భగృహము, కల్యాణమంటపము, సన్నని తోవలు, పరివారదేవతా నిలయములు నిర్మించెను.

ప్రాతఃకాలములయందు మంచు కురిసిన శ్రీనిర్దాణములు కొంతసేపు స్వచ్ఛ మౌక్తికాగారములవలె, కొంతసేపు తద్బిందుప్రతిఫలిత రవి కిరణ సంసర్గవళమున బహురత్నో దీర్ఘగేహములవలె ప్రకాశించునటః లాతకు దీరిక యుండదు. గాలికి దెగిన ప్రోగులను, జారిన ప్రోవులను పోయి యతుకు పెట్టుటలో దినము వెళ్ళును. దాని తపము పండి గర్భాలయమునందు దీపశిఖ నిగిడి పట మంటికోనెను. తిరతుమయ మయిన దాని కర్పాశయమే కాలి పొగయై పోయెను. మిగిలినది భక్తిభావ మొకటేః ఏండ్లు కష్టపడి కట్టిన కట్టడములు దీపశిఖ కొకత్రుటి యాహారము కాలేదు. కుమ్మరి కొక యేడు గుదియ కొక పెట్టుః విద్వాంసులకు తెని వివేకము కీటకమునకాః భరింప రాని దుఃఖక్రోధములతో దీపశిఖను మ్రింగెదనని శ్రీ రివ్వున వచ్చెను. స్వామి శ్రీపాణి పల్లవమున ధరించి దాని ననుగ్రహించెను. శ్రీ కోరినవర మిది.

'నా కీ భవదుఃఖములు'
 లేక మహాజ్ఞానరసవిలీనుఁడ నగుచున్
 లోకం బెన్నఁడు నెఱుఁగని.
 యా కై పల్కమె యభీష్టము'

అసి. కొంత కాలమునకు గాళ, వీధిపముల నా దివ్య లీంగ మాకర్షించెను. కాళ మొనర్చునది ప్రాతఃకాలార్చనము. మరకత మాణిక్య పద్మరాగములు దీని పూజా ద్రవ్యములు. సామజ మొనర్చునది ప్రాహార్యనము. మాలూరశాఖలు, నాళిక కల్గార కుముదములు దాని పూజాద్రవ్యములు. ఒక దాని పూజ వేరొకదానికి నచ్చ

లేడు. పాము పేర్చిన మణులు ఎకసక్కెపు రాలవలె నేనుగునకు, ఏను గర్చించిన మాలూర శాఖాదులు ముళ్ళకంపలవలె పామునకు దోచి, తమ పూజలకు గలుగుచున్న యంతరాయమువలన వైరము ప్రవృద్ధమయ్యెను. 'అచ్చపు నీలవర్ణ దృషదాచళి నల్లని కల్వలే' అని సామజము, 'కంటకమెట్లు నాక సుముఖత్వము నందితిషయ్య!' అని సర్పము స్వామిదెస చింతించినవి. గంధ మృదుత్వ శైత్యములు లేని యర్చన ఏమి యర్చన యని శుండాల మీసడించెను. 'పర్వార్థారత్న పూజను ఈముళ్ళకంపలు పెడద్రోయుట' యేమని పాము కంటగించికొనెను. పగవానికి వైరము తోడగుచుండె నని రెండును విచారించినవి.

వాని రాకపోకలలో, ఆర్యాప్రకారములలో జాతి లక్షణానురూపముగ వెల్లివిరిసిన శివభక్తిముద్ర ధూర్జటి రచనలో ప్రత్యక్షరమునను దరిమళించుచున్నది. 'నిజ భణాగ్ర సమగ్రమాణిక్య దీప్తి తపనునకు తోడు నుషఃకాలతమముః డెఱుప', పాప తేడు శివార్చనకు వచ్చును; కేతకినదిసీటః దోగి కోనలు కొలఁకులు కలయ దిరిగి, మాలూర శాఖలు, నాశీక కల్హార కుముద పుష్పములు గోసి తెచ్చి దక్షిణ కైలాసపతి మజ్జనార్థము తొండాన గ్రోలిన తోయములతో నేనుగు వచ్చును! దానిభక్తి పరిష్కరింగ ములో 'బిల్వ విటపశ్రేణీ సనాశాబ్జభేవ విలీనాంగము' దివ్యలింగము భన్యమైరిడిః దినదినము తమ పూజా విఘ్నమునకు మాతృర్య దుఃఖములు పెరిగి, కాళ ద్విపములు చింతాజ్వలిరావిష్టములయ్యెను. ఆ జ్వరము వానికి సకల ప్రవృత్తుల యందును వైముఖ్యమును గల్పించెను. కాళము 'ప్రాణనాయికతోడఁ జర్కంకి సీమం మసకానఁ జెనగు సంభ్రమము' విడిచెను. ద్విపము 'పిడి యేనుఁగల వెంటఁ బడిపోక' నిలచెను. ఒకటి మధుర సుఖాహారములకు నోకిలిండెను. వేరొకటి తామరతూండ్లు మొసవుట మానెను. వైరనిర్యాతనమునకు ప్రాణములు పణములుగ నొడ్డి రెండును ప్రజాగర భావమును భజించెను. ఆ రాత్రి వానికి శివరాత్రియైనది. ఇచ్చట సూర్యాస్త మయము, రాత్రివర్ణనము నిడుదలై, వాని కాలాక్షమత్యమునకు వ్యంజకములై ప్రతీక్షా తెక్ష్యమును సూచించుచున్నవి.

కౌముదీసీరాజనములతో, తారాకుసుమములతో, 'శీతగభస్తిఃపంబ శివలింగము' వాని హృదయములలోని జ్యోతిర్లింగమునకు బ్రతిపింబమై యాకాళమధ్యము నలంక రించెను. మరునాటి యుదయమునకు దక్షిణ కైలాసపాదమున దశిత్తగజకుంభగళిత రక్తప్రవాహములలో జిదిసి కాళనాగము పడి యుండెను. ప్రాణాంతపాతుడైన

వైరము ఉపాధిభంగము నంది రుద్రగణ రూపములను దాల్చిన వారినకుమ స్నేహముగ బరిణమించెను.

ఇక దూర్జటి వాఙ్మధుకోశమునుండి పచ్చి తేనియలు జలజలరాలిన పట్టు— 'పొత్తపినాటిలో విపిన భూమి కిరాతుల కాటపట్టు' మొదలుకొని తిన్నని శివలింగ దర్శనము వరకు గల ఘట్టము. ఆటవిక జీవనములోని మాఘర్య సర్వస్వమునకు నెలపు వన్యవస్తుసమృద్ధి, కోయసానుల అందము, వారి యలంకారములు, వ్యవసాయములు, జాతరలు, కాశ్రేణిపూజలు, ఆచారములు, పానగోష్ఠులు, వేటలు - ఆ ప్రపంచముతో కవికి గల ప్రత్యక్షానుభవమునకు నిదర్శకములు. తందె దౌహృద పర్ణసమే విలక్షణమై గది. ఆమె దౌహృద మనోరథములలో 'ఖండేందు శేఖరు గండూషితాంబుధారల మజ్జము సేయు' కోరిక కలదు. 'నేత్ర నీలోత్పలముల నీలగళు నర్చించు' తలపు గలదు. శివభక్తి మునుపై పుట్టిన శిశువునకు బొడ్డు కోయుట సంసార మోహ పాశమును కోసినట్లు; భూతి పెట్టుట సర్వేశుభక్తి లక్షణము తెలుపు రీతి; నీళ్ళార్చుట పాప కదంబ జంబాలమును గడిగినట్లు; కడుపునకు చిట్టా ముదము పెట్టుట అంతరంగ మలాపహమైన చిత్సుధారస మిడుట. ఆ శివధ్యాన పరమసౌఖ్య సుషుప్తి; ఈలోక వ్యాపార మెట్లున్నదో చూతమని యతడు కన్నులు తెరచెను; శివభక్తి రహితమై లోకము చెడిపోయినదని నవ్వెను. అడుగు వివల్చు కొనుటలో మోహబంధమును తెగ తన్నెను. పాన్పుపై బోరగిల పడుటలో భవపరాజ్ఞు డయ్యెను. నేలపై దడవియాడుటలో శివతత్త్వమును మణిని అన్వేషించెను. అతని తిన్నదనమునకు తల్లిదండ్రులు తిన్నడని పేరిడిరి. ఉద్బోధక సన్నిధానమును వేచి వెలివిరియని పుణ్యవాసనలతో, కారణ జన్ములు ప్రాకృతులవలెనే కనుపింతురు. తిన్నడు వేటకు పోయి డస్సి యొక వకుళవృక్షచ్ఛాయమున నిద్రించుచుండ నొక కల వచ్చెను. ఆ కల అతనికి లోకమును గల యొనర్చెను. మాయాహంతయగు శివుడు మాయలు పన్ని తన సన్నిధికి భక్తుల నాకర్షించు కొనును. ఇచ్చటి వరాహోదంత మట్టిది.

ఎట్టయెదుట సమస్త వ్యాపకానంత వేదాంత స్థాపిత చిన్మయాంగము, అవిద్యా ధ్వాంత సంతాన సంక్రాంత స్వాంత నిశాంతజంతు సుఖమార్గ ప్రాపకాభంగ రుక్మాంతా హాంగము, వివిక్తధ్యేయ నిర్లింగము, దివ్య లింగమును దిన్నడు చూచెను. సంవిన్మయమై ఆవిష్కరించిన లింగము, యదృచ్ఛాగతమైన కీటకమును పూజా పరాయణము నొనర్చికొన్న లింగము, మరకత పద్మరాగ మాణిక్యమాలూర కల్వార నీరేరుహ భర

ములను పర్యాయముగ మౌళి నవధరించిన లింగము, అనాది నిజభక్త విరహ పర్యుత్సుక్తితాంతరంగమైన లింగము, యుగయుగముల నాటి తన యొందిరితనము మోయరాని బరువై కరుణమయమైన ముగ్ధహృదయముతోడి సహవాసమునకు మోము వాచి సరామరికతేక దై సిహాలి యున్న లింగము తనబడెను. తిన్నని హృదయ మున నిట్టవొడిచిన భక్తిజాలి వెల్లుగయై శివునకు దలఁచునక యయ్యెను. అది పులులు సింగములు గాసెంబెట్టు నట్టడవి. ఏది యొడ్డు కల్లుచ్చి క్రీసీడలో స్వామి యొంటికి తనమునకు తిన్నని గుండె యొకసికొనెను. ఆకొన్నవేళ కూడు నెక్కరయ్యుటకైన నచట యెప్పురి పొలకువయు గనరాదు. తిన్నడు దుడు లుట్టి పడుకట్టు పలు పగల వంటకములు పేర్కొని, వన్మాహాక సమ్మద్ది నుగ్గడించి, తనవెంట నుడుమూరికి రమ్మని స్వామిని ప్రార్థించెను. చిరుతిండ్లకు కోయత లేడి తెచ్చు ఆడవి పండ్లను పేర్కొనెను. 'నేరేటి పండులు నెలవూచి పండులు' ఈ పద్య మొకటి అనాస్మాదిత పూర్వకమైన అరణ్యసారమును రసనెండ్రియగోచర మొనర్చుచున్నది. ఆరునయము నకు బదులురాని కొలది సర్వసుఖాస్పదమని తాను పేర్కొనెన పల్లెతోడి యనుబంధ సూత్రము తిన్ననికి ద్రెస్సి పోయెను. 'నను మన్నించెకడెన నీ చివుడు రా నా వెంట రాకుండినన్ నిను నే బాసి చనంగనోప' అని క్రమక్రమముగ పలుకు లాడిగి ర్యాన మగుు డయ్యెను. దర్శన మాత్రమున నతనికి దెలియకయే సంసార బంధము లెచటి వచట దెగి యుండెను. జాడ నరయ వచ్చిన కిరాతులీ కైభరి జూచి తిన్న బోయిరి. ఎన్నివిధముల పలుకరించి చూచినను బదులురాలేదు. మైత్త్యాది హక్తు తానుబంధములకు, ఆంతరమగు భక్తికిని ఇచ్చట సంఘర్షణము. భక్తి బలీయసి; దానికి వీనితో సంఘర్షణము లేదు. అవియే భక్తితో నొరయిక పెట్టికొని పిగిపోయి నవి.

తిన్నని యర్చాప్రకారము శ్రుతివ్యవహారేతరము. ఇరుగేల మూలసపు దొప్ప లుండుటచే నతనికి బుక్తిలితో గాని మజ్జనాంబువు తే ననువుపడదు. కాలి వేళ్ళతో గాని నిర్మాణ్యమును దొలగింపరాదు. ధూర్జటి ఈ కథతో శ్రాతార్థమునకు, భక్తి ప్రధానమగు ఆటవికారాధనమునకును ఒరయిక పెట్టెను. దునకు భక్తికలిగినా స్వామి అరణ్యమధ్యమున కల్లుచ్చి క్రీసీడలో స్వామి యొకాంతవాసమునకు దిగులుపడిన ముగ్ధుడు తుది మొదలు లేని చిద్గనములో ఒరమైకాంత స్థితి నందెను.

లూతా, వాతాశన, సామనాటవికులు ప్రే కాకూసి దైవ్యమునకు మూల స్తంభ ములు. అచ్చస్ఫటికముల వంటి వారియందు బ్రతిభలితమైన సంపిత్తు కేత్రమహిమ

నుపబృంహిత మొనర్చినది. నత్కిరుని కథ కిట్టిమహిమలేదు. మధురా ఖండము నుండి యీ క్షేత్రమున కంటు తొక్కబడి అది దక్షిణ కైలాస శిఖర దర్శనమునందు టుప్పితమైనది. నత్కిరుడు లోకములోనివాడు. కవితాభిమాన ధూర్వహుడు. దేవుని సైతము లక్ష్యపెట్టక భారాక మొనర్చిన ప్రత్యక్ష వాచప్రపణుడు. శంఖఫలకము మీది కవులకు నాయకమణి నతని యహంకార ఖిర మున్నది. కైలాస శిఖరము దృష్టి కానుట కతడు ప్రయాణించిన పరిణామ మార్గము క్షేత్ర దీర్ఘము. ముక్తి దక్షిణమున నుండగ ప్రయాణ ముత్తరమునకు సాగినది. దక్షిణ కైలాస శిఖర దర్శనము లోగవిముక్తితోపాటు నత్కిరునకు ముక్తిద్వారమును దెరచినది.

గణికాదారికల కథలో కవి పూర్వ జీవితమునంపలి వైశిక పృథ్వానుభవమును చిల్లతా ప్రరోహమునకు బాదు కట్టబడినది. గణికాదారికల పెంపకము, పూర్వవాసనా గతమగు శిష్య క్రితో గ్రమాదిష్కృతమగు వారి యావనము. తల్లి చేసిన కులధర్మోపదేశము, వారి సమాధానము, శ్రీ కాకహస్తియాత్ర, గర్భాలయములో జ్యోతిః కర్పూర శకలములవలె స్వామియందు వారందెన సాయుజ్యము దూర్జటి వాఙ్మద్రలో బరిమళించినవి. ఇది నాలుగాళ్ళాసముల ప్రబంధము, వష్ట్యంతములలో, ఆశ్వాసాంతము లలో కవి ఆత్మానుభవమునకును యోగవిద్యా పరిణతికిని దృష్టాంత ములు పెక్కులు.

‘అఖిల ప్రపంచ భిన్నాభిన్న జ్యోతికి’, ‘నాదబిందు కళాతీ తేజునకు’, ‘బహు ముఖ సుపర్ణ ముఖరీలహరీ శీతల శిలాతలస్థిత మునిహృత్ బహిరబహిః పరిపూర్ణనకు’, ‘ఆహారహారుదితునకు’, ‘పంచేంద్రియ మత్తద్భివ పంచాస్యక్తిశోరమునకు’, ‘భవఫణి భగరాట్పంచూకొటికి’, సతత చైగుణ్యవశాచ్యుత కేళి జగన్ము హుమ్మ హుర్నిర్మాణ స్థితి భంజన కరణునకు’, ‘పాశ్చాత్యే గుణేషు జేంద్రియ తను ప్రత్యర్థితాపోర్మికా కోశాది చృతిరి క్రూపః త్రిజగత్కూలంకషాకార’,

‘యోగిస్వాంత శకుంత వాగురిక’ సర్వోపాధి కూన్యాః’
 ‘తేజో గండూషిత పవృ జాండభవ చతుశ్శ్రోత్ర పక్షిశ్వరాః’
 ‘చిద్విద్యా ఘంటాపథచరతారక ఘంటారవహృత మనో మృగ వ్యాధేశాః’, ‘సీవారాగ్ర ఖింత చిద్రసమయాః’

యోగాది విద్యలచే వేదాంతములచే ప్రతి పోద్యమాన మగు పరమానుభవము స్వాదుమార్గమున ఆనీయమానమగుట యీ కావ్యమునంపలి వైశిష్ట్యము.

విశిష్టమైన వాఙ్మద్ర సర్వకవి సాధారణము కావనుట కవిత్వ తత్త్వజ్ఞులకు దెలియనది కాదు. బహుజన్మ పరిణతమైన సంస్కారము సౌరభమై వాక్కును పరివేషించి యుండును. ఒకటి గనునింప వలసినది. సమకాలినులైన కావ్యములతో గలసి కాళహస్తి మాహాత్మ్యము స్మరణకురాదు. వాని యనుశీలనము వలన గలిగెడు రసానుభవము బహిర్విషయాలందనము. కాళహస్తి మాహాత్మ్యముగందు గలుగునది కేవలము రసానుభవము కాదు. కేవల రసానుభవము! కవిగతమగు యోగిలక్షణమునుబట్టి పాఠకుని మన స్పృహకు తోపలి మొగమెచరమా గాహనీయమగు ప్రశాంత తత్త్వమునందు విశ్రమించును. ఆ యనుభవము సర్వపాఠక సాధారణమా అనుట యాక్షేపముకాదు. ఇట్టి కొన్ని కావ్యముల వైశిష్ట్యమునకు అట్టి కతివయ పాఠకుల ఆనుభూతియే ఏకమాసము.

క్షేత్రమహిమను వస్తు వౌనరించుటకు మార్గదర్శి శ్రీనాథుడు. కాశీఖంకభీమములు వాగ్దేవతమునకు, నుదాతల నెలవులు. పాండురంగ మాహాత్మ్యము రచనా ప్రౌఢికి ప్రసిద్ధి పడినది. ధూర్జటి కృత్యమును బ్రతీయమానమగు నొక వివిక్తానుభవము వానినుండి దీనిని వేరుపరచు చున్నది. పై మూర్త్యులను క్షేత్రమహిమ వ్యాజమున త్రైవర్గికములగు ననేక ధర్మములు రాశీకరింపబడినవి. పరితపావనవక్షమని క్షేత్రమహిమను నిరూపించుటకు పాపాచరణమున జరాకాష్ట పహించిన జీవుల యితివృత్తములు వర్ణింపబడినవి. కాళహస్తిమాహాత్మ్యమునంది రణరణకము లేదు. ఇది యేకాంతభావ నిలయము. బహుజన్మ పరంపరా ఫలమగు కైలాస్యము కడపగ గ్గేశ బహుకమగు సంస్కృతి వాహిని యావతీతీరముకు పట్టి కైపలాధిముఖముగ బ్రయాణించు కతివయ యాత్రికుల పదాంఘ్రియంబు కవలికలు తేని నిర్వృతి సముద్రము ఈ కావ్య నదీ సంగమ ద్వారమున మగడు గోచరమగును. నదులకు సముద్రమువలె ఈ కథాస్రోతములకు శ్రీ కాళహస్తి రేఖింఘ్రియము విక్రాంతి భూమి! తంతువులయందు పటమువలె వివమహా పరిషేషము ఈ కథల నాపరించి యున్నది.

రఘునాథనాయకుడు

వేదాల తిరువెంగళాచార్యులు

నిసర్గ మధుర గంభీరమగు నాంధ్ర వాఙ్మయము యొక్క పూర్వపరిణామ మంతయు, అందును విశేషముగా ప్రబంధముల పరిణామము రాజులకు మరియు సన్నిహితత్వము కలిగియున్నది. అట్టి భూపాల వర్గములో నిద్దరు విశిష్టస్థానము నలంకరించు చున్నారు. అందు ప్రథముడు కృష్ణదేవరాయలు; రెండవ వాడు రఘునాథరాయలు. ఇరువురును రాజులై కవిరాజులై కవులను బండితులను బోషించుచు తమ యాస్థానములలో సకల విద్యాగోష్ఠులు జరుపుచు సరస్వతికి రంగ స్థలమును గూర్చిన వారు. రాయలయుగమున నారంభమైన ప్రబంధ రచన తంజావూరు కవుల కాలమునాటికి మరియు శృంగార ప్రధానమై తెనుగువనమునందును, జాతి వాత్సలయందును బ్రసిద్ధికెక్కి మధుర తరములగు కావ్యవిశేషములకు దారి తీసినది. అప్పటికి తెలుగు కవిత్వము గాంభీర్యము కోలుపోయినను మాధుర్యమును బెంపొందించుకొనినది. రఘునాథ నృపాలుని కాలమున సంస్కృతాంధ్ర వాఙ్మయములు రెండును ఆభివృద్ధి చెందినవి. సమగ్రములగు సంగీత సాహిత్యములకు రెంటి కిని సమానమగు స్థానము లభించినది. రఘునాథనాయకుడు శ్రీకృష్ణరాయలవలె బలపరాక్రమశాలియై సంగీత సాహిత్యములందు సమానముగ ప్రవీణుడై కవి పండిత పోషకుడై యనేక కావ్య ప్రబంధములకు గృతికర్తయై కవులకు గురువై మెలిగిన వాడు. ఇతడు తంజావూరి నాయకరాజులలో మూడవవాడు (చూ : తంజావూరు నాయకరాజులు). ఈయన వైష్ణవమత మవలంబించిన విష్ణుభక్తుడు. అయినను సర్వమతముల వారి నాదరించెను.

అచ్యుతప్ప నాయకుడు చాల వృద్ధుడగు వరకు జీవించి యుండి వార్ధకమున రాజ్యమును దన కుమారుడగు రఘునాథ నృపాలునకు పదలి తాను శ్రీరంగమున దైవసన్నిధిని కాలము గడిపెనట. ఇతని కాలమున తంజనగరము 'రమానటీనర్తన రంగళాల', సరస్వతీ విలాసమున కాలవాలము. ఈయన కాలమున నాంధ్రసరస్వతి ధ్వజాదిరాజ చిహ్నములతో ప్రభుత్వము నెరపినది. రఘునాథనాయకుడు విలువిద్య యందువలెనే కావ్యరచనయందును గడునేర్పరి. ఇతడు పారిజాతాపహరణప్రబంధ

మును యామద్యయమున జెప్పగా వ్రాయువారికి మిక్కిలి శ్రమకలిగినదట! మన దురదృష్టవశమున నీగ్రంథ మిప్పుడు అలభ్యము. ఈ మహారాజున కళ్ల గజాని వీద్యలుకూడ తెలియునట. ఇతని వ్యూహారచనాసామర్థ్యము, యుద్ధకౌశలము, శౌర్య సాహసాది విషయములు, రాజ్యపరిపాలనలోని సారశ్యము మొదలగు నంశము లన్నియు ఇతని కావ్యములలో గాననగును. ఇతని గ్రంథము లన్నియు శ్రీరాముడు మొదలగు నవతారస్తోత్రములతో ప్రారంభమగును ఈతని యాస్థానమున శాంకరా ద్వైతీయగు గోవిందదీక్షితులు మంత్రి; కుమారతాతాచార్యుల కుమారుడు శ్రీనివాసా చార్యుడు ప్రత్యక్షగురువు. సుధీంద్రుడను మాధ్యయతి ఇతని పలన కనకాభిషేకము నొందెను. పలుమాటలేల, ఇతడు తురకు కై స్త్రవులకుగూడ గుగులు కట్టుకొనుటకు స్థలము లిచ్చెను. ఈ విధముగ ననన్యమగు మతసామరస్యము వెలయించిన ప్రభువు నేప్రజలు రాజుగా, గురువుగా, నాప్తునిగా, సకలవిధ బంధువునుగా సంభావింపరు! ఇతడు తోపూరు యుద్ధమున శత్రువుల నణగద్రొక్కిన వెనుక పదువైడు సంవత్సరముల కాలము విశ్రాంతిగా రాజ్యపరిపాలన మొనర్చెను. ఈ విశ్రాంతి సమయము నందే రఘునాథనాయకు డత్యంతము చక్కని విద్యావ్యాసంగముల నేర్పరచెను. ఈత డాదినములలో ననేకులగు పండితులకును, కవులకును, కవయిత్రులకును, గాయకులకును. గాయనీమణులకును ఇంకను తదితరులగు ననేకవిద్యలవారికి నాశ్రయ మొసగి యాదరించెను. వారి కందరకును నిరుపద్రవమగు స్థితిని తన యాస్థాన మందు కల్పించి యాదరించుటవలన నితని యనుగ్రహఫలములగు నానావిధ శాస్త్ర కావ్య నాటకాది గ్రంథములు పండినవి. సహృదయుడు, పండితుడు, లలితకళాభిజ్ఞుడు నగు కృతిపతి కథానాయకుడు లభించుట యానాటి సంస్కృతాంధ్ర కావ్యకన్యకల యదృష్టము. రామభద్రాంబ, మధురవాణి మొదలగు కవయిత్రీమణులుగూడ నీయన సభ కలంకారములైరి; సంస్కృతము, తెనుగు బాసలలో నత్యంత రుచిరప్రబంధముల నిర్మించి కీర్తినొందిన వనితామతల్లు లా సభకు చిరకీర్తి దెచ్చుటకు గారకులైనారు. మధురవాణికిని, గోవిందమఖి జ్యేష్ఠపుత్రుడగు యజ్ఞనారాయణునకును విద్యా గురుడు రఘునాథుడే. మధురవాణి కవితలోని మాధుర్యము నాస్వాదించిన రఘునాథ నాయకుడే ఈమెకు మధురవాణి యనుబిరు దొసగెను. తెనుగున రఘునాథ నృపాలుడు రచించినది నాలుగాళ్వాసముల రామాయణ మొక్క టున్నది. ఇది మూడాళ్వాసములవరకే యాండి నశించిపోవుట మిక్కిలి శోచనీయము. ఇది మృదు మధుర శైలిలో జాల యందముగనే కూర్చబడినది.

రఘునాథభూపాలు డంకితమందిన గ్రంథములు మనకు దెలిసినంతవరకు సుమా రిరువడి యున్నవి. చక్కని విశ్రాంతి ననుభవించిన పదునాలుగు సంవత్సరముల పరిపాలనలో నరుదగు సంగీత సాహిత్య గ్రంథము లనేకముల నితడు రచించి యుండెను. సంగీతమున నీయనపాండితి యద్వితీయము. ఇందుల కుదాహరణము యజ్ఞనారాయణుని సాహిత్యరత్నాకరమున నారవసర్గయే. మరియు నిదివరలో బూర్డు లెక్కరును కనిపెట్టని క్రొత్తరకపు తాళములు - రామానందము మొదలగు నవి - గనిపెట్టెను. రాగములుకూడ జయంతసేన మొదలగున వీతనిచే గనిపెట్టబడినవే. వెంకటమఖి, మధురవాణి మొదలగువారి కీయన వీణాగురువు. మరియుక విశేష మేమన వీణలలో గ్రొత్త విధానములను స్థాపించుట. అంతవరకును వీణావాదకులు రాగము ననుసరించి మరల మరల దీగలను, మెట్లను మార్చుకొనవలసి వచ్చెడిది. ఈ విధానమును మార్చుటకు వసుచరిత్రకాలమునుండి ప్రయత్నములు జరిగినవి కాని, కార్యరూపమునకు వచ్చినది రఘునాథుని శేముషీవై భవము వలననే. ఈయన 'రఘునాథమేశవీణ' యను నొక క్రొత్త వీణను నిర్మించి ప్రతిరాగమును దీగలు, మెట్లు మార్చ నవసరములేకయే వాయించుట కనువగునట్లు నిర్మాణముచేసెను. ఈ సిష్యము చతుర్దండి ప్రకాశికలోను, సంగీతసుధలోను జెప్పబడినది. ఈవిధముగ సంగీతమున రఘునాథుడు విద్వాంసుడై గ్రంథములు రచించి, యితర గ్రంథకర్తలను బోషించి నూతన మార్గములకు మార్గదర్శకుడై నాడు.

రఘునాథభూపాలుని కవితృము మృదుమాధుర్యగుణైక ప్రధానము. ఈయన శయ్యసుగూర్చి సమకాలికులగు పండితులు వేనోళ్ళ ప్రశంసించియున్నారు. ఈయన రచనకు మెచ్చి తండ్రి యీయనకు గనకాభిషేక మొనర్చెనట.

రఘునాథభూపాలుడు సంస్కృతమున సంగీతసుధ యనియు, భరతసుధ యనియు రెండు గ్రంథములను రచించినట్లు తెలియుచున్నది. మహాభారత తాత్పర్య సంగ్రహము మరియు గ్రంథముకూడ నీయన రచించిన దేయని తెలియుచున్నది. ఆంధ్రమున పారిజాతాపహరణము, గజేంద్ర మోక్షము, రుక్మిణీకృష్ణవివాహము (యక్షగానము), జానకీ పరిణయము, అచ్యుతాభ్యుదయము, వాల్మీకిచరిత్రము, శృంగారసావిత్రి, నలచరిత్రము, రఘునాథరామాయణము ననుగ్రంథములను రచించినట్లు తెలియుచున్నది. ఇందు మొదటి యైదు గ్రంథములును నామమాత్రావశిష్టములు.

లభ్యమై గంతవరకు ఈయన గ్రంథములకు పరిశీలించి కవితాగుణములను నిర్ణయించుటలో నాక్షేపణ లేదు. దొరకిన కావ్యములలో గూడ కొన్ని సంపూర్ణముగ దొరకలేదు. శృంగారసావిత్రిలో నాశ్వాసాదిపద్యములును, బూర్వపీఠికయును లేవు. రఘునాథరామాయణమున కొంతభాగము మాత్రము లభించినది. ఆ కావ్యములోని ఋశ్యశృంగ తపోభంగ సందర్భమునందలి పద్యములు కొన్ని సావిత్రిలో కనబడుచున్నవి. ఈయన కవిత్యమున కనిపించు ప్రధానలక్షణము లేమనగా దూరాన్వయము, క్లిష్టాన్వయములేని యత్యంతలలితమగు శయ్యాసౌభాగ్యము, ద్రాక్షాపాకమును. ఈయన భావములందు సహజమగు నుదాత్తత, మనోహరత్వము వెల్లివిరియుచుండును. యీ రెండు కావ్యములందును ధారాశుద్ధి చాల బాగుగ నున్నది. అవ్యాహతముగ సాగిపోవు స్వభావ మీయన కవితకు లక్షణము. పదములయందు సౌష్ఠవోదార్య విశేష సుభగత్వము గలిగి, పరస్పరమైత్రి గలిగి శయ్యాసౌందర్యము నొలికించును. యతిప్రాసలకై తడుముకొన నవసరములేకుండ నాయాచోటుల కుదిరిన ట్లుండును. వ్యర్థపదము లసలే లేవనజాలము. కాని నూరు పద్యములకు పది పదునైదు పదము లుండునేమోః కవితమాత్రము మధురపాకమున బడి 'తేనె సోకనోరు తీయనయగుమాడ్కి' యని మొల్లచెప్పినట్లు చదువుకొలదియు నాస్వాదనీయమై కొతూహల ముదయింప జేయును. ఉదాత్తములగు భావములను శయ్యారీతులనుగూడ విజయవిలాస, సారంగధర చరిత్రములు రెండు నీ గ్రంథముల తరువాతివేః సహజమగు భావములు, సంఘటనల సహజ చమత్కారకత యిందున్న ట్లచట కనబడవు. చేమకూరకవితలో శాబ్దికమగు శ్లేషాది చమత్కృతి హెచ్చు. శబ్దచిత్రము గొప్ప గుణము కాదని యాలంకారికులు ఘంటాపథముగా పలికియున్నారుగదాః ఇంతమాత్రమున వాని గొప్పదనమును దగ్గింపజూనను. గ్రంథముల పోకడలు, మాధుర్యోదాత్తతలు చాల రుచిరములైనవని చెప్పుటయే తాత్పర్యము. అసలు కవితకు ప్రాణము మధురోదాత్తము, రసవ్యంజకమునగు భావసంపదయే. అది వ్యంజనామార్గమున నిట సువ్యక్తమై సహృదయలోకమునెల్ల నాస్వాదింపజేసి వారిని చనవంక కాకర్షించుకొనగలదు. కావ్యమునకుగల కాంతాసమితత్వ మదియే. ఈ సంవర్ణమున నొక సూక్ష్మాంశ మున్నది. తెనుగు కవితకు మొదటి నుండియే రెండు విభిన్నమార్గము లెర్పడినవి. ఒకటి నన్నయ మార్గము, రెండవది తిక్కన మార్గము. రెండవ మార్గమున నౌచిత్యము, సంభాషణచాతురి, భావక్లుప్తి యున్నంతగా కావ్యశిల్పము, రససిద్ధియు నుండవని యొప్పుకొనక తప్పదు. ఇందు సమస్తా లంకారిక సమతమును, రసాత్మకమునగు కవితామార్గము నన్నయది. తరువాతి

కవులలో నీరెండు పక్షములకు జెందినవారు నున్నారు. రఘునాథ భూపాలుడు రస మార్గములోనివాడు. బుద్ధిగమ్యమగు నైపుణికన్న రసమార్గమే ఈయన కావ్యము నకు లక్షణము. ఈ మార్గముననుసరించి సహృదయాకర్షణ మొనరింపగలిగి రస సిద్ధికి దారితీయు భావసంపదయు నత్యంతోవాత్త గంభీరుడగు నీ కవీరాజురచనలో మెదిలి రసరూపమున మన కాస్వాద గోచరమగును. ఆలంకారములు, భావము, రీతులు, వృత్తులు, శయ్య మొదలగు కావ్యోపస్కరణము లన్నియు నుచితమగు విన్యాసవిశేషములతో నీతని గ్రంథములం దంతటను రసభావాది వ్యంజనలయం దంతర్లీనములై వాని యనుభవములోనే యనుభవింపబడును. వ్యంగ్య స్వరూప ములగు నలంకారముల కొకచక్కని యుదాహరణము :

‘సొగసైన నా మోముఁ జూడఁగల్గినఁజాలుఁ
 గలువజేఁ డున్నాఁడు కడమ కెల్ల,
 నునుదావి యూర్పు మూర్కొనఁగల్గినను జాలుఁ
 బవమానుఁ డున్నవాఁ డవలి కెల్లఁ
 గఱకుఁజూపు లెఱుంగఁగల్గినఁ జాలును
 గొనితూపు లున్నవి కొదవ కెల్ల
 నింపుఁబల్కుల నాలకింపఁగల్గినఁ జాలుఁ
 జీలుకచా లున్నది వెలితికెల్ల
 ననుచుఁ దలపోసి..... (శ్లో. ౩. సో., ఆ. 1)

వస్తువుచే నలంకార ధ్వనికని, గవిప్రాప్తోక్తి మూలక ధ్వనికని సంత సొగసైన యుదాహరణము లెక్కువమంది కవులలో గనిపించవు.

అలంకారములు మొదలైన వన్నీయు వాక్యార్థములగు రసభావాదుల రూపము ననే యేర్పడిన ట్టుండును :

‘ఈకాంత చివురుమో విసుమంత చవిఁగొన్న
 నమరేంద్రుతోడఁ బోరాకరాదె!
 ఈబొటి చురుకుఁజూ పేహాటఁ బారిన
 నించువిల్తునిఁ గలహించరాదె

ఈచాన తేటప ల్కేమైన దొరకిన
 బ్రహ్మతో డను వాడు పెట్టరాదె!
 ఈలేమ పసిడిమే నెవ నూనఁగల్గిన
 హరికి గౌలారిక మంపరాదె!

దీనిఁ బొసగించి బిగువు సందిటఁ గడించి
 కళలు గఱఁగించి చొక్కించి గారవించి
 మిగులఁ దేలించి లాలించి వగలు మించి
 పంత మొనరించువాఁడు సౌభాగ్యశాలి' (శృం.సా., ఆ. 1)

ఇచ్చట వ్యంగ్యములగు రూపకాతిశయోక్త్యాదులైన యలంకారాదులు శృంగారములో నాస్వాదింపబడుచుండుటయు ననుభవములోనిదే కదా! కథా నిర్వహణమును బరిశీలింపవలయునన్నచో ఘట్టము లుదాహరింపవలసి వచ్చును. ఈయన పద్యములలోని యన్వయమువలెనే కథ కూడ సూచిగా నుండును. ఈయన ప్రయోగించు పదముల వలెనే సృజించు నంశములుగూడ మధురములు, రసపోషకములునై యుండును. ఈయన జాతీయములవలెనే సంభాషణలుగూడ హృదయమును స్పృశించునవియై యుండును. ఈయన కవిత్వమున నొక్కొక్క పద్యమునందు గల సౌందర్యమే కావ్యమం దంతటను వ్యాపించి యుండును.

ఈ సరస కవి కవిత్వమును గూర్చి యీతని యాస్థాన కవివ్రతంసమగు చేమకూర వెంకటకవి యిచ్చిన యభిప్రాయము చెప్పనిచో నీ విమర్శ యసమగ్ర మగును. ఆయన తన విజయవిలాసమున రఘునాథ భూపాలుని కవిత్వమును గూర్చి యిట్లు ప్రశంసించి యున్నాడు.

'తా రసపుష్టిమైఁ బ్రతిపదంబున జాతియు వార్తయుం జమ
 త్కారము నర్థగౌరవముఁ గల్గ ననేక కృతుల్ ప్రసన్నగం
 భీరగతిన్ రచించి మహి మించినచో నీక నన్యు లెవ్వర
 య్యా! రఘునాథ భూపరసికాగ్రణికిం జెవిసోక జెప్పఁగన్'

ప్రతి పదమునను రసపుష్టి యున్నదను టీయనపట్ల స్వభావోక్తి యగునని కావ్యములు జదివిన సహృదయులకుఁ దెలియును. చమత్కార మనగా శబ్ద చిత్రమువంటిది కాదు. ఇదియే జగన్నాథపండితుడు లోకోత్తరాహ్లాదజనక చమత్కారిత యని చెప్పిన రమణీ

యత. అట్టి యర్థమును బ్రతిపాదింపగల శబ్దమేకదా కావ్యమగునది. ప్రసన్న గంభీరత యనుపద ముత్తమకవితకు సూత్రప్రాయమగు లక్షణము. సామాన్యముగా నెక్కువమంది కవులకు బ్రసన్నత యున్నచో గంభీరత యుండదు. గంభీరత యున్నచో బ్రసన్నత యుండదు. ఈ రెండును రఘునాథుని కవితలో గనిపించునని చెప్పిన విజయవిలాసకవి చాల సహృదయుడు. ఈ చెప్పిన లక్షణములు, సర్వగౌరవము కలిసియొకయెత్తు. ఇక జాతియు, వార్తయు ననునవి యొక యెత్తు. యీ రెండు లక్షణములను దండి మొదలగు నాలంకారికు లుద్ఘాటించినను పాటించినవారిలో ముఖ్యులు తెలుగు కవులే. ఈ రెండు విషయములును జాలమందికి క్రొత్తవి. అందువలన నించుక వివరించుట యప్రస్తుతము కాదు. జాతియనగా స్వభావోక్తియని కొందరనిరి. జాతియును, స్వభావోక్తియు నొక తెగకు జెందినవే కాని కొంత భేదమున్నది. స్వభావోక్తి యసగా నొక పాత్ర యొక్క స్వాభావికమగు నవస్థకు జిత్రించునది. ఈ పాత్రల స్వభావమే కొన్ని తాత్కాలిక మనః పరిణామములకు లోనై వాని నిమిత్తముగా జిత్రింపబడునప్పుడు జాతియనవలెను. ఉదాహరణకు

‘ప్రౌద్ధున లేచి తాఁ బసుపు పూసుక కుంకుమబొట్టు దీర్చియా
పెద్దల కెల్ల మ్రొక్కి తన పెన్నిటికిం బరిచర్య సేయఁగాఁ
బ్రౌద్దొక జాము సాఁగుటయు బోజిని బిల్చి ప్రియంబుతోడ నిన్
వదనలేము చాలు నుపవాసము పారణసేయు మిం కిటన్’

అనుపద్య మున్నది. ఇందు మనోహరమగు స్వభావోక్తి యున్నది. ఇది శీలవతి యగు సావిత్రియొక్క సామాన్యచేష్టాదికము మనోహరముగ జిత్రించుటవలన నేర్పడినది. మరల

‘తానమాడుటె కాని మానె సంకల్పంబు
నీళ్ళు చల్లుటెకాని నిలిపె సంధ్య
వ్రేలెన్ను ఠేకాని విడుపుచేసె జపంబు
తడవు మ్రొక్కుటెకాని విడిచె భక్తి
ముక్కుపట్టుటెకాని గ్రుక్కె నోంకారంబు
మౌన మొందుటెకాని మఱచెఁ దెల్వి
కన్ను మూయుటెకాని కనఁడు లోలక్ష్యంబు
ధ్యానించుటెకాని యాచెఁ దపము

కోర విన సోకఁ గన రుచిగొనను మూఁడు
 కొనను మౌనియు మేన పల్కులును మేను
 రూపు వాతెర మైతావి దోప మనము
 చెవి యొకలు కన్ను జిహ్వా నాసికయు మఱచు'

అను పద్యమును ఇరికింపుడు. ఇందు చిత్రితమైగడి స్వభావోక్తివలె నుండును. కాని మౌనికి స్వాభావికముగ నిట్టి యవస్థ సంఘటిల్లదు గనుక స్వభావోక్తి కాదు. అప్పరసయగు మేనకపైన గలిగిన మోహము నిమిత్తముగా నిట్టి ప్రవర్తన సంభవించినది. దీనినే జాతి యనవలెను.

ఇక వార్తవిషయము. వార్త యనగా లోకసముదాచారముల చిత్రణము. దేశకాల పాత్రాదికమును జిత్రించెడి యుచితమగు సంప్రదాయ విశేషము, మర్యాదలు మొదలగునవి వార్త. ఈ జ్ఞానములేని కవిత్వమునకు రాణింపు లేదు. పాత్రలను గూర్చిన వాతావరణము పాఠకునకు కలిగించుటలో నిది యెంతేని యవసరము. ఇది లేనిదే స్పష్టతకోరవడును కథ తెలియును, పద్యములు బాగుండును, రసభావము లుప్పతిల్లును గాని రససిద్ధి కలిగించుటకు గవి మరణవేదన పడినను గొంతవరకేకృత కృత్యుడగును. పాఠకుడు క్షణకాలములో నాయాపాత్రల దేశకాల పరిసరములలోనికి భావనతో సమగ్రముగా యానముచేసి చేరికొనవలెను. దీనిని సాధించునది వార్త యొక్కటియే.

ఈ జాతి, వార్త యనునవి కవితకు విలక్షణత్వమును జేకూర్చును. ఇవి కొందరి కవితలో సహజముగా సిద్ధించును. కాని సిద్ధించనివారు తమ కవితలో రుచియొందుకు రాదో తమకే తెలియక భాధపడుచుందురు. దీని విషయము సమగ్రముగా తెలిసినవారు పూర్వాంధ్రకవులు, నేటి యాంధ్రకవులలో నొకరిద్దరును.

'శృంగార సావిత్రి' తంజావూరు సరస్వతీ పుస్తకశాలలో నున్న ప్రాత పుస్తకము ననుసరించి యచ్చువేసితి. ఇందు కొంత గ్రంథపాత మున్నది. మొదటి యాశ్వాసము లేవని కావ్యమును జూచిన దోచును. ఆశ్వాసముల మొదటి పద్యములు గాని, చివరి పద్యములుగాని, కావ్యమునకు బూర్వపీఠికగాని లేవు. వాత్మీకి చరిత్రకు వలెనే యాశ్వాసాంత గద్యమును లేవు. ప్రస్తుతము మనకు లభించిన గ్రంథము రెండొ శ్వాసములు గలది. దీని కర్తృత్వమును గూడ శంకింప వలసియుండును. కాని యిది రఘునాథునిదే యనుట కొక యసాధారణమగు సాక్ష్యమున్నది. రఘునాథనాయకుడు రచించిన రామాయణమందలి ఋశ్యశృంగ తపోభంగసందర్భమున

నున్న పద్యము లీ గ్రంథమున గనిపించుచున్నవి. రఘునాథుని రామాయణకర్తృత్వము నిర్వివాదాంశము. దానికి గ్రంథాదిలో సుస్పష్టముగా నంతస్సౌక్యమున్నది. ఈ యాధారమున సావిత్రి గ్రంథకర్తృత్వమును నిర్ణయించుకొన వచ్చును. మరియు సీయన కృతులని స్పష్టముగా దెలిసిన వానిలో లభ్యములగు వాల్మీకి చరిత్రము, నలచరిత్రము, రామాయణములలోని కవితకును, సావిత్రి గ్రంథమునకును జాల పోలికలున్నవి. రామాయణమును దెనుగున గావ్యముగా రచించిన యీ కవి భారతకథను కూడ రచించి యుండవచ్చు ననునూహ యసంభవము కాదు. అది నిజమైచో నీ సావిత్రికథ యందలిది కొవచ్చును. మహాభారతమున నారణ్యపర్వమున మార్కండేయుడు ధర్మజున కీ కథ చెప్పినట్లు కలదు గావున నిచ్చట నది రచింపబడవచ్చును. మరియు దశస్సుల తపోభంగముతో నీకథకు ప్రసక్తి లేకున్నను వాల్మీకిచరిత్రలోను, శృంగారసావిత్రి యందునుకూడ నా ఘట్టము కనిపించుటయు, ఆ ఘట్టములు తీర్చిన పద్ధతియు నేకకర్తృత్వమున కొద్దారములు. ఈ రెండు గ్రంథములయందు గల రగడలను బరిశీలించినచో వాని యొద్దికతోకూడ పోలికలు కనబడుచున్నవి. ఈ పోలికల ననుసరించియు, పైన జెప్పిన ప్రధాన నిదర్శనములను బట్టియు శృంగార సావిత్రికావ్యము రఘునాథనాయకర్తృకమే యని స్పష్టముగా నూహింపనైనది. సావిత్రి కథ సహజముగా కరుణ శాంత రసములతో నిండియుండు స్వభావముగలది. అయినను నీ గ్రంథమున శృంగారమే హేచ్చుగా బోషింపబడినది. హాస్యరసము కూడ సముచితముగా పాశ్యలో దానికి మెరుగుపెట్టినది. ఆ కాలమునాటి రఘునాథుని పరిపాలన సౌభాగ్యము ననుసరించి యేర్పడిన లౌకిక ప్రవర్తన మంతయు నిందు ధ్వనించునట్లు కూర్పబడినది. అప్పటి షేషావినోదము, క్రీడావినోదము, సంభోగ శృంగారము, రాజుల యాస్థానములలో జెల్లుబడియగు మర్యాదలు, రాజధానియగు తంజావూరు యొక్క యఖండ సౌభాగ్య విలాసములు, నంతకపుర సంప్రదాయ మర్యాదలు, కవితా గోష్ఠులు మున్నగు నంశము లన్నియు నశ్వపతి రాచరికమున చ్ఛ్ఛింపబడినవి. అంతేకాక సత్యవంతుని వీద్యాభ్యాసాదికమున నారదు డతనియొద్ద కవితము నేర్చుట, యతనికి సంగీతమున జ్ఞాతింపబడిన యసాధారణ పాండిత్యము లును రఘునాథుని యాత్మకథాస్ఫోరకములై యీ రాజుకడ యజ్ఞనారాయణదీక్షితులు చేసిన శిష్యత్వముగూర్చి తెల్పుచున్న వనుటతో సందియము లేదు.

వాల్మీకి చరిత్రము రఘునాథుని కొవ్వము లన్నిటిలో సమగ్రముగో లభించిన గ్రంథము. ఇందుగల గద్యమును బరికించినచో ననేక చారిత్రక విషయము లవగత మగును. కవి తన యిష్టదైవముగు శ్రీరామచంద్రుని యాజ్ఞమేర కి వాల్మీకి చరిత్ర

మును రచించినని యిందు జెప్పుకొనినాడు. ఇందలి పెక్కు ప్రయోగము లీయన వ్యాకరణ విజ్ఞాన విశేషమునకు నిదర్శనములై యున్నవి.

సంస్కృతమున ఈ వాత్మీకి చరిత్రము ధర్మఖండ వాసిష్ఠరామాయణముల లోను, భక్తవిజయమునందు నున్నది. ధర్మఖండములోని కథకును, మిగిలిన రెండింటిలోని కథకును భేద మున్నది. జన్మతః కిరాతుడగు వాత్మీకికి దోపిడి వృత్తి యుండుటయు, నతడు సప్తర్షులను బాధించి తుద కెట్టకేలకు వారివలననే శ్రీరామమంత్ర ముపదేశమై తపస్సుచేసి మహర్షియై శ్రీరామ సాక్షాత్కారము నంది యాజ్ఞ వడసి రామాయణ మహాకావ్యరచన చేసినట్లును ధర్మఖండమందున్నది. తక్కిన రెంటిలో నిత డుత్తమ బ్రాహ్మణునకు జన్మించి యౌవనమున కిరాతవనితాలోలుడై మహాత్ముల సాంగత్యమున మహర్షియయ్యెనని యున్నది. రఘునాథుడు ధర్మఖండమందలి కథనే మూలముగా గై కొనెను. ఇందు తెల్లదీవిలో శ్రీ మహావిష్ణువును జూచి వచ్చుచు ననేక పుణ్యక్షేత్ర తీర్థ దర్శనములు చేయుట; నారదుడు వాత్మీకిని గలియుట, వాత్మీకి తపస్సందర్భమున నింద్రుడు రంభాదర్శనములను తపోభంగము చేయబంపుట, వాత్మీకి చలించకుండుట, దానిని జూచి సప్తర్షులు మెచ్చుకొనుట మున్నగు ఘట్టములలోని కల్పనము మనోహరము. మూలకథ మూడు పద్యములకు సరిపడును. దాని నిత డిట్లు చక్కగ తీర్చి దిద్ది ప్రబంధీకరించుటలోనే యాతని ప్రతిభా నైపుణ్యము వెల్లడి యగుచున్నది. ఇందు మూడవ యాశ్వాసమునందలి రంభోర్వసుల వివాద ప్రసంగ ములో నాట్యవిభేద వర్ణన మితని సొంతమే. దానివలననే యితని కాశాస్త్రమున గల పాండిత్య విశేషము స్పష్టమగును. నాట్యకళ రఘునాథనాయకుని యాస్థానమున నత్యున్నత స్థితిలో రాణించినది. దీనిని శృంగారసాషిత్రిలో గూడ కథలో నప్రసక్త మైనను నేదో యొకవిధమున బ్రసక్తి గల్పించి యీ కళను ప్రభేదములతో గూడ జాల సొగసుగ దీర్చినాడు.

ఈ మహాకవి రచించిన యితర కావ్యములు, గ్రంథములుగూడ గాలక్రమమున లభించినచో నాంధ్ర వాఙ్మయ మదృష్టము ఫలంచినట్లే.

చేమకూర వెంకటపతి

—తాపీ ధర్మారావు

క్షీ తి లో నీ మార్గ మె వ రి కి న్ రా దు సు మీ' అ నీ,
'ఇంటి పేరు నసగా నున్నా కవిత్వం పసగా ఉన్న 'దనీ' చేమకూర పాకానపడ్డ 'దనీ'
'చక్కెర మడిలో అమృతము పారించి పండించిన చేమకూర' అనీ పండితులూ,
కవులూ, విమర్శకులూ అసాధారణముగ ప్రశంసించిన కవి శేఖరుడు చేమకూర
వెంకటపతి. సారంగధర చరిత్రము, విజయవిలాసము అన్న రెండు ఉత్తమ ప్రబంధాలను
ఆంధ్ర సరస్వతి కమాలాభరణాలుగా సమర్పించి ధన్యుడైనాడు. ఈతడు
1600 మొదలు 1633 వరకు తంజావూరు రాజ్యమును పాలించిన 'అభినవభోజరాజు'
బిరుదాంకితుడు రఘునాథ నాయకుని ఆస్థానమందుడిన కవి.

ఈ రఘునాథ నాయకుడు క్రీ.శ. 1509 నుండి 1530 వరకు విజయనగర
సామ్రాజ్యము నేలిన శ్రీకృష్ణదేవరాయల తరువాత మరల నంతటి రాజుని ప్రఖ్యాతిగన్న
వాడు. రఘునాథుని కొలువుకూటమంతా సాహిత్యమయము. వాతావరణమంతా
లలితకళాభరితము. సదస్యులంతా అనేక శాస్త్ర పారంగతులు. సాధారణ ప్రతిభగల
కవిగాని, గాయకుడుగాని, మాటకారిగాని, నటవేషధారిగాని ఆ సభాస్థారుల తీవ్ర
విమర్శనలకు గురి కాక తీరదు. కాబట్టే కవి చౌడప్పలాంటి వాడుకూడ—

'నేరుతునని మాటాడగ
వారిజభవు సంతవాని వశమే తంజా
వూరి రఘునాథనాయని
గారి సభను కుందవరపు కవి చౌడప్పా'

అని అనక తప్పినది గాదు. ఈ పండిత ప్రకాండులు కవనములో రసపుష్పి చూచే
వారు; ప్రతి పదము పట్టి సార్థక్యాన్ని విమర్శించేవారు; చమత్కారము, ఆర్థగౌరవము
పరిశీలించేవారు; వేయేల 'క్షోదక్షమ రసభావ సుకవిత' గుర్తించడానికి అగ్నిపరీక్ష
చేసేవారు. ఆ రసిక విమర్శకులలో అగ్రగణ్యుడు రఘునాథనాయకుడని వేరే చెప్ప
నక్కరలేదు.

ఆ వాతావరణములో పెరిగినవాడు మన చేమకూర కవి; శ్రీ సూర్యనారాయణ వరప్రసాద సారస్వతాభిరుచి గలవాడు: కుశాగ్రమైన బుద్ధి, అపారమైన శ్రద్ధ, అసాధారణమైన జిజ్ఞాస గలవాడు; ఆ నాటికి తెలుగు సారస్వతరంగములో ఉండిన భారతకవులు, శ్రీనాథుడు, అల్లసాని పెద్దన, రామరాజ భూషణుడు, ముక్కు తిమ్మన, పాండురంగ విభుడు, పింగళి సూరన మొదలైన ఉత్తమకవి శిఖామణుల గ్రంథాలను సవిమర్శంగా పఠించేవాడు; రసోపగుంభిత పదవాసనలతోపాటు 'ప్రసన్నతయును, సౌకుమార్యము' పఠించి, పదాల విలువను గుర్తించి, కల్పనా విశేషాలను ఆకళించుకుని వారివారియం దున్న మేలి విషయాలను యేర్చి తన కవితా సామాగ్రిలో చేర్చుకునేవాడు.

ఈతని జీవితము, విద్యావిధానము, కవితా వ్యాసంగము మొదలైన విషయాలను తెలుసుకోడానికి ఇతర ఆధారాలు కానరావు. కాబట్టి ఇతడు వ్రాసిన ప్రబంధాల నుండే వాటిని పునర్నిర్మించుకోవాలి. ఇందు ముఖ్యముగా తోడ్పడగలవి రెండు. ఒకటి విజయవిలాసము అవతారికలోని పద్యాలు; రెండు సారంగధర చరిత్రములోను, విజయవిలాసములోను ఉన్న ఆశ్వాసాంత గద్యలు.

'సామాన్యుడవే సూర్యవర ప్రసాది విజ్ఞగ మెరుగన్' అని యితనిని గురించి రఘునాథనాయకు డన్నాడు. కాబట్టి ఈ కవి తంజావూరులో పేరుగాంచిన ఒక సంపన్న కుటుంబములో జన్మించిన వాడనే భావించవలసి ఉంటుంది. పేరు గాంచిన కుటుంబమే కాకపోతే తలిదండ్రులు సంతానాభిలాషతో సూర్య నారాధించి వర ప్రసాదిగా ఈ పుత్రసంతానాన్ని పొందడం ఇజ్జగము (సందర్భాన్నిబట్టి ఆతంజావూరి రాజాస్థానమే అని అనుకొన్నప్పటికీ) ఎరుగవలసిన అవకాశము కలుగదు. సంపన్న కుటుంబజాతుడు కాబట్టే కవి—

'.....నిక్కెడు, నీల్గడు విర్రవీగెడున్
క్షితి నిటుగాదె ఒక్కొకనికిన్ నడుమంత్రపు కల్మి గల్గినన్.....'

అని నడుమంత్రపు కల్మిమిని మెత్త గానైనా యెత్తి పొడవగలిగాడు. ఇతడు చిన్నతనములో క్షత్రధర్మము నవలంబించినాడు; అనగా సై నికుడుగానో, సైనికో ద్యోగిగానో సంస్థాన సేవలో ఉండేవాడు; దానికి తగినట్లు వ్యాయామములోను, ఆటలలోను, పందెములలోను, వేటలలోను పరిశ్రమ చేశాడు.

రఘునాథుడు శత్రునిర్మూలనము కొరకు చేసిన యుద్ధాలలో వెంకటరాజు కూడ క్షత్రధర్మములో పాల్గొని 'ప్రయోజకుడు'గా ఉన్నాడని ఊహించవలెను. దీనికి తగినట్లు ఈతని కవిత్వములో, యుద్ధ ప్రసక్తి లేని సన్నివేశాలలో కూడా యుద్ధవిన్యాస వర్ణనలు కనబడుతూ ప్రత్యక్షానుభవాన్ని తెలుపుతాయి. ఈ పీఠంగా తానెంత ప్రయోజకుడైనా కవిదృష్టి యెల్లప్పుడు విద్యాగోష్ఠుల మీదను, కవితా వ్యాసంగము మీదను లగ్నమై యుండేది. కాబట్టి కొన్నాళ్ళకు యుద్ధాకసరాలు తీరిన తరువాత రఘునాథునితోపాటు తాను కత్తిని పారవేసి గంటాన్ని చేపట్టాడు; తన సామర్థ్యము చూచుకొనుటకా అన్నట్టు మొవట సారంగధర చరిత్రను ఆరంభించాడు. అది తనకు సంపూర్ణముగ తృప్తి కలిగించలేదు; దాని నలాగే వుంచి విజయవిలాస కావ్యమును రచించాడు. ఈ విజయవిలాస కృతిని అంకితమిచ్చిన నాటికి చేమకూర కవితములు, కొడుకులు రాజోద్యోగాలలో వున్నట్లు రఘునాథుడే అన్నాడు. ఉద్యోగార్హులైన కొడుకులు ఉన్నారు. కాబట్టి కృతి సమర్పణనాటికి (1620) మన కవి వయసు దాదాపు యాభై సంవత్సరాలుండవలసి అనుకోవచ్చును.

ఈ కవి విద్యాది విశేషాలు తెలుసుకోటానికి ఉపకరించే రెండవ ఆధారము ఆశ్వాసాంత గద్యలు. మొవట రచించిన సారంగధర చరిత్రలోని గద్య: 'ఇది శ్రీ సూర్యనారాయణ వరప్రసాదలబ్ధ ప్రసిద్ధ వాగ్విభవ చేమకూర లక్ష్మణామాత్య తనూభవ సదారాధిత బుధ సమాజ వేంకటరాజ ప్రణీతంబైన సారంగధర చరిత్రంబను మహాప్రబంధంబునందు....' అని ఉన్నది. విజయవిలాసములోని గద్య: 'ఇది శ్రీ సూర్యనారాయణ వరప్రసాద లబ్ధ సారస్వతాసారజనిత యశోలతాంకూర చేమకూర లక్ష్మణామాత్య తనయ వినయ ధురీణ సకలకళా ప్రవీణాచ్యుతేంద్ర రఘునాథభూపాల దత్తహస్త ముక్తాకటక విరాజమాన వేంకటకవిరాజు ప్రణీతంబైన విజయ విలాసంబునందు....' అని ఉన్నది. విద్యాగురువునుగాని, కవిత్వదేశికుణ్ణిగాని వెంకటరాజు ఎక్కడా చెప్పలేదు. ఆనాటి కవులు, పండితులు, కవయితులు ఎందరో తమ గురువుగా పేర్కొన్న రఘునాథ నాయకుని కూడా మనకవి గురువుగా వర్ణించలేదు. తన సారస్వతాభిరుచి శ్రీ సూర్యనారాయణ వరప్రసాద లబ్ధమనే గద్యలలో ప్రకటించాడు. కాబట్టి ప్రసిద్ధులైన గురువుల దగ్గర తాను విద్యనుగాని, కవితనుగాని అభ్యసించలేదని తేటపడుతుంది. 'సదారాధిత బుధసమాజ' ఉద్దండ పండితులతో నిండిన ఆ కొలువుకూటమే మన కవికి భాషాపాండిత్యాన్నిచ్చింది. ఆ యాస్థానకవి ప్రవాండుల రచనా విమర్శనములే తన కవిత్వానికి మెరుగులు దిద్దాయి.

వారి సాంగత్యములో వెంకటరాజు తన సామర్థ్యమును, అభిరుచిని శ్రద్ధవల్ల, కృషివల్ల అభివృద్ధిచేసుకున్నాడు. పదములకున్న విలువలను, వాటి పొందికలోనున్న శక్తిని ప్రత్యేకంగా అవగాహన చేసుకున్నాడు; కవిత్వములో మన కవి ప్రధాన లక్ష్యము పదము. ప్రతిపదము రసపుష్టితో, చమత్కారముతో అర్థగౌరవముతో ఉండాలని అతని నియమము. ఒకే అర్థాన్నిచ్చే విధాలు నూరున్నాసన్నివేశానికి తగిన పదమునే ప్రయోగించడములో ఒక గొప్ప ఆంధముండని గ్రహించాడు 'వెడవిలుకాడు' అనదగినచోట 'అంగజరాజు' అనడు. 'తరుణి' అంటే అర్థగౌరవమున్నచోట 'వెలది' అని ప్రయోగించడు. ఈ విద్యప్రయోగ నియమము మన కవికిగల ప్రత్యేకప్రతిభ. దీని నుద్దేశించి రఘునాథుడు 'వాఙ్మయమరూఢి నీయంత వాఙ్మయకేఙ్మయ' అన్నాడు.

పదములను సార్థకముగా ప్రయోగించడములో మనకవికి ఎంత నేర్పుందో అలిత అలితములగు ఆ పదములను కూర్చడములో అంత కౌశలమున్నది. 'అందండు నరుగ నరుగానరుగా', 'యమునానది గూడినతోయము నానది,' 'సవ్యసాచి నింద్రోప అరోచిఁ జూచి తల యూచియులూచి రసోచితంబుగఁ... ', 'చనుదెంచె నువంచదూ ర్మికానికర విలోల ఫేల దళినీ కలగాన లసత్ ప్రపుల్లహల్లక సుఖతోలికా విహృతి ల్లాలస బాలసమీరమయ్యెడన్'—చదువుతూ వుంటే సంగీతం విన్న ట్టుంటుంది. రఘునాథరాజుగారి కవిపండిత ప్రోవణ ఆ దినములలో ఆకర్షించిన మహాప్రతిభాశాలు రనేకులు వారి నాశ్రయించి వారి వాదో పవాదాలను, గణదోష విమర్శలను ఈతడు శ్రద్ధగా పరిశీలించి ఉండేవాడు. దాని ఫలితంగా మన దృష్టికి సాహిత్య విజ్ఞానము మూడు అంతస్తులుగ గోచరించినది.

'ఎందును విద్యలే యెఱుగ రెవ్వ; రెఱంగినఁ గొంతమాత్రమే;
యందును సాహితీరసమహత్త్వ మెఱుంగ; రెఱంగి రేని యా
యంద మెఱుంగలేరు....'

సాధారణముగ తెలియడం, సాహితీరస మహాత్వంతో తెలియడం, ఈ రెంటినీ మించి అది ఇది యని చెప్పనలవిగాని ఆ యందమును తెలియడం. శ్రద్ధగా పరిశీలించిన చారికి ఈతని రచనయందు ఈ సోపానములు కనపడకమానవు.

‘కలరా యిలరాయనికిన్

గులసతి రత్నాంగి భోగకుటిల శిరోజా

తిలకము చిత్రాంగియు నన

నెలజవ్వను లిరువు రంబు జేందు నిభాస్యల్’

అన్న సారంగధర పద్యములో రత్నాంగిని కులసతియని ఆమె సత్స్వభావాన్నీ, చిత్రాంగిని కుటిలశిరోజయని ఆమె కుటిల స్వభావాన్నీ సూచించాడు. వీ రిద్దరు క్రమంగా అంబుజనిభాస్య, ఇందునిభాస్య అని పద్మానికి చంద్రునికి వలె వీ రిద్దరికి ఉన్న వైరము చెప్పకే చెప్పాడు. వీరినే మార్చి ఇందునిభాస్య, అంబుజనిభాస్య అనినా యీ వైరము స్ఫురిస్తుంది. కాని కవి ఆ పని చెయ్యలేదు. ఎందుకంటే ఈ వైరంలో బాధ కలిగించేది చంద్రుడే కాబట్టి చిత్రాంగినే ఇందునిభాస్యను చేసి ఆమెవల్ల రత్నాంగికి హాని కలుగుతుందని కథను ముందుగా తెలియపరచాడు. ఇలాంటి దానినే కవి ‘ప్రసన్న గంభీర గతిన్ రచించుట’ అని పేర్కొన్నాడు.

దీనికితోడు సునిశితమైన విమర్శన దృష్టితో, విశాలమైన హృదయముతో మన కవి మానవ స్వభావాలను, భావపరిణామాలను పరిశీలించేవాడు. వీటి నన్నింటినీ మేళవించి లలిత పదములతో మృదుమధురమై రసవంతమైన కవనముతో వెంకటరాజు ఎందరినో మెప్పింప గలిగాడు. రఘునాథనాయకుడు కూడ అప్పుడప్పుడు యీ కవిని సంతోషాతిశయముచే సన్మానము చేస్తుండేవాడు. ఆనాటి తక్కిన కవీశ్వరుల లాగానే తానుకూడా రఘునాథుని కంకితముగా కావ్యము చెప్పాలని వెంకటకవి అభిలాష. కాని రాజు సామాన్యుడుకాడు; ‘అనేకకృతుల్ ప్రసన్న గంభీర గతిన్’ రచించిన దిట్ట. అట్టి వానికి ‘ఇక శక్తులెవ్వరయ్యా రఘునాథభూప రసికాగ్రణికిన్ జెవిసోకఁ జెప్పఁ గాన్’—అని కొంత జంకాడు. అయినా ఆరాజు నిజాశ్రిత పక్షపాతము గలవాడు. ‘అణుమాత్రమైన నొక కానుక తెచ్చినఁ గొండఁగ కనుంగొను’ శ్రీరామునివంటి వాడు అని కొంత ధైర్యము తెచ్చుకొని ప్రయత్నించాడు.

మొదటి గ్రంథముగా తా నెన్నుకున్నది సారంగధర చరిత్రము. అంతకు ముందు గౌరనకవి వ్రాసిన సారంగధర చూచాడు. కరుణ, శృంగారాది వివిధ రసాలకు ఆకథలో అవకాశముంది. సంతానాభిలాష, చాల్యక్రీడలు, పావురాపందెములు, వేట, వలపు, ధర్మనిరతి, రంకుకు తగిన బొంకు, చోషవిచారణ, న్యాయనిర్ణయము,

కడుపుతీపి, తపోమహిమ - యింక నెన్నో విషయాలలో తన నేర్పు చూపడానికి వీలుంది. గ్రంథరచన ఆకంబించాడు; ఆవిర్భవస్థానములో రఘునాథుని కంఠము చేయడానికి తగిన యోగ్యత తన ప్రయత్నానికి కలవో లేదో అని సంకల్పించాడు; అందుచేత ఈ సారంగధరకు అవతారిక పద్యాలుగాని ఆశ్వాసాంత పద్యాలుగాని వ్రాయక, కథను మాత్రం మూడు ఆశ్వాసాలుగా వ్రాశాడు. హృదయంగమమైన ఆ రచనను చూచి పండితులు, కవులు మెచ్చుకున్నారు. కొందరు భక్తులు ఆ గ్రంథమును తమ కంఠము చేసుకున్నారు. ప్రయోజనము లేదు. మరల విరఘునాథునికి తప్ప యింకొకరికి కృత్యమేదు. ఎందరు మెచ్చినా యీ సారంగధర తన కవిత్వ లక్ష్యానికి అందలేదు. రఘునాథుని 'చెవులు పట్టి ఆడించ'డానికి తన కవిత్వము యింకా పరిపక్వము కావాలని నిశ్చయించుకున్నాడు. విజయవిలాసము తరువాతయినా సారంగధరను సభాముఖములో కృతి సమర్పించలేదు. ఈ రచనతో ఇతడు తన కత్తి పదును చూచుకున్నాడన్నమాట. ప్రతి పదములో సార్థకత, ప్రతిపద్యములో చమత్కారము, సులభమగు శ్లేషలు, అందమైన మాట విరుళ్లు, సంగీతములా ధ్వనించే యమకములు, అర్థగౌరవముగల ఉపమానాలు, అక్షరాలా అనుగుణమైన సామెతలు, సుస్పృతమైన భావపరిణామ చిత్రణలు అన్నింటిని ఈ గ్రంథములో చిక్కిలి చేసుకొన్నాడు; మరొక రసవత్తర ప్రబంధము వ్రాయాలని సంకల్పించుకొన్నాడు; మరికొంత కవితా సామగ్రిని సముపార్జించాడు; తన కౌశల్యాన్ని తీర్చిదిద్దుకున్నాడు.

ద్విగుణీకృతమైన ఈ ప్రయత్నముతో సారస్వతాసారము (జడిపా) కురిసింది. కవి యశోలత అంకురించింది. జగత్ప్రసిద్ధి కవితకి స్థిరమైంది. సకలకాల ప్రపిణుడు అచ్యుతేంద్ర రఘునాథనాయకుడు హస్తముక్తా కబితము (ముక్తాం ముంజేతి కంకణము) బిరుద పారితోషికముగా ప్రసాదించాడు. 'వాసిండు కవితతో మనోహరములగు చిక్కిలి నేతలతో, సకలాలంకార శోభితముగ 'విజయవిలాస' మిచ్చు ప్రబంధ రత్నము అవతరించింది.' కవి విమర్శనకు ఈ కావ్యం నిలిచింది. ఆ పండిత ప్రభువున కంఠితము చేయడానికి ఇతనికి ధైర్యము కలిగింది. రఘునాథరాజు తన యుద్ధ విజయముల జ్ఞాపకార్థము కొత్తగా కట్టించిన విజయవిలాసమును సుందర భవనములో కొలువు తీర్చియున్నపుడు,

'..... తెచ్చితిఁ గాన్కఁ బరి గ్రహింపు ము
య్యా రఘునాథభూప రసికాగ్రణి మామక కావ్యకన్యకల'

అని ఇతడు కేవల భక్తిని ప్రకటిస్తూ కల్లాకపటంలేని మనస్సుతో బెట్టూభేషజం లేకుండా స్పటికనిర్మలమైన హృదయంతో, ఇదే తన జీవిత పరమార్థమని భావించి తన కృతిని సమర్పించాడు. ఆ అభినవభోజుడు ప్రతిపద్య చమత్కృతిని గుర్తించాడు. 'అన్ని విధాలా అందమైన నీ కృతిని హద్దులేని ఆనందంతో విన్నా' మన్నాడు. చేమకూరకవి చిరకాల వాంఛితము ఈడేరింది. కవి తన జన్మతరించినట్టుగా భావించాడు; పరవశుడైనాడు; రాజు చేసిన సన్మానంవల్ల కవి, కవి సమర్పించిన కృతివల్ల రాజు-వీరిద్దరి వల్ల ఆంధ్రసరస్వతీ అందరూ రాణించారు. అంతకు ముందు సారస్వత రంగములో అగ్రస్థానముల నలంకరించిన అనేక ప్రబంధాలు ఈ విజయ విలాసానికి తావిచ్చి వెనుకకు పోవలసి వచ్చింది. ఆ నాటి కవులకు ఆవర్కప్రాయంగా ఉండే మను, పసు చరిత్రల వలెనే భావి కాల కవుల కీ విజయ విలాసము వరవడియై గౌరవమునందినది. ఆప్యకవి సిద్ధాంతాల రీతిని కొన్ని దోషాలు చేమకూర కవిత్వములో ఉండినా ఆ లాక్షణికుడు ఈ రెండు కావ్యాలను ప్రమాణ గ్రంథాలుగా అంగీకరించాడు. దీనిని బట్టి వెంకటకవి కవనములోనున్న గుణాధిక్య మెంతో తేటపడగలదు. నాటినుంచి నేటివరకు (ఆంధ్ర భాష యున్నంత కాలము గూడా వుంటుంది) తెలుగు వాఙ్మయములో పేర్కొనదగిన రసవత్తర కావ్యాలలో ఈ విజయవిలాసము ఒక ఆత్యున్నత స్థానము నలంకరించింది.

మొదటి గ్రంథము 'సారంగధర చరిత్రము'లో శృంగార రసము అభాసములో పడినది. ఆ రోజులు శృంగారరసపిపాస గలవని వేరే చెప్పనక్కరలేదు. కాబట్టి చేమకూరకవి తన రెండవ కావ్యమునకు శృంగారరస ప్రధానమైన 'సుభద్రా పరిణయము'నే కథావస్తువుగా తీసుకున్నాడు. దీనిలో అర్జునుడు ఉలూచిని, చిత్రాంగదను, సుభద్రను వివాహం చేసుకుంటాడు. ఉలూచి అర్జునుణ్ణి చూడక పూర్వమే అతన్ని ప్రేమించింది. సుభద్రను చూడకమునుపే అర్జునుడు ఆమెను ప్రేమించాడు. పూర్వ ప్రేమలు ఏమీ లేని వివాహము చిత్రాంగదది. ఒకటి తన్ను వలచినది, ఒకటి తాను వలచినది. ఈ రెంటికిని మధ్యనున్నది సాధారణకాంత. మూడు విధములైన సన్నివేశాలు. ఈ సంగతివే 'మూడు వలపుల్ వలచెన్' అన్న మాటలవల్ల కవి సూచించాడు. తన్ను వలచిన ఉలూచి ఘట్టములో తా నుదాసీనుడు. తాను వలచిన సుభద్ర విషయములో ఆతురుడు. చిత్రాంగద ఘట్టంలో సఖుడు విశారదుణ్ణి పంపి సాధారణ వివాహ మర్యాదలు నడిపినాడు. ఈ మూడు వలపులను కవి భిన్నభిన్నమైన విధానములలో వర్ణించి తన అద్భుత చాతుర్యమును కనబరిచాడు. ఉత్తమోత్తమ

మైన శృంగార ప్రబంధమును ఆంధ్ర సారస్వతానికి ప్రసాదించి చేమకూర వెంకటరాజు సుస్థిర కీర్తి నార్జించుకుని ధన్యుడైనాడు. కొందరు ఉలూచి హితాశలోకపు కాంత యని, చిత్రాంగద మర్త్యకాంత యని, సుభద్ర దేవాశసంభూత కాబట్టి దివిజకాంత యని ఈ మూడు పలుపులను అర్థంజేసుకున్నారు.

మన కవి మానవ స్వభావ పరిశీలనయందు ఎంతటి విమర్శకుడో అంతటి సౌమ్యుడు. నిందార్థములైన విషయములను వర్ణించునప్పుడు సైతము ఈతని నోట కటువైన మాట వెలువడదు. శ్రీనాథుని నైషధంలో నుంచి, పినవీరభద్రుని శాకుంతలంనుంచి 'అర్థపుందెరువాటుల్ తెగఁగొట్టిన' వారేయైనా అల్లసాని పెద్దనాది కవీశ్వరులు కుకవులను కటువుగా దూషించి 'కొరత' నెక్కించారు. మన కవి కుకవులను నిందింపలేదు; 'ఏగతి రచ్చియించిరేని సమకాలమువారలు మెచ్చరేకదా!' అని మాత్ర మని, తన సౌమ్యతను ప్రకటించుకొన్నాడు. ఆనాటి కున్న పూర్వ సాహిత్యములో ఎంత పరిచయము గలవాడైనా ఆ కృతులలో యెన్ని విషయాలు యోగ్యముగా కనుపించినా తానుమాత్రము వాటి ననుకరించినట్లు బయట పడలేడు.

పెద్దన మనుచరిత్రలో వ్రాసిన 'కమ్మని కుందనంబు కనుగొందని.... అమ్మక చెల్ల వీని వికచాంబకముల్ శతపత్ర జైత్రముల్' అన్న పద్యమును చూచి మనకవి మెచ్చుకొని ఉంటాడు. దానిని మనసునం దుంచుకొనే విజయవిలాసములో 'కమ్మని జాఖవా నొరయఁగల్గిన.... ధిక్కరించువార డమ్మకచెల్ల; నా హృదయ మమ్మక చెల్లెడు వీని కెయ్యెడన్' కమ్మని అన్న పదముతో ఆరంభించి అమ్మకచెల్ల అన్న పాదముతో అంతము చేసినా ఈ పద్యములో కవి నిర్మించిన శిల్పము, అమ్మకచెల్ల అన్నపదమును విరవడము ఎంతో బాగుగా నున్నది. ఇంగారాన్ని గీటుపెట్టి' అనాడు, వారి కెంపు వెలకట్టగలవాడు, యెంత ఖరీదైనను యిచ్చగల ధనికెప్పు తుడు ఒక్కడు ఒకచోట కనఁగఁగఱు; కాబట్టి తన హృదయమును రత్నాభరణమును వానికి అమ్మక తీరదు అని ధ్వని ప్రధానంగా యెంతో మనోహారంగా వర్ణించాడు. శ్రీనాథుడు వ్రాసిన 'పహిమ హిమవేశలందు నమ్మానవతికి....' అన్న పద్యమును చూచి, ఆ పద్యపు తనకు నచ్చినది కాబట్టి తాను 'హిమర సైక సైకతములందు విహరించు కైరదేవుడేము మన నిభాంగు', 'తమినిగుడ గుడాకేళుం డమరనదీ విమలవారి నాడుచునుండన్' మొదలైన చక్కని పద్యములలో బయటపడకుండగనే అనుకరణ సాగించాడు.

శృంగార నైషధములో కథ హంస సహాయముతో నడిచినది. ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నములో కథ శుచిముఖి అన్న హంస కథను నడిపింది. ఆ పక్షులు అసాధారణ ప్రజ్ఞ కలిగి మనుష్య భాషలతో చేదోడు వాదోడుగా ఉన్నాయి. చేమకూరకవి కూడా పక్షుల సహాయముతో క్లిష్టమైన సన్నివేశాలను పరిష్కరించుకున్నాడు. అర్జునుడు త్రిదండి వేషములో సుభద్రను ప్రతిదినము చూస్తూ ఉండేవాడు; అయినా సుభద్రతో వివాహ విషయమును గురించి ప్రసంగించడానికి అవకాశం చిక్కలేదు. తొందరపడిన కార్యభంగము కాకతప్పదు. కాబట్టి అనుకూలమైన సమయముకొరకు వేచియున్నాడు. ఇంతలో ఒకనాడు సుభద్ర 'కంగుల్ దీర్చిన పైతిని రవిక....' అన్న పద్యములో ఉన్నట్టు హంస కాలి అందియను పొడుస్తూండగా ముద్దుచిల్క చేదోడువాదోడుగా ఉండగా కనిపించింది. యతీశ్వరుడు వివాహము అను లౌకిక విషయాన్ని గురించి ప్రస్తావించడానికి ఒక సమంజసమైన సమయము చేకూరింది. ఏదో కల్యాణసూచకమైన శుభశకునము కనబడినట్లు—

'చెలియ నిను రాజకీరంబు చెట్టపట్టె,
కలికి నిను రాజహంసంబు కాలు త్రొక్కె,
మంచి శకునంబు లవిగొ నామాట చూడు,
కన్నె ఈరొన పెండ్లి కాగలదు నీకు'

అని ప్రసంగం ఆరంభించగలిగాడు. అర్జునునకు చిక్కు తప్పినది ఈ పక్షులతోనే. తరువాత శృంగార రసావేశముతో వారి అన్యోన్యమనూగాల వర్ణనలతో అర్జునుడు సుభద్రను 'బాహుపతిరంభ సంభ్రమ రసాయత్తైక చిత్తంబునన్' వీక్షించినంతవరకు పోయింది. కథ యింక పైకి సాగకూడదు; సుభద్ర తప్పించుకొని పారిపోవాలి. ఏలాగా అని కవికి మరొక చిక్కు వచ్చింది. ఇక్కడ కూడా పక్షులే కవికి సాయం చేశాయి. 'అందియల మ్రోతన్ (మ్రోతతో) కేకిసుల్ రా సఖీజను లేతెంచి రటంచు పే మొరగి హస్తంబున్ విడంజేసి నేర్చున' సుభద్ర తప్పించుకొనిపోయింది. తరువాత కథ నిర్విఘ్నంగా సాగింది.

ఈ విధంగా అనుకరణలో గూడ తన స్తావంత్రాన్ని ప్రదర్శించేవాడు. కవితా ప్రాశస్త్యాన్ని సాధించటానికి మన కవి ఉపయోగించిన సాధనసంపత్తి పరిశీలించడం సంతోషప్రదము. మనకవి ఉపమావాచకములను మిక్కిలి శ్రద్ధతో,

అర్థగౌరవముతో ఉపయోగించగల నేర్పు అలవరుచుకున్నాడు. ఈ విశేషము ఆంధ్ర కవి శ్రేణిలో ఇంకెవ్వరికిని లేదని నిరాఘాటముగా చెప్పవచ్చును. సాధారణ ఉపమావాచకాలు 'వలె', మొదలైనవికాక ఉపమానము తెలియజేయుటకు కవులు ఉపయోగించే తమ్ముడు, స్నేహితుడు, జోదు, మొదలగు పదములను కడుంగడు నేర్పుతో ఉపయోగించి పాఠకులకు ఆనందము సమకూరుస్తాడు చేమకూరకవి.

'అతని నుతింప శక్యమె? జయంతుని తమ్ముడు
సోయగమ్మునన్'

బతగకులాధిపద్వజుని ప్రాణసఖుండు కృపారసమ్మునన్
ప్రతిజోదు సమిజ్జయమ్మునం
దతనికతండెసాటి చతురబ్ధి పరీత మహీతలమ్మునన్'

అన్న పద్యములో శ్రీనాథునివలె తమ్ముడు, ప్రాణసఖుడు, ప్రతిజోదు అన్న మాటలను ఉపమావాచకాలుగా ప్రయోగించాడు; 'జయంతుని తమ్ముడు సోయగమ్మునన్ - అందములో సుప్రసిద్ధుడైన జయంతుని వంటివాడు అన్న అర్థముతోపాటు జయంతునకు అర్జునునకుగల పురాణ ప్రసిద్ధమైన అన్నదమ్ముల వరుసను తెలియజేసి తన చమత్కారమును చూపించాడు; జయంతుడు, అర్జునుడు ఇద్దరూ ఇంద్రుని కుమారులేకదా; ఆలాగునే కృపారసంబులో నారాయణుని పోలినవాడని చెప్పతూ ప్రాణసఖుడు అన్న పదమువల్ల 'నరనారాయణులకు' గల స్నేహాన్ని సూచించాడు కవి; కిరాతారునీయములోని ఈశ్వరార్జునుల పోరాటాన్ని సూచిస్తూ 'ప్రతిజోదు' అన్న మాటలను ప్రయోగించాడు; ఇంత చమత్కారము చూపించినా కవికి తనివి తీరక నాల్గవపాదములో 'అతని కతండెసాటి చతురబ్ధి పరీత మహీతలమ్మునన్' అని పాద పూరణములాగ కనబడేటట్లు వ్రాశాడు. పై చరణాలలో ఉపమానముగా చెప్పిన జయంతుడు, నారాయణుడు, ఈశ్వరుడు క్రమముగా స్వర్గములోను, వైకుంఠములోను, కైలాసములోను ఉన్న వారగుటచేత విశాలప్రపంచములో చతురబ్ధి పరీత మహీతలమ్ములో సరిపోలినవారు లేరని అతని కతండె సాటియని పద్యాన్ని ముగించాడు కవి.

లోకోక్తుల ప్రయోగములో ఘన కవికి అసాధారణమైన నేర్పు గలదు. 'అందినన్ సిగయు, అందకయున్న కాళ్లు' ఎందరో కవులు ప్రయోగించకపోలేదు. ఆ లోకోక్తినే ఈతడు ఈ విధంగా ఉపయోగించాడు :

‘శివుఁ డిటు రమ్మటంచు దయచేసినచోఁ వలకెక్కి తుగ్రవై
భవమునఁ జూచుచో నడుగు పట్టితి, వేమగవచ్చు నీగుణంఁ
బవునవు, నందినన్ సిగయు నందకయున్నను కాళ్ళు పట్టుకొం
దువు హరిణాంక, వేలకొలఁదుల్ గద నీనడకల్ దలంపగన్’

‘అందినప్పుడు చంద్రుడు యీశ్వరుని సిగపట్టడం. అందనినాడు (దక్షావ్యక ధ్వంస ములో) కాళ్ళుపట్టడం’ వర్ణిస్తూ లోకోక్తికి మనోహరమైన అర్థయము కల్పించాడు. అంతటితో సంతృప్తి పడక చంద్రుని ‘వేలకొలఁదుల్ గద నీ నడకల్ దలంపగన్’ అంటూ నీ ప్రసరన వేయివిధాలుగా వుంటుందన్న బాహుర్థముతోపాటు ఆకాశము నందు చంద్రుని సంచారమువేళను పట్టి కొలపవచ్చును అన్న యథార్థాన్నిగూడ స్ఫురింపజేశాడు. ‘మోక్షమునకు పోవ మొసలెత్తుకొనిపోయె’ అన్న లోకోక్తిని అర్జునుని సౌధ ప్ర తీర్థయాత్రలో, స్నానము చేయువారిని నిజముగా మొసలి పట్టుకొను స్పృహవేళములో ఉపయోగించి, అక్షరాక్షర సమన్వయము కలిగించాడు. ‘చేసినది జపము, వేసినది గాలము’ అను లోకోక్తిని

‘చేసె జప మతఁడు కడు వి
శ్వాసము చెలిచూపుబేడిసలపై నిగుడన్;
చేసినయది జపమున్ మఱి
వేసిన యది గాల మనుట వృథ గాకుండన్’

లో జపమును, బేడిసలనుచూపి కవి ఆర్థవంతం చేశాడు. ఇటువంటి సౌగసునే కవి శిరశ్చక్రవర్తి ప్రయోగములో గూడా విశేషంగా కనపరుస్తాడు.

అర్థగౌరవముతో రసము నిప్పిలినట్టు చేసిన పద ప్రయోగము చేమకూరకవికి వెన్నతోడ బెట్టిన విషయము. ఊహించిన కల్పనకు వ్రాయునున్న పద్యమునకు అనుగుణమైన పదములు తమంత తామే కవికి స్ఫురిస్తాయి. వాటిని కవి ప్రయత్నించి ఉపయోగించాడనడము దోషము. తాను చదివిన చదువు, చేసిన విద్యావ్యాసంగము, వినెయోగించిన శ్రద్ధాభక్తులు అన్నీ ఈపర సారాంశము తెలిసికోడానికే. కవి దృష్టిని ప్రతిపదము ఒక వ్యక్తిత్వము కలిగినట్లుంటుంది.

శ్లేష,మన కవి చేతుల్లో చాల చమత్కారంగా ప్రకాశించింది. రామరాజభూషణుడు సలస్కృత పదములతో చూపించిన శ్లేష సౌగసులను ఇతడు తేట తెలుగు మాటలలో

చూపగలిగి ప్రశస్తి పొందాడు. యీతని శ్లేషలు తమంత తామే విడిపోవు పూవుల వంటి వనడము సత్యము. చేమకూర కావ్యములలో హృదయంగమములగు శ్లేషలు లెక్కకు మిక్కిలిగా పాఠకులకు అహోదమును కలిగించును.

కవికి బౌచిత్యము పాటించుటయందు శ్రద్ధ విశేషము. 'భక్తి విశ్వాసముల్ నీ సొమ్ముల్' అన్న రఘునాథుని మాటలు రాజునందేకాక వర్ణనకు ఎత్తుకొనిన విషయముల యందును, భక్తి విశ్వాసములు కవికి ఉండునని ఊహించవలెను. కాబట్టే అతడు అతివ్యాప్తి, అవ్యాప్తి దోషాల పొంత పోకుండ శ్రద్ధతో బౌచిత్యాన్ని పోషిస్తాడు.

ఇన్ని మంచి లక్షణములతో ఇంత చక్కని కవిత్వము చెప్పిన చేమకూరకవి కొన్ని వ్యాకరణ విరుద్ధములైన ప్రయోగములు చేశాడని ఒక విమర్శన కలదు. అననల సంటిగాక, అటుచూపిటు, ఇటుచూపటు వంటి త్వాత్కే కార సంధులు - ఊకుకపోవులాంటి 'కొని' కి 'క' ప్రయోగములు - సిగ్గుకు, వాడుకు వంటి నుగామము లేని ఉదంత వచ్చివాడటము 'ర' 'అ' లకు యతి నిలపటము వానిలో కొన్ని. తెలుగు నుడికారము బాగా తెలిసినవాడు. పదముల కూర్పులో గల మార్గము నుర్రెరిగిన వాడు కాబట్టే కవి చెవులకు ఇంపుగానుండి మనస్సునందేలాగ ప్రయోగించాకడమే సమంజసము. అటుచూపి యిటు, యిటుచూపి యటు అంటే ఆ ప్రయోగము కనబడవని వేరే చెప్పనక్కరలేదు. అక్కడక్కడ ఇలాటి వ్యాకరణోల్లంఘన చేసిన వాడేగానూ శ్రీనాథుడు, ముక్కుతిమ్మన మొదలైన కవి చక్రవర్తులు.

అంతేగాని చేమకూరకవి నియమాల నుల్లఘించాలన్న ఊహ కలవాడు కాదు; కాబట్టే తాను అవసరముండినా లేకపోయినా అష్టాదశ ప్రబంధ పర్వాలకు తన కావ్యము లలో పాటించాడు; తన గుణాధిక్యము, భావస్వాతంత్ర్యము, అంతా యీ నియమాలకు లోబడియే ప్రవర్తించ నెంచాడు. అయినా తన కథాగమనానికి అడ్డుతగిలేలాగ కవి యీ వర్ణనల వ్యామోహంలో పడలేదని మాత్రం చెప్పక తప్పదు. కథ సడప వలసిన పట్టులలో ఆ యా సన్నివేశములు, అందుగల భావములు, వాని పరిణామములు ఇతడు మిక్కిలి శ్రద్ధతో పాఠకుల కందికి కట్టినట్లు చిత్రించాడు; కథ ప్రభావముకాని వర్ణనలవిషయములో అపూర్వములగు కల్పనలతోను, అద్భుతములగు పద చమత్కారములతోను హృదయ రంజకముగా వర్ణించాడు; ఇలాగున కథ, వర్ణన, సేదూపణల

యందు తన సామర్థ్యాన్ని చూపగలిగి ఆంధ్రులకు అభిమానకవులలో ఒక్కడయి వన్నె కెక్కాడు.

ఆంధ్ర సారస్వతానికి మరవరాని మహాకావ్యాలను ప్రసాదించిన యీ వెంకటరాజు భోగినీకుల సంజాతుడని ఒక వాద ముంది. నిజంచేత సత్కవిత్వానికి కులమతము లతో పనిలేదు. సర్వజన శ్లాఘా పాత్రుడయిన, ఏ కులములో పుట్టినను అగ్రగణ్యుడే. తన ఆశ్వాసాంత గద్యాలలో 'చేమకూర లక్ష్మణామాత్య తనయ వినయ ధురీణ....' అని ఉండడంవల్లనూ, ముప్పయి ఇద్దరు మంత్రుల చరిత్రలో చేమకూరప్పరా జన్న నియోగి పే రుండడంవల్లనూ యీ కవి తండ్రి లక్ష్మణుడని ఊహించారు. దీనికి 'క్షత్ర ధర్మమేకద నీకు కలది మొదల' అన్న పద్య విషయము ప్రతికూలము. కాబట్టి చేమకూర లక్ష్మణామాత్యునికి భోగకాంతయందు పుట్టినవాడని నిర్ణయించారు. గద్యలోనున్న 'అమాత్య' శబ్దమే యీ వాదనకు మూలము. యీ వెంకటరాజు స్వహస్తముతో వ్రాసిన గద్యలో 'లక్ష్మణామాత్య' అని ఉందో, కాక 'లక్ష్మణార్య' అనే వందో చెప్పలేము. లేఖకులు ఆభ్యాసాన్ని బట్టి పొరపాటున అమాత్యపదము చేర్చి ఉండవచ్చును. అదీకాక అమాత్య అన్నమాటకు యీనాడు మనము నియోగి అని అర్థం చెప్పకుంటున్నా అసలు 'అమా = సహావసతి . అమాత్య' అని 'కూడ నుండువాడు' అన్న అర్థములో కవి ఇట్లన్నాడో చెప్పలేము.

నియోగికి పుట్టినవాడనని కవి చెప్తుతూ ఉండగా రఘునాథనాయకుడు 'క్షత్ర ధర్మ మేకద నీకు కలది మొదల' అని అంటాడా? ఆ దినాలలో ఈ నాయకులే రాజునా కదా! వారిదేకదా క్షత్రధర్మము. సంకరజాతివానిని తమలో కలుపుకుంటారా? ఈ కవి పేరు వెంకటరాజు అని రాజు పదముతో నుండడానికి అంగీకరిస్తారా? తంజా వూరు నాయక రాజుల హాలలో ఉన్నప్పుడు నాయక వీరులు చాలావరకు రాజు అన్న పేరుతో నున్న వారే. రాజు అన్నది ఆనాటి నాయకులకు బిరుదు పదము. ఒక వేశ్యాపుత్రుడు తాను వెంకటరాజునని ఆ నిరుదు పదముతో నిలబడితే ఆనాయకరాజులు ఊరుకోరు. ఆదినా లరో ఇలాంటి పేరులరోను, గౌరవాలరోనూ పుట్టింపు మరీ విపరీతముగా ఉండేది.

మరొక్కవిశేషము; ఈ లక్ష్మణామాత్యు డెంత వేశ్యలోలుడయినా ఆ కొడుకు తన యింటి పేరుతో బ్రతక డాసెక్కి అనుమతి నిస్తాడా? ఇస్తే ఆ వంశంవారు అంగీక

రిస్తారా ? భోగినీ పుత్రు లెక్కడైనా తల్లియింటి పేరుతోనే ఉంటారు, కాని ఆ తల్లి నుంచుకొనిన సరసుని యింటిపేరు ఉంచుకోరు. ఆ వేశ్య యింటిపేరుకూడా చేమకూర వారే అనడం సాహసమవుతుంది.

చేమకూరవారు నాయుళ్లలో ఇప్పటికీ ఉన్నారు. ఆ శూరవంశములో పుట్టిన వాడు కాబట్టే మన కవి అడువారి పేరు వెలుపలికి రానీయలేదని భావించవచ్చును. ఆమె సంతాన వాంఛతో సూర్యనారాయణునారాధించి ఈ వరప్రసాదిని కన్నది. వేశ్యలు యౌవనకాలం పొడిగించడానికే చూస్తారు కాని యౌవన విచ్ఛేదనకు 'కుతార' మనద గిన సంతానాన్న పేక్షించరు. ఈ తల్లి సూర్యారాధన జగద్విదిత మని రఘునాథ నాయకుని మాటలు— 'సామాన్యుడవే సూర్యవరప్రసాది విజ్ఞగమెరుగన్'— చాటి చెపుతాన్నాయి. ఆ తల్లి వలన వినిన సంతానవాంఛ శైశవక్రీడలు మొదలయిన విషయాలనే వెంకటరాజు తన సారంగధర చరిత్రములోని కెక్కించి యుండునేమో.

